

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЛУГОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 338.242:336.5.02

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т. І. Длугопольська

*Звертаючись за змістом
з іншими кваліфікаційними
дисертаціями, автор
поради до рецензії
взявши за основу*

Науковий керівник:

Мартинюк Володимир Петрович,

доктор економічних наук, професор

Кірило М. О.

АНОТАЦІЯ

Длугопольська Т.І. Фінансування соціальних видатків крізь призму забезпечення соціальної безпеки держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2018.

Дисертація присвячена дослідженню теоретико-методичних та прикладних аспектів фінансування соціальних видатків з метою забезпечення економічної та соціальної безпеки держави.

З'ясовано, що в системі національної безпеки України соціальна компонента займає одне з ключових місць. Сутність економічної безпеки проявляється у забезпеченні економічного розвитку держави з метою найповнішого задоволення соціальних та фінансово-економічних потреб громадян за оптимальних витрат праці та ощадливого використання ресурсів навколишнього середовища. В цьому контексті мова вже може йти не просто про економічну, а про соціоекологоекономічну безпеку, пов'язану із забезпеченням сталого розвитку економіки. Доведено, що фінансування соціальної сфери національної безпеки українською державою завжди визнавалось пріоритетним, про що свідчать обсяги видатків зведеного бюджету країни. Серед «трійки лідерів» за обсягами фінансування, соціальний захист і соціальне забезпечення займають незмінну першу позицію, тоді як фінансування освіти та загальнодержавних функцій час від часу міняються місцями.

Обґрунтовано, що за різними методиками оцінки рівня національної безпеки України, її стан оцінюється як низький. Індикатори, які дозволяють оцінити ступінь впливу загроз і ризиків економічній безпеці в соціальному вимірі, охоплюють: відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, рівень безробіття, обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, обсяг видатків зведеного бюджету на

охорону здоров'я та ін. Отже, важливість належного рівня фінансування соціальних видатків у забезпеченні економічної та соціальної безпеки держави є беззаперечною.

На ступінь соціальної безпеки впливають численні фактори демографічного, економічного, політичного, правового характерів, які нерідко провокують підрив конкурентоспроможності національних економік, що намагаються гарантувати максимальний спектр соціальних послуг за рахунок винятково державного сектору. На основі компаративного аналізу соціальних видатків в зарубіжних країнах світу встановлено, що в більшості з них вони мають тенденцію до зростання, що пов'язано з суттєвим розширенням переліку суспільних благ: забезпечення загальної безкоштовної освіти і охорони здоров'я; реалізація програм з підтримки соціально вразливих верств населення; створення ресурсної бази для здійснення фундаментальних і прикладних досліджень; участь у формуванні інфраструктури ринку та створення ефективно діючих систем громадського транспорту та ін. Тому акцентовано на необхідності залучення інших секторів економіки до фінансування соціальних видатків на національному рівні, а також запропоновано комплексну модель впливу соціальної політики на ключові індикатори добробуту.

Незважаючи на військово-політичні проблеми останніх років та падіння обсягів виробництва, а також соціально-економічні реформи після Революції Гідності, фінансування соціальних потреб громадян залишилось пріоритетом в контексті забезпечення економічної безпеки на національному рівні. Протягом 2013-2017 рр. питома вага видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у видатках зведеного бюджету порівняно із скороченням ВВП змінилась несуттєво, проте гострою проблемою залишається їх ефективність. Проведений аналіз ключових макроекономічних показників України за 2010-2017 рр. дозволив стверджувати, що параметри соціальних стандартів життя громадян України залишаються вкрай низькими, що попри несуттєве їх щорічне зростання нівелюється впливом інфляційних процесів. Встановлено, що із 2014 р. в Україні

відбулася зміна підходів до визначення важливості напрямів надання суспільних благ, згідно з якими система розподілу обмежених бюджетних ресурсів стала більше орієнтуватися на ті сфери, що допомагають покращити якісні параметри людського розвитку та позитивно впливають на суспільство загалом.

Аналіз взаємозв'язку рівня державних соціальних видатків із індикаторами розвитку економічних систем засвідчив прямий зв'язок між рівнем соціальних видатків та Індексом добробуту літніх громадян, які є одним з ключових бенефіціарів соціальної політики. Аналогічно позитивно соціальні видатки впливають на Індекс соціальної справедливості та Індекс верховенства права, хоча і не так суттєво. Згідно авторських розрахунків, рівень державних соціальних витрат досить слабо корелює з індексом Джині, який демонструє майнове розшарування суспільства. Індекс людського розвитку та Індекс процвітання демонструють несуттєвий зв'язок із рівнем соціальних витрат. Найкращим чином зростання державних соціальних видатків позначається на Індексі соціального прогресу. Встановлено, що в державах із високим рівнем соціального прогресу його рівень підкріплюється цілою низкою факторів, що діють синергетично: масштабні видатки на соціальну сферу, які розглядаються не як витрати, а інвестиції; якісні формальні і неформальні інститути; розвинуті демократичні процедури прийняття управлінських рішень тощо.

Оцінка динаміку ринку робочої сили дозволила встановити, що за показниками зайнятості, рівня участі в робочій силі, безробіття Україна суттєво відстає від країн ОЕСР. Незважаючи на те, що протягом 2000-2017 р. рівень офіційно зареєстрованого безробіття в Україні скоротився із 11,5 до 9,0%, а рівень зайнятості зріс із 51,3 до 53,9%, однак у порівнянні із країнами ОЕСР це достатньо помірний прогрес. Проблемою для України залишається низький показник рівня участі у робочій силі, який із роками зменшується (в середньому 63%), тоді як світова практика демонструє оптимальний його рівень у 70%.

Проведений аналіз ефективності перерозподільної політики засвідчив, що найбільший розрив у початкових доходах багатих і бідних в країнах ЄС-28

спостерігається у Данії, Ірландії, Латвії, Хорватії, Великобританії, Бельгії, Фінляндії. Проте вже після застосування інструментарію державної соціальної та фіскальної політики ситуація із безпекою суттєво покращується (мінімізація розривів у 5-8 разів). Перерозподільна політика цих держав є досить сильною порівняно із, наприклад, Грецією, Кіпром, Угорщиною, в яких навіть у рівнях початкового доходу розриви є досить оптимальними, а тому соціальні допомоги і відрахування відіграють мінімальну роль. Для України перерозподільна соціальна політика визнана вкрай важливою з огляду на тенденцію до зростання розривів у доходах багатих і бідних та неможливість багатьох соціально-вразливих груп самостійно забезпечити собі оптимальний рівень добробуту.

Розглянуто діючу методику оцінки рівня економічної (у т.ч. соціальної) безпеки держави, згідно якої обґрунтовано її незадовільний рівень у 2010-2017 рр. із поступовим погіршенням індикаторів. Запропоновано доповнення офіційних Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України комплексними показниками, які об'єднані у індекси або є складовими таких індексів, що дозволяє здійснити більш комплексний моніторинг економічної та соціальної безпеки із формуванням превентивних заходів з мінімізації загрозливих чинників.

На основі використання інструментарію імітаційного моделювання здійснена оцінка впливу 19 індикаторів економічної безпеки у її соціальному вимірі на індекси соціального-економічного розвитку (Індекс соціального прогресу – SPI, Індекс процвітання Легатум – LPI, Індекс якості життя – QLI, Індекс державної нестабільності – FSI). В якості бажаних орієнтирів було обрано показники аналогічних індикаторів Польщі, яка за останні 20 років суттєво випередила Україну за показниками економічного та соціального розвитку.

Проведене опитування громадської думки в кількох областях України з метою більш об'єктивної оцінки стану соціальної безпеки дозволило отримати наступні результати. Соціально захищеними почувають себе лише 37% респондентів, однак із віком невпевненість українців у безпеці зростає, що

свідчить про недосконалу соціальну політику, яка не дозволяє людям середнього і літнього віку бути впевненими у працевлаштуванні, охороні здоров'я, необхідному рівні соціального забезпечення. Готовність долучатись до розв'язання соціальних проблем держави в контексті державно-приватного партнерства виявили лише 55% респондентів, причому найбільш активно цю ідею підтримує вікова група 26-35 років. Головними соціальними викликами економічній безпеці України респонденти різних вікових груп вважають високу вартість життя за низьких доходів, безробіття та бідність. Винятковою функцією держави вважають соціальний захист понад 70% опитаних респондентів, що свідчить про домінування патерналістських настроїв в українському суспільстві, які посилюються із віком. Майже 50% опитаних громадян відмічають погіршення рівня соціальної безпеки за останні 5 років, адже у фінансових можливостях забезпечити собі якісну освіту, охорону здоров'я та пенсійне дозвілля впевнено менше 20% респондентів. Попри щорічне зростання видатків зведеного бюджету України на соціальний захист, значна частина яких завдяки реформі децентралізації фінансується із місцевих бюджетів, понад 50% респондентів не відчують позитивних змін у власному майновому становищі, а 51% впевнені, що соціально вразливі групи населення не інтегровані у суспільне життя.

Аналіз системи надання соціальної підтримки через модель безумовного доходу, яка є відносно новим трендом європейської соціальної політики, дозволив дійти висновків про подібність програми житлових субсидій в Україні до цієї моделі: можливість отримати субсидію нерідко ставала фактором небажання офіційного працевлаштування для великої кількості громадян; видатки на субсидії ставали джерелом найбільших зловживань через недосконалість системи їх отримання. Усе це в сукупності призводило до ситуації, коли субсидії отримували не найбільш вразливі верстви населення, що порушувало принципи соціальної справедливості та економічної ефективності. Тому обґрунтовано, що новий механізм підвищення адресності надання субсидій населенню повинен бути зорієнтований на зростання зарплат і пенсій, монетизацію допомог, а також

скорочення кількості їх реципієнтів на основі більш жорсткого підходу до встановлення бенефіціарів субсидій. Визначено стратегічні вектори удосконалення фінансування соціальних видатків на національному та локальному рівнях в контексті забезпечення економічної безпеки держави у довгостроковій перспективі, що полягають у наступному: розмежування повноважень між державним та приватним секторами стосовно надання соціальних благ; ранжування соціальних проектів залежно від пріоритетів розвитку та фінансових можливостей; зростання платоспроможного попиту населення як стимулюючого чинника розвитку ринку товарів і послуг соціального призначення, що пропонуються приватним сектором; диференційована соціальна політика стосовно окремих груп населення.

Обґрунтовано, що незважаючи на соціально-економічні проблеми останніх п'яти років, зниження рівня економічної безпеки держави, українське громадянське суспільство стає більш зрілим, а реформа децентралізації сприяє посиленню рівня соціальної відповідальності, перенесенню акцентів щодо управління та фінансування соціальних потреб із «центру на місця», диверсифікації джерел фінансування локальних суспільних благ. Більшість масштабних соціальних програм України при цьому й надалі залишаються малоефективними стосовно забезпечення доходу для різних соціально-вразливих верств населення, оскільки «консервують» настрої утриманства. В той час як ініціативи на місцях, пов'язані із реформою децентралізації у різних її проявах, є більш ефективними, адресними, оскільки базуються на пошуку альтернативних державним ресурсам джерел, використанні моделі співфінансування для реалізації численних проектів, пов'язаних із соціальною інфраструктурою, розвитку соціального та людського капіталу громад.

Ключові слова: національна економіка, соціальні видатки, держава добробуту, економічна безпека, соціальна безпека.

ANNOTATION

Dlugopolska T.I. Financing social expenditures through the prism of ensuring the state's social security. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.03 – Economics and Management of the National Economy. –Ternopil National Economic University. – Ternopil, 2018.

The thesis is devoted to the study of theoretical and methodological and instrumental aspects of financing social expenditures in order to provide the economic and social security of the state.

It has been clarified that social component is one of the key places in the system of Ukraine's national security. The essence of economic security manifests itself in providing the economic development of the state in order to meet the social, financial and economic needs of citizens for the optimal cost of labor and the economical use of environmental resources. In this context we can already talk not only about economic, but also socio-economic-ecological security, connected with ensuring sustainable development of the economy. It has been proved that financing of the social sphere of national security by the Ukrainian state has always been recognized as a priority, as evidenced by the expenditures of the Ukraine's consolidated budget. The social protection and social security occupy an unchanging first position among the «three leaders» in terms of funding, while funding for education and nation-wide functions are being changed from time to time.

It has been substantiated that status of Ukraine is assessed as low according to different methods of assessing the level of national security. Indicators allowing to assess the degree of threats' and risks' impact on economic security in a social dimension include: the ratio of the minimum amount of pension to the subsistence minimum, the ratio of the average wage to the subsistence minimum, the unemployment rate, the amount of expenditures of the consolidated budget for education, the amount of consolidated budget expenditures for health protection and others. Consequently, the

importance of an adequate level of financing of social expenditures in ensuring the economic and social security of the state is indisputable.

The level of social security is affected by numerous factors of demographic, economic, political and legal character, which often provoke the undermining of the competitiveness of national economies trying to guarantee a maximum range of social services at the expense of the sole public sector. On the basis of a comparative analysis of social expenditures in foreign countries, it has been found that most of them they tend to grow due to the substantial expansion of the list of public goods: the provision of universal free education and health care; implementation of programs for support of socially vulnerable groups; creation of a resource base for fundamental and applied research; participation in formation of the market infrastructure and creation of efficiently functioning public transport systems, etc. That is why, it has been emphasized on necessity of involvement of other sectors of the economy in financing social expenditures at the national level, and also it has been proposes the complex model of the impact of social policy on key indicators of welfare.

Despite the military and political problems of recent years and the decline in output, as well as socio-economic reforms after the Revolution of Dignity, financing social needs of citizens remains a priority in the context of providing economic security at the national level. During 2013-2017, the share of expenditures on social protection and social security in the consolidated budget expenditures was insignificant comparing to the GDP reduction, but their effectiveness remains a pressing problem. The analysis of key macroeconomic indicators of Ukraine for 2010-2017 made it possible to confirm that the parameters of social standards of life of Ukrainian citizens remain extremely low, which despite its insignificant annual growth is offset by the influence of inflationary processes. It has been established that since 2014 in Ukraine there has been a change in approaches to determining the importance of public benefit provision, according to which the system of distribution of limited budget resources has become more oriented to those areas that help to improve the qualitative parameters of human development and have a positive impact on society as a whole.

The analysis of relationship between the level of government social expenditures and indicators of the development of economic systems showed a direct link between the level of social expenditures and the AgeWatch Index. According to author's calculations, the level of public social expenditures is weakly correlated with the Gini index. The Human Development Index and the Legatum Prosperity Index show insignificant relevance to the level of social expenditures. The growth of public social expenditures in the best way affects the Index of Social Progress. It has been established that in the countries with a high social progress its level is supported by a number of factors that operate synergistically: large-scale expenditures on the social sphere, which are considered not as expenses but investments; qualitative formal and informal institutions; developed democratic procedures for making managerial decisions, etc.

An assessment of the labor market dynamics showed that Ukraine is significantly behind the OECD countries in terms of employment, level of labor force participation, and unemployment. Although during 2000-2017 the level of officially registered unemployment in Ukraine declined from 11.5 to 9.0% and the employment rate increased from 51.3 to 53.9%. Compared to the OECD countries, this is enough moderate progress. The low labor force participation rate, which declines over the years (63% on average), remains a problem for Ukraine, while global practice demonstrates its optimal level of 70%.

The analysis of the redistributive policy efficiency has shown that the largest gap in the primary incomes of the rich and poor in the EU-28 countries is observed in Denmark, Ireland, Latvia, Croatia, Great Britain, Belgium, Finland. However, after using the tools of social and fiscal policy, the security situation has significantly improved (minimizing gaps in 5-8 times). The redistributive policy of these states is quite strong comparing to Greece, Cyprus, Hungary, where the gaps are quite optimal even at the levels of initial income, and therefore social benefits and deductions play a minimal role. For Ukraine, the redistributive social policy is recognized as extremely important in view of the tendency to increase the gap in the incomes of the rich and the poor and the impossibility of many socially vulnerable groups to ensure an optimal level of welfare independently.

The current methodology for assessing the level of economic (including social) security of the state is considered, according to which its unsatisfactory level in 2010-2017 with the gradual deterioration of indicators is substantiated. It is proposed to supplement the official Methodological recommendations on the calculation the Ukraine's economic security level by complex indicators, which are integrated into the indexes or are components of such indexes. It allows to provide more comprehensive monitoring of economic and social security with the formation of preventive measures to minimize threatening factors.

On the basis of the use of simulation tools, an assessment of the impact of 19 indicators of economic security in its social dimension on the social and economic development indices (SPI, LPI, QLI, FSI) has been evaluated. Indicators of similar indicators of Poland were chosen as desirable landmarks, because over the past 20 years Poland has significantly outstripped Ukraine in terms of economic and social development indicators.

A public opinion in several regions of Ukraine aimed at a more objective assessment of the state social security made it possible to obtain the following results. Only 37% of respondents feel themselves socially protected, however, the uncertainty of Ukrainians in security is increasing with age, indicating an imperfect social policy that does not allow people of middle and upper age to be sure of employment, health care, and the necessary level of social security. Only 55% of respondents expressed their readiness to join the solution of social problems of the state in the context of public-private partnership, with the most active support for this idea by the age group of 26-35 years. Respondents from different age groups consider high cost of living with low incomes, unemployment and poverty as the main social challenges to economic security of Ukraine. More than 70% of respondents surveyed social protection as the exclusive function of the state, that testifies to the dominance of paternalistic sentiment in Ukrainian society. Almost 50% of the polled citizens note the deterioration of the social security level in the last 5 years, less than 20% of respondents are sure about the financial capacity to provide high-quality education, health care and retirement leisure.

Despite the annual growth of expenditures of the Ukraine's consolidated budget on social protection, a significant part of which is financed by local budgets through decentralization reform, more than 50% of respondents do not experience positive changes in their own property situation, and 51% are sure that socially vulnerable groups of the population are not integrated into public life.

The analysis of the social support system through the model of unconditional basic income, which is a relatively new trend of European social policy, allowed to make conclusions about the similarity of the housing subsidy program in Ukraine to this model: the opportunity to receive a subsidy often becomes a factor in the reluctance of official employment for a large number of citizens; subsidy expenditures became the source of the biggest abuse due to the imperfection of the system for obtaining them. All these factors together led to the situation where subsidies were received not by the poorest groups, which violated the principles of social justice and economic efficiency. Therefore, it has been substantiated that the new mechanism for increasing targeting of subsidies to the population should be oriented towards wage and pension growth, monetization of benefits, and reduction of the number of recipients on the basis of a more rigorous approach to the establishment of subsidy beneficiaries. The strategic vectors for improving the financing of social expenditures at the national and local levels in the context of securing the country's economic security in the long-term perspective have been determined. They include: the division of proxy between the public and private sectors regarding the provision of social goods; ranking social projects depending on development priorities and financial opportunities; increase in the population's demand as a stimulating factor for the social goods and services market's development offered by the private sector; differentiated social policy in relation to certain groups of the population.

Despite the socio-economic problems of the last five years in Ukraine and reduction of the level of the state's economic security, it is substantiated that Ukrainian civil society becomes more mature. Decentralization reform promotes the level of social responsibility, the shift of emphasis on management and financing of social needs from

the “center to the municipality”, the diversification of funding sources for local public goods. At the same time, most large-scale social programs in Ukraine remain ineffective in providing income for various socially vulnerable groups of the population, as they "conserve" the mood of dependence. While local initiatives related to the decentralization reform in its various manifestations are more effective and targeted since they are based on the search for alternative sources, the use of the co-financing model for implementing numerous projects related to social infrastructure, development social and human capital of communities.

Key words: national economy, social expenditures, welfare state, economic security, social security.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Длугопольська Т. І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту : зарубіжні підходи. Технологический аудит и резервы производства. 2016. № 3/5(29). С. 48–53 (0,4 д. а.).

2. Длугопольська Т. І. Нормативно-правове обґрунтування соціальної безпеки на міжнародному рівні: історичний та правовий аспекти. Економічний аналіз. 2016. Т. 25. №1. С. 14–21 (0,4 д. а.).

3. Dluhopolska T. I. Security studies development in a context of social security and human rights. Personality Development In the Age of Globalization. Humanities and economics: Collection of scientific papers. Morrisville, LuluPress, 2016. P. 36–41 (0,3 д. а.).

4. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Інструментарій фіскальної консолідації в європейських країнах в контексті подолання економічної кризи. Konzeptuelle Grundsätze des Wirtschaftswachstums bei der Globalisierung: kollektive monographie. Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, Deutschland, 2016. S. 15–20

(особистий внесок: розкрито інструментарій фіскального регулювання в контексті підвищення соціальних стандартів життя) (0,4 д. а.).

5. Длугопольська Т. І. Інтеграція внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади як складова соціальної політики України. Управління інноваційною складовою економічної безпеки: монографія: у 4-х т. / За ред. О. В. Прокопенко, В. Ю. Школи, В. О. Щербаченко. Т. IV. Розробка та валідація нових методів оцінки глобальних та локальних викликів у системі забезпечення соціальної та екологічної безпеки території. Суми, 2017. С. 197–208 (0,6 д. а.).

6. Длугопольська Т. І. Стандарти Міжнародної організації праці щодо соціальної безпеки: зарубіжні орієнтири для України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 18. С. 90–94 (0,5 д. а.).

7. Длугопольська Т. І., Мартинюк В. П. Видатки на соціальні пенсії в контексті забезпечення соціальної безпеки держави: міжнародні порівняння. Стратегічні пріоритети. 2017. № 4(45). С. 118–131 (особистий внесок: здійснено оцінку впливу соціальних видатків на основні соціально-економічні індикатори) (0,9 д. а.).

8. Длугопольська Т. І. Соціальна безпека як пріоритет держави загального добробуту: концептуальні моделі та проблеми гарантування. SWorld Journal. 2017. Issue № 13. P. 361–370 (0,4 д. а.).

9. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. Економіка: реалії часу. 2017. № 2(30). С. 32–46 (особистий внесок: здійснено ретроспективний аналіз історії розвитку моделі безумовного базового доходу) (1,1 д. а.).

10. Длугопольська Т. І. Ключові концепції соціальної безпеки: міжнародна практика та Україна. Бізнес-інформ. 2017. № 2. С. 15–21 (0,5 д. а.).

11. Длугопольська Т. І. Соціальні права в контексті забезпечення соціальної безпеки громадян. Актуальні проблеми правознавства: збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. 2017. № 2(10). С. 63–68 (0,4 д. а.).

12. Длугопольська Т. І. Проблеми і передумови забезпечення соціальної безпеки держави. Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки: колективна монографія / За ред. Л. М. Черчик. Луцьк: Терен, 2018. С. 370–386 (0,8 д. а.).

13. Длугопольська Т. І. Роль міжнародних та громадських організацій у соціальній адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27. № 1. С. 39–45 (0,7 д. а.).

14. Dluhopolska T. I., Koziuk V. V., Dluhopolskyi O. V., Farion A. I. Crony sectors as a barrier to economic well-being and ecologization (case of Ukraine). *Economics and Sociology*. 2018. Vol. 11. №3. P. 113–132 (особистий внесок: проаналізовано екологічні ініціативи країн світу) (1,0 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

15. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Майнова нерівність як загроза соціальній безпеці: внесок А. Дітона – лауреата Нобелівської премії з економіки 2015 року. *Modern Transformation of Economic and Management in the Era of Globalization: Proceedings of the Conference* (м. Клайпеда, Литва, 29 січня 2016 р.). Klaipeda, 2016. P.4–8 (особистий внесок: досліджено глибину бідності в історичній ретроспективі) (0,3 д. а.).

16. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Irregular migration: structure and mechanisms of regulation for the social protection. *Combating Illegal Migration and Human Trafficking: Proceedings of Scientific the International Symposium* (м. Івано-Франківськ, 11-12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. P. 44–46 (особистий внесок: досліджено особливості нелегальної міграції) (0,2 д. а.).

17. Длугопольська Т. І. Міграційні проблеми країн Європи як загроза фінансово-економічній та соціальній безпеці. Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: Збірник тез доповідей XIII міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчен. (м. Тернопіль, 24-25 березня 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 115–116 (0,1 д. а.).

18. Длугопольская Т. И., Длугопольский А. В. Ценность доверия в современной экономике. Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Conference Proceedings of the International Scientific Internet-Conference (м. Ополе, Польша, 8 грудня 2016 р.). Opole, 2016. P. 86–89 (особистий внесок: обґрунтовано роль довіри в соціально-економічному розвитку) (0,15 д. а.).

19. Длугопольська Т. І. Модель безумовного базового доходу як варіант трансформації держави добробуту у XXI столітті. Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: Збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 березня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 83–85 (0,1 д. а.).

20. Длугопольська Т. І. Політичні концепції соціальної безпеки в контексті функціонування економіки добробуту. Проблеми та перспекти ви розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів: Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21 квітня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 7–9 (0,1 д. а.).

21. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Експерименти із запровадження безумовного базового доходу в світі: здобутки та невдачі. Наукові засади розвитку знань економічної теорії: Збірник тез наукових робіт учасників I міжнар. наук.-практ. конф. з економічної теорії (м. Черкаси, 21-23 квітня 2017 р.). Черкаси, 2017. С. 97–101 (особистий внесок: представлено експеримент із запровадження моделі безумовного базового доходу) (0,2 д. а.).

22. Длугопольська Т. І. Соціальний захист населення з позицій теорії марнотратності: виклики для продуктивності. Продуктивна спроможність націй: приклад України: Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 29 червня 2017 р.). К., 2017. С. 150–151 (0,05 д. а.).

23. Длугопольська Т. І. Міграція як виклик системі соціальної безпеки України (результати соціологічного опитування). Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 27 квітня 2018 р.). Ч. 1. Ніжин, 2018. С. 160–161 (0,1 д. а.).

24. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V., AliBazmi. Sustainable development, values and ecological policy. Стратегії та політика розвитку територій: міжнародні, національні, регіональні та локальні виклики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 10-12 травня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 91–92 (особистий внесок: обґрунтовано взаємозв'язок сталого розвитку та культурних цінностей) (0,1 д. а.).

25. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Integration of IDPs into host communities as a component of domestic social policy (case of Ukraine). Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты: электронный сборник статей II междунар. научн.-практ. конф. (м. Новополюцк, Білорусь, 7-8 червня 2018 р.). Новополюцк, 2018. С. 21–22 (особистий внесок: обґрунтовано актуальні виклики соціальної безпеки в контексті внутрішньої міграції) (0,1 д. а.).

26. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Migration as a global challenge: case of Ukraine. Стратегические направления социально-экономического и финансового обеспечения развития национальной экономики: Материалы II-й Международной научн.-практ. конф. (м. Мінськ, Білорусь, 27-28 вересня 2018 р.). Минск, 2018. С. 146–148 (особистий внесок: обґрунтовано міграцію з точки зору глобального виклику для України) (0,2 д. а.).

27. Длугопольська Т. І. Стан соціальної захищеності населення України (результати всеукраїнського опитування). Сучасні технології менеджменту: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих вчен. (м. Луцьк, 7 листопада 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 193-194 (0,1 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади фінансування соціальних видатків у контексті забезпечення економічної безпеки держави	13
1.1. Роль соціальних видатків у забезпеченні економічної та соціальної безпеки держави	13
1.2. Концепції соціальної безпеки та інституційні основи фінансування соціальних видатків	29
1.3. Соціальна безпека як орієнтир розвитку держав добробуту та захисту їх економічних інтересів	57
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. Соціальні видатки в стратегії забезпечення економічної безпеки держави	78
2.1. Оцінка впливу соціальних видатків на соціально-економічний розвиток національної економіки	78
2.2. Оцінка ефективності інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади з позицій забезпечення соціальної безпеки	97
2.3. Аналіз сучасних трендів фінансування соціальних видатків в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки держави	107
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. Вектори трансформації фінансування соціальних видатків у XXI столітті в контексті забезпечення економічної безпеки держави	127
3.1. Соціальна безпека в системі пріоритетів розвитку національної економіки	127
3.2. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива існуючій моделі соціальної безпеки	149
3.3. Шляхи підвищення ефективності соціальних видатків крізь призму забезпечення економічної та соціальної безпеки держави	162
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЄС – Європейський Союз

ПМ – прожитковий мінімум

ЗБ – зведений бюджет

ДБ – державний бюджет

МБ – місцеві бюджети

ІГГ – ініціативні групи громад

ПДВ – податок на додану вартість

ВПО – внутрішньо-переміщені особи

UBI – безумовний базовий дохід

МОП – Міжнародна організація праці

АТО/ООС – антитерористична операція / операція об'єднаних сил

GAWI – Індекс глобального добробуту осіб похилого віку

SJI – Індекс соціальної справедливості

RLI – Індекс верховенства права

HDI – Індекс людського розвитку

LPI – Індекс процвітання Легатум

SPI – Індекс соціального прогресу

GCI – Індекс хорошої країни

QLI – Індекс якості життя

FSI – Індекс неієздатності держав

ЗВО – заклад вищої освіти

КЗпП – Кодекс законів про працю України

... – немає даних

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація із її впливом на трансформацію структури національних економік, динаміку макроекономічних показників, зміну інвестиційних потоків, міграцію, вимоги до компетенцій працівників на сучасних ринках праці зумовлюють виклики для держав в контексті гарантування економічної безпеки загалом та її соціальної компоненти зокрема. Про це свідчать як визначення у Резолюції ООН щодо цілей сталого розвитку до 2030 року питань, пов'язаних із подоланням бідності, голоду, забезпеченням всезагального доступу до освіти та соціальної рівності, так і базові принципи Угоди про асоціацію в рамках євроінтеграційної стратегії України, зорієнтовані на всеосяжне, збалансоване та інклюзивне зростання.

Для наявної системи соціальних видатків викликами стають дедалі зростаюча нерівність, старіння населення, зростання глобальної конкуренції, проблеми структурної адаптації національних економік, слабкі інститути, розмивання податкової бази, міграційні проблеми, що в сукупності призводять до зниження рівня соціальної безпеки громадян у динамічному середовищі, а, отже, вимагають перегляду моделей фінансування соціальних видатків в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки держави.

Проблемам дослідження соціальних аспектів управління національними економіками присвячені праці як зарубіжних (Д. Біго, Дж. Бонолі, Дж. Вайлд, О. Вівер, Р. Волкер, А. Дітон, Г. Еспінг-Андерсен, М. Каутто, В. Корпі, П. Лемайтре, Р. Ліпсхуц, М. Келструп, Дж. Палме, Т. Пікетті, А. Сен, М. Феррера, Дж. Хю'шманс), так і вітчизняних (М. Вінічук, В. Геєць, Я. Жаліло, О. Жук, О. Ілляш, О. Коваль, О. Ляшенко, А. Мельник, Ю. Скулиш, М. Флейчук) науковців. Окремі аспекти фінансування соціальних видатків в контексті впливу на індикатори економічної безпеки розглянуті в працях О. Василика, Л. Гордієнко, Т. Желюк, А. Жуковської, Т. Завори, Т. Затонацької, О. Кириленко, Е. Лібанової, А. Колота, Н. Малиш, К. Павлюк, І. Пріхно, О. Прутської, І. Плотнікової, А. Сімахової, І.

Чугунова та ін. Однак, попри вагомий доробок зарубіжних та вітчизняних вчених, залишається необхідність комплексного дослідження економічної безпеки держави у її соціальному вимірі в контексті постійно зростаючих загроз внутрішнього і зовнішнього середовища.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету у межах теми «Екологізація в новітній парадигмі держави добробуту» (державний реєстраційний номер 0117U000412), де автором поглиблено теоретичний аспект дослідження економіки добробуту в контексті екологічної та соціальної складової; Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у межах теми «Управління соціоекологоекономічною безпекою» (державний реєстраційний номер 0117U002302), де автором проведений аналіз інституційних основ фінансування соціальних видатків, напрямки їх фінансування та наведені рекомендації із підвищення їх ефективності; Черкаського державного технологічного університету у межах теми «Соціальні та економічні трансформації ринку: регіональний та галузевий аспект» (державний реєстраційний номер 0115U000972), де автором проаналізований соціальний аспект управління національною економікою.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо побудови моделі фінансування соціальних видатків в контексті становлення інституту соціальної безпеки як складової економічної безпеки держави.

Досягнення вказаної мети передбачає виконання таких завдань:

- розкрити роль соціальної компоненти економічної безпеки держави, а також проаналізувати соціально-економічну природу соціальних видатків та моделей їх фінансування;

- оцінити сучасні загрози соціальній безпеці держави та проаналізувати динаміку соціальних видатків в контексті забезпечення економічної безпеки;

- провести аналіз взаємозв'язків між соціальними видатками та ключовими індикаторами розвитку національної економіки;

- оцінити ефективність політики інтеграції внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) в контексті особливостей фінансування цього процесу в системі економічної та соціальної безпеки держави;

- проаналізувати інституційні засади та тренди фінансування соціальних видатків на національному рівні з виокремленням орієнтирів їх трансформації відповідно до умов структурних змін;

- проаналізувати вплив індикаторів соціальної безпеки держави на індекси соціально-економічного розвитку, узявши за орієнтир показники Польщі;

- оцінити задоволеність рівнем соціальних видатків на основі проведеного опитування стратифікованої вибірки респондентів України та сформулювати висновки щодо напрямів удосконалення механізмів їх фінансування;

- здійснити оцінку рівня економічної безпеки держави у її соціальному вимірі за діючою методикою із виявленням її слабких сторін та сформулювати рекомендації щодо її удосконалення.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки держави в її соціальному вимірі.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та прикладні аспекти побудови нової моделі фінансування соціальних видатків в системі соціальної безпеки держави.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення економічної теорії, макроекономіки, державного регулювання економіки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері економічної та соціальної безпеки держави.

При виконанні дисертаційної роботи застосовано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема: історичний підхід та метод формальної логіки – при розкритті сутності понять та систематизації наукових поглядів щодо ролі соціальних видатків у забезпеченні економічної безпеки держави та її

соціальної складової, дослідженні етапів розвитку держав добробуту; синергетичний підхід – при дослідженні розвитку відкритих національних економік; діалектичний, аналогії та метод теоретичного узагальнення – при впорядкуванні понятійного апарату, обґрунтуванні сутності економічної безпеки держави; методи групування, вибірки, порівняльного аналізу і синтезу – для виокремлення видів соціальних видатків, їх напрямків та обсягів, визначення чинників, що формують модель забезпечення економічної та соціальної безпеки; спостереження та аналогії – для з’ясування перспектив імплементації передового зарубіжного досвіду управління та фінансування соціальних видатків у вітчизняну практику; економіко-математичного моделювання та регресійного аналізу – для встановлення залежностей між змінними та передбачення характеру їх впливу на параметри; анкетування – для проведення опитування стосовно рівня задоволеності рівнем життя в Україні. Результати дослідження проілюстровано за допомогою графічного і табличного методів отриманої інформації.

Інформаційну базу досліджень складають: Конституція України, закони України, нормативно-правові акти, що стосуються соціального захисту населення, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства соціальної політики України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Світового банку, Міжнародної організації праці (МОП), аналітичні звіти міжнародних рейтингових агентств, наукові періодичні видання, монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні, систематизації та розвитку теоретико-методичних положень і обґрунтуванні практичних рекомендацій, спрямованих на побудову моделі фінансування соціальних видатків в контексті становлення інституту соціальної безпеки як складової економічної безпеки держави.

Основні результати, що містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- апробовано економіко-математичну модель оцінки впливу індикаторів економічної безпеки держави у її соціальному вимірі на загальні індекси соціального розвитку національної економіки (Індекс соціального прогресу – SPI, Індекс процвітання Легатум – LPI, Індекс якості життя – QLI, Індекс недієздатності держав – FSI), застосування якої дозволило сформувавши набір таргетів соціально-економічної політики та обґрунтувати ступінь їх досягнення;

удосконалено:

- наукові підходи до побудови комплексної моделі оцінки впливу соціальних видатків на індикатори суспільного добробуту, а також системи забезпечення добробуту населення шляхом залучення держави та інших секторів економіки до безпекових питань (модель «welfare mix»), що, на відміну від наявних, базуються на синергетичній відповідальності стейкхолдерів за стан економічної та соціальної безпеки держави;

- науково-методичні підходи до аналізу зв'язків між соціальними видатками та ключовими індикаторами розвитку економічних систем, а також формування показників оцінки добробуту суспільства (соціальні, економічні та екологічні), що, на відміну від існуючих, дасть можливість сформувавши комплексну оцінку добробуту та гарантування соціальної безпеки відповідно до умов структурних зрушень у національній економіці та глобальних технологічних змін;

- методичні підходи до оцінки показника соціальної безпеки держави через доповнення нормативно затверджених Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної та соціальної безпеки України додатковими індикаторами (очікувана тривалість життя при народженні; ефективність урядування; контроль над корупцією; коефіцієнт міграційного приросту), що, на відміну від наявних, дозволяють здійснити комплексний аналіз їх рівня та сформувавши інструментарій мінімізації негативних впливів на стан економічної та соціальної безпеки держави;

- науково-методичні підходи до аналізу впливу індикаторів соціальної безпеки держави на комплексні показники соціально-економічного розвитку

національної економіки, а також оцінки новітніх тенденцій соціальних видатків у XXI столітті з огляду на комплекс актуальних політичних та соціально-економічних викликів, що сприятиме реалізації системного підходу при аналізі досліджуваного питання;

- систематизацію ключових проблем у безпекових питаннях на основі проведеного опитування стратифікованої вибірки респондентів щодо стану економічної та соціальної безпеки, що, на відміну від наявних підходів, дозволило сформулювати рекомендації із підвищення якості фінансування соціальних видатків з огляду на інтереси їх бенефіціарів, а не лише держави;

набули подальшого розвитку:

- класифікація основних періодів розвитку держав добробуту в історичному аспекті із виділенням та аналізом етапів зародження, експансії, прискорення розвитку, реструктуризації, а також її розвитку після світової фінансової кризи 2008 року, що дозволило обґрунтувати появу моделі «welfare mix» у стратегічних програмах розвитку багатьох держав світу з огляду на необхідність гарантування належного рівня соціальної безпеки;

- науково-теоретичні підходи до оцінки чинників впливу на інтеграцію ВПО у приймаючі громади в контексті їх соціального захисту та забезпечення економічної безпеки, що підтверджує переважно короткостроковий ефект існуючих державних механізмів фінансування соціальних видатків і більш довгостроковий ефект недержавних програм підтримки ВПО, які спрямовані на розвиток їх компетентностей, стимулювання самозайнятості та підприємницької активності;

- систематизація напрямів підвищення ефективності фінансування соціальних видатків в контексті пріоритетів зниження диференціації населення за рівнем доходу, державної підтримки сім'ї, реабілітації та соціальної інтеграції людей з інвалідністю, ВПО, літніх осіб в стратегії інклюзивного зростання, розвитку сектору некомерційних організацій у сфері надання соціальних послуг та системи монетизації пілґ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові розробки дисертаційної роботи доведено до рівня теоретико-методичних положень, практичних рекомендацій, котрі знайшли впровадження в практичній діяльності: Тернопільського міського територіального центру соціального обслуговування населення (надання соціальних послуг) Тернопільської міської ради – при розробці комплексу напрацювань стосовно адаптації зарубіжного досвіду фінансування соціальних видатків на локальному рівні (довідка №359 від 26.06.2018 р.); Всеукраїнської громадської організації (ВГО) «Поруч» – при проведенні тренінгів із соціальної відповідальності та сталого розвитку в рамках проектів IOM UN «Reconciliation Support and Community Development of the Conflict-Affected Communities of the Donbas», «Supporting Recovery and Sustainable Solutions for Internally displaced Persons and the Conflict-Affected Population in Ukraine», а також програми U-LEAD with Europe «Energy of generations – cooperation youngsters and elders for decentralization» (довідка №2687945/2 від 17.07.2018 р.); ПАТ «Волиньгаз» – при удосконаленні механізму підвищення ефективності та адресності надання соціальних допомог (довідка №VL007-1-Сл-2710-0191 від 17.10.2018 р.); а також у навчальному процесі Черкаського державного технологічного університету – при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Економічна теорія», «Управління трудовими ресурсами» та «Економіка сучасної України» (довідка №895/01-10.01 від 25.05.2017 р.) і Тернопільського національного економічного університету – при викладанні дисципліни «Національна безпека України», «Фінансово-економічна безпека», «Правові та нормативні основи забезпечення економічної безпеки» (довідка №126-32/1566 від 27.08.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеною одноосібною самостійною науковою працею. Наукові результати, викладені в дисертації, одержані автором самостійно та є його науковим здобутком. Особистий внесок автора конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження були оприлюднені та отримали схвальну оцінку на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization» (м. Клайпеда, Литва, 2016 р.); «Combating Illegal Migration and Human Trafficking» (м. Івано-Франківськ, 2016 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2016 р.); «Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World» (м. Ополе, Польща, 2016 р.); «Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Полтава, 2017 р.); «Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Запоріжжя, 2017 р.); «Наукові засади розвитку знань економічної теорії» (м. Черкаси, 2017 р.); «Продуктивна спроможність націй: приклад України» (м. Київ, 2017 р.); «Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції» (м. Ніжин, 2018 р.); «Стратегії та політика розвитку територій: міжнародні, національні, регіональні та локальні виклики» (м. Чернівці, 2018 р.); «Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты» (м. Новополоцьк, Білорусь, 2018 р.); «Стратегические направления социально-экономического и финансового развития национальной экономики» (м. Мінськ, Білорусь, 2018 р.); «Сучасні технології менеджменту» (м. Луцьк, 2018 р.).

Наукові публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації опубліковано у 27 наукових працях загальним обсягом 10,2 д. а., з яких особисто автору належить 7,7 д. а., у тому числі: 3 параграфи – у колективних монографіях; 7 статей – у наукових фахових виданнях (з яких 3 – у виданнях, внесених до реєстру міжнародних наукометричних баз); 2 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав (Польща, Білорусь); 2 публікації – в інших наукових виданнях; 13 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (254 найменувань) та

додатків. Повний обсяг дисертації становить 268 сторінок. Основний текст роботи викладений на 180 сторінках. Дисертація містить 43 таблиці, 35 рисунків та 23 додатки на 65 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Роль соціальних видатків у забезпеченні економічної та соціальної безпеки держави

Початок ХХІ ст. ознаменувався серйозними зламами усталених принципів розвитку соціально-економічних систем, пов'язаних не лише із глобалізацією, розвитком інформаційного суспільства, демократизацією, але й з військово-політичними конфліктами, революціями, і як наслідок – численними міграційними та соціальними проблемами, що стосуються як країн, що розвиваються, так і високорозвинутих держав. Розвинуті країни світу, які самі нерідко виступали ініціаторами прогресивних реформ у країнах, що розвиваються, зіткнулися із всезростаючою загрозою власній фінансово-економічній та соціальній безпеці у зв'язку із напливом мігрантів, соціальними протестами, численними обмеженнями можливості забезпечення соціальної стандартизації та уніфікації, кризою публічних фінансів, падінням конкурентоспроможності тощо. Усе це вимагає осмислення теоретичних концепцій в контексті їх узгодженості із реальними можливостями держав добробуту гарантувати належний рівень економічної та соціальної безпеки громадянам на довгострокову перспективу через фінансування соціальних видатків.

В якості пріоритету держави добробуту соціальна безпека як невід'ємний елемент економічної безпеки на початку ХХІ ст. стала базисом гарантування населенню доступу до основних суспільних благ та соціальних гарантій. Оскільки, соціально-економічні та військово-політичні проблеми сьогодення змушують по-новому дивитися на пріоритети функціонування держав у ХХІ ст., то зарубіжний досвід забезпечення соціальної безпеки з його теоретичними

моделями та практичними реаліями стає важливим елементом розробки національних безпекових моделей.

Для нейтралізації численних негативних соціально-економічних факторів, що підривають рівень економічного добробуту, пов'язаних не лише із періодами фінансово-економічних потрясінь та дисбалансів глобального масштабу, але й національними проблемами, що лежать в площині тінізації економіки, корупції, бюрократії, державі необхідно забезпечувати ефективне функціонування податкових, бюджетних, страхових, банківських та інших механізмів розвитку, нарощувати рівень людського та соціального капіталу, матеріального, військового, енергетичного, технологічного потенціалу країни. Усе це пов'язане із гарантуванням економічної безпеки та формуванням стратегії національної безпеки на перспективу, невід'ємним компонентом якої є забезпечення соціальної безпеки держави.

Сутність економічної безпеки проявляється у забезпеченні економічного розвитку держави з метою найповнішого задоволення соціальних та фінансово-економічних потреб громадян за оптимальних витрат праці та ощадливого використання ресурсів навколишнього середовища [223, 15]. В цьому контексті мова вже може йти не просто про економічну, а про соціоекологічно-економічну безпеку, пов'язану із забезпеченням сталого розвитку економіки [176]. З метою унеможливлення переходу національної економіки із стану безпеки до небезпеки необхідною стає розробка Стратегії економічної безпеки, яка передбачає такі елементи [162, 38]:

1. Визначення характеристик внутрішніх та зовнішніх загроз економічної безпеки як сукупності умов та чинників, що створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам особи, суспільства та держави. На кожному етапі розвитку держави перелік цих загроз перманентно змінюється відповідно до трансформації самої економіки (наприклад, військово-політичні загрози постали перед Україною саме після Революції Гідності).

2. Визначення критеріїв (параметрів) стану національної економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки та забезпечують захист інтересів країни. До критеріїв відносяться норми, відповідність яким засвідчує спроможність національної економіки гарантувати той чи інший рівень безпеки і, відповідно, формувати механізми переходу від гіршого до кращого стану економічної безпеки.

3. Розробка механізмів забезпечення економічної безпеки держави на основі застосування усіма інститутами державної влади правових, економічних чи адміністративних заходів впливу. В ринковій економіці дедалі менша роль відводиться адміністративним інструментам гарантування економічної безпеки, тоді як значення економічного інструментарію посилюється.

Варто зазначити, що в системі національної безпеки України соціальна компонента в складі економічної безпеки займає одне з ключових місць (табл. 1.1), оскільки, по-перше, держава відповідає за стан національної безпеки і соціальну безпеку зокрема, а, по-друге, національна економіка характеризується високими показниками бідності та безробіття, зниженням рівня та якості життя населення, його поляризацією за рівнем доходів та можливостями доступу до основних соціальних благ.

Таблиця 1.1

* Джерело: авторська розробка на основі [225; 226; 227]

Фінансування соціальної складової економічної безпеки українською державою завжди визнавалось пріоритетним, про що свідчать обсяги видатків зведеного бюджету країни. Так, як свідчить рис. 1.1, серед «трійки лідерів» за

обсягами фінансування, соціальний захист і соціальне забезпечення займають незмінну першу позицію, тоді як фінансування освіти та загальнодержавних функцій час від часу змінюють позиції. Економічна діяльність як основа забезпечення соціальної безпеки лише у останні два роки стала четвертим пріоритетом, тоді як у попередні роки займала п'яту і шосту позицію.

Рис. 1.1. Пріоритети фінансування різних сфер національної економіки України*

*Джерело: авторська розробка на основі [219]

Згідно п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. До національних інтересів згідно цієї ж статті віднесено життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний економічний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян [228].

Для оцінки рівня національної безпеки за різними її складовими існують численні методики, серед яких найбільш поширеними є дві: 1) методика людиноцентричного підходу, яка описана в Доктрині збалансованого розвитку «Україна 2030» (методика 1); 2) методика А. Качинського (методика 2). Обидві

методики оцінюють стан національної безпеки від 0 до 1, однак, перша методика базується на тому, що чим нижче значення індексу, тим вищим є рівень безпеки (значення 0-0,25 характеризують високий рівень національної безпеки, 0,25-0,5 – середній рівень, 0,5-0,75 – низький рівень, 0,75-1 – критичний), тоді як друга методика використовує протилежний підхід (значення 0,25-0,5 означають низький рівень національної безпеки, 0,5-0,75 – середній рівень, 0,75-1 – високий).

Рис. 1.2 дає уявлення про те, як згідно першої методики рівень національної безпеки України залишається на низькому рівні – 0,72 у 2017 р. (хоча найбільш критична фаза була пройдена країною у 2014 р.), так і згідно другої методики рівень національної безпеки є низьким (0,45 у 2017 р.).

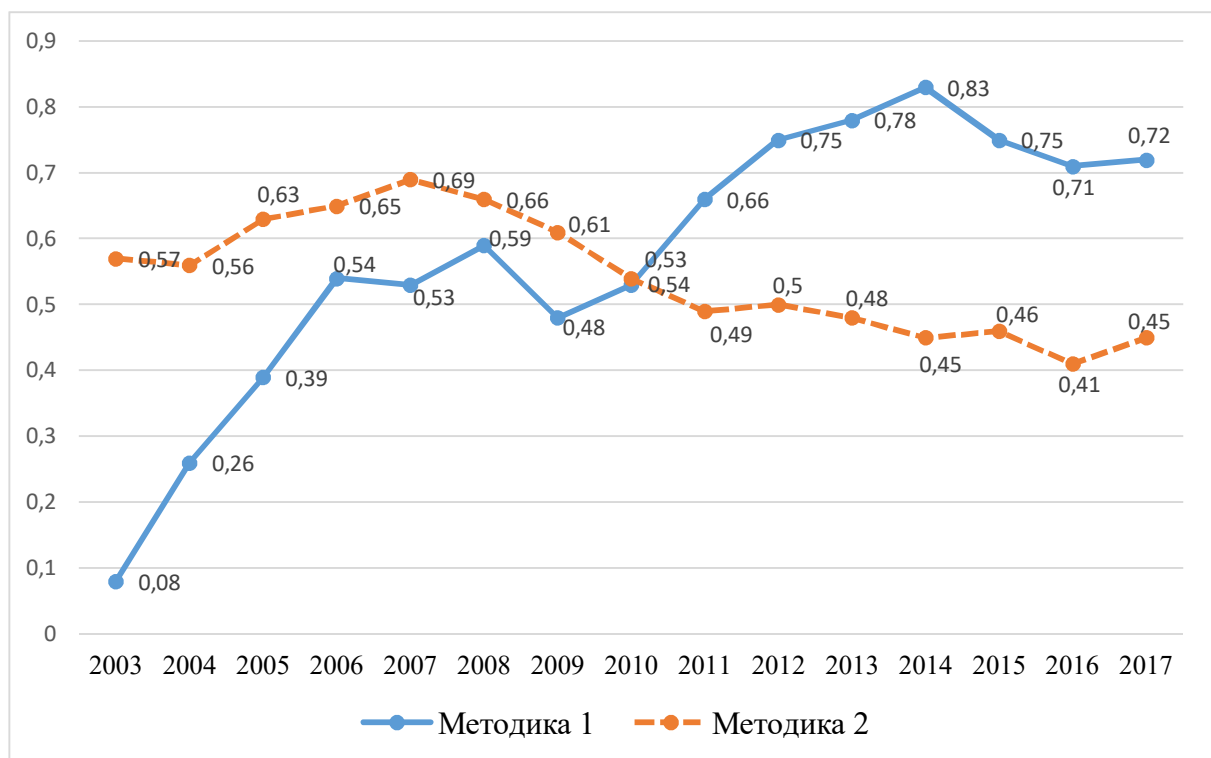

Рис. 1.2. Динаміка інтегрального індексу національної безпеки України за різними підходами*

*Джерело: побудовано на основі [248]

У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [226] наводяться конкретні числові індикатори, які дозволяють оцінити ступінь впливу загроз і ризиків економічній безпеці саме у соціальній сфері. Так, розшарування населення за рівнем доходу вимірюється індикатором «Відношення

мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму», зростання рівня бідності населення – індикатором «Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму», скорочення рівня купівельної спроможності населення – індикатором «Рівень безробіття (за методологією МОП), нівелювання цінності результатів навчання – індикатором «Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту», зростання кількості захворювань, криза охорони здоров'я – індикатором «Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я» тощо. Як бачимо, важливість належного рівня фінансування соціальних видатків у забезпеченні економічної та соціальної безпеки держави є беззаперечною.

Соціальні індикатори моніторингу стану економічної безпеки розробляються і модифікуються численними міжнародними організаціями, до яких відносяться ВООЗ, МОП, ЮНЕСКО та інші. Як показано у табл. 1.2, кожна із цих інституцій має свій профіль досліджень у соціальній сфері та пропонує власний перелік показників. Крім того, на сьогодні сформована велика база міжнародних індексів, які розробляються незалежними інституціями (університети, дослідницькі установи, громадські організації), які намагаються надати комплексну оцінку стану соціального та економічного розвитку країн світу на регулярній основі (дані оновлюються із періодичністю у 2-5 років залежно від складності збору інформації по тому чи іншому індексу).

Головною проблемою залишається визначення т.з. «точки відліку» – мінімального рівня добробуту, незабезпечення якого створює загрози безпеці, а також «межі змін» соціально-економічної ситуації у коротко-, середньо- та довгостроковому періоді [162]. Отже, розглянемо соціальну складову економічної безпеки більш детально.

Соціальна безпека держави визначає стан захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз соціальних інтересів громадян та суспільства, забезпечує створення умов для людського та соціального прогресу, базується на перерозподілі економічного капіталу в категоріях виправданості та ефективності, гармонізує соціальну, економічну та екологічну складові сталого розвитку,

формує соціально-економічні перспективи теперішнім та майбутнім поколінням [240, 12]. Однак, на стан соціальної безпеки впливають загрози і ризики багатьох сфер національної безпеки (економічної, військової, екологічної, інформаційної).

Таблиця 1.2

Інституційні засади формування індикаторів соціальної безпеки [162, 48; 223]

№	Міжнародна організація	Види показників	Показники
1.	Всесвітня організація охорони здоров'я	Показники здоров'я та послуг у сфері охорони здоров'я	1) рівень фінансування охорони здоров'я (оптимально – 7-10% ВВП) 2) очікувана тривалість життя населення 3) коефіцієнт дитячої смертності 4) рівень передчасної смертності 5) рівень смертності від туберкульозу
2.	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН	Показники харчування та недоїдання	1) середня норма харчування для однієї людини 2) витрати енергії, необхідної для підтримання життя людини 3) показник калорійності харчового раціону 4) показник середньодушового споживання продовольства
3.	ЮНЕСКО	Показники у сфері освіти	1) показник розвитку освіти 2) показник діяльності методичних служб 3) показник розвитку сільської школи 4) охоплення дітей навчанням 5) показник матеріально-технічного забезпечення 6) показник навчально-методичного забезпечення
4.	Міжнародна організація праці	Показники у сфері контролю за зайнятістю та безробіттям	1) рівень зайнятості 2) рівень безробіття 3) коефіцієнт мотивації праці
5.	Науково-дослідний інститут соціального розвитку при ООН	Показники зв'язку між економічним та соціальним розвитком	1) реальний дохід на одну особу 2) середня тривалість життя, що прогнозується на момент народження 3) рівень освіти

Деякі дослідники визначають соціальну безпеку як суспільне благо, що концентрує та перерозподіляє життєві ризики [31]. Через ринкові механізми та існування приватних агентів соціальна безпека може слідувати логіці формування прибутку. В цьому контексті адміністрування та фінансування соціального захисту має потенціал стати соціально стратифікованим у такому сенсі, щоб пропагувати і відображати існуючу нерівність та диференціацію статусів

громадян. В такому сенсі соціальний захист стає компромісом між ресурсами, які вже не розподіляються за принципами соціальних чи моральних пріоритетів. Це підриває статус соціальної безпеки як суспільного блага [35], яка убезпечує людей від ризиків життя, надаючи мінімальний рівень доходу, незалежний від внеску індивіда у суспільний та індивідуальний добробут. За своєю сутністю право на соціальний захист тягне за собою доступ до мінімуму доходу, який гарантується державою, для задоволення базових потреб. Без цього економічного важеля право на соціальну безпеку не реалізується, адже воно ґрунтується на принципах досягнення добробуту та рівності.

Соціальна безпека стосується перерозподілу економічних ресурсів в контексті плюралізму добробуту, що має вплив на виправданість та розподільчу ефективність економічної безпеки. Як зазначає Т. Маршалл, право на соціальну безпеку є конфліктним і включає «увесь діапазон прав від права на мінімум економічного добробуту та безпеки до права розділити в повній мірі усю соціальну спадщину і жити життям цивілізованої істоти відповідно до стандартів, що переважають у конкретному суспільстві» [88]. Незважаючи на максималістську чи мінімалістську концепції соціальної безпеки, основні форми соціального забезпечення мають бути доступні усім громадянам.

До цілей соціальної безпеки слід відносити [84]:

- 1) скорочення майнового розшарування, включаючи бідність, соціальну ізоляцію, доступ до медичної допомоги, забезпечення достатніх умов для життя;
- 2) недопущення дискримінації за національною, етнічною чи гендерною ознаками;
- 3) скорочення соціальної несправедливості в контексті відсутності доходів, пов'язаних з роботою (або недостатнім їх рівнем), що викликане хворобою, інвалідністю, вагітністю та пологами, трудовим каліцтвом, безробіттям, старістю або смертю члена сім'ї;

4) визнання законного права на справедливу винагороду (достатня підтримка сімей, особливо дітей та літніх), оскільки зростання нерівності в доходах скорочує соціальну мобільність, руйнує т.з. «соціальні ліфти»;

5) забезпечення фіскальної ефективності, цінової доступності та стійкості держави.

Одним з пріоритетних напрямів соціальної політики є забезпечення економічної та соціальної безпеки. Взаємозв'язок і взаємозалежність соціальної безпеки, соціального захисту, соціального розвитку зрозумілі та не потребують зайвих доказів, адже соціальна безпека держави виступає «тестом на зрілість» для процесів соціального прогресу як похідної економічного розвитку. Формуванню сучасних систем соціальної безпеки у світі сприяло усвідомлення необхідності створення соціальних амортизаторів ринкових ризиків, а саме – уникнення соціальних загроз, тобто обставин, що об'єктивно погіршують життєдіяльність громадян через сукупність соціально-економічних чинників, через які виникає необхідність у соціальному захисті. За змістом найчастіше виокремлюються такі соціальні загрози, як: непрацевдатність, безробіття, втрата годувальника, низькі доходи та інші.

На міжнародному рівні соціальні ризики як підстава для набуття людиною права на соціальну безпеку і соціальний захист були встановлені у таких міжнародних актах, як: Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення №102 1952 р., Європейська соціальна хартія 1961 р., Конвенція про основні цілі і норми соціальної політики №117 1962 р., Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника №128 1967 р., Хартія основних соціальних прав трудящих 1989 р. тощо.

Зарубіжні концепції дослідження проблем соціальної безпеки найповніше представлені у дослідженнях т.з. Копенгагенської [12; 13; 146] та Паризької шкіл [3; 8; 84], які дискутують переважно через моменти ідентифікації соціальних

загроз та реакції на їх наслідки. Концептуальні відмінності між школами наведені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Характеристики Копенгагенської та Паризької безпекових шкіл*

	Копенгагенська школа	Паризька школа
Представники	Б. Бузан, Дж. Вайлд, О. Вівер, П. Лемайтре, М. Келструп	Т. Бальзак, Д. Біго, Р. Волкер, Р. Ліпсхуц, Дж. Х'юшманс
Особливості реакції на ризики	«Пожежна» реакція через ситуативні заходи	Перманентний, превентивний контроль
Пріоритет	Національна безпека (економічна)	Права і свободи людини (соціальна)

* Джерело: авторська розробка

Копенгагенська школа апелює до того, що «соціальна безпека є здатністю суспільства до самозбереження за умов, що постійно змінюються, потенційних чи реальних загроз» [137]. Проте Б. Бузан, О. Вівер, П. Лемайтре та М. Келструп чітко вказують на різницю у розвитку країн Західної та Східної Європи, що впливає і на ставлення до проблем безпеки [146]. Так, якщо на Заході окремі держави-нації намагаються якнайбільше інтернаціоналізуватися та європеїзуватися, часто за рахунок відмови від частини суверенітету, погоджуючись на зростання впливу міжнародних організацій на їхні внутрішні проблеми, то на Сході нові країни, що з'явилися після розпаду СРСР, Югославії, не так поспішно і безболісно відмовляються від суверенітету. Сьогодні навіть на Заході та Сході ФРН існують абсолютно протилежні підходи і бачення розвитку країни в контексті міграційної політики, соціальної безпеки, про що свідчать численні акції соціальних протестів та змін міграційної політики як з боку старих, так і нових членів ЄС.

Б. Бузан, О. Вівер та Дж. Вайлд намагаються досліджувати безпеку у її більш широкому розумінні, виділяючи п'ять головних секторів (військовий, екологічний, економічний, соціальний, політичний), кожен з яких відрізняється ключовими характеристиками, різним колом об'єктів і суб'єктів [13]. Соціальна безпека трактується вченими як виживання спільноти як єдиного організму, часто навіть незалежно від держави. Вони наголошують, що соціальна небезпека

виникає тоді, коли суспільство побоюється, що не зможе функціонувати і розвиватися саме по собі, що впливає із таких факторів:

- 1) вертикальна конкуренція (нерідко інтеграція групи в межах більш широкої організації, зокрема ЄС, породжує євроскептицизм та сепаратистські настрої);
- 2) горизонтальна конкуренція (група змушена інтегрувати найбільш впливових індивідів з метою збереження власної ідентичності);
- 3) міграція (приплив нової робочої сили «розмиває» групову ідентичність).

Копенгагенська школа ввела у обіг навіть специфічний термін «сек'юритизація», під якою розуміють процес, за допомогою якого політичні суб'єкти питання внутрішньої політики трансформують у проблеми національної безпеки, завдяки чому отримують більшу свободу дій, оскільки національна безпека стоїть вище політики [90]. Моментальна реакція на реальні чи уявні загрози в дискурсі Копенгагенської школи безпеки є домінуючою перед ординарною політикою як на національному, так і міжнародному рівнях. Досить часто різні політичні агенти переконують спільноту в тому, що, наприклад, тероризм – це серйозна загроза, а тому потрібно вживати надзвичайних заходів безпеки, на що спрямовуються масштабні ресурси, часто із порушенням прав людей на приватність телефонних дзвінків. Аналогічно активність ЗМІ із поширення остраху і панічних настроїв серед населення перед невідомими та смертельно небезпечними хворобами нерідко пов'язується із лобізмом окремих фармацевтичних компаній, однак на це спрямовуються колосальні фінансові та організаційні ресурси під виглядом реалізації політики превентивної соціальної безпеки. Таким чином, сьогодні питання безпеки у всіх її проявах стають більш пріоритетними за права і свободи людини.

Сек'юритизацію прийнято розглядати у кількох ключових аспектах. Наприклад, М. МакДональд виокремлює три [90]:

- 1) форма сек'юритизації, під якою найчастіше розуміють інституціоналізовані заклики політичних лідерів, що виступають від імені держави;

2) контекст сек'юритизації, що фокусується головним чином на моменті втручання під загрозою небезпеки;

3) природа сек'юритизації, яка оцінюється з позицій виокремлення загроз безпеці. Такий підхід до аналізу соціальної безпеки є реакційним та за своєю сутністю негативним (реакція на загрози і небезпеки).

Отже, вченими сек'юритизація розглядається як через аналіз зовнішньої політики [84; 90], так і через загрозу транснаціональної злочинності, тероризму [1; 34], епідемій та хвороб [33], а також в контексті захисту прав людини [88; 100] та кліматичних змін [11]. Починаючи із подій серпня-вересня 2001 р., і особливо у період 2014-2015 рр. фокус досліджень соціальної безпеки перемістився на міграційні проблеми та загрози стабільності розвитку внутрішнього ринку праці, стану публічних фінансів країн-реципієнтів нелегальних мігрантів. Загалом, сек'юритизація та соціальна безпека стали антиподами ординарної політики держави у різних напрямках, яка через т.з. «провали» не забезпечує оптимального перерозподілу сил, ресурсів тощо.

Представники іншої школи – Паризької, роблять наголос на тому, що соціальна безпека проявляється у різноманітних сферах через рутинні практики, наприклад, перманентного нагляду та превентивного контролю, а не «пожежні» реакції на соціальні кризи. Так, Д. Біго наголошує [8], що проблеми можуть бути інституціоналізовані як загрози безпеці навіть без драматичних моментів, що викликають необхідність втручання держави. Використовуючи приклад імміграції як загрози національній безпеці, вчений зазначає, що безпекові питання, що знаходяться у площині контролю професіоналів (зокрема, поліції та військових), повинні розглядатися як центральні для захисту від можливих соціальних потрясінь. Вчений аналогічну думку щодо соціальної безпеки транслює і на європейський контекст, і нинішня ситуація в країнах ЄС із нелегальними мігрантами є зайвим цьому підтвердженням. Однак, такий довгостроковий процес і практики пристосування та прописування ординарних правил гри не вмонтовуються у класичні погляди на сек'юритизацію з її фокусуванням на

моментах втручання та припинення розвитку ординарної політики без «пожежогасіння». Р. Ліпсхуц відзначає соціальну безпеку як «продукт історичних структур та процесів, який залежить від боротьби за владу всередині держав, конфліктів між різними соціальними групами та інтересами, які ці групи переслідують» [84]. На контрасті із Копенгагенською представники Паризької школи досліджують фундаментальні контексти безпеки, коли втручання держави носить не ситуативний характер, а методи реагування чітко прописуються у нормативних документах. Х. Сміт погоджується [116], що проблема може і повинна бути відзначена як ризикова іще до того, як вона перейде у стан загрози.

Негативний досвід Австралії на початку 2000-х рр. може слугувати класичним прикладом того, як і коли сек'юритизація «дає збій». Так, у 2001 р. уряд Австралії відмовився прийняти понад 400 афганських біженців, які намагались потрапити до країни через Індонезію на аварійному поромі. Змучені та хворі люди були підібрані норвезьким судном «Тамра», якому владою Австралії було заборонено висаджувати їх на берег. Незважаючи на осуд дій австралійського уряду з боку міжнародної правозахисної організації «Amnesty International», верховного комісару ООН з прав людини, уряду Норвегії та низки інших суб'єктів, представники владної верхівки країни наголошували на необхідності повернення шукачів притулку назад у Афганістан чи Індонезію. Зрештою, лише дві країни погодилися їх прийняти (Нова Зеландія та Республіка Науру). Таке демонстративне небажання австралійського уряду приймати шукачів притулку із Афганістану спиралось головним чином на громадську думку та побоювання втратити довіру електорату перед черговими виборами, адже понад 90% населення країни були рішуче проти нелегальних мігрантів. Аналогічно проблеми із нелегальними мігрантами у країнах ЄС у 2015 р. призвели до того, що 18 березня 2016 р. була підписана угода ЄС–Туреччина про реадмісію мігрантів. Згідно з умовами угоди, зокрема, за кожного повернутого шукача притулку ЄС зобов'язався прийняти одного сирійського біженця, який перебуває у Туреччині, однак не більше 72 тис., яких перерозподілять серед усіх країн ЄС

[170]. Отже, політика сек'юритизації досить часто безпекові інтереси країн розглядає як більш пріоритетні, ніж права людини, гарантовані міжнародним правом.

Оскільки соціальна безпека означає «свободу від страху і спрямована до суспільства як до групи взаємопов'язаних та залежних один від одного людей» [34], з чим ми погоджуємося, то системоутворюючим фактором у цій дефініції є «свобода від страху», що само по собі є необхідним елементом вільної демократичної держави. У цьому контексті підкреслено такий суттєвий аспект соціальної безпеки, як можливість її існування тільки в солідарному суспільстві – «групі взаємопов'язаних людей», адже соціальна безпека забезпечується всьому населенню країни. Отже, соціальна безпека передбачає досягнення певного рівня матеріальної забезпеченості, тобто підтримки доходів, захисту добробуту, результатом якого є стан захищеності або безпеки особи.

Практично усі країни ЄС протягом 1990-2017 рр. нарощували обсяги соціальних видатків з метою гарантування належного рівня соціального захисту (наприклад, Бельгія – із 24,4 до 29,0% ВВП, Данія – із 22,0 до 28,7% ВВП, Греція – із 15,7 до 27,0% ВВП, Франція – із 24,3 до 31,5% ВВП, Італія – із 20,7 до 28,9% ВВП, Австрія – із 23,2 до 27,8% ВВП, Португалія – із 12,2 до 24,1% ВВП, Фінляндія – із 23,3 до 30,8% ВВП, Великобританія – із 15,2 до 21,5% ВВП) [41]. Починаючи із 1960-х рр. соціальні видатки перманентно зростали як по країнах ОЕСР загалом (із 8,18 до 21,6% ВВП у 2017 р.), так і у розрізі окремих із них (у США із 6,97 до 19,2% ВВП, Японії – із 3,48 до 21,3% ВВП у 2017 р. тощо).

Дані про рівень соціальних видатків в країнах світу у 2016-2018 рр. [41] свідчать, що у багатьох країнах після 1990 р. відбувалося їхнє суттєве зростання (особливо у Франції, Фінляндії, Ірландії, Іспанії, Бельгії). Скоротились соціальні видатки порівняно із 1990 р. лише у Нідерландах, Новій Зеландії та Ізраїлі. Однак, найбільш проблемним питанням при цьому постає ефективність витрачання бюджетних ресурсів задля гарантування належного рівня соціальної безпеки

(наприклад, Німеччина, Норвегія, Швеція, Франція, високі соціальні видатки яких нерідко стимулюють громадян до т.з. «паразитування» на соціальній державі).

Цікавим видається співставлення країн не лише за рівнем витрат на соціальні цілі, але й за рівнем досягнутого соціального прогресу як показника ефективної безпекової політики. В цьому аспекті показовим є т.з. Індекс соціального прогресу (Social Progress Index – SPI), розроблений у 2013 р. під керівництвом проф. Гарвардського університету М. Портера – спеціаліста у сфері стратегічного управління та глобальної конкурентоспроможності.

Цей індекс став альтернативою показникам економічного розвитку країн світу та охоплює три категорії індикаторів [119]:

1) базові потреби людини (харчування та базова медична допомога, забезпечення житлом, доступ до води, електрики, санітарних послуг, рівень особистої безпеки);

2) основи добробуту людини (доступ до базових знань та рівень грамотності, доступ до інформації та засобам комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість);

3) можливості розвитку людини (рівень особистих прав, забезпечення прав та можливостей людини приймати рішення та реалізовувати свій потенціал).

Як демонструють дані додатку А, країни із високим рівнем соціального прогресу належать до найбільш розвинутих економік світу за показником ВВП на особу, а також, відповідно, мають можливість підтримувати достатньо високий рівень соціальних видатків (понад 20% ВВП). В державах із високим рівнем соціального прогресу (Норвегія, Швеція, Швейцарія, Ісландія, Нова Зеландія, Канада, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Австралія, Великобританія, Ірландія, Австрія, Німеччина, Японія, США та ін.) його рівень підкріплюється цілою низкою факторів, що діють синергетично: масштабні видатки на соціальну сферу, які розглядаються не як витрати, а інвестиції; якісні формальні і неформальні інститути; розвинуті демократичні процедури прийняття управлінських рішень

тощо. Таким чином, соціальна безпека стає справою не лише державного сектора, але й усіх суб'єктів громадянського суспільства.

Позитивний вплив сек'юритизації на безпекову систему країн світу полягає у тому, що моментальна реакція на загрози дозволяє оперативно вирішувати нагальні проблеми із мінімальними ресурсозатратами. Так, військово-політичний конфлікт між Україною та Росією, анексія Криму були важко передбачуваними у 2013 р., а тому Україні довелося проводити оборонну політику в контексті безпекової політики за тих умов і з тими ресурсами, які були на той час. Для мільйонів ВПО із конфліктних територій, учасників АТО/ООС, членів сімей загиблих і поранених сьогодні потрібні дієві інструменти їх підтримки, реабілітації, що можна здійснювати не лише за кошти державного бюджету, але й донорської допомоги міжнародних організацій, волонтерського руху тощо. Усе це активізує розвиток громадянського суспільства в Україні в контексті соціальної безпеки, проте важкою ціною.

До недоліків сек'юритизації можна віднести небезпеку маніпуляції суспільною думкою щодо актуальності реальних чи уявних загроз суспільству. За умов, коли економічні інтереси домінують над суспільними, формальні інститути деформовані, досить важко об'єктивно оцінити усі соціальні загрози, особливо коли полісімейкером, відповідальним за прийняття управлінських рішень на найвищому рівні, громадяни не довіряють.

На перспективу доцільним вбачаємо поєднання безпекових підходів Копенгагенської та Паризької шкіл із чітким аналізом усіх соціальних загроз, які стоять перед державами-націями та світовою спільнотою у XXI ст., вироблення упереджувальних механізмів реакції на найбільш імовірні з них із застосуванням різноманітного інструментарію безпекової політики. Також в контексті розвитку наукових концепцій соціальної безпеки доцільним вважаємо прив'язку ефективності заходів соціальної безпеки із рівнем розвитку соціального прогресу, який прийнято вимірювати Індексом соціального прогресу (SPI), розробленим у 2013 р., адже ще згідно із Римським договором (Договором про заснування

Європейського співтовариства) 1957 р. соціальний прогрес визнаний європейським орієнтиром [121]. Засновники ЄС вірили, що економічна інтеграція забезпечить прогрес в соціальному захисті усіх об'єднаних країн. У 1990-х рр. Рада Європи та Європейська комісія адаптувала більш ефективну стратегію конвергенції: проголосили конвергенцію соціальної політики та запровадили її спільні цілі. У 2000-х рр. Рада Європи, крім економічного зростання визнала соціальне згуртування як ціль ЄС у Лісабонській програмі [85]. У Лісабонській стратегії 2000-2010 рр., крім інновацій та освіти («learning economy»), за орієнтир проголошувалось соціальне та екологічне оновлення. Соціальна та екологічна політика були визнані драйверами економічного зростання.

1.2. Концепції соціальної безпеки та інституційні основи фінансування соціальних видатків

За умов обмеженості бюджетних ресурсів, військово-політичних конфліктів та міграційних проблем багато країн Європи (у т.ч. Україна) стикаються сьогодні із ситуацією браку можливості забезпечення соціальної безпеки населення від фінансово-економічних та політичних потрясінь. В той час як інші держави наражаються на небезпеку гарантування надто великих соціальних благ в контексті забезпечення прав людини і розвитку демократії (наприклад, Скандинавські країни).

В працях К. Малліган та К. Сала-і-Мартін [94; 95] виокремлюється більше десятка різноманітних теорій, що пояснюють зміст і бажаність соціальної безпеки з різних підходів – політичного, економічного та наративного (табл. 1.4).

Політична концепція соціальної безпеки розглядає її через призму перерозподілу, а виграш окремих економічних агентів – в контексті політичної боротьби за т.з. «соціальний приз» (пенсія, соціальна допомога, субсидія тощо). В рамках політичної концепції наголошується, що різні групи інтересів змагаються за обмежені ресурси, і якщо «перемогу» здобувають бідні, особи похилого віку та

інші соціально-вразливі верстви населення, то це питання стосується саме соціальної безпеки, оскільки на фінансування їх потреб спрямовуються масштабні державні видатки. Незважаючи на те, що вигоди від політичної боротьби часто є економічно невиправданими через популізм політиків або лобізм окремих домінуючих за кількістю чи активністю груп інтересів, проте нерідко саме страх втратити популярність у виборців змушує полісімейкерів приймати рішення, далекі від ефективності та раціональності. «Загравання з електоратом» дозволяє політикам перерозподіляти ресурси на користь соціально-вразливих верств населення, що особливо проявляється перед черговими виборами.

Таблиця 1.4

Ключові концепції та теорії соціальної безпеки*

Концепції	Ключові теорії соціальної безпеки
Політичні концепції	1. Теорія раціонального голосування більшості (majority rational voting) 2. Теорія груп тиску (theories of pressure groups)
Концепції ефективності	1. Теорія оптимального перерозподілу або поділу ризику (optimal redistribution or risk sharing) 2. Теорія оптимального страхування літніх (optimal retirement insurance) 3. Теорія (проблема) марнотратного батька (prodigal father problem) 4. Теорія оманливого кейнсіанства (misguided Keynesian) 5. Теорія довічного страхування (optimal longevity insurance) 6. Теорія державної економії на адміністративних витратах (government economizes on administration costs) 7. Теорія повернення інвестицій в людський капітал (return on human capital investment)
Описові (нарративні) концепції	1. Теорія «листа щастя» (chain letter) 2. Теорія фіксованої праці (lump of labor) 3. Теорія монополістичного капіталізму (monopoly capitalism) 4. Теорія квазі-раціональної політики (nearly rational policy)

*Джерело: побудовано на основі [94; 95]

Політичні концепції можна поділити на дві групи:

- 1) теорія раціонального голосування більшості;
- 2) теорія груп тиску, в якій виділяються моделі політичної конкуренції із тимчасовими втратами та захисту платників податків.

Згідно із теорією раціонального голосування більшості (модель Г. Табелліні [127]) переможцями в політичній боротьбі за, наприклад, приз «пенсія» стають літні люди. Ця модель базується на процедурі прийняття публічних рішень в

демократичних країнах, коли перемогу визначає т.з. «медіанний виборець». В ролі медіанного виборця щодо пенсійних програм виступають, переважно, люди середнього та передпенсійного віку – майбутні отримувачі пенсій. Саме вони голосують за високі державні соціальні видатки, особливо за умов відсутності економічного росту та низького рівня життя більшості населення. Держава розглядається в якості єдиної підтримки на випадок несприятливих обставин, особливо в групах літніх та малозабезпечених осіб. І якщо вони за чисельністю значно перевищують групи молоді та середнього класу, і маючи спільні інтереси об'єднуються у коаліції, то фіскальна політика набуватиме перерозподільного характеру на користь соціально-вразливих верств населення. Обсяг бюджетних видатків на соціальні допомоги, природно, зростатиме в країнах, уражених «революцією сивини» та нерівністю. Міграційна криза країн ЄС додає до цих груп також вимушених переселенців та мігрантів, які також претендують на соціальну підтримку приймаючих країн. І хоча не усі вони залучені в процес прийняття політичних рішень, однак можуть стати суттєвим фактором політичного та економічного тиску на політиків.

В іншій моделі теорії раціонального голосування більшості (модель Е. Браунінга [10]) розглядаються три вікові групи: молодь, люди середнього віку та літні особи. Перші дві групи сплачують податки, а переваги у вигляді пенсійних виплат отримує третя група. В разі чіткого переконання молоді та людей середнього віку у тому, що солідарна модель пенсійної системи (pay-as-you-go – PAYG) буде постійною і наступні покоління проти неї не заперечуватимуть, усі вікові групи підтримуватимуть цю пенсійну систему. Однак, якщо зважувати різницю в доходах різних вікових груп, суму сплачуваних податків, виникає питання про актуальність існування накопичувальної пенсійної системи та можливості об'єднання груп інтересів у різноманітні коаліції. Головним питанням в цьому є те, які коаліції стануть більш стійкими та сильними – коаліції малозабезпечених та літніх осіб чи коаліції середнього класу та молоді? За умов перманентного збільшення частки людей 65+ у віковій структурі населення

багатьох країн світу, особливо високорозвинутих (табл. 1.5), та повільних темпів економічного зростання протягом останніх років (табл. 1.6), найімовірнішим варіантом є саме домінування коаліцій малозабезпечених та літніх осіб. В такому випадку модель соціальної безпеки найімовірніше буде прогресивною із перерозподілом доходів від багатих до бідних.

Таблиця 1.5

**Населення у віці 65+ в деяких країнах світу
(% від загальної кількості населення)***

Країни	1960	2015
Австралія, Нова Зеландія	9	15
Австрія, Франція	12	19
Бельгія, Великобританія	12	18
Болгарія, Фінляндія	7	20
Греція, Португалія	8	21
Данія, Естонія, Латвія	11	19
Іспанія, Мальта	8	19
Італія	9	22
Канада	8	16
Німеччина	12	21
Норвегія	11	16
Румунія	7	17
Угорщина, Нідерланди, Швейцарія	9	18
Україна	7	15
Швеція	12	20
Японія	6	26
Країни ЄС загалом	10	19
Світ загалом	5	8

*Джерело: побудовано за даними [118]

Як свідчать дані табл. 1.5, протягом 1960-2015 рр. найбільшими темпами чисельність населення у віці 65+ зросла в Японії (у 4,3 рази), Болгарії, Фінляндії (у 2,9 рази), Греції, Португалії (у 2,6 рази). Саме в цих країнах, а також в Німеччині, Швеції, Італії населення у віці 65+ становить понад 20% загальної кількості населення. Низькі темпи економічного зростання багатьох країн світу останніх років (табл. 1.6) накладають додаткові труднощі у підтримці усталених соціальних стандартів та фінансування програм соціальної безпеки. Так, в Німеччині темпи економічного зростання протягом 2010-2015 рр. знизились майже на 60%, Канаді – на 65%, Швейцарії та Японії – на понад 70%. Найгірша ситуація із темпами економічного росту в 2015 р. зафіксована в Україні (-9,8%).

Таблиця 1.6

**Економічне зростання в деяких країнах світу
(% до попереднього року)***

Країни	2010	2015
Австрія	1,9	1,0
Бельгія	2,7	1,5
Данія	1,6	1,0
Естонія	2,3	1,4
Ізраїль	5,5	2,5
Індія	10,3	7,6
Канада	3,1	1,1
Китай	10,6	6,9
Німеччина	4,1	1,7
Португалія	1,9	1,6
Україна	4,2	-9,8
Фінляндія	3,0	0,2
Швейцарія	3,0	0,8
Швеція	6,0	4,1
Японія	4,2	1,2
Країни ЄС загалом	2,2	2,2
Світ загалом	4,4	2,6

*Джерело: побудовано за даними [118]

В теорії груп тиску можна виділити модель політичної конкуренції різних вікових груп населення (молоді та літніх), що розглядається К. Малліган та К. Сала-і-Мартін [94] в контексті інтенсивності виявлення переваг. Зважаючи на те, що літні люди є більш егоїстичними та активно голосують за короткострокові соціальні програми на шкоду довгостроковим проектам соціально-економічного розвитку, а молодь, як правило, є менш активною частиною виборців, «перемогу» часто отримують популістські проекти, не зорієнтовані на розвиток, що досить часто відбувається в Україні. До того ж, молодь часто уникає відповідальності, посилюючи т.з. «проблему фрірайдера», оскільки не розуміє усіх можливих ефектів у майбутньому. І якщо літні особи голосують за скорочення робочого дня, широкі соціальні програми, то молодь обирає низькі податки, що посилює конфлікт і протистояння цих груп інтересів.

Інша модель теорії груп тиску – модель захисту податкоплатника Г. Бекера і К. Малліган [4] демонструє, що недосконала система соціальної безпеки із недостатнім фінансуванням різноманітних соціальних програм може слугувати

прикладом мінімального уряду, низького рівня лобізму та ефективного захисту податкоплатника від тиску з боку потенційних отримувачів соціальних виплат.

Теорії ефективності є найчисельнішою групою серед концепцій соціальної безпеки, що спираються на «ринкові фіаско» і допомагають зрозуміти, які саме програми соціального захисту допомагають їх мінімізувати. Ця група включає сім ключових теорій [95]:

1. Теорія оптимального перерозподілу (поділу ризику), яка спрямована на забезпечення добробуту соціально-вразливих груп населення (переважно літніх осіб). Соціальний захист в цій теорії розглядається як оптимальна державна політика, спрямована на пом'якшення (подолання) бідності серед літніх осіб та інших вразливих груп. В моделі оптимального перерозподілу Дж. Мірліс [93], що охоплює групи літніх і молодих людей, рівень соціального захисту позитивно корелює із економічним зростанням, яке підвищує доходи продуктивної молоді порівняно із особами пенсійного віку, що потребують активної державної підтримки для мінімізації розриву у доходах [98]. Стосовно поділу ризиків, то соціальний захист убезпечує індивідів від загроз, пов'язаних із зміною кон'юнктури на ринку праці, падінням продуктивності тощо. Соціальне страхування гарантує справедливість у перерозподілі – ті, хто заробляють більше, сплачують більше податків та претендують на вищі соціальні виплати у майбутньому, ніж ті, хто заробляють мало і вимушені задовольнитись мінімальним рівнем соціального захисту.

К. Сала-і-Мартін [114] зазначає, що із віком людський капітал знецінюється, оскільки розмір ВВП на особу більший тоді, коли люди 60+ переважно не працюють, ніж працюють. Також вчений стверджує, що літні особи негативно впливають на продуктивність праці молоді, яка, в свою чергу, намагається змусити їх піти на пенсію якнайшвидше, звільнивши для них робочі місця. Свобода, яка в багатьох демократичних країнах панує на ринку праці, може бути замінена літніми особами на різноманітні соціальні виплати. Саме тому у високорозвинутих країнах, які не уражені проблемою старіння населення,

практикуються схеми раннього виходу на пенсію. В тих же країнах, де гостро постає проблема “революції сивини”, поступово збільшується пенсійний вік, що пов’язано із зростанням тривалості життя, покращенням стану здоров’я літніх осіб тощо.

2. Теорія оптимального страхування осіб похилого віку [116] наголошує, що метою соціальної безпеки є заміна доходу, що втрачений через пенсійний вік, смерть чи каліцтво працівника, який заслуговує на захист, незважаючи на життєві ризики. Одним із варіантів розв’язку проблеми є приватні пенсійні заощадження, що робляться у молодому віці, іншим варіантом – страхування. Однак на страховому ринку виникає проблема «несприятливого відбору»: як тільки люди отримують правдиву інформацію про стан свого здоров’я, що ризик хвороб є сильним, саме вони стають зацікавленими у приватних страхових програмах, тоді як для страхових компаній ця категорія людей є найменш бажаними клієнтами. Тому оптимальною стратегією уряду стає запровадження загальнообов’язкових програм страхування.

3. «Проблема марнотратного батька» базується на припущенні, що необхідність соціального захисту виникає тому, що люди у молодому віці не заощаджують достатньо для підтримки рівня життя у похилому віці. Це пояснюється кількома причинами:

1) марнотратність через т.з. «міопію» [20; 21; 47; 52], яка пов’язана із тим, що людям бракує інформації для оцінки своїх справжніх потреб при виході на пенсію, вони не готові приймати ефективні рішення на довгострокову перспективу через небажання визнавати факт своєї майбутньої старості, їхні рішення приносять незначний корисний ефект для майбутнього. Отже, уряд вимушений діяти стратегічно, примушуючи людей заощаджувати, розвивати накопичувальні програми страхування, адміністровані приватними компаніями, оскільки за системи солідарного страхування вперше створена програма не дозволить існуючій генерації літніх осіб робити пенсійні заощадження, які їм потрібні для життя;

2) раціональна марнотратність [73], яка пов'язана із тим, що сама поява пенсій в середині ХХ ст. спричинила ефект цілковитого покладання на державу в питаннях соціальної безпеки більшістю населення. Люди усвідомлюють не лише майбутню потребу в пенсійному забезпеченні, але й прогнозують те, як інші члени суспільства будуть реагувати на їх потреби. Тому вони розраховують на підтримку суспільства в скрутні часи, навіть у разі, якщо вони із власної вини потрапили в таку ситуацію. Стратегія соціально-економічного розвитку прогресивних країн передбачає формування стабільного середнього класу, скорочення прошарку малозабезпечених громадян (у т.ч. ліквідацію бідності серед літніх осіб), однак, теперішнє економічно активне населення, підтримуючи соціальні програми для осіб літнього віку, хоче бути впевненим, що і йому у випадку несприятливих обставин допоможуть прийдешні покоління. В цьому випадку необхідними стають програми стимулювання заощаджень працюючої молоді.

4. Теорія оманливого кейнсіанства [45], яка відштовхується від кейнсіанської доктрини, що соціальні програми створені саме для того, щоб знижувати схильність до заощаджень в періоди низького попиту і стимулювати споживання. Однак кейнсіанство активно модифікується [204]: від усталених канонічних поглядів кейнсіанців щодо домінуючої ролі фіскальної політики та нехтуванням борговою проблемою до нового кейнсіанства, в якому органічно співіснують фіскальна та монетарна політика, недооцінюється проблема фінансової системи як джерела нестабільності.

На сьогодні із збільшенням тривалості життя та зростанням попиту населення у передпенсійному віці на різні види благ, політики-кейнсіанці можуть збільшити офіційний пенсійний вік з метою стимулювання приватних заощаджень. Однак в реальному світі відбувається протилежне, і перерозподіл від молоді до літніх осіб в кейнсіанському аналізі посилює ефект стимулювання споживчого попиту. На думку кейнсіанців, заощадження є несумісними із

зростанням, що є помилковим припущенням за умов розвиненості фінансових ринків, мобільності капіталу.

5. Теорія довічного страхування стосується тривалості життя людини, яка нікому не відома. Л. Котлікоф та А. Співак [76] припускають, що ризик настання несприятливих подій змушує літніх осіб віддавати до половини власних ресурсів з метою отримання справедливого ануїтету. Однак невизначеність не означає, що втручання уряду є неминучим. Приватні ринки також можуть запропонувати ефективні інструменти управління фінансами. Якщо індивіди володіють інформацією про стан свого здоров'я, то саме приватні інститути допоможуть розв'язати проблему несприятливого відбору. Проте, саме держава часто управляє обов'язковими програмами соціального захисту через гарантування вищої ефективності адміністрування та більшої довіри населення [53; 55].

В деяких країнах громадянам дозволяється здійснювати вибір на користь ануїтету та отримувати одноразову допомогу при виході на пенсію (нові системи пенсійного страхування у Бахреїні, Єгипті, Мексиці). К. Сала-і-Мартін [114] зазначає, що існує мало прикладів несприятливого відбору в системах приватного страхування життя і ринку ануїтетів.

6. Теорія державної економії на адміністративних витратах [21; 22] наголошує на тому, що уряд повинен адмініструвати пенсійні програми через економію на масштабі, хоча самі послуги соціального захисту можуть забезпечуватись приватними компаніями. В цій теорії застосовується правило «один розмір для всіх» для усіх соціальних програм, дозволяючи мінімізувати адміністративні витрати. Проте, навіть якщо приватне адміністрування програм є більш витратним порівняно із державним, це зовсім не означає, що від нього потрібно відмовитись. Громадяни із різних причин можуть обирати дорожчі приватні соціальні програми із приватним адмініструванням.

7. Теорія повернення інвестицій в людський капітал апелює до того, що соціальна безпека виступає своєрідними дивідендами, які літні люди отримують за колишнє інвестування свого людського капіталу. Тобто, чим більше теперішні

працівники заробляють, тим більше доходів від прибуткового податку акумулюється у фондах, які можна спрямовувати на соціальні цілі для підтримки тих, хто продуктивно працював у минулому і також підтримував соціально-вразливі верстви населення. Освітні інвестиції, як державні, так і приватні, також виступають вагомим аргументом на користь цієї теорії, оскільки визначають якість людського капіталу.

Остання група концепцій, що важко піддається математичній інтерпретації, отримала назву описових (нарративних) теорій, які не відносяться ні до політичної групи, ні до групи ефективності. Серед таких теорій можна виокремити [95]:

1. Теорія «листа щастя», що базується на принципі піраміди Понці, коли перша генерація літніх осіб отримує пенсію від молоді у відповідь на обіцянки, що майбутні генерації сплачуватимуть за аналогічним принципом на утримання осіб похилого віку. Кожна генерація впевнена, що сплата податків на соціальне забезпечення є виправданою стратегією, зважаючи, що наступні покоління платитимуть більше. В цій теорії «виграш» першої генерації фінансується втратами наступних поколінь. В деякій мірі в Японії реалізується така модель, коли молоді люди, піклуючись про самотніх осіб літнього віку, «заробляють» собі бали на аналогічне піклування у старості на випадок, коли рівень їх пенсійних доходів та сімейний стан не дозволить мати гідний рівень життя на пенсії.

II. Даймонд в своїй моделі поколінь (overlapping generation model) [20], наголошував, що є кілька життєвих періодів людини. В молодості індивід працює, а отриману за працю винагороду розподіляє на поточне споживання і заощадження. В старості він не отримує нових доходів, витрачаючи накопичені заощадження, а згодом помирає. Альтруїстичного зв'язку між поколіннями не має: до кінця життя літні люди повністю витрачають свої заощадження, а молодь не успадковує нічого, але і не допомагає пенсіонерам. Однак, такі жорсткі припущення в реальному світі не спрацьовують, оскільки літні особи можуть нагромадити капітал, який не в змозі будуть витратити за життя, а існуюча

солідарна система пенсійного страхування забезпечує від ризиків та підтримується більшістю населення з огляду на принцип справедливості.

2. Теорія фіксованої праці наголошує на тому, що в світі, де панує безробіття, особливо серед молоді, а НТП тільки підсилює цю проблему, робочі місця повинні бути перерозподілені від осіб літнього віку до молоді. Уряд може це зробити, запропонувавши особам передпенсійного віку пенсії в обмін на звільнення робочих місць. Вченими висуваються кілька аргументів на користь цього [82; 84]: молодь більш продуктивна; високе безробіття серед молоді може загрожувати політичній стабільності більше, ніж висока частка безробітних серед людей передпенсійного віку (навіть соціально-економічна статистика не калькулює їх частку); профспілки підтримують цю політику, оскільки, на відміну від осіб передпенсійного віку, молодь активно шукає роботу, чим здійснює тиск на розмір зарплат. Фактично висока пенсія стає своєрідним «хабарем» високооплачуваному працівнику передпенсійного віку залишити ринок праці.

3. Теорія монополістичного капіталізму, описана в неомарксистській літературі [48; 131], наголошує на тому, що державні трансферти спрямовуються різними групами реципієнтів для того, щоб населення не повставало проти держави та не створювало соціально-політичних конфліктів. Оскільки літні особи є менш продуктивними порівняно з молоддю, то капіталістична економіка прагне «виштовхнути» їх із ринку робочої сили, тоді як державна система соціального захисту запобігає цьому. Високі пенсії часто сприяють міграції літніх осіб в інші країни світу і це є значно меншою загрозою для уряду, ніж працюючі пенсіонери та невдоволені молоді, яка не має роботи.

4. Теорія квазі-раціональної політики [73] пов'язана із тим, що приватні пенсійні плани також можуть стимулювати обов'язковий вихід на пенсію, а держава може наслідувати плани приватних пенсійних систем. Проте як у США, Канаді, так і в країнах Європи існуючі програми приватного пенсійного страхування не в змозі охопити усю кількість працівників, які на це претендують.

Загалом, усі наведені теорії соціальної безпеки апелюють до її безумовної важливості в контексті підтримки гідного рівня життя населення, недискримінації та забезпечення соціальної злагоди в суспільстві, а також збалансування пріоритетів ефективності економічного розвитку із питаннями соціальної справедливості.

Для ефективного розвитку національної економіки України на особливу увагу дослідників та полісімейкерів в контексті політичних теорій заслуговує активізація ролі молоді у політичному процесі, зростання середнього класу та просвітницька робота в напрямку мінімізації впливу популізму на поведінку виборця. Стосовно теорій ефективності, до в Україні існує необхідність мінімізації патерналістського підходу до фінансування соціальних програм, стимулювання самозайнятості населення та пенсійних заощаджень (особливо серед молоді), встановлення чітких критеріїв соціальної підтримки тих чи інших груп населення. В частині нарративних теорій в Україні постала нагальна потреба запровадження приватного пенсійного страхування, широкого розвитку різноманітних служб та сервісів соціального характеру, соціального підприємництва у відповідь на концепцію сталого розвитку та інклюзивного зростання.

Ще з давніх часів, коли люди почали усвідомлювати усі переваги самоорганізації у громади для забезпечення соціальної безпеки, виникла потреба у спільному захисті від різноманітних несприятливих життєвих ситуацій. Можна виділити кілька ключових періодів в історії людства, пов'язаних із намаганням обмежити вплив несприятливих життєвих обставин колективними зусиллями [242]:

1. Закони вавилонського царя Хаммурапі, що зобов'язували до укладання угоди про солідарну відповідальність між учасниками подорожей торговими караванами за збитки, яких зазнавав будь-хто з його членів внаслідок пограбування.

2. Угоди купців-піратів щодо розподілу як доходів від торговельно-розбійницьких операцій, так і втрат внаслідок різноманітних морських небезпек, що практикувалися на території Стародавньої Греції [242]. Таким чином, навіть грабіжники намагались убезпечити себе своєрідним соціальним захистом на випадок різного роду несприятливих обставин. У Стародавньому Римі передбачалась взаємодопомога членам римських професійних корпорацій, колегій, спілок на випадок захворювання, каліцтва, смерті для виконання культових обрядів, встановлення пам'ятників, допомоги сім'ям, що втратили годувальника [242].

3. Середньовічний соціальний захист передбачав надання соціальної підтримки як у випадку втрати годувальника, хвороби, каліцтва, що трансформувалось пізніше у особисте страхування, так і для відшкодування збитків внаслідок стихійного лиха, пограбування, що стало фундаментом розвитку майнового страхування. В межах середньовічного страхування відбувалось відокремлення фондів, що використовувались як членами гільдії, так і третіми особами (фонд для вдів або сиріт). Отже, т.з. «общинні взаємодопомоги» у вигляді різноманітних державних страхових заходів епохи середньовіччя можна вважати історичним фундаментом економічної та соціальної безпеки держави.

4. Із початку ХХ ст. відбулося становлення системи соціального захисту громадян практично в усіх розвинутих країнах світу (допомоги по безробіттю, у зв'язку із втратою працездатності, медичне страхування тощо) в тому інституціоналізованому вигляді, в якому воно існує й дотепер. Саме у ХХ ст. відбулося запровадження формальної системи соціальної безпеки із наданням грошової підтримки та належного медичного забезпечення громадянам тієї чи іншої країни. Розвиток різних форм соціального забезпечення від несистематичного приватного до систематичного державного перетворився в універсальну людську потребу і людське право на соціальну безпеку в усьому світі.

Соціальну безпеку можна розглядати в контексті забезпечення захисту держави та окремої людини. Згідно із державницьким підходом, соціальна безпека віддзеркалює захищеність соціальної сфери суспільства (людський розвиток, охорона здоров'я, безробіття, зайнятість, стан екології, доходи населення, ринок праці, громадянське суспільство, соціальне забезпечення, демографічна ситуація, епідеміологічна ситуація, міграція, релігія, гендерна політика, бідність, житлові умови, продовольче забезпечення, освіта, етнонаціональні відносини) [201; 203] і держави від загроз, здатних зруйнувати чи зумовити її деградацію [121]. Вона передбачає наявність об'єктивних та суб'єктивних факторів й умов, які забезпечують нормальну життєдіяльність соціуму та його здатність протистояти несприятливим зовнішнім та внутрішнім руйнівним впливам, зберігати свою цілісність та здатність до відтворення, а також стійкість свого розвитку [251]. Метою соціальної безпеки є гарантування добробуту громадян, критерієм якого є середній клас чисельністю не менш 75%, і головним її інструментом виступає система державного соціального захисту [252]. Соціальна безпека в цьому контексті є станом захищеності держави від загроз і ризиків, яка використовує сукупність заходів із захисту своїх інтересів та інтересів громадян у соціальній сфері, розвитку соціальної структури й відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації людей, способу їх життя у відповідності із інтересами прогресу теперішніх та майбутніх поколінь [233].

З точки зору окремої людини, у сучасній безпековій літературі прийнято виокремлювати три підходи:

1) прав людини, з точки зору якого держава зобов'язана гарантувати мінімальні соціальні стандарти життя своїм громадянам (освіта, медичне забезпечення, соціальний захист);

2) політичної стабільності, в межах якого соціальну безпеку розглядають в контексті забезпечення електоральної підтримки, успіху проведення виборів та контролю;

3) стимулювання економічного зростання, що акцентує увагу на якості людського та соціального капіталу, подоланні нерівності тощо.

Найбільш поширеним підходом на сьогодні є перший, і у зарубіжній літературі соціальна безпека найкращим чином описується категорією особистої безпеки, під якою розуміють «захист від загроз для життя окремого індивіда та його якості, за одночасного створення умов для вільного розвитку особистості і реалізації її прав та можливостей приймати участь у суспільному житті як на національному, так і міжнародному рівні» [127], з чим ми погоджуємося. Цей підхід концентрується на добробуті індивідів (особистісний рівень) [100]: 1) безпека від хронічних загроз (голод, хвороби, репресії); 2) захист від раптових та болючих загроз сучасного життя (вдома, на роботі, у суспільстві). Безпека особи як концепція передбачає «емансипацію від домінування владних структур – чи то на глобальному, національному чи локальному рівнях за масштабом та походженням» [128] та «спільність знання, технології, інститутів та видів діяльності, які захищають та зберігають біологічне існування людського життя, а також процеси, що захищають та вдосконалюють колективний мир та процвітання в цілях підвищення свободи людини» [5].

Сьогодні підхід особистісної безпеки охоплює усі заходи, які загрожують виживанню людини, повсякденному життю та гідності (погіршення стану навколишнього середовища, порушення прав людини, транснаціональна організована злочинність, вплив біженців, бідність, інфекційні хвороби), а також зусилля щодо протидії цим загрозам [138]. В Канаді сюди включають і захищеність від фізичних загроз, досягнення гідного рівня життя, гарантію основних прав людини, верховенство закону, соціальну рівність, захист громадян у конфліктах та сталий розвиток [2]. Оскільки в реальному житті через дію ринкових механізмів та існування приватних економічних агентів немає гарантії того, що соціальний захист не стане соціально стратифікованим, то державницьке гарантування кожному громадянину мінімального рівня добробуту стає своєрідним компромісом, який забезпечує баланс інтересів в суспільстві.

Отже, у вузькому значенні термін «соціальна безпека» стосується програм соціального страхування для літніх людей та осіб із інвалідністю (наприклад, у США). В інших країнах, в т.ч. Україні, використовується більш широке розуміння соціальної безпеки, яке охоплює такі види соціального захисту за методологією ОЕСР [236, 80]:

- піклування про літніх людей (пенсії за віком, допомога на дому, послуги за місцем проживання);

- піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих в катастрофах (пенсії, допомога на поховання);

- допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності (послуги по догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, оплата листків непрацездатності);

- охорона здоров'я (видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах, амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів, виплати на первинне лікування);

- сім'я та діти (допомога при народженні дитини, допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, допомога самотнім батькам та ін.);

- діяльність щодо розвитку ринку праці (послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді);

- соціальна підтримка в разі безробіття (допомога по безробіттю, компенсації у разі звільнення);

- забезпечення житлом (грошова допомога на купівлю та оренду житла);

- інші заходи соціального захисту (допомога по інвалідності, у зв'язку з втратою голувальника тощо).

Універсальна потреба в соціальному захисті на початку ХХ ст. була визнана світовою спільнотою як основоположне право людини. Оскільки Міжнародна організація праці (МОП) була створена у 1919 р., досягнення в сфері соціального захисту стало основою її мандату. Підхід МОП до соціального забезпечення

базується на правах, тобто для реалізації права на соціальне забезпечення використовуються міжнародно-правові документи в якості відправної точки, а безпосереднє право на соціальний захист визнається як право людини в основних документах, що закріплюють ці права, а саме: Загальній декларації прав людини і Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також багатьох інших. МОП запровадила низку стандартів соціальної безпеки, які передбачають різні види охоплення соціальним захистом в різних економічних системах. Низка конвенцій із соціального забезпечення пропонує широкий спектр положень, які дозволяють досягти мети універсального охоплення соціальним захистом. За умов глобалізації, коли люди все більше піддаються впливу світових економічних криз та різного виду ризиків, зростає усвідомлення факту, що універсальна національна політика соціального захисту може забезпечити буфер проти багатьох негативних соціальних викликів.

Загальна Декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., є першим в історії міжнародних відносин актом, у якому було наведене широке коло прав і свобод людини у різних сферах суспільного життя, яких мають дотримуватись і поважати всі без винятку держави [143]. У Декларації подано положення, що виражають основні ідеї права соціального забезпечення, його принципи. Перш за все, «соціальні права визнаються за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового або іншого становища (ст. 2)» [143, 17-22]. У ст. 22 зазначено, що «кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній та культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави» [143]. Соціальний захист має абсолютний характер і не може бути обмежений національним законодавством, тобто нормативними актами не можна позбавляти соціального захисту окремих категорій громадян.

Право на соціальний захист і соціальне забезпечення людина має за умови настання обставин, яким закон надає правового значення. Загальна Декларація прав людини наводить основні з них, а саме: безробіття, хвороба, інвалідність, удівство, старість, материнство, дитинство. Теоретичними засадами для визначення прожиткового мінімуму є ст. 23, 25 Декларації. У п. 1 ст. 25 зазначається, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї. У п. 3 ст. 23 Декларації уточнюється, що кожний, хто працює, має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідний рівень життя людини та її сім'ї, а в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення. Декларація відносить сім'ю, дітей і жінок, які мають малолітніх дітей, до найбільш вразливих груп населення. З метою їхнього захисту в міжнародному акті зазначено, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави» [143, 17-22] (п. 3 ст. 16), що материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу (п. 2 ст. 25). Декларація наголошує на гарантуванні з боку держави безплатності хоча б початкової та середньої освіти (п. 1 ст. 26).

Друга Світова війна та післявоєнний період сприяли розвитку системи соціальної підтримки на національному, регіональному та міжнародному рівнях із визнанням права на соціальний захист як невід'ємного права людини. Європейська соціальна хартія, яка підписана 18 жовтня 1961 р., а 3 травня 1996 р. прийнято переглянуту редакцію цього документу, що набрала чинності 1 липня 1999 р., розкриває зміст таких прав у сфері соціального захисту, як: право на соціальне забезпечення (ст. 12); право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст. 19); право жінок, що працюють, на охорону материнства (ст. 8); право на охорону здоров'я (ст. 11); право на користування послугами соціальних служб (ст. 14) та ін. У Хартії дається перелік не лише соціальних, а й економічних прав. Критерієм їх

розмежування служать сфера праці (економічні права) і життєдіяльність людини поза сферою зайнятості (соціальні права). Узяті на себе зобов'язання держави виконують за допомогою законів або правил, угод між роботодавцями та організаціями працівників, а також за допомогою поєднання цих двох методів та інших відповідних засобів. Хартія передбачає механізм контролю за дотриманням державами взятих на себе зобов'язань [193]. Україна ратифікувала цю хартію 14 вересня 2006 р.

Наступним кроком в сфері законодавчого забезпечення соціального захисту на міжнародному рівні стало прийняття Європейського кодексу соціального забезпечення, який був підготовлений у співробітництві з МОП та підписаний державами – членами Ради Європи 16 квітня 1964 р. Кодекс і протокол до нього гарантують мінімальний рівень соціального захисту разом з медичним обслуговуванням, виплату допомог у разі хвороби і тимчасової непрацездатності у зв'язку з виробничими травмами, допомог у зв'язку з народженням дитини, у разі безробіття, інвалідності, в разі смерті годувальника, а також сімейні допомоги і пенсії. Переглянутий і доповнений варіант Кодексу 1990 р. враховує зміни в законодавстві, що стосується соціального забезпечення в країнах, які входять до Ради Європи, і закріплює розширені норми соціального захисту. Цей Кодекс є орієнтиром європейської моделі соціального захисту населення, заснованій на ідеї соціальної справедливості. Країни, що підписують цей документ, зобов'язуються «підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення [194]. Підписавши 10 листопада 2016 р. Європейський кодекс соціального забезпечення, Україна, як член Ради Європи, підтвердила рішучість дотримуватися своїх зобов'язань, взятих при вступі до цієї організації, а саме принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини [222]. Підписання Кодексу підтверджує, що уряд України спрямовує свої зусилля на повну адаптацію національного законодавства у соціальній сфері до європейських стандартів, визначених багатосторонніми

міжнародними інструментами Ради Європи, якими є Європейська соціальна хартія (переглянута) та Європейський кодекс соціального забезпечення.

Не менш важливим нормативно-правовим актом в сфері соціального захисту є Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. і ратифікований УРСР 19 жовтня 1973 р. Значну увагу в Пакті приділено правам людини у сфері соціального захисту населення, де не лише підтверджені зазначені права, що були проголошені в Загальній декларації прав людини, а й значно розширені, що зобов'язує держави гарантувати їх належними ресурсами [213]. Відповідно до ст. 9 Пакту держави визнали право кожної людини на соціальне забезпечення разом із соціальним страхуванням. У ст. 11 Пакту підтверджується, що держави визнають не лише право кожної людини на достатній життєвий рівень, а й на поліпшення умов її життя та членів сім'ї, зобов'язуючись при цьому вживати заходів щодо забезпечення реалізації цього права.

Ще одним міжнародним правовим актом в сфері соціального захисту стала Декларація соціального прогресу і розвитку, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 11 грудня 1969 р., в якій підкреслено, що соціальний прогрес і розвиток мають спрямовуватися на постійне підвищення матеріального і духовного рівня життя всіх членів суспільства шляхом досягнення, зокрема, таких головних завдань: подолання голоду і недоїдання та гарантія права на належне харчування; ліквідація злиднів і забезпечення неухильного підвищення рівня життя, а також справедливого і рівномірного розподілу прибутків; досягнення найвищого рівня охорони здоров'я й забезпечення охорони здоров'я усього населення, по можливості безоплатного забезпечення всіх, особливо осіб, які мають низький прибуток і великі сім'ї, задовільним житлом і комунальним обслуговуванням; надання всебічного соціального забезпечення і послуг соціального піклування та ін. [163]. Серед інших міжнародних правових актів у сфері соціального захисту можна виділити «Декларацію прав дитини» (1959 р.), «Конвенцію про права дитини» (1989 р.), Конвенцію ООН «Про права інвалідів» (2006 р.), а також

Конвенції МОП: №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952 р.), №117 «Про основні цілі і норми соціальної політики» (1962 р.), №118 «Про рівноправність громадян держави та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення» (1962 р.), №131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються» (1970 р.), №156 «Про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок» (1981 р.), №157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» (1982 р.), №159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів» (1983 р.) та ін.

Існують різні комітети ООН, які здійснюють нагляд за виконанням окремих договорів у сфері дотримання прав людини. Як свідчать назви регулюючих документів (додаток Б) та уповноважених органів, для забезпечення права на соціальний захист важливими є кілька принципів зі сфери прав людини: повнота охоплення (соціальний захист охоплює усе коло ризиків, пов'язаних із втратою засобів до існування з причин, які не залежать від людини); гнучкість (пенсійний вік повинен бути гнучким, залежати від характеру виконуваної роботи і працездатності літніх осіб з врахуванням низки демографічних, економічних та соціальних факторів); недопущення дискримінації (соціальний захист гарантований в контексті відсутності дискримінації за станом здоров'я, раси, національності, віку, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності, мови, релігії, національного походження, доходу або соціального статусу). Саме ці принципи є ключовими, що нерозривно пов'язують проблему соціальної безпеки із сферою забезпечення прав людини.

МОП запровадила кілька інструментів підтримки соціального забезпечення в країнах-підписантах (табл. 1.7).

Рекомендації Конвенції МОП №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» охоплюють практично усі види соціальних допомог: від медичного обслуговування до сімейних виплат. Так, зокрема в сфері медичного обслуговування стандарти Конвенції №102 передбачають профілактичну

допомогу, загальний нагляд лікарями, спеціалізовану допомогу, фінансування передбачених лікарських засобів тощо [121; 143].

Таблиця 1.7

Інструментарій МОП у гарантуванні соціальної безпеки та ратифікація його Україною*

№	Види допомог Інструмент	Медичне обслуговування	Допомога у зв'язку із хворобою	Допомога по безробіттю	Допомога по старості	Допомога у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання	Сімейна допомога	Допомога у зв'язку з вагітністю і пологами	Допомога по інвалідності	Допомога у зв'язку з втратою годувальника
1.	Конвенція 102	●	●	●	●	●	●	●	●	●
2.	Конвенція 117	●	●	-	-	●	●	●	●	●
3.	Конвенція 118	○	○	○	○	○	○	○	○	○
4.	Конвенція 121	-	-	-	-	○	-	-	-	-
5.	Конвенція 128	-	-	-	○	-	-	-	○	○
6.	Конвенція 130	○	○	-	-	-	-	-	-	-
7.	Конвенція 156	●	●	●	-	●	-	-	●	-
8.	Конвенція 157	○	○	○	○	○	○	○	○	○
9.	Конвенція 159	-	-	-	-	●	-	-	●	-
10.	Конвенція 168	-	-	○	-	-	-	-	-	-
11.	Конвенція 183	-	-	-	-	-	-	○	-	-
12.	Рекомендація 202	○	○	○	○	○	○	○	○	○

Примітка. ● - ратифіковано Україною

○ - не ратифіковано Україною

*Джерело: авторська розробка

Фінансування періодичних виплат у зв'язку із хворобою, вагітністю та пологами, безробіттям Конвенція №102 передбачає на рівні, що відповідає мінімум 45% середньої зарплати. Фінансування допомог по старості, інвалідності та в зв'язку із втратою годувальника рекомендується Конвенцією №102 на рівні, що відповідає мінімум 40% середньої зарплати. Фінансування допомог у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання Конвенція №102 передбачає на рівні щонайменше 50% середньої зарплати. Щодо допомоги сім'ям, то Конвенцією №102 передбачено як варіант періодичні платежі родинам, так і варіант надання продуктів харчування, одягу, оплати житла, або їх поєднання. Загалом Конвенція №102 прийнята на сьогодні 55 країнами світу, серед яких – Японія, Німеччина, Ізраїль, Австрія, Бельгія, Бразилія, Кіпр, Данія, Франція,

Греція, Мексика, Норвегія, Польща. Україна та Домініканська Республіка приєдналися до неї лише у 2016 р. Із табл. 1.7 видно, що Україна ратифікувала усі рекомендації Конвенції №102 (від розділу 2 до розділу 10 статті 2 відповідного документу).

Конвенція МОП №117 «Про основні цілі та норми соціальної політики» ратифікована Україною 16 вересня 2016 р. Вона передбачає вжиття заходів на міжнародному, регіональному та національному рівнях з метою сприяння прогресу у сферах охорони здоров'я, освіти, житловому будівництві, забезпеченні продовольством, піклуванні про добробут дітей, становище жінок, умови праці, поліпшенні умов життя в сільських районах, захисті прав трудових мігрантів і соціальному забезпеченні [120].

Конвенція №118 «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення» гарантує належне соціальне забезпечення, передбачене Конвенцією №102, крім громадян країни, також й не громадянам. Конвенція №121 «Про допомоги у випадку виробничого травматизму» передбачає аналогічні виплати, як і Конвенція №102, однак вони повинні відповідати щонайменше 60% середньої зарплати у разі втрати працездатності, містити додаткові пільги для вдів, інвалідів, що вимагають постійної допомоги третіх осіб та дітей-сиріт [143]. Конвенція №128 «Про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку із втратою годувальника» збільшує обсяг періодичних виплат щонайменше до 45% середньої зарплати (на випадок старості та втрати годувальника) та до 50% (на випадок інвалідності) порівняно із Конвенцією №102, а також дозволяє перегляд діючих ставок. Конвенція №130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби» крім стандартів, передбачених у Конвенції №102, додатково гарантує стоматологічну допомогу, виплати на медичну реабілітацію та поховання [143; 236]. Конвенція №157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» передбачає певні переваги у соціальному забезпеченні для трудящих-мігрантів, яким доводиться стикатися з проблемою позбавлення

права на соціальні виплати, якими вони користуються у країні походження. Конвенція №168 «Про сприяння зайнятості та захисту від безробіття» підвищує рівень періодичних допомог із безробіття, зазначених в Конвенції №102, до 50% середньої зарплати, а також можливість застосування спеціальних правил розрахунку. Конвенція №183 «Про охорону материнства» гарантує відшкодування витрат на медичну допомогу, що включають, крім випадків, передбачених в Конвенції №102, грошові виплати для підтримки рівня життя жінки і дитини на належному рівні (принаймні 2/3 середньої зарплати) [143]. До усіх вищенаведених конвенцій Україна на сьогодні не приєдналась.

Рекомендація №202 «Про мінімальні рівні соціального захисту», прийнята на Генеральній конференції МОП 30 травня 2012 р., визнає право на соціальний захист як право людини, а соціальне забезпечення як економічну і соціальну необхідність для процесу розвитку і прогресу, важливий засіб попередження і скорочення масштабів бідності, нерівності, соціальної ізоляції та незахищеності, інвестиції в людський капітал. Рекомендація №202 встановлює наступні види соціальних гарантій в контексті забезпечення мінімального рівня соціального захисту [120]:

1. Доступ до визначеного на національному рівні комплексу товарів і послуг, у які входять найважливіші медичні послуги, зокрема з охорони материнства, що відповідають критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості.

2. Основні гарантовані доходи на дітей, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, які дозволяють забезпечити доступ до харчування, освіти, догляду та будь-яких інших необхідних товарів і послуг.

3. Основні гарантовані доходи, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, для осіб економічно активного віку, не здатних одержувати достатній дохід, зокрема у зв'язку із хворобою, безробіттям, вагітністю та пологами чи інвалідністю.

4. Основні гарантовані доходи, не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, для осіб похилого віку.

Загалом, Рекомендація №202 надає державам-членам пропозиції щодо побудови комплексних систем соціального захисту та розширення сфери соціального забезпечення, надаючи перевагу встановленню національних рівнів соціального захисту, доступних для всіх, хто цього потребує. Рекомендації містять низку принципів, включаючи відповідальність держави; правовий підхід, що базується на національному законодавстві; різноманітність методів соціальної підтримки; універсальність захисту на основі соціальної солідарності; адекватність та передбачуваність вигод; захист прав та гідності бенефіціарів; недискримінація, гендерна рівність та реагування на особливі потреби; фіскальна та економічна стабільність; прозорий, підзвітний та надійний фінансовий менеджмент. Деякі країни світу, в т.ч. Україна, розглядають ці рекомендації як пріоритет реформування соціальної сфери на перспективу.

Отже, приєднання України у вищеперелічених міжнародних документів зобов'язує нашу державу встановлювати законодавчі гарантії та запроваджувати механізми реалізації основних соціальних прав людини, виділяючи на це значні бюджетні ресурси, які з року в рік зростають (з 7,8% ВВП у 2008 р. до 9,5% ВВП у 2017 р.) [236, 4-10; 250]. До таких прав належать [193]:

- право на соціальне забезпечення;
- право на достатній життєвий рівень;
- право на користування послугами соціальних служб;
- право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь в житті суспільства;
- право сім'ї, дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист;
- право осіб похилого віку на соціальний захист;
- право на захист від бідності та соціального відчуження.

В той час як політичні права є відносно захищеними, соціальні ж права уразливі, що особливо гостро відчувається під час економічної кризи, коли урядам доводиться скорочувати соціальні пільги, допомоги. За останні 40-50 років

висловлювалося безліч сумнівів щодо того, чи відповідає нинішня держава добробуту сучасним тенденціям розвитку глобалізованого постіндустріального капіталізму [22]. По-перше, держава добробуту спотворює ринок, руйнуючи стимули до праці, заощадження та інвестування через високу залежність від держави основних реципієнтів соціальних виплат. По-друге, демографічні та соціальні зміни (старіння населення) роблять державу добробуту фінансово нестійкою. По-третє, вимога конкурентоспроможності змушує уряди періодично скорочувати соціальні витрати [42; 43; 52; 53; 54], а фінансові кризи, що виникають, ставлять під сумнів функції держави в контексті їхнього фінансування.

В цьому аспекті звертає на себе особливість політичного процесу, в якому групи інтересів використовують право вето з метою захисту власних інтересів, що сприяє розвитку різноманітних т.з. «світів добробуту» як в часі, так і просторі. Серед європейських дослідників навіть сформувалась концепція «парадоксу перерозподілу» через режими добробуту: соціально-демократичні держави загального добробуту є більш ефективними в зниженні рівня бідності та нерівності шляхом надання трансфертів всім громадянам, а не просто найбіднішим (важливість добробуту «універсалізму») [236].

Першою країною, яка запровадила систему соціального страхування працівників, стала Німеччина, яка у 1880-х рр. збільшила пільги працюючим у промисловому секторі. Пізніше подібні схеми запровадили деякі країни Латинської Америки (Чилі, Аргентина, Бразилія, Уругвай), додавши інші типи ризиків: безробіття, втрата працездатності тощо. Скандинавські країни поширили право соціальної безпеки не лише на працівників, але й на членів їхніх сімей. Світова економічна криза 1920-1930-х рр. надала новий імпульс системі соціального захисту, особливо у США та країнах континентальної Європи. Друга Світова війна та повоєнний період сприяли розвитку системи соціальної безпеки на національному, регіональному та міжнародному рівнях із визнанням права на соціальний захист як невід'ємного права людини. У доповіді В. Беверіджа [6], що

була опублікована у Великій Британії 1942 р. та імплементована у 1945 р., визнавалась відповідальність і зобов'язання суспільства щодо тих, хто захищав його від військової агресії, а головна мета полягала в тому, щоб розширити коло тих, хто володіє правом на соціальне забезпечення, від офіційно працевлаштованих до усіх членів суспільства.

З того часу швидкі процеси глобалізації ринків та робочої сили, нова глобальна фінансова криза стали новими викликами системи соціальної безпеки, адже і до сьогодні 75-80% населення світу проживають в статусі соціально незахищених [108]. Всезагальне визнання принципу, що кожне суспільство відповідальне за соціальний добробут громадян, і повинне забезпечити мінімальні соціальні стандарти, прийшло після Світового саміту соціального розвитку 1995 р., ухвалення Цілей розвитку тисячоліття 2000 р., а також Світового саміту ООН 2005 р.

На ступінь соціальної безпеки громадян кожної країни впливає безліч факторів. По-перше, демографічні зміни стають підґрунтям трансформації соціальної політики, оскільки рівень народжуваності та смертності, зростання кількості розлучень та маса одиноких людей породжують нові соціально-економічні виклики. Водночас національна соціальна політика визначає різні демографічні комбінації: від здатності чоловіків і жінок поєднувати оплачувану роботу із доглядом за дітьми до регулювання рівня народжуваності. По-друге, соціальна політика все більше трансформується від соціального захисту до соціальних послуг. Оскільки центральне місце у країнах Південної Європи у регулюванні ринків робочої сили та держав добробуту зберігають сім'ї, то багато літніх людей проживають із дітьми, низькою є частка розлучень, народження дітей поза шлюбом, їх виховання у неповних сім'ях [47], що зовсім по-іншому модифікує особливості управління соціальним захистом, ніж, наприклад, у Скандинавських країнах. По-третє, важливого значення набуває релігія, роль якої в Європі фокусувалась на пост-реформаторському поділі між католицизмом і протестантизмом, відділенням церкви від держави. Сильні зв'язки між державою і

лютеранською церквою заклали соціальну інтервенцію у Швеції і до кінця XIX ст. нова католицька доктрина «соціального капіталізму» та субсидіарності стимулювала появу різних форм соціальної відповідальності. Відмінність між протестантськими, католицькими, ортодоксальними релігіями у соціальному захисті присутня. По-четверте, у історичних студіях державотворення [44] час від часу згадуються інші фактори (мова, раса, ідентичність тощо) розвитку держав добробуту. Культурне різноманіття як результат зростаючої міграції в Європі зумовило соціальну згуртованість в багатьох країнах і бажання сплачувати великі податки, від чого й залежить держава добробуту. Водночас розвинулися й інші настрої, пов'язані із небажанням частини європейської спільноти платити за інтеграцію мігрантів, оскільки люди відчувають загрозу власній соціальній безпеці. По-п'яте, соціальна політика стає більш централізованою, оскільки через право вето малі, але добре організовані групи мають змогу блокувати систематичні зміни та радикальні реформи [63; 72]. Досить часто бюрократія залишає обсяги фінансування соціальних програм на рівні минулорічних показників [89; 90], особливо для освітян, лікарів, тоді як нові, добре організовані групи впливу (зокрема, пенсіонери) можуть організувати захист своїх інтересів для отримання більших соціальних вигод, часто з рахунок інших.

Загалом, Україна намагається слідувати рекомендаціям МОП у сфері соціального захисту практично в усіх видах соціальної підтримки громадян, гарантуючи їм той обсяг соціальної безпеки, який можливо забезпечити за наявних фінансово-економічних умов. Прийняття Конвенції МОП №117 у 2016 р. в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, військово-політичного конфлікту та міграційних проблем доводить, що Україна навіть в ситуації браку можливостей забезпечення соціальної безпеки населення від фінансово-економічних та політичних потрясінь намагається слідувати європейському вектору реформування соціальної політики. Підняття соціальних стандартів та приєднання до інших конвенцій МОП у сфері соціальної безпеки можливе лише за умов економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки на

перспективу. Неабияким стимулом в цьому став «запуск» медичної реформи в Україні, розвиток соціального підприємництва, посилення боротьби з корупцією тощо.

1.3. Соціальна безпека як орієнтир розвитку держав добробуту та захисту їх економічних інтересів

Як було з'ясовано у попередніх параграфах, у загальноприйнятих категоріях соціальна безпека визначається як стан захищеності від загроз, ризиків держави, за якого вона здатна забезпечити гідний та якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, а також сприяти розвитку людського капіталу. Соціальна безпека визнається складовою економічної безпеки поряд із демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, продовольчою, інвестиційно-інноваційною, фінансовою та іншими.

Досить часто соціальна безпека асоціюється із післявоєнною Європою (після Другої світової війни), коли соціальна політика та соціальні видатки набули пріоритетності у макроекономічних моделях розвитку. Проте у різних модифікаціях соціальні ініціативи були властиві різним державам і в епоху Середньовіччя. В якості яскравого прикладу можна навести соціальні закони Великобританії – так звані «Англійські закони про бідних» [159; 187], що виступали системою допомоги нужденним. Однак із часом концепція держави добробуту закріпилася за Скандинавськими країнами, зокрема, Фінляндією, модель добробуту якої включає в себе [201]: безкоштовну високоякісну державну освіту; загальне медичне обслуговування, гарантоване як право громадян; універсальну соціальну систему, яка передбачає загальне пенсійне страхування та страхування від безробіття. Усе це фінансується за рахунок високих податків, що переважно підтримується громадянами, зважаючи на переваги, які більшість із них отримують натомість від держави добробуту. Фінська держава є носієм

фінської ідентичності, оскільки існує т.з. соціальний договір між роботодавцями і працівниками.

Генезис держави добробуту можна проілюструвати у вигляді п'яти ключових періодів (додаток В):

1) зародження держави добробуту (1880-1914 рр.);

Соціальні та демографічні зміни, викликані індустріалізацією, зростання залежності добробуту від рівня оплати праці, підвищення концентрації працівників на великих підприємствах, розвиток профспілкових рухів спричинили збільшення попиту на державні послуги та обсягу державних видатків.

2) експансія держави добробуту (1918-1950 рр.);

В більшості країн Заходу набули поширення т.з. “мовчазні революції” добробуту, пов'язані із сприянням повної зайнятості із залученням жінок до робочої сили та розширенням пенсійних програм.

3) прискорення розвитку (1960-1975 рр.);

Посилилась проблема балансу інтересів між забезпеченням конкурентоспроможності та ефективності на мікрорівні та гарантуванням відповідного рівня життя для громадян на макрорівні.

4) неоліберальна реструктуризація (1975-2008 рр.);

Поширення культури свободи та підприємництва, технологічний розквіт, інформатизація економіки сприяли популяризації індивідуальної відповідальності за розв'язання проблем нерівності, а роль соціальної політики змістилась на інвестування соціальних навичок в освіту, а не безпосередній перерозподіл багатства.

5) держава добробуту після фінансової кризи 2008 р.

Невдоволення приватизованими соціальними службами, які часто не виконували покладених на них функцій та імітували принципи роботи корпоративного сектору, криза державних фінансів сприяли появі нових гравців (неурядових організацій, профспілок, громадських та релігійних об'єднань), що

відігравали все більшу роль у наданні соціальних послуг та соціальному забезпеченні. В результаті цього зросла роль державно-приватного партнерства у фінансуванні безпекових програм на національному рівні.

Реформи соціальної політики континентальної Європи пов'язуються із ім'ям канцлера Отто фон Бісмарка, який запровадив спеціальне соціальне законодавство. Канцлер вважав, що «страхування «робітничого стану» як складової частини «народного організму» повинно впливати із законних вимог робітника» [192]. Практика застосування ухваленого Рейхстагом у 1871 р. «Закону про відповідальність підприємців за нещасні випадки на виробництві» свідчила про його низьку ефективність, адже, незважаючи на те, що робітники мали право звертатися до суду з вимогами компенсації за каліцтво, правосуддя у 90% випадків відмовляло робітникам у таких компенсаціях. У 1881 р. канцлер пообіцяв у «Посланні робітникам» запровадження страхування від хвороб, нещасних випадків, допомоги по старості та інвалідності. І вже у 1883 р. в Пруссії з'явилась обов'язкова освіта, 1884 р. – перша програма страхування від нещасних випадків на виробництві, а у 1889 р. – пенсії за віком. Загалом, як свідчить додаток Г, саме Німеччина стала піонером більшості соціальних програм у законодавстві демократичних держав світу.

Отто фон Бісмарк розглядав соціальне законодавство як важливий крок на шляху до реалізації ще одного задуму – закріплення територіальної єдності держави. Формально гарантом такої єдності, згідно з конституцією держави, були імперські відомства, які контролювали на місцях різноманітні інституції, створені для проведення господарської, культурної та соціальної політики. Загалом, період 1890-х рр. німецькі історики вважають часом зародження сучасної соціальної політики.

Сама термінологія «держава добробуту» та «соціальна політика» вперше з'явилася у Німеччині всередині XIX ст., а пізніше вже поширилася у Великій Британії на початку 1940-х рр. Після Другої світової війни комплексна соціальна політика вже була властива більшості країн Західної Європи. Г. Терборн [137]

державу добробуту визначав як таку, де більше половини державних витрат призначені на соціальні цілі, протиставляючи цьому традиційну економіку, в якій домінують витрати на оборонні, інфраструктурні та інші класичні державні функції. В цьому контексті навіть США наприкінці ХХ-го ст. можна кваліфікувати як державу добробуту. Загалом, як стверджує соціолог Т. Маршалл [88], кульмінацією процесу демократизації, яка охоплює кілька століть¹, є соціальне громадянство, а соціальні права є тією частиною економічного добробуту та захисту, які гарантують цивілізованій особі необхідний рівень життя згідно із стандартами, домінуючих в конкретному суспільстві. Соціальні права та соціальний захист, як свідчить досвід Німеччини часів О. Бісмарка, походять із політичних прав.

На сьогодні можна виокремити дві концепції формування і розвитку держав добробуту в контексті забезпечення соціальної безпеки (рис. 1.3):

- 1) ортодоксальна модель;
- 2) гетеродоксальна модель.

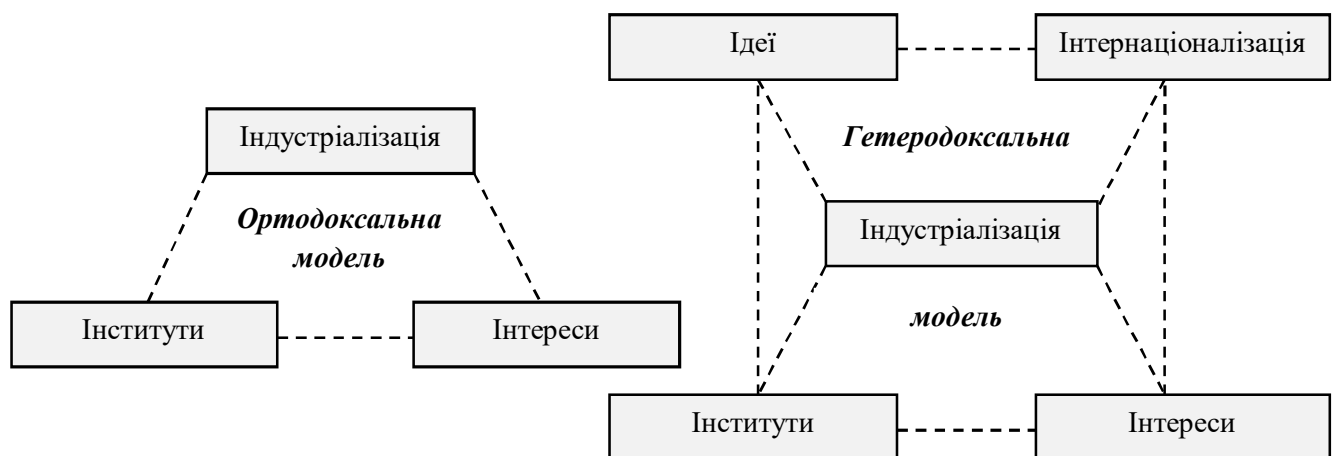

Рис. 1.3. Фактори ортодоксальної та гетеродоксальної моделі соціальної політики*

*Джерело: авторська розробка

Ортодоксальна модель [53; 57; 138] держави добробуту базується на трьох факторах: 1) індустріалізація; 2) інтереси; 3) інститути. Прихильники цієї моделі (Х. Віленскі, Ф. Пампел, Дж. Вільямсон) погоджуються з тим, що соціальна

¹ XVIII ст. пов'язують із закладанням основ правових та громадянських прав (1832 Reform Act), XIX ст. – розширенням політичних прав, а XX ст. – розвитком соціальних прав та соціального громадянства.

політика наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. стала наслідком індустріалізації [99; 150]. На думку вчених [98], економічне зростання та його демографічні й бюрократичні впливи стали першопричинами розвитку держави добробуту. Зрозуміло, це не викликає подиву, коли частка соціальних витрат збільшується швидшими темпами за показник економічного зростання (якщо соціальні цілі є пріоритетом або зростає частка осіб пенсійного віку та дітей). Причому вплив індустріалізації та інтересів її сьогодні залишається досить значним, чому неабияк сприяє старіння населення та зростання вимог до якості суспільних благ, що спричиняє завищені вимоги до обсягу соціальних видатків. Однак ортодоксальна модель упускає з фокусу уваги роль ідей та їх вплив на реформування еліт (культурні системи, релігію, домінуючу ідеологію тощо). Додатковим важливим фактором є інтернаціоналізація (глобалізація, формування глобального громадянського суспільства, глобальне урядування).

Ці додаткові елементи формують каркас гетеродоксальної моделі добробуту, основу якої заклав підхід ефекту «5Is» Д. Істона [31; 52; 53]:

- 1) індустріалізація – зміна економічної, соціальної та демографічної структури;
- 2) інтереси – колективні агенти, владні ресурси, класові рухи, політичні партії;
- 3) інститути – національні формування, громадянство, держава, конституція, політичні системи;
- 4) ідеї – культура, ідеологія, навчання політиці;
- 5) інтернаціоналізація – війни, глобалізація, глобальне громадянське суспільство, глобальний уряд.

Зміст соціальної політики можна розкрити також на прикладі «3Rs» Б. Дікона [18]:

- 1) регулювання, що включає в себе основне законодавство та нормативні акти, які змінюють поведінку індивідів для досягнення суспільно значущих цілей згідно сформованих в суспільстві нормативних суджень й цінностей. Модель

соціальної політики в цьому контексті можна визначити за т.з. «п'ятьма титанами» В. Беверіджа [6]: потреби (соціальний захист); хвороби (медичні послуги як профілактичні так і лікувальні); убогість (житлового будівництва і міського планування); невігластво (освіта і навчання); ледарство (політика зайнятості);

2) перерозподіл, що означає ступінь, в якому держава через податки та державні витрати перерозподіляє первинні доходи у прогресивному для суспільства напрямі;

3) права, що означають ступінь, в якому основні соціальні та економічні права, крім громадянських та політичних, гарантовані державою для усього населення. Такі гарантії можуть бути надані резидентам за національною ознакою чи громадянством.

Отже, ці три ключові блоки визначають базові характеристики держав загального добробуту в контексті використання гарантованих державою прав для протистояння владі грошей або політичних зв'язків [75; 78], як це нерідко відбувається у кланово-олігархічних економіках. Наприклад, після Другої світової війни зайнятість стала визнаватися еквівалентом економічних прав людини у багатьох країнах світу, проте тут вирішальну роль відіграють, крім держави, й корпоративні угоди бізнесу та профспілок.

Інший підхід до розгляду соціальної політики сформульований І. Гоугх [52; 53], який отримав назву (І-О-О):

1) inputs (входи) – законодавчі норми чи витрати ресурсів (фінансові, робочої сили);

2) outputs (виходи) – імплементація законодавства та надання специфічних послуг (рівень охоплення соціальним страхуванням певних груп населення);

3) outcomes (результати) – кінцеві ефекти для громадян (бідність, смертність, грамотність) чи соціальний перерозподіл (рівень нерівності).

Т. Парсонс [101] запропонував теорію функціональної диференціації щодо розвитку соціальної політики. Оскільки суспільство розвивається, з'являються

нові публічні інститути (санітарні служби, медичні установи, благодійні фонди), які перебирають на себе колись традиційні функції сім'ї та громад. Ця теорія схожа на теорію К. Полан'ї щодо трансформації соціальної відповідальності [105]. Нові соціальні потреби викликають появу нових публічних інститутів (наприклад, Міжнародна організація з міграції, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Датська рада у справах біженців в Україні, Норвезька рада у справах біженців в Україні). Функціональна диференціація є формою, яка домінує в сучасному суспільстві, й є найбільш складною формою диференціації (серед «центр-периферія», сегментарної, стратифікації).

В табл. 1.8 узагальнено підхід С. Рота та А. Схутца щодо функціональних систем суспільства [113]. Автори припускають існування десяти головних функціональних систем: політика, економіка, наука, мистецтво, релігія, правова система, охорона здоров'я, спорт, освіта і система засобів масової інформації в контексті значимості для розвитку суспільства.

Таблиця 1.8

Функціональні системи суспільства*

Система	Альтернативи	Середовище	Програма	Функція
1. Політика	уряд / опозиція	влада	ідеологія	обмеження
2. Економіка	вигода / втрата	гроші	ціна	розподіл
3. Наука	правда / брехня	наукова правда	теорія	перевірка
4. Мистецтво	креативне / імітаційне	стиль	мода	створення
5. Релігія	іманентне / трансцендентне	віра	покаяння	одкровення
6. Правова система	законне / протизаконне	норми	закон	стандартизація
7. Спорт	успіх / програш	досягнення	мета	мобілізація
8. Медицина	хвороба / здоров'я	хвороби	діагноз	відновлення
9. Освіта	якісне / неякісне	біографія	розклад навчання	формування
10. Мас-медіа	інформативне / неінформативне	матеріал	тема	поширення

*Джерело: побудовано на основі [113]

Акцентуючи увагу на економіці, зауважимо, що економічна безпека в контексті розподілу ризиків, аналізі втрат і вигод повинна все більше орієнтуватись на цінові механізми оцінки ефективності перерозподільних

програм, монетизацію пільг, чітке визначення стейкхолдерів тих чи інших соціальних ініціатив тощо.

Узагальнюючи вищеперелічені теоретичні підходи до функціонування держави добробуту та гарантування соціальної безпеки, побудуємо комплексну модель, що демонструє вплив соціальної політики на результати добробуту (рис. 1.4). Ключовими індикаторами досягнення добробуту вважаємо: розв'язання проблеми бідності та зниження рівня безробіття, покращення стану здоров'я та освіченості громадян, досягнення політичної свободи та демократії.

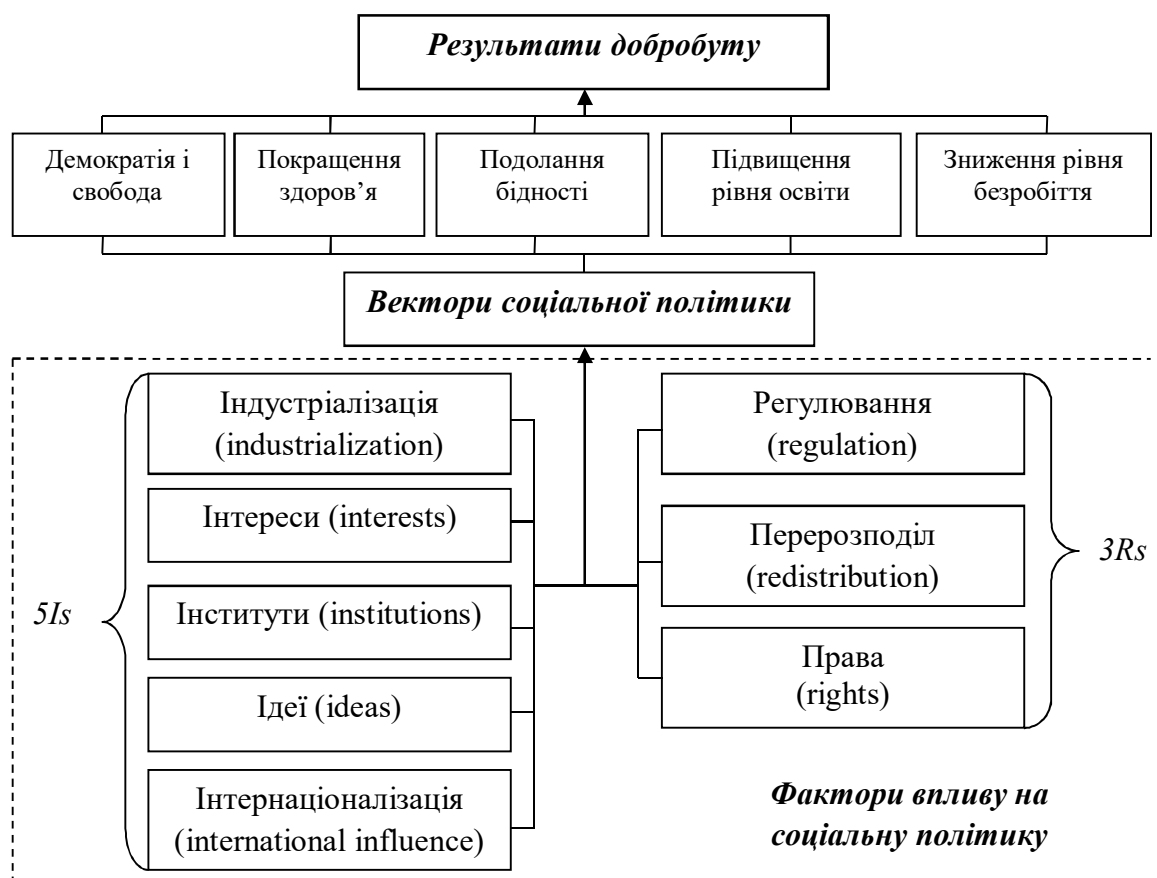

Рис. 1.4. Комплексна модель впливу соціальної політики на добробут*

* Джерело: побудовано на основі [6; 18; 37; 38; 47; 73; 197; 199]

Ідея та типології держави добробуту були закладені у відомій праці Г. Еспінг-Андерсена «Три світи капіталізму добробуту» [37], яка стала точкою відліку подальшим дослідженням у цій сфері. Вчений на основі аналізу даних 1980-х рр. виокремив три моделі держави добробуту: ліберальну, консервативну та соціал-демократичну. Звичайно, «ідеальні типи» досить важко назвати

близькими до реальності, однак тим не менш вони узагальнюють найбільш типові риси держав за критеріями класифікації, наведеними в додатку Д. Свої теоретичні ідеї Г. Еспінг-Андерсен протестував емпірично на прикладі 18 країн ОЕСР, вибравши три найбільш важливих програми грошової компенсації: пенсійне, медичне та страхування по безробіттю.

Отже, базуючись на ідеї Г. Еспінг-Андерсена, можна виділити три типи моделей фінансування соціальних видатків: неоліберальна, консервативна та соціально-демократична.

Неоліберальна модель фінансування соціальних видатків спирається на ринок і базується на соціальній підтримці виключно соціально-вразливих верств населення через інститут соціальної допомоги (під соціальною захист потрапляють лише ті категорії населення, які не здатні самостійно забезпечити свій добробут, а фінансування здійснюється завдяки невисоким єдиним тарифним ставкам у сфері пенсійного та інших видів страхування). В рамках цієї моделі надаються, переважно, адресні соціальні послуги.

Як класичний приклад такої моделі можна навести Великобританію, в якій із 1980-х рр. розпочався процес диверсифікації джерел фінансування, надання та регулювання публічних послуг. В результаті цього поширився плюралізм добробуту у соціальній політиці. Деякі вчені називають це явище приватизацією соціальної безпеки [32; 54; 56] (перехід від державного до приватного добробуту), варіацією приватизації та маркетизації [14; 89] (зміна ландшафту добробуту). Термін «приватизація» вживається в контексті змішаної економіки соціальної безпеки: замовника послуг, маркетизації соціального страхування, комерціалізації адміністративних обов'язків, оплати за результатом. Мінімальний рівень достатку в країні визначає комплекс соціальних та політичних прав.

Сповідування в соціальній політиці Великобританії ліберальних принципів призводить до неоднозначних результатів. Так, частка людей, що живуть менш ніж на 60% від середнього доходу (після оплати житла) [16] у країні зросла з 14% в 1979 р. до 25% у 1997 році, і лише у 2012 р. знизилась до 21%. Незважаючи на

істотне зростання витрат на соціальне забезпечення, п'ята частина населення Великобританії залишається у відносній бідності з 1987 р., що зумовлене низкою факторів: слабкі перерозподільні інструменти, структурне безробіття, нерівність доходів.

У зв'язку з цим, можна виділити три головні аргументи, що пояснюють поширення бідності та проблеми із фінансуванням соціальних виплат в країні:

1. Розмір соціального забезпечення напряму залежить від соціально-демографічного, сімейного статусу, розміру трудових доходів та тривалості зайнятості. Нові лейбористи та консервативно-ліберальні демократи зусилля із соціального захисту спрямовували переважно на пенсіонерів, дітей та працюючі сім'ї. В результаті з 1997 по 2012 р. частка бідних серед пенсіонерів скоротилась із 29% до 14%, серед дітей – з 34% до 27%, серед матерів працездатного віку – з 27% до 23% [32]. Однак серед працюючих бездітних жінок ця частка зросла на 3% (з 17% до 20%).

2. Незважаючи на зростання загального обсягу соціальних витрат, відносний розмір окремих допомог скоротився, що пояснюється намаганням слідувати політиці зростання медіанних доходів, які також залежать від добробуту 10% найбільш оплачуваних працівників [63]. За період 1979-2012 рр. розмір базової державної пенсії скоротився із 26% до 17,7% середнього заробітку, а допомоги по безробіттю – із 20,6% до 11,7%. За період 1988-2012 рр. суми на підтримку самотніх людей у віці понад 25 років знизились з 15,3% до 11,7% від середнього заробітку [32].

3. Виплати соціального страхування стають усе менш ефективними в плані орієнтації на ресурси згідно із принципом необхідності. В країні відбувається перманентне погіршення фінансового становища тих, хто залежить винятково від соціального забезпечення держави для задоволення власних потреб. Загалом, слід відмітити, що в Великобританії спроби співвіднести приватизацію соціальних послуг із правом на мінімальний дохід є досить важкими і незадовільними.

Консервативна модель фінансування соціальних видатків зорієнтована на сприяння підтримці з боку держави об'єднанням працівників і працедавців, розвитку системи послуг соціального страхування, які фінансуються за рахунок соціальних внесків, диференційованих за соціальними групами (професійний, майновий критерій).

Як класичний приклад такої моделі можна навести післявоєнну Німеччину, яка продемонструвала світу в середині ХХ ст. не лише виважену і грамотну соціально-економічну політику, що вивела країну у економічні лідери об'єднаної Європи наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., але й заклала основу для формування ключових громадянських цінностей. Країні на основі ідей практиків-новаторів В. Ойкена, Ф. Бема, Р. Рьопке, А. Мюллера-Армака, Л. Ерхарда, К. Аденауера вдалося віднайти кардинально нову модель т.з. «соціальної ринкової економіки» [240], що поєднувала економічну конкуренцію та соціальні гарантії. У 1947 р. термін «соціальна ринкова економіка» використав саме А. Мюллер-Армак [214] для позначення розробленої ним концепції нового економічного порядку, що органічно поєднувала свободу ринку із соціальною компенсацією. Процес безпосередньої реалізації цієї концепції почався у 1948 р. завдяки зусиллям тодішнього міністра економіки Л. Ерхарда, який в своїй праці «Добробут для всіх» [192] виступив на захист свободи та конкуренції в економіці.

Німецька модель увібрала у себе суспільні уявлення в трьох ключових аспектах: антропоцентрична орієнтація; взаємозв'язок та взаємна відповідальність індивідів один перед одним; одночасна реалізація попередніх принципів. Соціально-орієнтована економіка країни базується на принципах соціального порядку – сукупності інститутів і норм, які визначають соціальне становище громадян та окремих груп населення, а також соціальні стосунки між членами суспільства:

1. Успішна економічна політика є одночасно якісною соціальною політикою.
2. Коригування негативних результатів ринку.
3. Соціальний захист від загальних життєвих ризиків.

4. Принцип рівних можливостей.

5. Соціальне партнерство в економіці.

У 2003 р. урядом Г. Шредера була прийнята програма структурних соціально-економічних реформ «Agenda 2010», в якій особливу увагу було зосереджено на необхідності перегляду мотивацій на ринку праці. Було підвищено тиск на безробітних (для пошуку ними роботи навіть із нижчою оплатою праці), створено більше можливостей для найму за тимчасовими трудовими угодами та з неповною зайнятістю, знижено рівень захисту від звільнення [203]. Результатом таких реформ стало не лише загальне скорочення рівня безробіття, але й зниження частки тих, хто одержує довгострокову допомогу по безробіттю, на 20% [129; 130]. Основні положення ініціативи зі стимулювання пропозиції наведені у додатку Е.

Соціал-демократична модель фінансування соціальних видатків ґрунтується на універсальній системі соціального захисту, наданні громадянам широкого кола соціальних послуг через систему прогресивного оподаткування доходів та майна. Велика роль надається соціальному інвестуванню, яке розширює перспективи працевлаштування через формальну та неформальну освіту, розвиток компетентностей. Така модель ефективно функціонує в країнах із мінімальною схильністю громадян до ухилення від оподаткування, низьким рівнем корупції та невисоким рівнем тіньової економіки.

Як класичний приклад такої моделі можна навести Швецію, в якій проблема старіння нації гостро постала набагато раніше, ніж в інших європейських країнах, що зумовлено низьким рівнем народжуваності наприкінці ХІХ ст. Універсальні пенсії, що враховують трудовий стаж та розмір прибутку, запроваджені в країні ще у 1914 р. Шведська держава надає багато видів соціальних допомог, особливо літнім людям та дітям. Як правило, муніципалітети відповідальні за утримання численних соціальних служб в межах наявної податкової автономії, оскільки більшість податків з фізичних осіб в країні сплачуються до органів місцевої влади, які є відносно незалежними від уряду. «Закон про бідність» у Швеції

скасували у 1956 р., замінивши законодавством про соціальний добробут, яке врегулювало низку проблем у соціальній сфері. Наприклад, право жити вдома й отримувати допомогу незалежно від рівня потреб гарантовано в країні усім літнім та недієздатним громадянам (згідно із «Законом про соціальні послуги»). Сьогодні шведське законодавство із соціального обслуговування пропонує громадянам унікальний набір послуг, які є доступними, а деколи й безкоштовними. Чимало у Швеції є активних асоціацій, які чинять тиск на уряд та місцеву владу в різних соціальних питаннях (наприклад, Асоціація підтримки хворих на деменцію та їхніх близьких родичів) [191].

Політика підтримки літніх людей та інвалідів реалізується через систему грантів від уряду для розширення служб допомоги на дому. Пріоритетним до 1990-х рр. вважалося спорудження будинків, де здійснюється обслуговування літніх та інвалідів. Пенсії та житлова допомога дозволяють соціально-вразливим категоріям населення Швеції підшукувати собі пристойні помешкання чи використовувати послуги служби допомоги на дому (гранти уряду стають непрямими субсидіями до муніципальних фінансів). До 10% бюджету, передбаченого для догляду за літніми людьми, покривається за рахунок плати самими пенсіонерами. Це пояснюється відносною забезпеченістю людей похилого віку в країні: близько 35% приватної власності у Швеції належить пенсіонерам, усе більше літніх людей перестають довіряти державній пенсійній системі, а заощаджують кошти в банках, приватних страхових фондах тощо. Пріоритетним напрямом у Швеції сьогодні є активніше залучення близьких родичів до опіки літніх осіб та інвалідів через пряме (грошова допомога від уряду для догляду за престарілими родичами, оплата послуг опікунів) та опосередковане (допомога по домогосподарству, денне обслуговування соціальними службами) регулювання.

Іншою класифікацією моделей фінансування соціальних видатків можна вважати їх поділ на бісмарківську, беверіджську та модель соціального ринкового господарства.

Бісмарківська модель встановлює жорстку прив'язку рівня соціального захисту до тривалості та успішності трудової діяльності індивіда. Страхові внески кожного громадянина акумулюються у «страхових касах», не субсидованих із бюджетних ресурсів, що одночасно регулюються працедавцями та робітниками. Малозабезпеченим громадянам соціальні допомоги надаються на основі добродійності (соціальна солідарність).

Беверіджська модель базується на соціальних правах громадян і передбачає право кожного індивіда на мінімальні соціальні гарантії за рахунок перерозподілу податків від заможних до нужденних. Сьогодні така модель трансформувалася у рух за безумовний базовий дохід, який набув поширення як у високорозвинутих країнах ЄС, так і у країнах Північної Америки.

Модель соціального ринкового господарства (шведський «народний дім») зорієнтована на вирівнювання доходів в суспільстві, повну зайнятість. Економічну основу цієї моделі становить корпоративний сектор, який оподатковується через прогресивну шкалу оподаткування. Населення отримує стандартний перелік соціальних послуг, а активна політика на ринку праці сприяє встановленню мінімального рівня безробіття. Розвинута система підготовки та перепідготовки, а також професійного навчання робочої сили, створення спеціальних робочих місць для молоді, людей з інвалідністю, літніх осіб, проведення суспільних робіт дозволяє підвищити рівень їх соціального захисту, на що витрачається близько 40% коштів державного бюджету. Проте «революція сивини», демографічні проблеми, падіння конкурентоспроможності національних економік, які сповідують такі принципи соціальної політики, усе більше вказують на необхідність модернізації такої моделі через суперечливий характер соціальних та економічних цілей розвитку.

Порівняння цих двох підходів до класифікації моделей фінансування соціальних видатків дозволяє відмітити їх деяку схожість, що дозволяє об'єднати ці класифікації у вигляді табл. 1.9. Однак за такої класифікації досить важко ідентифікувати приналежність України до однієї із моделей, оскільки остання

увібрала в себе як елементи моделі соціального захисту колишнього СРСР із домінуванням патерналістського відношення до соціальної безпеки, так і рудиментарної (залишкової) моделі соціального захисту країн Південної Європи (Греція, Італія, Іспанія, Португалія) із її мінімальною увагою до підтримки сім'ї, активної політики зайнятості, освіти тощо.

На наш погляд, найдоцільніше виокремлювати моделі фінансування соціальних витрат за домінуючими цінностями в суспільстві, які досить повільно змінюються. Тому можна виділити патерналістську та адресну моделі у градації соціальної політики.

Таблиця 1.9

Моделі фінансування соціальних витрат^{*}

Країни	Державні соціальні витрати, % ВВП	Приватні як % загальних соціальних витрат	Перерозподіл ресурсів між групами із високими і низькими доходами	Рівень соціального захисту (коефіцієнт заміщення)	Модель соціальної політики
Скандинавські країни	25	5	Високий (40%)	70%	Соціал-демократична / соціального ринкового господарства
Країни континентальної Європи	26	8	Середній (35%)	60-65%	Консервативна / бісмарківська
Англо-саксонські країни	19	19	Низький (25%)	50%	Неоліберальна / беверіджська

* Джерело: побудовано на основі [118; 122; 123]

Патерналістська модель, успадкована Україною з часів СРСР, базується на т.з. «батьківській підтримці» держави щодо менш захищених верств населення у соціальному та економічному сенсі. Оскільки, соціальна сфера не забезпечує високої норми прибутку на вкладений капітал, то держава перебирає на себе переважну більшість зобов'язань у соціальній сфері за рахунок коштів податкоплатників. Відмінними рисами цієї моделі є: залежність населення від держави у отриманні соціальних послуг, постійний моніторинг державою змін у фінансово-економічному стані громадян, нерівність влади із перерозподілом

акумульованих у центральних органів влади ресурсів (центр концентрує переважну більшість ресурсів, тоді як периферія фінансується за залишковим принципом), переважно декларативний характер соціальних зобов'язань держави.

На противагу патерналістській, адресна модель фінансування соціальних видатків розглядає соціальну сферу як невід'ємну складову економічної стратегії держави та економічної безпеки. Адресний підхід допомагає перерозподіляти обмежені бюджетні ресурси на користь найменш забезпечених та соціально вразливих категорій громадян, використовувати альтернативні економічні ресурси, підвищуючи тим самим ефективність соціальних видатків. Характерними рисами цієї моделі є: чіткий розподіл соціальних зобов'язань держави між рівнями бюджетної системи, передача значних повноважень у реалізації соціальної політики на субнаціональний рівень (регіональні та місцеві рівні влади), диференціація соціальної політики щодо різних соціальних груп, виокремлених як за рівнями доходів, так і професійними ознаками.

Незважаючи на різноманіття моделей соціального захисту, їх усіх об'єднує те, що кожна країна бере на себе зобов'язання із дотримання принципів соціальної справедливості, соціальної захищеності своїх громадян, що не може бути забезпечене повною мірою без соціально-економічного прогресу, а також існування паритету взаємовідносин «державо-бізнес-громадянське суспільство-індивід».

Як свідчать дані табл. 1.10, в багатьох країнах світу видатки держави на соціальний захист та соціальне забезпечення мають тенденцію до зростання, що пов'язано з суттєвим розширенням переліку суспільних благ, які гарантуються державою:

- 1) забезпечення загальної безкоштовної освіти і охорони здоров'я;
- 2) реалізація програм з підтримки соціально вразливих верств населення;
- 3) створення ресурсної бази для здійснення фундаментальних і прикладних досліджень;

4) участь у формуванні інфраструктури ринку та створення ефективно діючих систем громадського транспорту тощо.

Таблиця 1.10

Державні соціальні витрати, % ВВП*

Країна	1950	1980	1990	2000	2017
Австралія	...	10,2	13,1	17,2	19,0
США	7,0	12,8	13,1	14,2	19,2
Японія	6,8	10,3	11,1	16,3	23,1
Німеччина	18,4	21,8	21,4	26,2	25,8
Канада	...	13,2	17,6	15,8	17,0
Франція	19,6	20,6	24,9	28,4	31,9
Бельгія	...	23,5	24,9	24,5	30,7
Великобританія	17,9	16,3	16,3	18,4	21,7
Швеція	14,6	26,0	28,5	28,2	28,1
Іспанія	...	15,4	19,7	20,0	26,8
Норвегія	...	16,3	21,9	20,8	22,0
Фінляндія	...	18,0	23,8	23,3	31,0
Греція	...	10,3	16,5	19,2	24,0
Португалія	...	9,6	12,4	18,6	25,2
Загалом країни ОЕСР	...	15,4	17,5	18,6	21,6

* Джерело: побудовано за даними [109; 118]

Головною проблемою при цьому залишається реальна можливість тієї чи іншої держави гарантувати такий обсяг соціального захисту, який, з одного боку, підтримує соціально-політичну стабільність в країні та захищає громадян від кон'юнктурних коливань ринків, а з іншого – не обмежує можливості країни до економічного зростання та розвитку, пов'язані з нераціональним витрачанням бюджетних ресурсів, які можна було б інвестувати в розширене відтворення.

Загалом, показники оцінки добробуту на макрорівні управління можна згрупувати у три класи: соціальні, економічні та екологічні (табл. 1.11), що дозволяє комплексно оцінити прогрес держави добробуту на усіх етапах її розвитку в напрямку забезпечення соціоекологоекономічної безпеки. Зазначимо, що на сьогодні країни з високими доходами орієнтуються на досягнення екологічних індикаторів розвитку, тоді як для країн з доходом нижче середнього рівня економічні та соціальні показники є більш пріоритетними. Однак, актуальним вважаємо розширення ключових індикаторів держави добробуту за рахунок сучасних індексів, зокрема Індексу соціальної справедливості, Індексу

соціального прогресу, Індексу процвітання Легатум, Глобального індексу добробуту літніх, Індексу хорошої країни, Індексу людського розвитку та багатьох інших.

Таблиця 1.11

Показники розвитку держав добробуту*

Соціальні	Екологічні	Економічні
Довгострокове безробіття, %	Повторне використання ресурсів	Зайнятість, %
Середня тривалість життя, роки	Споживання енергії	ВВП на особу, \$
Суїциди на 100000 населення	Споживання прісної води	Структура споживчих витрат
Релігійність, %	Забудовані території	Структура виробництва
Бідність, %	Викиди парникових газів	Розвиток сфери послуг та підприємництва
Розвиток соціального і людського капіталів	Скидання стічних вод	Розвиток мережевої та креативної економіки

*Джерело: авторська розробка

Як справедливо відзначено у працях [125; 116; 150], «рівень державної участі в соціальному захисті в країнах ОЕСР, переважно залежить від низки соціально-історичних чинників: тривалості перебування при владі соціально-демократичних чи лейбористських урядів, рівня активності суспільних рухів (покращення у сферах соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я), тиску бізнес-груп та соціальних реформаторів (проекти оновлення житлового фонду, транспортних магістралей, міської інфраструктури, імміграційних програм), потребі окремих націй в реконструкції після війн та природних катастроф». Однак характерною ознакою для переважної більшості держав на сьогодні є суттєві розбіжності у специфіці надання багатьох соціальних послуг державними та приватними інституціями, зокрема, медичних, освітніх, що пов'язано як із ускладненням схем їх фінансування, так і особливостями соціальної, податкової та інших видів політик. Як приклад можна навести Японію, що має трирівневу систему соціального забезпечення [188]: 1) для працівників великих концернів та інституцій суспільного сектора (найкращі програми); 2) для представників малого бізнесу (середній рівень); 3) для решти населення (мінімальні виплати). У

Західній Європі, Канаді, США низка пенсійних схем базуються на професійній ознаці та закріплюють нерівність між працівниками протягом трудового життя, а пізніше і на пенсії. Для України довгий час характерною була ситуація, коли т.з. «привілейованим класом» вважалися чиновники різного рівня, для яких закріплювалися на законодавчому рівні специфічні особливості фінансування пенсій, соціальних допомог, різного роду преференцій, тоді як інші категорії громадян отримували усі ці соціальні блага за залишковим принципом. Після Революції Гідності в Україні намітився тренд численних соціально-економічних реформ, які скоротили як кількість бенефіціарів, так і обсяги пільг та соціальних виплат за професійною ознакою.

В Україні масштабність проблем функціонування суспільного сектору економіки, крім бюрократизму, дублювання функцій, марнотратності, загострюється усе більшою необхідністю кадрового скорочення та інших варіантів оптимізації його розміру. Реформи, які проводяться в Україні, вимагають усе більшого переходу на корпоративні моделі управління, відмови від патерналізму, перенесення відповідальності за рівень соціальної безпеки не лише на суспільний, але й корпоративний, громадський сектори, домогосподарства. Усе це посилює «болючість» реформ для пересічних громадян та супротив частини суспільства проти більш об'єктивного перерозподілу трансфертів населенню, що актуалізує проблему гарантування економічної та соціальної безпеки на національному рівні.

Висновки до розділу 1

1. В період кризових явищ, які відбуваються в Україні протягом останніх п'яти років (втрата частини території, падіння рівня життя населення, міграційна криза, військово-політичні конфлікти) актуальною постає проблема зміцнення національної безпеки держави у її економічному та соціальному контекстах, що є важливим чинником інклюзивності розвитку країни на перспективу. Основною

метою підвищення соціальної безпеки є підтримка належного рівня і якості життя населення, що пов'язано з економічними факторами розвитку країни.

2. Низький рівень соціальної безпеки держави обумовлюється песимістичними перспективами щодо фінансово-економічної, соціально-трудової, інноваційної активності громадян країни, високим рівнем бідності та безробіття, зростанням рівня корупції та тіньової економіки, посиленням маргіналізації суспільства, злочинності, зовнішньої міграції. Соціальні небезпеки як на рівні людини, так і держави, обумовлені неефективним державним управлінням, що виводить проблему забезпечення соціальної безпеки у площину національної економіки та національного безпекознавства.

3. Концепцію соціального захисту населення в Україні необхідно розглядати крізь призму соціальної згуртованості суспільства та моделі «welfare mix». Соціальна згуртованість базується на добробуті більшості громадян, взаємодовірі та взаємоповазі, демократизації відносин, соціальній інклюзії. В основу концепції «welfare mix» закладена участь усіх секторів економіки у забезпеченні соціальної безпеки – держави, бізнесу, домогосподарств, громадського сектору тощо.

4. Для дослідження соціальної безпеки як особливого феномену ХХІ ст. було проаналізовано підходи вчених Копенгагенської та Паризької шкіл соціальної безпеки, які наголошують на безсумнівній актуальності соціальної безпеки як елементу економічної безпеки, проте відрізняються між собою ставленням до потенційних загроз. Обґрунтовано, що якщо для представників Копенгагенської школи реакція на загрози є ситуативною і напряду залежить від характеру та моменту потенційних небезпек, то для адептів Паризької школи превентивні заходи із чітко прописаними наперед інструментами реагування є більш важливими і бажаними у різноманітних ситуаціях потенційних загроз.

5. Обґрунтовано, що в системі національної безпеки держави соціальна безпека посідає ключове місце та є невід'ємною складовою економічної безпеки держави. Категорію «соціальна безпека» окреслено як стан розвитку національної економіки, за якого можливе досягнення відповідних соціальних стандартів, які

роблять можливим мінімізацію (нейтралізацію) екзогенних та ендегенних загроз у соціальній сфері, гарантуючи достатній рівень життя населення.

6. Аналіз ключових концепцій соціальної безпеки дозволив встановити, що для ефективного розвитку національної економіки України особливу увагу на рівні управлінських рішень слід приділити зростанню прошарку середнього класу, мінімізації впливу патерналістського підходу до фінансування соціальних програм, стимулюванню самозайнятості населення та пенсійних заощаджень, встановленню чітких критеріїв соціальної підтримки (адресність соціальних виплат через визначення порогових значень індикаторів), розвитку різноманітних служб та сервісів соціального характеру, соціального підприємництва у відповідь на концепцію сталого розвитку та інклюзивного зростання.

Основні наукові результати розділу опубліковані у працях автора [23; 165; 166; 168; 169; 173; 174; 176; 178; 179; 181].

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНІ ВИДАТКИ В СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Оцінка впливу соціальних видатків на соціально-економічний розвиток національної економіки

На сьогодні держава є основним, однак не єдиним інститутом, який повинен сприяти формуванню якісного людського та соціального капіталів, гарантувати соціальну безпеку через використання механізмів соціального захисту, що відповідають актуальним потребам населення.

Державний соціальний захист є державною політикою у сфері забезпечення соціальної безпеки, що підкріплюється відповідною ресурсною базою, передусім – за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів. Саме вони забезпечують особі, соціальній групі, населенню регіону та країни загалом комплексне, всебічне розв’язання проблем, зумовлених соціально-економічними ризиками, що можуть призвести (чи вже призвели) до повної або часткової втрати зазначеними суб’єктами можливості реалізації конституційних прав, гарантій, свобод і законних інтересів, економічної самостійності, реалізації принципів соціальної справедливості, а також суспільного добробуту [244, 37]. Українська держава в контексті гарантування соціальної безпеки організовує соціальний захист через розгалужену систему соціальних допомог, соціальних гарантій, соціальних послуг та соціального страхування (табл. 2.1), що фінансуються з державного або місцевих бюджетів (табл. 2.2). Однак в багатьох країнах світу (в т.ч. Україні) бізнес-структури, міжнародні організації та громадський сектор виступають додатковими суб’єктами підвищення рівня соціальної безпеки на локальному та національному рівнях.

Так, як свідчать дані табл. 2.1, в Україні забезпечується досить широкий спектр державного соціального захисту від різноманітних видів соціально-економічних ризиків.

Таблиця 2.1

Система соціального захисту в Україні*

Державний соціальний захист		Недержавний соціальний захист	
Соціальне забезпечення	Соціальні гарантії	Соціальні гарантії	Соціальні гарантії згідно чинного законодавства України та внутрішньої політики компанії (т.з. «соціальний пакет»)
	Пенсії	Пенсії	недержавна пенсія (на визначений строк та одноразова пенсійна виплата)
	Соціальні допомоги	Соціальні допомоги	корпоративні допомоги благодійність та меценатство
	Соціальні послуги	Соціальні послуги	рекрутингові, соціально-економічні, соціально-медичні, соціально-педагогічні, що надаються громадськими, благодійними та релігійними організаціями, волонтерами
Соціальне страхування	Соціальне страхування	Соціальне страхування	недержавне пенсійне добровільне медичне

* Джерело: авторська розробка

В табл. 2.2 наведена статистика щодо фінансування окремих видів видатків у 2000-2017 рр., яка демонструє, що соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні є головною видатковою компонентою як для державного, так і місцевих бюджетів (понад 30% у структурі видатків). Слід відзначити, що саме за цією видатковою статтею відбулися найбільші темпи зростання як у державному (у 2,4 рази), так і місцевих бюджетах (у 1,8 рази). Найбільшим темпом зростання витрат у державному бюджеті протягом 2000-2017 рр. відбулося лише за статтею виконання загальнодержавних функцій (у 2,8 рази), досягнувши 24,1%.

Фінансування освіти та охорони здоров'я сьогодні перекладено, переважно, на місцеві бюджети у зв'язку із реформою децентралізації в Україні, яка комплексно та системно розпочалася з 2014 р. після схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [231].

Таблиця 2.2

Структура видатків державного і місцевого бюджетів України, %*

Вид видатків	Бюджет	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2017
Загальнодержавні функції	ДБ	8,5	19,3	15,3	13,8	11,9	15,4	16,2	22,0	24,1	24,1
	МБ	4,3	6,8	6,8	7,9	7,1	6,7	4,8	4,9	4,7	4,8
Національна оборона	ДБ	7,3	10,2	9,7	6,2	6,4	5,0	5,3	9,1	12,1	12,8
	МБ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	ДБ	8,8	13,1	12,3	12,2	13,6	12,7	13,4	14,9	14,6	15,0
	МБ	1,5	1,4	0,4	0,2	1,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2
Економічна діяльність	ДБ	12,3	16,1	22,5	19,8	21,2	16,0	18,2	11,5	6,4	6,3
	МБ	13,8	6,8	11,5	9,6	10,0	5,1	5,9	4,1	10,0	14,1
Охорона навколишнього природного середовища	ДБ	0,4	1,4	1,5	1,3	1,2	1,0	1,5	0,9	1,0	0,8
	МБ	0,0	0,5	0,8	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5
Житлово-комунальне господарство	ДБ	0,0	0,1	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0
	МБ	6,4	5,4	6,7	10,8	6,5	3,0	8,9	7,9	5,1	5,5
Охорона здоров'я	ДБ	2,3	4,4	5,7	4,0	4,0	3,9	4,2	3,5	2,5	2,9
	МБ	24,5	24,0	22,5	21,6	20,8	23,7	21,3	20,8	18,2	17,4
Духовний та фізичний розвиток	ДБ	1,3	1,1	1,8	1,3	1,6	2,3	2,0	1,6	1,0	1,8
	МБ	4,1	4,0	4,3	4,1	3,9	4,2	3,7	4,0	3,4	4,0
Освіта	ДБ	8,8	14,0	11,5	11,8	11,8	12,8	11,2	9,6	7,1	7,2
	МБ	25,5	29,4	28,7	30,0	31,2	33,6	32,2	32,1	27,3	27,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	ДБ	11,9	20,3	19,4	29,4	27,9	30,7	27,7	26,9	31,0	29,0
	МБ	13,5	21,6	18,4	15,4	18,3	23,2	22,6	25,7	30,7	25,3

* Джерело: побудовано на основі [161; 202]

Незважаючи на те, що частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні за період 2000-2017 рр. збільшилася у понад три рази, перевищуючи аналогічний показник Фінляндії, Португалії, Іспанії, Греції, Бельгії та багатьох інших країн ЄС, однак залишається відкритим питання про їх ефективність, оскільки інвестиції в основний капітал є втричі нижчими (додаток Ж). Однак, слід зазначити, що з 2014 року в Україні відбулася зміна підходів до визначення важливості напрямів забезпечення/надання суспільних благ, згідно з якими система розподілу обмежених бюджетних ресурсів стала більше

орієнтуватися на ті сфери, що допомагають покращити якісні параметри людського розвитку та позитивно впливають на суспільство загалом [161].

До основних соціальних гарантій відносяться мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт є вартісною величиною, достатньою для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особи [202]. Проте, слід відзначити, що у багатьох випадках рівень соціальних гарантій (табл. 2.3) не досягає величини реального прожиткового мінімуму в Україні (табл. 2.4).

Таблиця 2.3

Основні види державних соціальних стандартів та гарантій в Україні*

	2017				2018		
	з 1 січня	з 1 травня	з 1 жовтня	з 1 грудня	з 1 січня	з 1 липня	з 1 грудня
1. Прожитковий мінімум, грн.							
- у розрахунку на місяць на 1 особу	1544	1624	1624	1700	1700	1777	1853
- для дітей віком до 6 років	1355	1426	1426	1492	1492	1559	1626
- для дітей віком від 6 до 18 років	1689	1777	1777	1860	1860	1944	2027
- для працездатних осіб	1600	1684	1684	1762	1762	1841	1921
- для осіб, які втратили працездатність	1247	1312	1312	1373	1373	1435	1497
2. Мінімальна зарплата							
- грн.	3200	3200	3200	3200	3723	3723	3723
- % ПМ працездатних осіб	200,0	190,0	190,0	181,6	211,3	202,2	193,8
3. Мінімальна пенсія за віком							
- грн.	1247	1312	1452	1452	1452	1452	1497
- % ПМ осіб, які втратили працездатність	100,0	100,0	110,7	105,8	105,8	101,2	100,0
4. Мінімальна допомога по безробіттю							
- застрахованим особам, у яких розмір виплат залежить від страхового стажу							
- грн.	1160	1280		1280	1440	1440	
- % ПМ працездатних осіб	72,5	76,0		72,6	81,7	78,2	
- особам, виплати яким призначаються без урахування трудового стажу							

Продовження таблиці 2.3

- грн.	544	544		544	544	544	544
- % ПМ працездатн. осіб	34,0	32,3		30,9	30,9	29,5	28,3
5. Допомога на поховання для безробітних							
- грн.	1544	1624		1700	1700	1777	1853
- % ПМ на 1 особу	100	100		100	100	100	100
6. Допомога на поховання для працюючих та членів їх сімей							
- грн.	2200	4100		4100	4100	4100	4100
- % ПМ працездатн. осіб	137,5	243,5		232,7	232,7	222,7	213,4
7. Щомісячна адресна допомога ВПО для покриття витрат на проживання, грн.							
- для працездатних осіб на одну особу (члена сім'ї)	442	442	442	442	442	442	442
- для осіб, які отримують пенсію, та дітей	884	884	884	884	884	1000	1000
- для осіб з інвалідністю I гр. й дітей з інвалідністю	1247	1312	1705,60	1784,90	1784,90	1865,50	1946,10
- для осіб з інвалідністю II групи	1247	1312	1508,80	1578,95	1578,95	1650,25	1721,55
- для осіб з інвалідністю III групи	1247	1312	1312	1373	1373	1435	1497
8. Допомога при народженні дитини, грн.							
- загальна сума	41280	41280		41280	41280	41280	41280
- одноразова виплата	10320	10320		10320	10320	10320	10320
- щомісячна виплата	860	860		860	860	860	860
9. Допомога на дітей одиницею матерям, грн.							
- до 6 років	1355	1426		1492	1492	1559	1626
- від 6 до 18 років	1689	1777		1860	1860	1944	2027
- від 18 до 23 років (за умови навчання)	1600	1684		1762	1762	1841	1921
10. Допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, грн.							
- до 6 років	2710	2852		2984	2984	3118	3252
- від 6 до 18 років	3378	3554		3720	3720	3888	4054
11. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, грн.							
- для працездатних осіб	336,00	353,64		370,02	370,02	386,61	403,41
- для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю	1247	1312		1373	1373	1435	1497
- для дітей з багатодітних сімей на дітей віком:							
- до 6 років	1151,75	1212,10		1268,20	1268,20	1325,15	1382,10
- від 6 до 18 років	1435,65	1510,45		1581,00	1581,00	1652,40	1722,95
- від 18 до 23 років (за умови навчання)	1360,00	1431,40		1497,70	1497,70	1564,85	1632,85
12. Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, грн.							
- особам з інвалідністю з дитинства I групи з надбавкою за догляд:							
підгрупа А	2561,90	2695,40	2793,40	2876,40	2876,40	2960,40	3074,90
підгрупа Б	1870,50	1968,00	2178,00	2178,00	2178,00	2178,00	2245,50
- особам з інвалідністю з дитинства II групи	1247	1312	1452	1452	1452	1452	1497
- особам з інвалідністю з дитинства III групи	1247	1312	1452	1452	1452	1452	1497
- на дітей з інвалідністю від 0 до 18 років	1247	1312	1452	1452	1452	1452	1497

*Джерело: побудовано на основі [92]

Сьогодні лише показник мінімальної заробітної плати до оподаткування ще якось відповідає показнику реального прожиткового мінімуму на 1 особу, тоді як усі інші види соціальних стандартів життя забезпечують від 10 до 70% реальних витрат на життя в нашій державі. Слід зазначити, що реальний рівень прожиткового мінімуму в Україні обчислений із врахуванням цін на:

1) основні продукти харчування (хліб та хлібопродукти, крупи, овочі, фрукти, соки, олія, молоко та молокопродукти, м'ясо, риба, чай) за нормативними обсягами споживання на людину різних соціальних та демографічних груп в рік;

2) основний набір непродовольчих товарів (предмети гардеробу, текстильна білизна, предмети першої потреби, санітарії та ліки) за обсягами використання в середньому на людину на рік;

3) набір комплексу послуг, до яких відносяться оплата житлово-комунальних послуг, транспортних, побутових, послуг зв'язку та культури.

Таблиця 2.4

Розмір реального прожиткового мінімуму в Україні на 1 особу в місяць у розрізі соціальних і демографічних груп (липень 2018 р.)*

	Вартість продуктів харчування	Вартість непродовольчих товарів	Вартість набору послуг (у т.ч. ЖКГ)	Прожитковий мінімум
- для дітей віком до 6 років				
грн.	1626,31	726,12	740,01	3092,44
%	52,6	23,5	23,9	100,0
- для дітей віком від 6 до 18 років				
грн.	2185,25	757,39	835,58	3778,22
%	57,8	20,1	22,1	100,0
- для працездатних осіб				
грн.	1667,89	599,29	1113,76	3380,94
%	49,3	17,7	33,0	100,0
- для осіб, що втратили працездатність				
грн.	1314,15	480,99	949,00	2744,14
%	47,9	17,5	34,6	100,0

*Джерело: побудовано на основі [246]

В контексті побудови держави добробуту за моделлю солідарної участі «welfare mix», у системі соціального захисту населення, крім держави, повинні приймати участь інші сектори національної економіки, зокрема – бізнес, громадські організації (див. табл. 2.1), які можуть надавати послуги із соціального

захисту на тимчасовій основі (через меценатство, благодійність, соціальну відповідальність). Держава усіляко стимулює благодійність, зокрема, через систему оподаткування. Наприклад, чинне законодавство України встановлює для корпоративних донорів податкові пільги в розмірі не менше 2% і не більше 5% прибутку за попередній фінансовий рік [220]. Також існують і нефінансові стимули для організацій займатися благодійністю, оскільки вони отримують від цього певний зиск у вигляді позитивного іміджу, реклами та ін. Особливого розвитку після Революції Гідності в Україні набув волонтерський рух, який у багатьох випадках заміняє державу у справі забезпечення соціальної безпеки громадян. Так, чималий внесок громадський сектор здійснює у соціальний захист населення через освітню, профорієнтаційну та соціальну компоненти міжнародної допомоги ВПО, особам з інвалідністю, літнім людям та дітям.

В Стратегії подолання бідності [232] Україною до 2020 р. взято орієнтир на скорочення рівня бідності населення як за абсолютним, так і відносним критеріями, зростання частки коштів, що доходять до 30% найбіднішого населення в результаті виконання програм державної соціальної допомоги тощо. Щороку Кабнет Міністрів України ухвалює план заходів з реалізації Стратегії подолання бідності в Україні, які розписуються між відповідальними виконавцями (Мінсоцполітики, Мінекономрозвитку, Держпраці, Пенсійний фонд та інші) та спрямовані на досягнення індикаторів виконання. Проблемою, однак, є те, що рівень фінансування соціальних програм, подання/неподання відповідних законопроектів, а також збільшення частки осіб, охоплених тими чи іншими заходами, є чи не єдиними показниками результативності програм. Поза увагою полісімейкерів й надалі залишається оцінка дій уряду від ключових бенефіціарів соціальних програм, а також прив'язка соціальних видатків до програм підвищення кваліфікації для різних соціально вразливих груп населення, що дозволило б у довгостроковій перспективі залучити їх на ринок праці із одночасним скороченням їх залежності від соціальних допомог.

Особлива увага у стратегіях соціальної безпеки країн світу приділяється фінансуванню пенсійного забезпечення громадян, що пов'язано із глобальним старінням населення (т.з. «революція сивини») наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Так, якщо в 2015 р. чисельність населення віком 60+ у світі становила 901 млн. осіб (12,3 % від загальної чисельності населення), то, за прогнозами Відділу з народонаселення ООН, у 2050 р. вона зросте до 2,092 млрд. осіб (21,5 % від загальної чисельності населення) [123]. Це створює нові виклики для фінансово-економічних систем різних країн у контексті підтримки належного рівня життя літніх людей, державного фінансування мінімальних соціальних стандартів за рахунок коштів платників податків, професійного та особистого розвитку людей, які вийшли на пенсію тощо. Зростаюча тривалість життя, проблеми із забезпеченням зайнятості та подоланням бідності в багатьох країнах світу актуалізують питання соціального захисту літніх людей як ключового політичного інструменту, покликаного знизити рівень бідності і нерівності, стимулювати економічне зростання, оздоровлюючи соціально вразливі верстви населення, розширюючи їхні економічні можливості, збільшуючи продуктивність праці, підтримуючи внутрішній попит і сприяючи якісним структурним змінам у національних економіках.

Соціальна пенсія у багатьох країнах світу виступає грошовим трансфером людям пенсійного віку, що не залежить від їхнього трудового внеску. Згідно Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», соціальна допомога (соціальна пенсія) сприяє реалізації права людини на гідний рівень життя у старості і визнається одним із найефективніших інструментів соціального захисту для зменшення бідності серед людей похилого віку, які не мають права на трудову пенсію.

Глобальне старіння населення світу набуває сьогодні загрозливих темпів. Як свідчать дані рис. 2.1, кількість т. зв. «молодих» країн, у яких проживає менше 10% населення віком 60+, має тенденцію до скорочення: зі 102 країн у 2015 р. до 37 – у 2050 р. Загрозливою тенденцією також є й зменшення кількості країн, де

проживає від 10 до 19 % людей віком 60+ (із 52 країн у 2015 р. до 45 – у 2050 р.), оскільки зростає кількість «інтенсивно старіючих» (із 45 – у 2015 р. до 56 – у 2050 р.), а особливо – «гіперстаріючих» країн, де проживає понад 30 % населення віком 60+ (із однієї країни в 2015 р. до 62 – у 2050 р.). Усе це зумовлює серйозні виклики для публічних фінансів багатьох держав. Україна знаходиться у групі «інтенсивно старіючих» країн світу, оскільки якщо у 2015 р. частка населення у віці 60+ становила 22%, то за прогнозами до 2030 р. вона зросте до 30% [123].

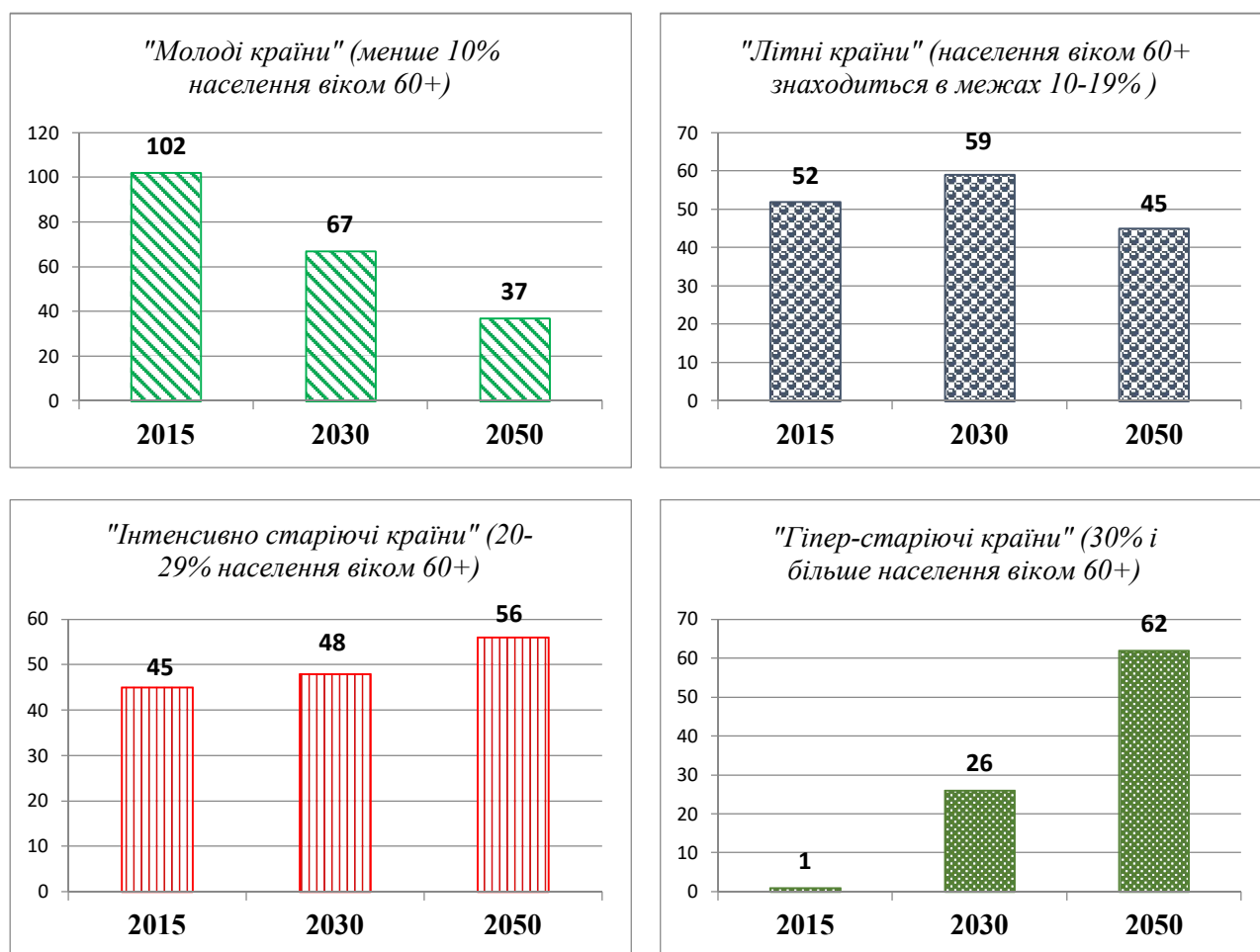

Рис. 2.1. Тенденції динаміки старіння населення в країнах світу протягом 2015-2050 рр.*

*Джерело: побудовано на основі [123]

Оцінюючи глобальні тренди старіння населення світу, слід відзначити, що в переважній більшості країн з високим рівнем доходів кількість людей віком 60+ у 2050 р. перевищить третину загальної кількості населення. При цьому в Японії, в якій вже сьогодні частка людей літнього віку становить 30%, вона зростає до 52%,

а в Німеччині, Гонконзі, Сінгапурі, Південній Кореї – до 47%. Соціальні пенсії як інструмент надання особам похилого віку мінімальних доходів, що їм регулярно виплачуються за рахунок податків економічно активної частини населення, запроваджені лише у 71% високорозвинених держав із вибірки у 104 країни (додаток Ж). Їхній розмір суттєво коливається – від \$79 в Угорщині до \$1201 у Нідерландах. Соціальні пенсії встановлюються на рівні від 15% до 30% середнього рівня доходів населення високорозвинутих держав (винятками є Угорщина, Ісландія, Гонконг, Південна Корея). В Японії, Швейцарії, Австрії, Хорватії, Чехії, Люксембурзі, Словаччині, Сінгапурі, Омані, Саудівській Аравії та Катарі такий вид соціального забезпечення взагалі не передбачений, хоча в світі соціальні пенсії визнаються досить ефективним інструментом соціальної політики в контексті скорочення бідності літніх людей та інвестування у розвиток людського капіталу.

В країнах з доходом вище середнього соціальні пенсії передбачені у 73% держав із вибірки у 104 країни, розмір яких коливається від \$8 на Ямайці до \$300 в Бразилії. Лише в кількох з них до 2050 р. частка людей 60+ перевищить 40% загальної кількості населення (Польща, Румунія, Боснія і Герцеговина, Болгарія). Слід зазначити, що соціальні пенсії в групі країн з доходом вище середнього є досить мізерними і не забезпечують навіть 20% середнього рівня доходу населення цих країн (виняток становлять лише Аргентина, Бразилія, Венесуела, Уругвай та Південна Африка), а то й взагалі не передбачені (Сербія, Румунія, Польща, Македонія, Боснія і Герцеговина, Лівія, Домініканська Республіка).

В країнах з доходом нижче середнього соціальні пенсії передбачені у 62% держав із вибірки у 104 країни, однак їх розмір є відносно невеликим – від \$3 в Індії до \$67 в Грузії. Лише в Україні та Китаї частка населення у віці 60+ у 2050 р. перевищить 35%, і саме Україна та Грузія є країнами, де розмір соціальної допомоги (пенсії) становить від 28 до 35% середнього рівня доходу.

В країнах з низьким рівнем доходів соціальні пенсії передбачені лише у 29% держав із вибірки у 104 країни, і їх розмір становить від \$8 у Таджикистані до \$19

у Кенії та Непалі. Саме ця група країн найменш вразлива до процесу глобального старіння населення, адже лише в Киргизстані до 2050 р. кількість людей 60+ сягне 23%. В більшості країн з низьким рівнем доходів надання соціальних пенсій взагалі не практикується (Гана, Танзанія, Гаїті, Руанда, Замбія, Зімбабве).

Оскільки соціальна безпека охоплює широке коло напрямів захисту (пенсії за віком, допомоги у зв'язку з втратою годувальника, виплати на дітей, медичне забезпечення, допомоги по вагітності і пологах, допомоги по безробіттю, оплата листків непрацездатності, допомога по інвалідності, виплати із травмування на робочому місці), то належне фінансування соціальних видатків на відповідному рівні справляє позитивний вплив не лише на короткострокові фінансово-економічні показники діяльності домогосподарств та стан здоров'я населення, але й на довгострокові результати соціально-економічного розвитку.

За даними МОП [181], якщо у 1900 р. із 178 країн світу понад 97% мали мінімальну систему соціального захисту, яка гарантувала лише надання допомог в межах 1-3 видів ризиків, то до 2012 р. частка таких країн скоротилась до 21%. Натомість суттєво збільшилась кількість країн, які пропонують соціальну підтримку у 8 і більше видах ризиків – із 12% у 1945 р. до 38% у 2012 р. Отже, всеохоплююча система соціального захисту, на сьогодні представлена у 37,6% із 178 країн світу (22,4% із 125 країн, що розвиваються, та 14,6% із 41 найменш розвинутих країн світу). В розвинутих країнах частка населення, яка отримує пенсію за віком, зросла із 37 до 72% протягом 2000-2010 рр., в країнах, що розвиваються, – з 22,7 до 45%, в країнах із низьким рівнем доходів – із 6 до 17% відповідно [203].

В контексті гарантування соціальної безпеки доцільним є аналіз Індексу глобального добробуту осіб літнього віку (GAWI), який вимірює соціально-економічний добробут осіб похилого віку в різних країнах світу. Цей індекс використовується для оцінки масштабів старіння населення та виявлення найбільш ефективних програм підтримки людей літнього віку.

GAWI включає 4 групи індикаторів і 13 показників. Група «Майнова безпека» включає такі показники: 1) пенсійне забезпечення (частка людей віком 65+, яка отримує пенсії); 2) рівень пенсійної бідності (% людей віком 60+ із доходом нижчим за 50% середнього доходу по країні); 3) відносний добробут (середній дохід людей віком 60+ як % середнього доходу економічно активного населення); 4) ВВП на особу. Група «Статус здоров'я» включає такі показники: 1) очікувана тривалість життя після 60-ти років; 2) тривалість життя після 60-ти років при хорошому стані здоров'я; 3) відносне психологічне самопочуття (% людей віком 50+, які відчувають, що їх життя має сенс, порівняно із людьми віком 35-49 років, які вважають аналогічно). Група «Здібності» включає такі показники: 1) зайнятість літніх людей (показник доступу осіб похилого віку до ринку праці, який вимірюється % населення віком 55-64 років, які працюють); 2) рівень освіти (показник людського та соціального капіталу, що вимірюється % населення віком 60+, які мають середню та вищу освіту). Група «Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища» включає такі показники: 1) соціальні зв'язки (% людей віком 50+, які мають родичів і друзів, на яких вони можуть розраховувати в разі потреби); 2) фізична безпека (% людей віком 50+, які відчувають себе в безпеці під час прогулянок у власному районі чи місті); 3) громадянська свобода (% людей віком 50+, які задоволені свободою вибору в їх житті); 4) доступ до громадського транспорту (% людей віком 50+, які задоволені системою громадського транспорту) [50].

Як свідчать дані табл. 31 додатку 3, в країнах з високим рівнем доходів у 2015 р. досягнуті високі показники GAWI (виняток становить лише Південна Корея за індикатором майнової безпеки, Латвія, Литва, Естонія – за індикатором стану здоров'я, Греція – за індикатором здібностей та сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища). В країнах із доходом вище середнього найнижчі показники стосуються індикатора здібностей (Білорусь, Туреччина, Еквадор, Ірак, Чорногорія, Сербія), тоді як індикатор майнової безпеки літніх осіб коливається від 30 (Домініканська Республіка) до 79 (Південна Африка,

Аргентина), індикатор статусу здоров'я – від 25 (Південна Африка) до 73 (Коста-Ріка), індикатор сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища – від 49 (Венесуела, Ірак) до 78 (Таїланд). Україна знаходиться у групі країн із доходом нижче середнього рівня із значенням GAWI у 36,99 (найкраща ситуація – із субіндексом майнової безпеки, найгірша – із субіндексом статусу здоров'я населення).

Отже, країни з високим рівнем доходів у рейтингу GAWI займають від першої (Швейцарія) до 63-ої (Литва) позиції. Однак переважна більшість із них усе-таки перебуває у першій тридцятці із 96 країн світу. Швейцарія, де сьогодні вже налічується понад 24% людей віком 60+, запроваджує стратегію та численні програми активного старіння, що сприяють розвиткові потенціалу, покращенню здоров'я та створенню сприятливих умов для літніх людей. Країни, що мають дохід, вищий за середній, у рейтингу займають від 20-ої (Панама) до 78-ої (Південна Африка) позиції. Країни з доходом, нижчим за середній рівень, займають позиції від 29-ої (Грузія) до 93-ої (Сектор Газа). Країни з низьким рівнем доходів посідають від 70-ої (Непал) до 96-ої (Афганістан) позиції в рейтингу. Конфліктні країни традиційно займають у рейтингу GAWI найнижчі позиції. Афганістан перебуває на іншому кінці шкали з його 4% людей у віці 60+ і кількома національними видами політики підтримки добробуту людей похилого віку.

Для оцінки взаємозв'язку рівня державних соціальних видатків із індикаторами розвитку економічних систем застосуємо регресійний аналіз (дані за країнами ОЕСР). Так, результати, наведені на рис. 2.2, засвідчують прямий зв'язок між рівнем соціальних видатків і добробутом літніх осіб ($R^2 = 0,2043$). Аналогічно позитивно соціальні видатки впливають і на індекси соціальної справедливості (Social Justice Index, SJI) та верховенства права (Rule of Law Index, RLI), хоча й не так сильно (рис. 2.3 і 2.4).

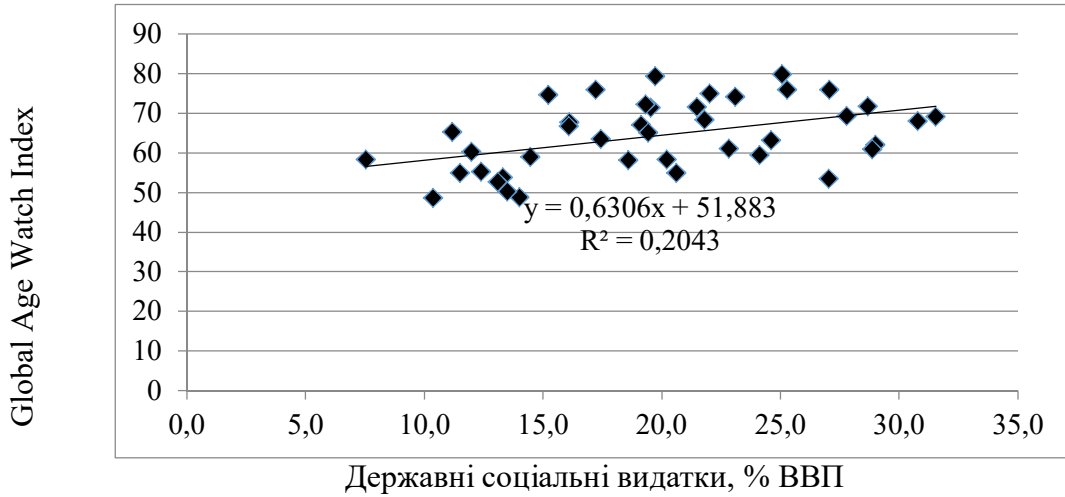

Рис. 2.2. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та GAWI*

*Джерело: побудовано на основі [50; 123]

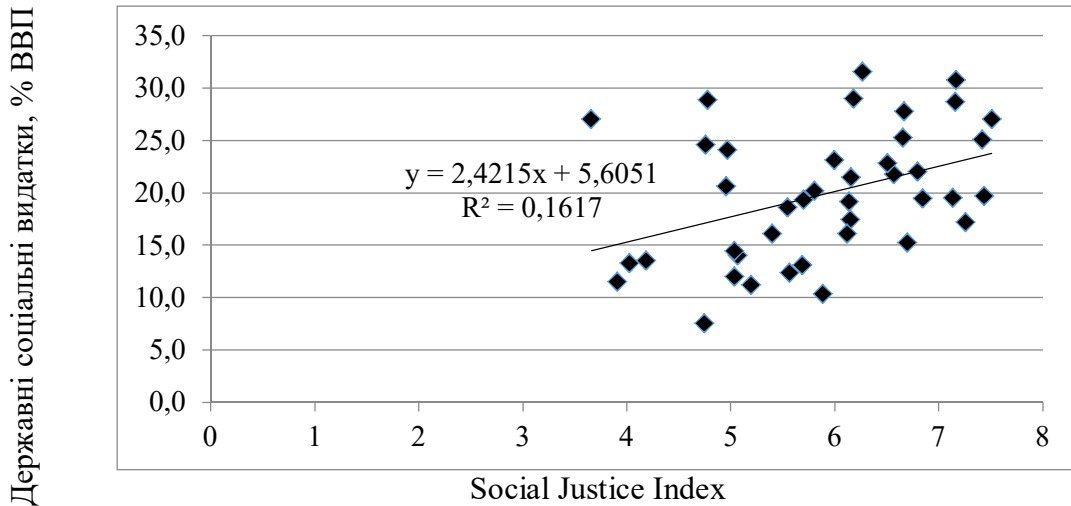

Рис. 2.3. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та SJI*

*Джерело: побудовано на основі [123; 135]

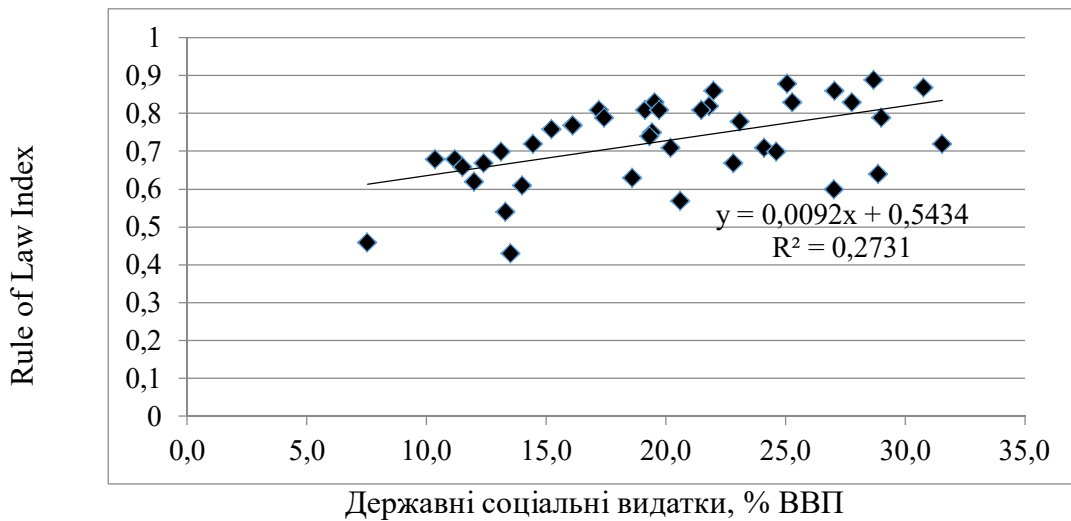

Рис. 2.4. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та RLI*

*Джерело: побудовано на основі [123; 136]

Згідно проведених розрахунків, рівень державних соціальних витрат досить слабо корелює з індексом Джині, що демонструє майнове розшарування суспільства. Зв'язок між величинами, як демонструє рис. 2.5, є оберненим (вищі соціальні видатки обумовлюють нижчий рівень коефіцієнта Джині) за $R^2 = 0,1473$. Оскільки аналіз проводився на базі країн ОЕСР, можна припустити, що для менш розвинутих держав значення R^2 буде значно більшим, оскільки саме в країнах з низьким доходом та доходом нижче середнього, соціальні видатки сприяють зниженню рівня поляризації доходів населення.

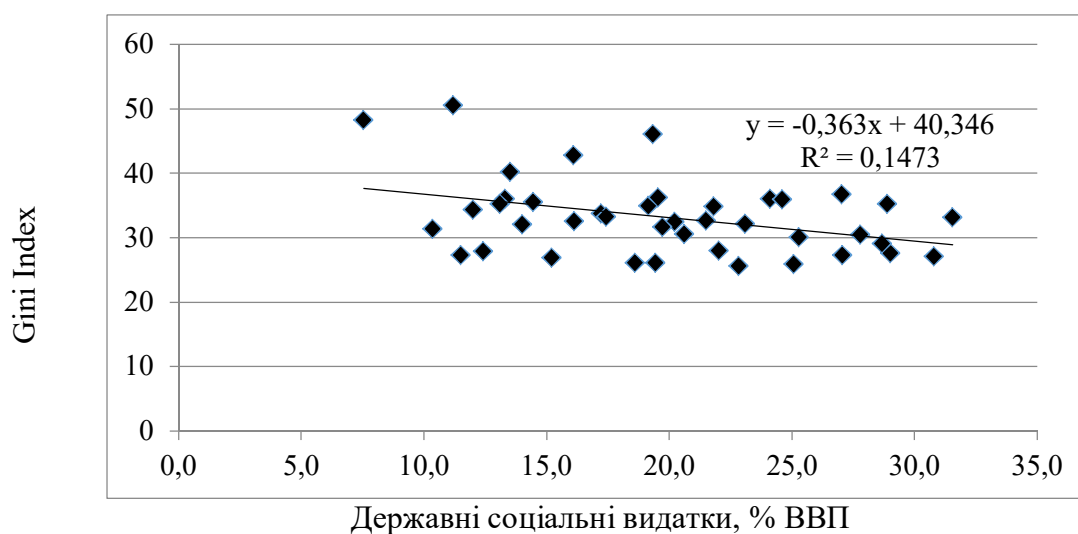

Рис. 2.5. Взаємозв'язок державних соціальних витратків та індексу Джині*
*Джерело: побудовано на основі [49; 123]

Індекси людського розвитку (Human Development Index – HDI) та процвітання Легатум (Legatum Prosperity Index – LPI) демонструють несуттєвий зв'язок із рівнем соціальних витрат, хоча й різних напрямках. Так, результати, наведені на рис. 2.6 та 2.7, дозволяють встановити прямий зв'язок між HDI та державними соціальними видатками ($R^2 = 0,2763$), і обернений – між LPI та державними соціальними видатками ($R^2 = 0,2695$).

Найкращим чином зростання державних соціальних витратків позначається на індексах соціального прогресу та хорошої країни. Так, як свідчать дані рис. 2.8, соціальні видатки підвищують соціальний прогрес країн світу, що пов'язаний із соціальним розвитком на противагу економічному.

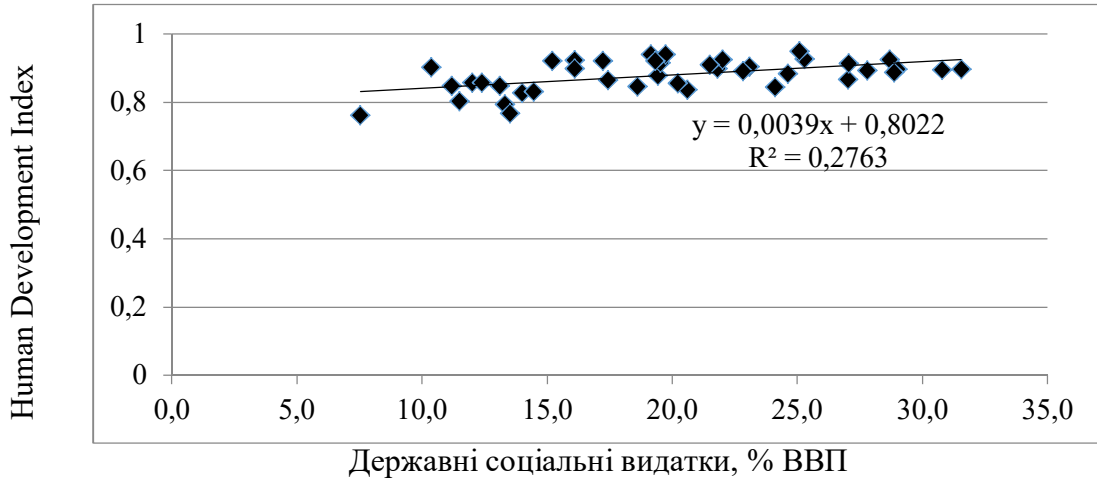

Рис. 2.6. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та HDI*

*Джерело: побудовано на основі [62; 123]

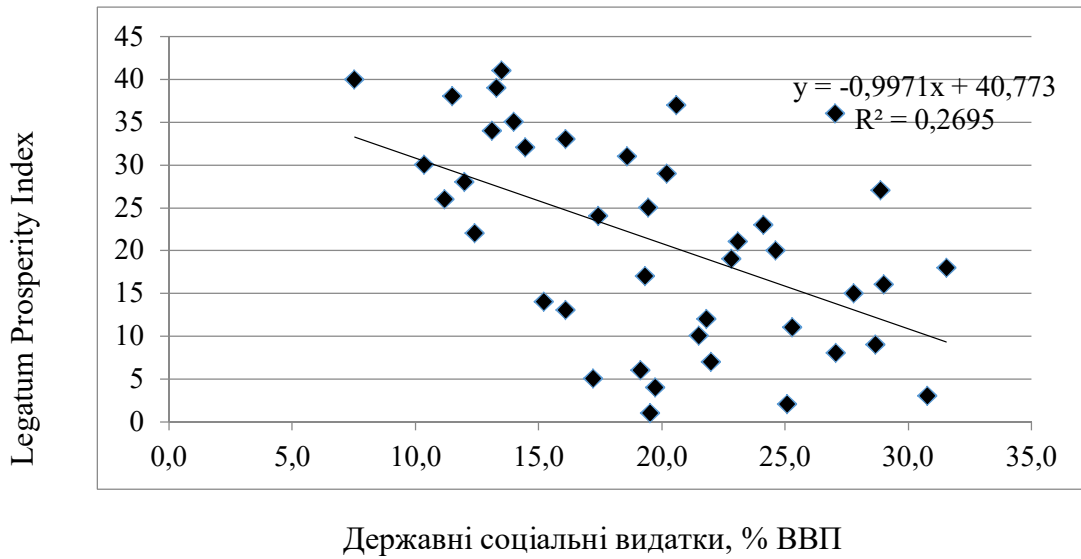

Рис. 2.7. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та LPI*

*Джерело: побудовано на основі [123; 134]

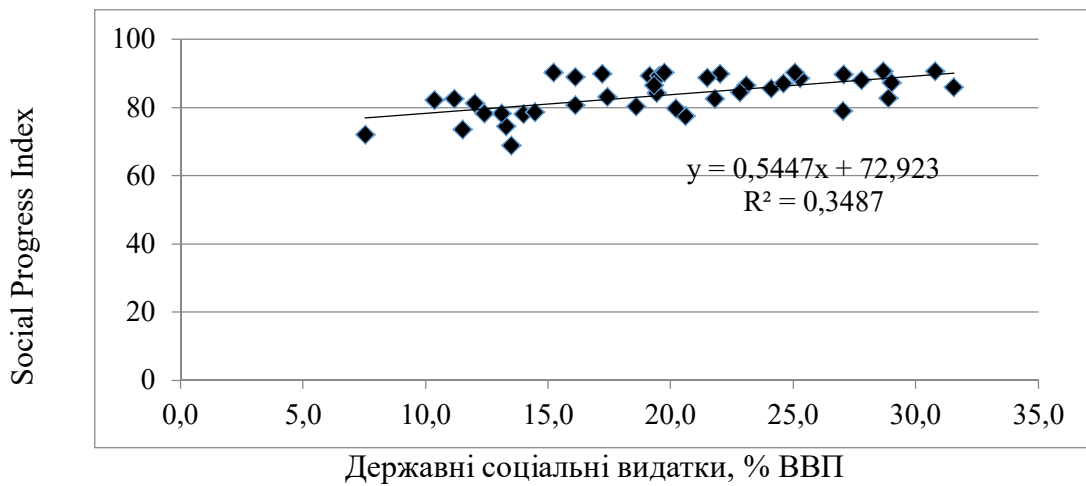

Рис. 2.8. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та SPI*

*Джерело: побудовано на основі [119; 123]

Індекс соціального прогресу (Social Progress Index – SPI) охоплює понад 50 показників, згрупованих у три ключові блоки: 1) базові потреби людини (харчування, доступ до медичного забезпечення, забезпеченість житлом, доступ до води, електроенергії, санітарних послуг); 2) основи добробуту людини (доступ до базових знань та рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я та екологічна стійкість); 3) можливості розвитку людини (забезпечення громадянських прав і свобод, можливість реалізувати власний потенціал) [119]. Зв'язок між державними соціальними видатками і SPI прямий за $R^2 = 0,3487$.

Країни з високим рівнем соціального прогресу належать до найбільш розвинутих економік світу за показником ВВП на особу, а також, відповідно, мають можливість підтримувати достатньо високий рівень соціальних видатків (понад 20% ВВП) [119]. В державах із високим рівнем соціального прогресу (Норвегія, Швеція, Швейцарія, Ісландія, Нова Зеландія, Канада, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Австралія, Великобританія, Ірландія, Австрія, Німеччина, Японія, США та ін.) його рівень підкріплюється цілою низкою факторів, що діють синергетично: масштабні видатки на соціальну сферу, які розглядаються не як витрати, а інвестиції; якісні формальні і неформальні інститути; розвинуті демократичні процедури прийняття управлінських рішень тощо. Таким чином, соціальна безпека стає справою не лише публічного сектора, але й усіх суб'єктів громадянського суспільства.

Що стосується Індексу хорошої країни (Good Country Index – GCI), то він характеризує ступінь глобального внеску країн у загальний розвиток людства за кількома категоріями: наука і техніка, культура, міжнародний мир та безпека, глобальна стабільність, планета й клімат, процвітання та рівність, здоров'я та добробут [133]. Досить показовим, як свідчать результати, наведені на рис. 2.9, є обернений середній рівень зв'язку між державними соціальними видатками та GCI ($R^2 = 0,417$).

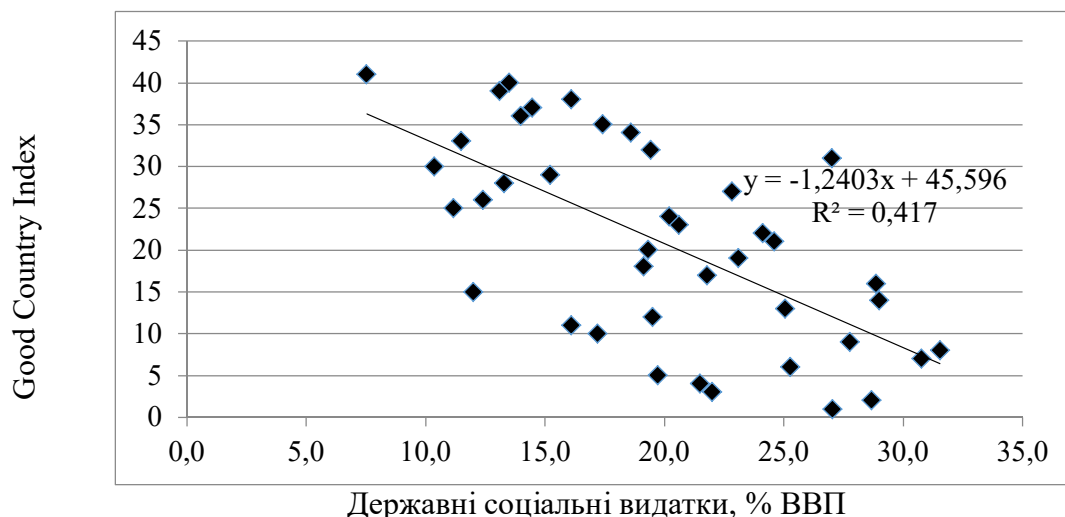

Рис. 2.9. Взаємозв'язок державних соціальних видатків та GCI*

*Джерело: побудовано на основі [123; 133]

Загалом, як свідчать результати проведеного аналізу, спостерігається прямий зв'язок між державними соціальними видатками і показниками людського розвитку, соціального прогресу, індексами соціальної справедливості, верховенства права, добробуту літніх, і обернений – із індексами хорошої країни, процвітання Легатум та Джині (вищий рівень соціальних видатків забезпечує кращі позиції в рейтингу та нижчий рівень майнового розшарування). Країни демонструють кращі результати в соціальному захисті осіб похилого віку, коли застосовують комплексний підхід до соціальної політики (інвестування в пенсії, покращення доступу до сфери охорони здоров'я та підтримки соціальної інтеграції людей похилого віку).

Соціальні пенсії як форма мінімальної підтримки добробуту літніх людей активно використовуються не лише у високорозвинутих країнах, але й в країнах із доходами нижче середнього рівня та низьким рівнем доходів. Багато країн запроваджують інші форми підтримки соціально вразливих категорій населення (наприклад, допомоги сім'ям з дітьми практикуються в Танзанії, Уругваї, Аргентині, Болівії, Бразилії, Україні, Гані, Еквадорі, Індонезії, Гондурасі, Ямайці, Кенії, Мексиці, Монголії, Філіппінах, мінімальна грошова підтримка домогосподарств – в Руанді, Мозамбіку, Замбії, Чилі, Китаї, а програми гуманітарної допомоги «Cash-for-Work» (CfW) та «Food-for-Work» (FfW)

поширені у Камбоджі, Колумбії, Камеруні, Єгипті, Ефіопії, Індії, Сомалі, Пакистані, Панамі, Уганді, Замбії, Зімбабве). Проте оцінка рівня бідності людей похилого віку є досить складною проблемою і статистика часто недооцінює її масштаби, оскільки бракує агрегованих достовірних даних (навіть у рейтинг GAWI включені лише 96 країн світу, по яких можливо було отримати релевантну статистику). Основні фактори ризику включають нерегулярний дохід, відсутність роботи, неналежний рівень охорони здоров'я, соціальне виключення тощо.

Загалом, в контексті підвищення рівня життя людей різного віку на державному рівні повинно визнаватись наступне:

- соціальні допомоги (соціальні пенсії) є надзвичайно важливим інструментом зниження бідності та реалізації права на соціальне забезпечення для людей похилого віку, захисту основоположних прав і свобод людини, оскільки їх переваги виходять за межі індивідуального одержувача (бенефіціарами також стають усі члени сім'ї, діти, онуки);

- фінансування програм підтримки соціально вразливих верств населення повинно проводитись за цільовим принципом використання обмежених фінансових ресурсів з прив'язкою соціальних видатків до програм підвищення кваліфікації, розширення доступу до освіти в контексті розвитку інклюзивної економіки;

- соціальні ініціативи на державному та локальному рівнях управління, які стосуються соціально вразливих верств населення, та узгоджуються із пріоритетами державної політики та Стратегією національної безпеки, повинні носити цільовий характер (наприклад, компенсації оплати житлово-комунальних послуг для ВПО, оплати приватних дошкільних закладів для дітей із багатодітних родин, оплати ліків для важкохворих тощо), а також використовувати потенціал соціальної філантропії корпоративного, громадського та інших секторів (наприклад, проекти утеплення чи оснащення шкіл, лікарень);

- доцільним є запровадження дієвої системи фінансового контролю за наданням адресної соціальної допомоги населенню для попередження зловживань та маніпуляцій у цій сфері;
- актуальним є запровадження стимулюючих заходів оподаткування для розвитку малого і середнього бізнесу з метою скорочення рівня безробіття, посилення мотивації до самозайнятості, особливо в сільській місцевості.

2.2. Оцінка ефективності інтеграції внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади з позицій забезпечення соціальної безпеки

В Україні одним із наслідків анексії Росією АР Крим та початку військових дій на Донбасі стало формування нової соціально вразливої групи населення – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з керівними принципами Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) щодо питань про переміщення осіб всередині країни [68], ВПО визнаються люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки (місця проживання) через або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих (техногенних катастроф), і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон країни. Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [224], ВПО є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Тривалий час ВПО отримували допомогу в обмеженому обсязі, а іноді навіть взагалі не отримували. Міжнародний Комітет Червоного Хреста як гарант

Женевських конвенцій, які регулюють захист цивільного населення під час воєнних дій, вже кілька десятиліть працює в цій сфері. Наприкінці 1990 рр. та в 2005 р. інші організації та уряди розпочали широке обговорення даної проблеми, визнавши відсутність необхідної допомоги ВПО та виробивши більш узгоджений, всеосяжний та передбачуваний підхід до її вирішення.

Україна зіткнулась із цим феноменом у 2014 р., хоча до цього багато інших країн світу в тій чи іншій мірі зазнали подібних викликів (рис. 2.10). На сьогодні в світі налічується понад 24 млн. ВПО із 52 країн світу [68]. Відрізняє їх від біженців лише те, що вони при зміні місця проживання не перетинають кордону власної країни. Десятку країн із найбільшою кількістю ВПО очолюють Сирія та Колумбія, де таких людей понад 6 млн. В Україні згідно із офіційними даними Міністерства соціальної політики станом на 3 грудня 2018 р. взято на облік 1514690 ВПО, із загальної кількості яких майже 49,5 тис. складають особи з інвалідністю, 228,5 тис. – діти та майже 787,2 тис. – пенсіонери [216].

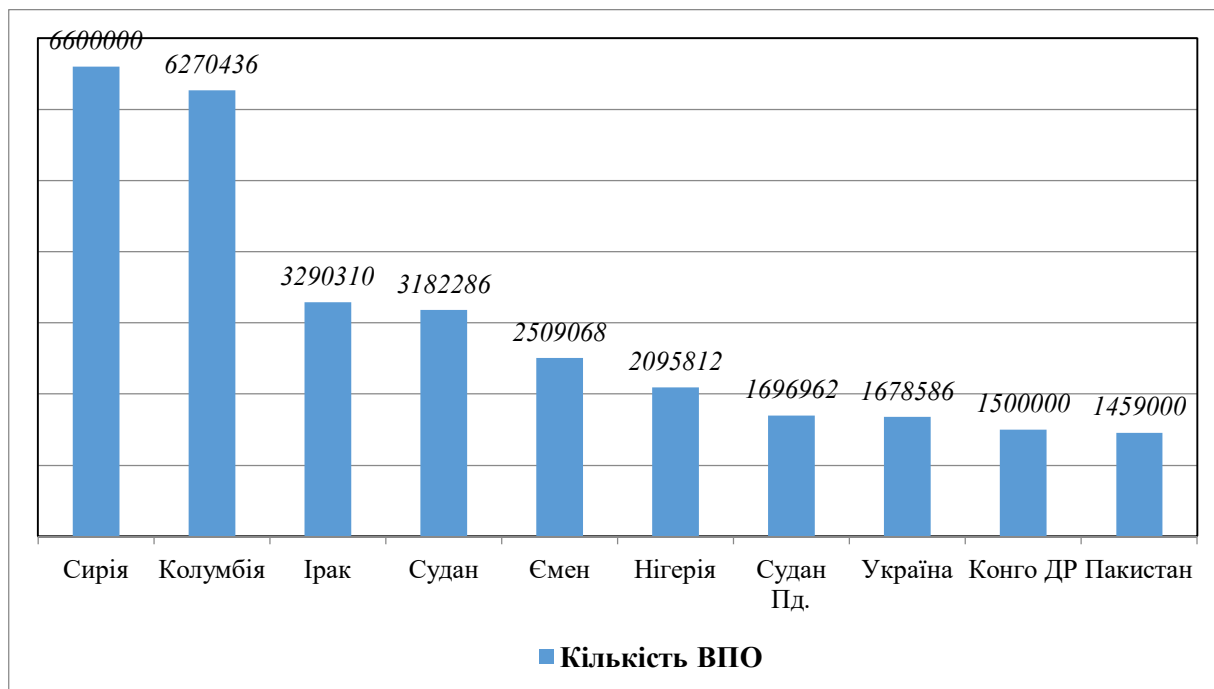

Рис. 2.10. Країни світу з найбільшою кількістю зареєстрованих ВПО*

*Джерело: побудовано на основі [238]

На рис. 31 додатку 3 наведені дані про кількість ВПО в розрізі областей України, з якого видно, що найбільше ВПО зареєстровано у Донецькій,

Луганській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській та Київській областях, а найменше – у Тернопільській, Чернівецькій, Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Волинській областях. Співвідношення частки чоловіків та жінок серед ВПО у світі приблизно рівне [111], однак в Україні спостерігається суттєве переважання жінок (приблизно 62%), що пояснюється різними причинами: перебування чоловіків вдома для догляду за помешканням, родичами, небажання реєструватися як ВПО з метою уникнення можливої мобілізації до української армії [238].

Очевидно, що головними проблемами для ВПО залишаються працевлаштування на новому місці та оренда житла. Оскільки більшість ВПО не можуть знайти відповідну роботу за спеціальністю на новому місці проживання, то допомога держави, міжнародних організацій, громадського сектору у перекваліфікації, перенавчанні людей, отриманні ними грантів для самозайнятості стає для них вагомим підтримкою. За даними дослідження «GfK Ukraine», 57% ВПО винаймають житло за власні кошти, 26% – проживають у родичів і друзів, 8% мешкають у житлі, наданому державою, 5% – наданому благодійними організаціями, і лише 4% проживають у власних помешканнях. Додатковою проблемою при реалізації соціальної політики України є те, що серед ВПО працездатних осіб – лише 24% [196]. Отже, українська держава виявилась неспроможною самостійно виконати усі соціальні зобов'язання перед своїми громадянами як через брак ресурсів, так і політичні чинники, а тому допомога численних міжнародних організацій у відбудові інфраструктури на Донбасі, сприянні самозайнятості та соціальному згуртуванню громад створила нові можливості для розвитку місцевих спільнот. Це проявляється як через посилення людського потенціалу приймаючих громад, так і отримання додаткової допомоги від державної влади України, міжнародних донорів.

Ключовими можливостями розвитку приймаючих громад завдяки ВПО є:

1) зростання соціальної активності за рахунок новоприбулих громадських активістів (так, наприклад у багатьох містах України ВПО із Криму та Донбасу

започаткували нові соціальні ініціативи, які місцеве населення активно підтримує та розвиває разом із ними);

2) відкриття нового бізнесу та висока мотивація добитися найкращих результатів на новому місці (так, міжнародна допомога для самозайнятості ВПО надає їм ресурс для заснування власної справи в приймаючій громаді);

3) запровадження більш високих вимог до асортименту та якості товарів і послуг, оскільки багато ВПО проживало у великих містах із різноманітним соціальним та культурним дозвіллям, тому приймаючі громади стикаються із попитом на якісні соціально-культурні блага, яких їм не вистачає;

4) заповнення незатребуваних місцевим населенням вакансій на ринку праці і, як наслідок, здешевлення виробництва товарів, оскільки ВПО за нових умов існування мають обмежений вибір щодо варіантів зайнятості, а оренда житла забирає до 70% їх бюджету, то вони часто погоджуються на будь-яку роботу із відсутністю соціальних гарантій, низької кваліфікації та оплати праці, що дозволяє роботодавцям економити на собівартості.

Основні потреби ВПО та населення приймаючих громад в Україні наведені на рис. 2.11. Як свідчать дані, у процентному співвідношенні проблеми зайнятості та потреба у сприянні працевлаштуванню однаковою мірою хвилюють як ВПО, так і населення приймаючих громад, тоді як найбільші розбіжності у потребах стосуються житла, грошових та медичних допомог. Узагальнити спільні та відмінні потреби ВПО та місцевих жителів можна у вигляді табл. 2.5.

Багато міжнародних проектів, спрямованих на посилення соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади, сприяння їх соціальній згуртованості, економічної та соціальної інтеграції з місцевими жителями, підтримку інформаційних ресурсів та створення єдиної централізованої системи реєстрації ВПО, фінансуються ЄС та урядом Японії. Крім ремонту об'єктів соціальної інфраструктури, які стали своєрідними громадськими платформами для побудови соціальних зв'язків і створення соціальних мереж, проекти згуртування націлені на реалізацію ініціатив, спрямованих на встановлення діалогу між людьми, чий

погляди часто є поляризованими, посилення єдності та згуртованості членів громади, відновлення довіри та толерантності, викорінення негативного ставлення до ВПО.

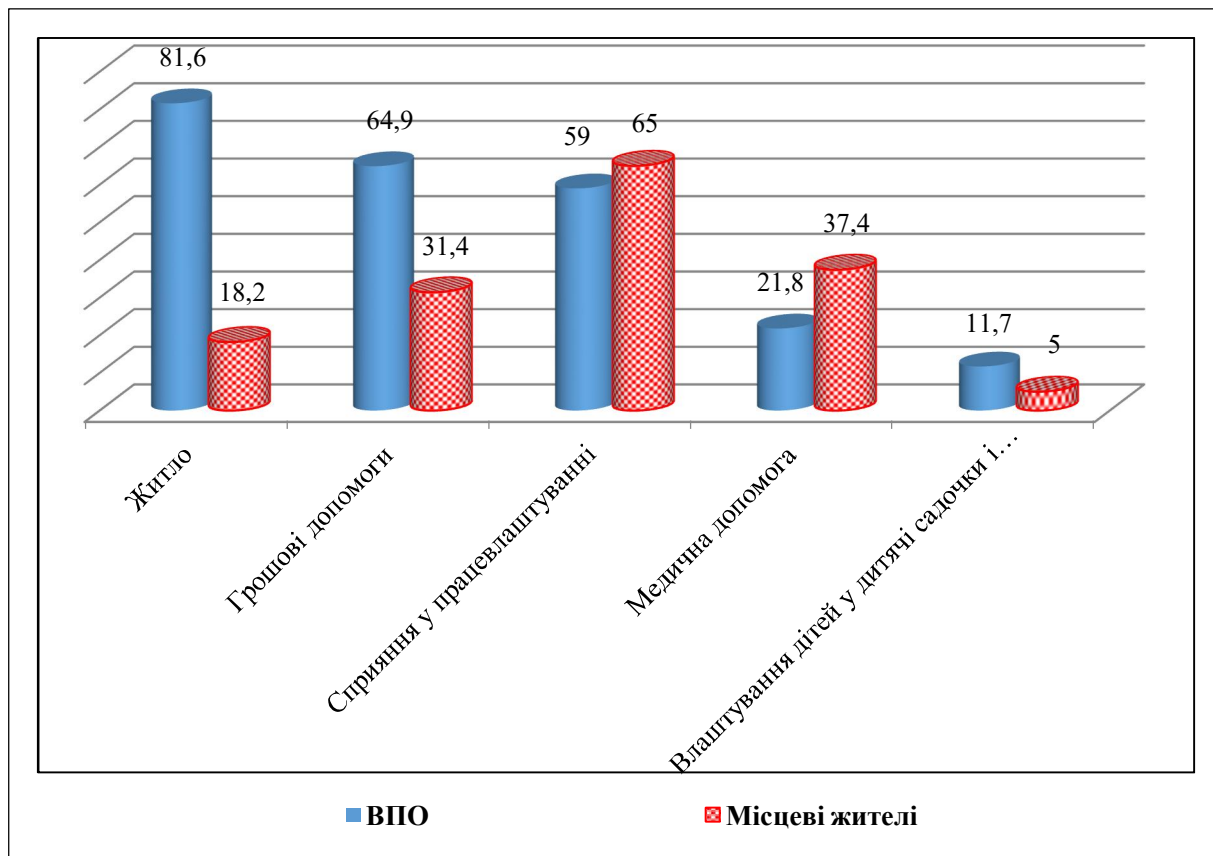

Рис. 2.11. Головні проблеми ВПО та жителів приймаючих громад в Україні, % опитаних*

*Джерело: побудовано на основі [218]

Так, спільна робота ВПО і місцевих жителів у складі ініціативних груп громад (ІГГ) з реалізації проектів соціальної згуртованості протягом 2015-2017 рр. за підтримки ЄС та уряду Японії по всій території України і особливо в Луганській та Донецькій областях дозволила ВПО покращити якість життя в приймаючих громадах, долучитись до розвитку місцевої економіки, отримати інформаційну та юридичну підтримку, убезпечити себе від міграції в інші країни [196].

Наприклад, в рамках проекту «Всебічна стабілізаційна підтримка для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і постраждалого населення в Україні» за сприяння ЄС та Міжнародної організації з міграції (МОМ) вдалося

відремонтувати численні приміщення соціальної інфраструктури на Донбасі (у 25 громадах для близько 90 тис. мешканців). Частина проекту була спрямована на економічне зміцнення ВПО, які проживають в східних областях України, що прийняли в свої громади найбільшу кількість переселенців (Донецька та Луганська – підконтрольні Україні території, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Одеська області). В рамках проекту більше 3 тис. людей пройшли тренінг з профорієнтації та основ ведення бізнесу, з яких 1780 ВПО отримали гранти на придбання професійного обладнання [196].

Таблиця 2.5

Спільні та відмінні потреби ВПО та населення приймаючих громад*

Проблеми	ВПО	Місцеві жителі
1. Створення робочих місць та можливість опанування нових професій, що затребувані ринком праці	+	+
2. Підвищення якості та доступності медичних послуг, у т.ч. соціально-психологічних	+	+
3. Підвищення якості та доступності послуг державних служб, які працюють із населенням	+	+
4. Створення платформ соціального згуртування (центрів місцевого розвитку тощо)	+	+
5. Зменшення позитивної дискримінації	+	–
6. Більш активна демонстрація владою затребуваності людей, які стали ВПО	+	–
7. Підвищення пропускної спроможності контрольних пунктів на кордоні, контрольованому Україною, і невідконтрольними Україною територіями	+	–

*Джерело: побудовано на основі [196; 218]

В рамках проектів «Підтримка стабілізації громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі» 2016 р. та «Підтримка згуртування та розвитку громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі» 2017 р. за сприяння уряду Японії та МОМ відремонтовано близько 40 об'єктів соціальної інфраструктури у Донецькій та Луганській областях та надано численні гранти на проведення заходів соціальної згуртованості у вигляді матеріалів та необхідного обладнання. Головні ініціативи, які були підтримані, включають [205]: 1) заходи з інтеграції ВПО, національних меншин та етнічних груп, а також людей з інвалідністю; започаткування нових соціальних послуг для всіх жителів громади (дитячої кімнати на об'єкті соціальної інфраструктури, інноваційних послуг на базі

бібліотеки, кімнати психологічного розвантаження на базі амбулаторії тощо); 2) започаткування волонтерських ініціатив (прибирання місцевого парку, облаштування дитячого майданчику тощо); 3) заходи, спрямовані на адаптацію оточуючого середовища для осіб з інвалідністю тощо.

Переважно сума гранту для однієї громади на ремонт не перевищує \$30 тис., а на заходи згуртування – \$10 тис. Важливою умовою від міжнародних донорів для таких проектів є саме закупівля обладнання і ремонт інфраструктури з метою створення соціальних благ для населення усієї громади без жодних обмежень, а не надання фінансової допомоги окремим особам з метою виключення корупційного ризику.

У табл. 2.6 наведені дані аналізу 12 громад Донецької та Луганської областей за проектом «Підтримка згуртування та розвитку громад, що зазнали наслідків конфлікту на Донбасі», який реалізовувався МОМ за фінансової підтримки уряду Японії влітку та восени 2017 р.

Таблиця 2.6

Вікова та гендерна структура представників ІГГ на Донбасі*

№	Громада	Учасники ІГГ (ВПО / приймаюча громада, %)	Вікові групи, %				Гендер, %	
			<25	26-40	41-59	≥60	Чол.	Жін.
Донецька область								
1.	Новгородівка	34 (30 / 70)	19	42	33	6	30	70
2.	Торецьк	27 (22 / 78)	18	30	48	4	19	81
3.	Сіверськ	27 (30 / 70)	4	52	40	4	19	81
4.	Гірник	45 (16 / 84)	26	27	24	13	9	91
5.	Білицьке	38 (24 / 76)	19	47	16	18	35	65
Середній показник області		34 (24 / 76)	17	40	32	11	22	78
Луганська область								
6.	Борівське	25 (24 / 76)	20	32	48	0	12	88
7.	Білолуцьк	37 (22 / 78)	24	24	32	20	24	76
8.	Гірське	29 (7 / 93)	31	38	21	3	35	65
9.	Лисичанськ	24 (4 / 96)	17	25	46	12	29	71
10.	Марківка	36 (19 / 81)	3	50	47	0	11	89
11.	Попасна	34 (26 / 74)	21	26	29	24	21	79
12.	Сіверодонецьк	23 (17 / 83)	13	39	44	4	9	91
Середній показник області		30 (17 / 83)	18	33	38	11	20	80
Усереднені дані		32 (20 / 80)	17	37	35	11	21	79

* Джерело: розраховано та побудовано на основі звітів експертів ВГО «Поруч», імплементуючого партнера МОМ, які працювали у 2017 р. в громадах Донбасу.

Середня кількість представників ІГГ становила 32 особи, з яких лише 20% – ВПО, а 80% – представники приймаючої громади. Гендерне співвідношення: 79% – жінки і лише 21% – чоловіки. З представників ІГГ люди до 25 р. становлять в середньому 17%, віку 26-40 р. – 37%, віку 41-59 р. – 35%. Позитивним є те, що принаймні 11% представників ІГГ становлять особи похилого віку, які також активно долучаються до заходів згуртування.

Проведене нами опитування 448 респондентів різних вікових груп в кількох областях України (Тернопільській, Дніпропетровській, Донецькій, Черкаській, Київській, Львівській) за принципом пропорційного представлення різних регіонів показало такі результати. Понад 75% респондентів вважають міграцію викликом соціальної безпеці держави (рис. 2.12). Найбільша частка таких людей серед вікових груп 36-45 і 46-65 років. Однак до ВПО з Криму та Донбасу в українців ставлення досить толерантне (рис. 2.13): проблемою і загрозою ВПО вважають лише близько 5% респондентів, можливістю і капіталом – понад 10%, близько 60% розглядають ВПО для приймаючих громад і як можливість, і як загрозу залежно від обставин. Анкета наведена в додатку І.

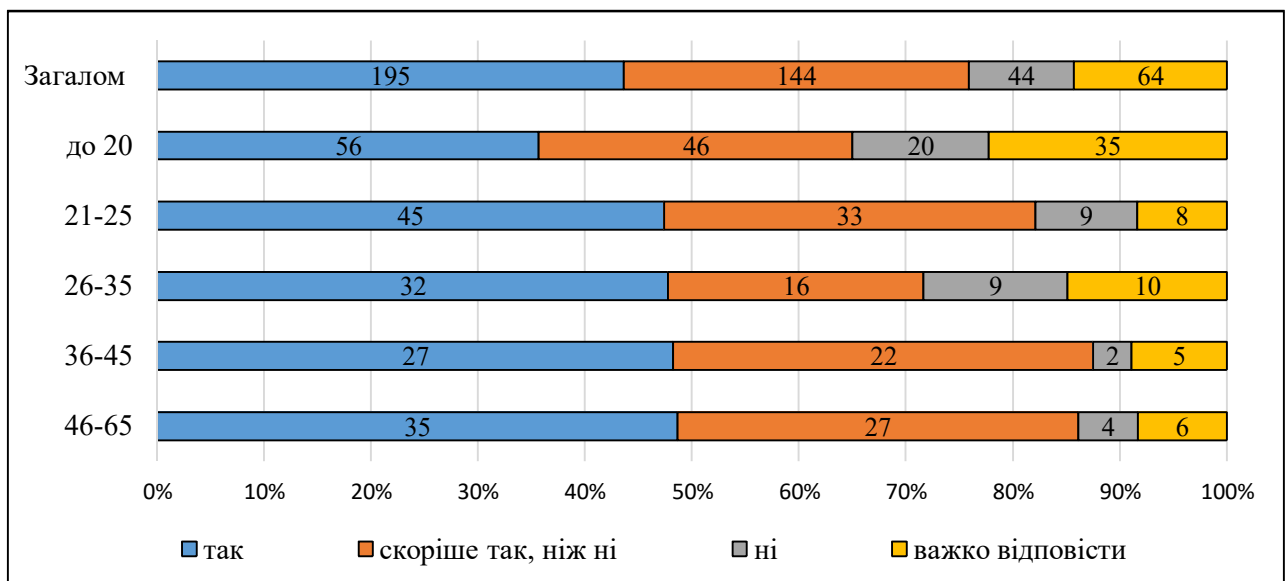

Рис. 2.12. Відповіді респондентів на запитання «Чи є міграція викликом соціальної безпеці України?»*

*Джерело: складено автором на основі проведеного опитування

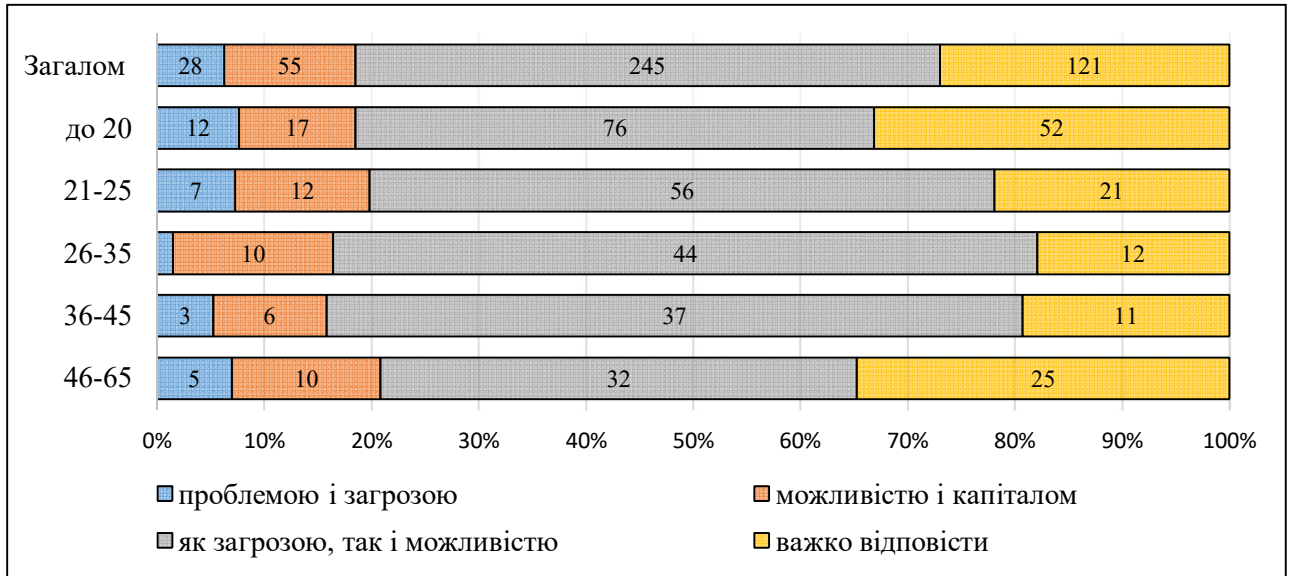

Рис. 2.13. Відповіді респондентів на запитання «Чим є ВПО для приймаючих громад?»*

*Джерело: складено автором на основі проведеного опитування

Загалом, результати реалізації численних проектів в громадах Донбасу та інших регіонах країни дозволяють зробити наступні висновки щодо їх успішності:

1. ВПО, як правило, є більш соціально активними та залученими у діяльність громади, ніж місцеві мешканці. Вони більш охоче приєднуються до ініціатив із соціального згуртування та нерідко беруть на себе відповідальність за реалізацію проектів та їх окремих напрямків (48% порівняно із 22% місцевих мешканців). Проте в багатьох приймаючих громадах спостерігаються внутрішні конфлікти серед самих ВПО, пов'язані із створенням негативного «іміджу утриманців» одними, і активною життєвою позицією, яку займають інші ВПО в приймаючих громадах.

2. Люди із повною зайнятістю (як ВПО, так і місцеві мешканці) більш залучені до заходів із соціального згуртування (34%), ніж ті, які зайняті частково (24%) або взагалі не працюють (19%) [196]. Нерідко саме молодь демонструє меншу зацікавленість в питаннях розвитку власної громади, ніж люди старшого віку. Однак останнім часто перешкоджає т.з. «радянське минуле» усвідомлювати невідворотність змін та чітко бачити стратегію розвитку країни, відстоювати ініціативи знизу, комунікувати на рівних із владою.

3. Лише невеликий відсоток громад (до 5%) підтверджує існування напруги або невдоволення між ВПО та місцевими жителями [196]. Причинами напруги найчастіше називають розбіжність в політичних поглядах, негативне ставлення з боку місцевих жителів до ВПО через те, що ті одержують більше допомоги, ніж місцеві жителі, «відбирають робочі місця» (позитивна дискримінація). Серед ВПО, що отримали гранти на обладнання та проходження професійних курсів, середній рівень доходу становить 127% від доходу місцевих мешканців, а рівень зайнятості серед бенефіціарів проектів є вищим (74%), ніж серед місцевих мешканців (65%). Близько 40% ВПО, які отримали активи, що приносять дохід, забезпечують постачання у приймаючі їх громади товарів і послуг, раніше недоступних місцевим мешканцям. Однак досить часто ВПО наголошують на недопустимості особливого ставлення до них, оскільки усі вони є громадянами України і рівність в правах і можливостях є ключовим інструментом соціального згуртування.

4. Близько 50% членів ІГГ наголошують на тому, що проблеми в приймаючих громадах виникають через відмінності між людьми (в політичних поглядах – 54%, в соціальному статусі – 35%) [196]. Додатковим фактором напруги є брак освіченості, толерантності до різних груп меншин, радикалізм в поглядах. Переважна більшість населення Донбасу є низько мобільною і рідко бувала до військового конфлікту в столиці України та на Заході. Люди мало обізнані із культурним різноманіттям різних регіонів України, а тому сприймають інші думки та погляди із недовірою, пересторогою. Брак як матеріальних ресурсів, так і мотивації людей до пізнання нового дедалі глибше консервують ізоляцію окремих територій Донбасу (в деяких громадах Донецької і Луганської областей Інтернет з'явився лише 2-3 роки тому).

Загалом, завдяки численним проектним ініціативам (бізнес-start-ups, міні-гранти на самозайнятість, проведення тренінгів, ремонту інфраструктури), реалізованим міжнародними донорами для згуртування ВПО та представників приймаючих громад, утримання потоку ВПО всередині країни вдалося досягти

протягом кількох років таких позитивних результатів: 1) громади почали приймати в своє середовище усіх без винятку (представників національних меншин, людей з інвалідністю, літніх осіб); 2) реалізувалась велика кількість освітніх, культурних, спортивних заходів, що сприяли інклюзії різних людей у громадську активність; 3) покращилась комунікація «громада – влада», оскільки місцеві органи влади також долучилися до ініціатив, підтриманих міжнародними організаціями; 4) сформувалась згуртованість між людьми із різним соціальним та майновим становищем, ВПО та місцевим населенням, що дозволило посилити соціальний та людський капітал громад; 5) утворилися майданчики для спілкування та обміну думками, були запропоновані нові та якісні товари й послуги у місці поселення ВПО, що сприяло розвитку місцевої економіки та підвищенню рівня соціальної безпеки громадян.

2.3. Аналіз сучасних трендів фінансування соціальних видатків в контексті забезпечення економічної та соціальної безпеки держави

Загалом, як було з'ясовано, державні соціальні програми охоплюють широке коло фінансових видатків: від підтримки державних служб зайнятості до виплат допомог по інвалідності. Для оцінки основних трендів фінансування соціальних видатків доцільним вбачаємо проведення аналізу обсягів державних соціальних видатків в країнах світу та Україні протягом останніх двадцяти років.

Соціальні видатки (у % ВВП) включають грошові пільги, натуральні допомоги та податкові пільги із соціальними цілями. Їх основна дія спрямована на малозабезпечені домогосподарства, людей похилого віку, інвалідів, хворих, безробітних чи молодь. Для того, щоб вважатись соціальними, такі програми повинні включати перерозподіл ресурсів між різними типами суб'єктів, або обов'язкову участь суб'єктів у фінансуванні соціальних цілей. Соціальні виплати можуть бути як державними, коли центральні або місцеві органи влади,

включаючи фонди соціального забезпечення, контролюють відповідні фінансові потоки, так і приватними.

Як свідчать дані рис. 2.14, у 2015 р. найвища частка державних соціальних видатків була зафіксована у Франції (31,5% ВВП), Фінляндії (29,5% ВВП), Бельгії (29,3% ВВП), Данії (29,0% ВВП), Італії (28,6% ВВП), Греції (28,0% ВВП), Австрії (27,6% ВВП), Швеції (27,4% ВВП), Іспанії (26,3% ВВП), Португалії (25,5% ВВП). Найнижчим рівнем державних соціальних видатків традиційно характеризуються Мексика (7,4% ВВП), Чилі, Південна Корея (9,7% ВВП), (10,5% ВВП), Туреччина (13,4% ВВП), Латвія (14,4% ВВП). Зазначимо, що протягом 2015-2017 рр. суттєво скоротили рівень державних соціальних видатків Ірландія та Ісландія, тоді як інші країни обрали стратегію на їх збільшення або несуттєве скорочення.

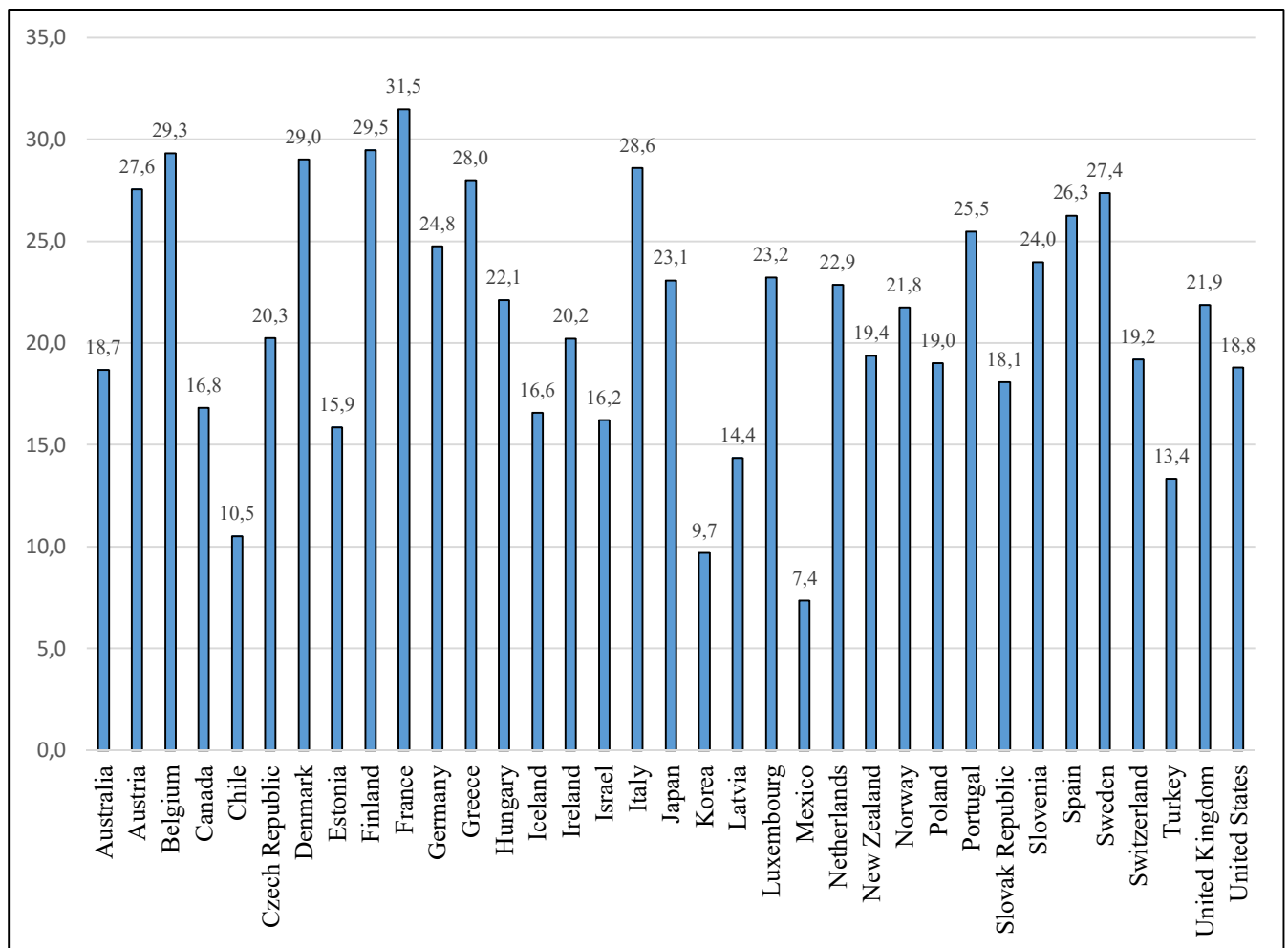

Рис. 2.14. Державні соціальні видатки, % ВВП, 2015*

* Джерело: побудовано на основі [122]

Для України характерним є переважно централізоване фінансування соціальної сфери за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Так, у 2018 р. видатки зведеного бюджету України на фінансування пенсій становили 157941 млн грн., з яких 95% фінансувалось за рахунок державного бюджету, і лише 5% – за рахунок місцевих бюджетів [249]. Видатки на соціальний захист у 2018 р. склали 151423 млн грн., з яких лише 9% фінансувалось за рахунок державного бюджету, і 91% – за рахунок місцевих бюджетів. Видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення загалом складають 10,0% ВВП України, що є достатньо вагомим показником, який свідчить про соціальну спрямованість розвитку національної економіки.

Якщо проаналізувати динаміку приватних соціальних витрат, то, як свідчать дані табл. 2.7, найбільшою мірою вони поширені у США, Канаді, Великій Британії та Швейцарії, – країнах, що сповідують ліберальні цінності, плюралізм добробуту у соціальній політиці. Найбільш плюралізм добробуту дебатується в контексті права на охорону здоров'я та освіти [14; 70; 106; 139; 145], оскільки за останні 20 років структура державних і приватних витрат в цих сферах суттєво змінилася (рис. 2.15, додаток К). Значно менше уваги приділяється приватизації соціального захисту, оскільки він і надалі залишається в переважній більшості країн у фокусі активності інститутів суспільного сектору економіки.

Таблиця 2.7

Соціальні видатки, % ВВП*

Країни	2000		2005		2010		2016	
	державні	приватні	державні	приватні	державні	приватні	державні	приватні
Австралія	18.24	3.12	16.68	2.11	16.71	2.24	19.15	...
Австрія	25.49	1.96	25.94	1.80	27.58	1.95	27.79	...
Бельгія	23.50	1.67	25.27	2.39	28.30	1.93	29.00	...
Великобританія	17.71	7.27	19.41	5.97	22.79	5.89	21.49	5.95
Греція	18.38	2.01	20.42	1.68	23.83	1.87	27.03	...
Данія	23.77	3.86	25.19	3.93	28.94	4.48	28.68	...
Естонія	13.82	...	12.97	0.01	18.32	0.01	17.43	...
Ірландія	12.57	1.25	14.88	1.36	22.39	1.83	16.11	...
Ізраїль	17.00	2.21	16.30	2.31	16.04	2.37	16.10	0.00
Ісландія	14.63	4.09	15.89	4.76	17.00	5.47	15.21	...
Іспанія	19.48	0.27	20.41	1.03	25.84	1.12	24.61	...
Італія	22.64	1.62	24.09	1.69	27.63	1.35	28.87	...
Канада	15.76	4.87	16.14	5.33	17.55	4.74	17.21	...
Корея Пд.	4.53	2.58	6.12	2.10	8.28	1.90	10.36	2.15

Продовження таблиці 2.7

Латвія	14.84	0.06	12.21	0.13	18.71	0.15	14.46	...
Люксембург	18.60	0.14	22.39	1.15	22.91	1.70	21.80	...
Мексика	4.78	0.12	6.28	0.19	7.50	0.25
Нідерланди	18.40	6.85	20.49	7.89	22.09	6.96	22.01	...
Німеччина	25.41	2.89	26.28	2.77	25.92	3.07	25.29	...
Нова Зеландія	18.46	0.47	17.81	0.43	20.25	0.46	19.67	0.48
Норвегія	20.40	2.01	20.75	2.01	21.92	2.02	25.07	...
Польща	20.22	0.03	20.88	0.04	20.63	0.05	20.21	...
Португалія	18.51	1.51	22.33	1.89	24.48	1.76	24.11	...
Словаччина	17.55	0.83	15.83	1.02	18.05	0.97	24.11	...
Словенія	22.37	0.03	21.44	1.03	23.40	1.12	22.83	...
США	14.25	8.79	15.65	9.70	19.35	10.81	19.32	11.43
Угорщина	20.11	0.01	21.86	0.09	23.04	0.25	20.60	...
Україна	18.60	...	21.20	...	19.40	...
Фінляндія	22.65	1.13	23.93	1.05	26.94	1.15	30.78	...
Франція	27.50	2.56	28.69	2.88	30.66	3.32	31.55	...
Чехія	17.96	0.33	18.11	0.36	19.77	0.69	19.44	...
Чилі	12.74	1.17	8.69	2.44	10.47	2.77	11.18	3.29
Швеція	26.77	2.45	27.35	2.67	26.27	2.97	27.06	...
Швейцарія	16.29	6.20	18.43	6.56	18.43	6.58	19.73	...
Японія	16.27	3.59	18.15	2.85	22.07	3.53

*Джерело: побудовано на основі [122]

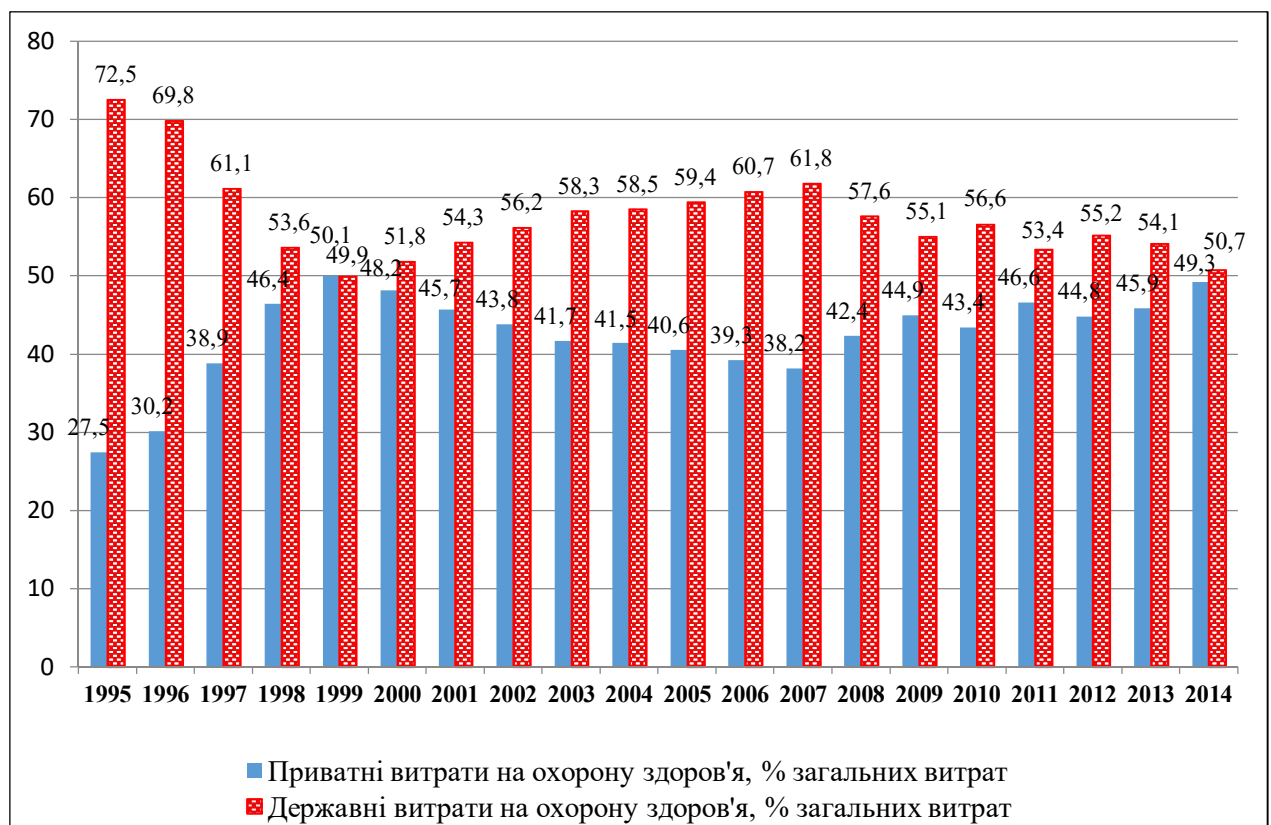

Рис. 2.15. Динаміка зміни витрат у сфері охорони здоров'я країн ОЕСР*

*Джерело: побудовано на основі [122]

Як видно з табл. 2.8, протягом 2013-2018 рр. питома вага видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у видатках зведеного бюджету

порівняно із динамікою ВВП змінилась несуттєво, проте гострою проблемою залишається їх ефективність. Параметри соціальних стандартів життя громадян України залишаються вкрай низькими, що попри несуттєве їх щорічне зростання нівелюється впливом інфляційних процесів.

Таблиця 2.8

Динаміка ВВП та видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2013-2018 рр.*

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Темп росту реального ВВП, % до попереднього року	0,0	-6,6	-9,8	2,3	2,5	3,4
Питома вага соціальних видатків, % ВВП	9,9	8,8	8,9	10,8	9,5	8,7
Питома вага соціальних видатків у загальних видатках зведеного бюджету, %	28,7	26,4	25,9	30,9	27,0	24,8

* Джерело: побудовано на основі даних Державної казначейської служби України

Проаналізуємо окремі напрями соціальних видатків у країнах світу. Так, державне фінансування програм ринку праці включає видатки на утримання державних служб зайнятості, проведення тренінгів, стимулювання працівників, підтримку зайнятості та реабілітацію, створення стартапів та робочих місць в державному секторі, виплати по безробіттю та програми раннього виходу на пенсію. Країни ОЕСР досить по різному фінансують з державного бюджету ці програми. Так, понад 3% ВВП витрачає на ці цілі Данія, близько 3% ВВП – Фінляндія, Франція, Нідерланди, Іспанія, близько 2% ВВП – Швеція, Ірландія, Італія, Німеччина, менше 1% ВВП – США, Великобританія, Японія, Корея та інші (табл. 2.9). Слід зазначити, що у багатьох країнах ОЕСР протягом 2000-2015 рр. спостерігалася тенденція до нарощування державних видатків на фінансування активних програм на ринку праці: Австрія, Ірландія, Іспанія, Італія, Корея, країни Прибалтики, Люксембург, Португалія, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Чилі, Швейцарія.

В розрізі окремих програм, слід зазначити, що найбільший рівень витрат на утримання державних служб зайнятості зафіксований у Данії (0,39%), Німеччині (0,36%), Швеції (0,26%), Франції та Нідерландах (0,25%); проведення тренінгів –

у Фінляндії (0,48% ВВП), Австрії (0,46% ВВП), Франції (0,37% ВВП); стимулювання працівників – у Швеції (0,6%), Люксембурзі (0,39%), Данії (0,28%); підтримку зайнятості – у Данії (0,78%), Нідерландах (0,39%), Швеції (0,26%); створення робочих місць – в Угорщині (0,74%), Франції (0,22%), Ірландії та Пд. Кореї (0,2%); підтримку стартапів – в Іспанії (0,1%), Польщі (0,05%), Франції (0,03%); фінансування допомог по безробіттю – у Франції (1,97%), Фінляндії (1,93%), Іспанії (1,9%), Нідерландах (1,82%); фінансування програм раннього виходу на пенсію – у Бельгії (0,51%), Данії (0,2%), Люксембурзі (0,15%).

Таблиця 2.9

**Загальні державні витрати на фінансування програм на ринку праці,
% ВВП, 2000-2015***

Країни	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австралія	1.22	1.23	1.11	1.05	1.00	0.91	0.81	0.71	0.76	0.89	0.83	0.82	0.83	0.87	0.94	0.91
Австрія	1.64	1.70	1.75	1.94	1.97	2.06	2.04	1.85	1.77	2.25	2.18	1.98	1.97	2.16	2.20	2.23
Бельгія	2.89	2.92	3.00	3.15	2.96	2.93	2.77	2.60	2.64	3.05	2.97	2.88	2.83	2.81	2.68	2.43
Данія	4.17	4.02	4.05	4.30	4.23	3.81	3.26	2.73	2.51	3.27	3.75	3.61	3.58	3.56	3.44	3.33
Естонія	0.26	0.23	0.19	0.15	0.15	0.27	1.58	1.07	0.70	0.71	0.67	0.59	...
Ірландія	1.56	1.53	1.57	1.53	1.49	1.40	1.41	1.49	1.97	3.29	3.69	3.37	3.25	3.00	2.58	1.83
Ізраїль	0.94	0.98	0.91	0.79	0.75	0.91	0.81	0.75	0.74	0.73	0.72	0.68
Іспанія	2.09	2.06	2.14	2.11	2.20	2.19	2.19	2.20	2.63	3.75	3.96	3.69	3.68	3.40	3.00	2.52
Італія	1.21	1.21	1.13	1.03	1.15	1.70	1.74	1.65	1.96	1.95	1.92	1.80
Канада	1.08	1.19	1.12	1.12	1.01	0.92	0.87	0.82	0.93	1.29	1.12	0.91	0.83	0.80	0.79	0.86
Корея Пд.	0.44	0.33	0.29	0.24	0.27	0.30	0.33	0.35	0.51	0.82	0.61	0.53	0.61	0.65	0.66	0.67
Латвія	0.47	0.48	0.51	0.51	0.43	0.45	1.33	1.26	0.69	0.50	0.55	0.55	0.56
Литва	0.35	0.30	0.34	0.39	0.41	0.39	0.90	0.78	0.55	0.47	0.46	0.43	0.53
Люксембург	0.75	1.00	1.08	1.16	1.07	0.99	0.99	1.40	1.33	1.27	1.41	1.47	1.38	1.34
Мексика	0.02	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
Нідерланди	2.83	2.76	2.90	3.08	3.09	2.93	2.53	2.14	1.99	2.48	2.56	2.39	2.50	2.78	2.81	2.60
Німеччина	3.05	3.06	3.29	3.37	3.31	3.03	2.56	2.03	1.88	2.45	2.18	1.76	1.62	1.64	1.59	1.51
Норвегія	1.02	1.06	1.22	1.49	1.39	1.22	0.86	0.75	0.67	0.99	1.10	0.96	0.87	0.83	0.89	0.97
Польща	1.06	1.23	1.38	1.47	1.36	1.27	1.15	1.00	0.90	0.94	1.02	0.70	0.75	0.84	0.79	0.73
Португалія	1.39	1.58	1.51	1.76	1.82	1.89	1.72	1.51	1.48	2.00	2.00	1.86	2.10	2.15	1.90	1.55
Словаччина	1.13	0.89	0.76	0.59	0.56	0.59	0.64	0.57	0.68	0.91	0.91	0.77	0.68	0.62	0.55	0.53
Словенія	0.57	0.69	0.65	0.49	0.44	0.98	1.19	1.26	1.13	1.21	1.00	0.76
США	0.43	0.64	0.65	0.50	0.39	0.36	0.36	0.42	1.02	1.23	0.89	0.69	0.53	0.36	0.29	0.28
Угорщина	0.84	0.82	0.86	...	0.68	0.71	0.69	0.70	0.71	1.14	1.34	1.08	1.08	1.11	1.11	1.15
Фінляндія	2.88	2.70	2.76	2.85	2.88	2.69	2.50	2.21	2.07	2.66	2.71	2.39	2.39	2.62	2.88	2.94
Франція	2.86	2.88	3.02	3.15	3.06	2.89	2.70	2.50	2.33	2.84	2.98	2.74	2.80	2.91	3.01	2.98
Чехія	0.45	0.41	0.42	0.46	0.46	0.45	0.45	0.43	0.40	0.68	0.67	0.53	0.47	0.54	0.59	0.62
Чилі	0.26	0.35	0.30	0.30	0.33	0.36	0.42	0.53
Швеція	2.92	2.54	2.44	2.28	2.35	2.32	2.17	1.67	1.37	1.78	1.87	1.76	1.91	2.03	1.94	1.82
Швейцарія	1.01	0.90	1.25	1.63	1.65	1.51	1.28	1.05	0.94	1.41	1.34	1.06	1.10	1.19	1.18	1.25
Японія	0.83	0.74	0.70	0.64	0.59	0.35	0.33	0.31	0.32	0.64	0.54	0.56	0.43	0.39	0.34	0.32

*Джерело: побудовано на основі [109]

Державна служба зайнятості України є посередником на ринку праці між роботодавцями та тими, хто шукає роботу, безоплатно надаючи послуги із пошуку роботи та підбору найбільш відповідного до запиту роботодавця персоналу. Її фінансування забезпечується завдяки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, доходи якого формуються за рахунок страхових внесків. Як свідчать дані рис. 2.16, фінансування консультаційних та інформаційних послуг, пов'язаних із працевлаштуванням, постійно скорочується (із 69 млн грн. у 2012 р. до 29 млн грн. у 2017 р.), як і фінансування розвитку та супроводження Єдиної інформаційно-аналітичної системи Державної служби зайнятості (ЄІАС) – з 95 млн грн. у 2012 р. до 60 млн грн. у 2017 р.).

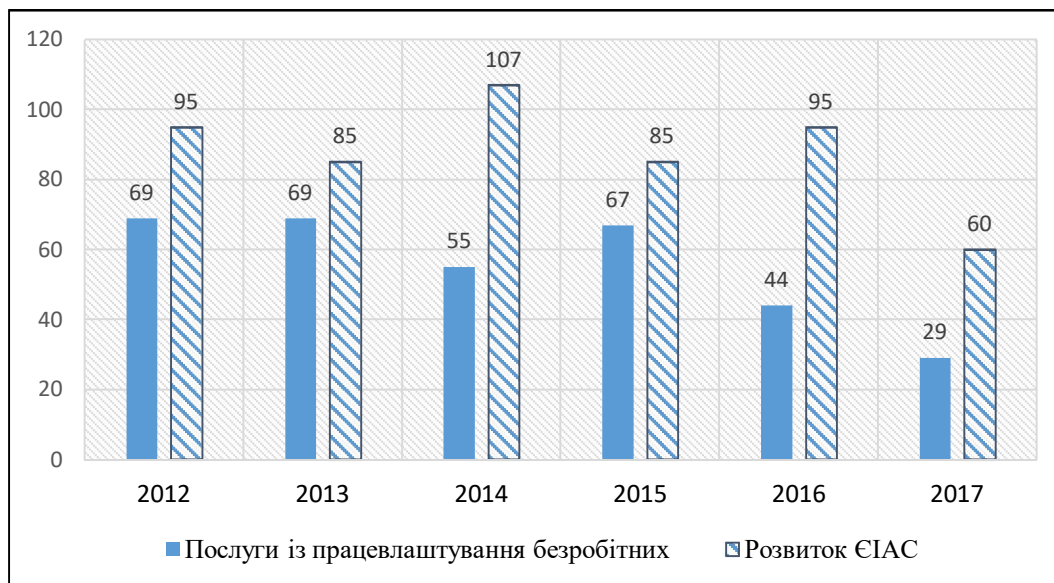

Рис. 2.16. Видатки на інформаційні та консультаційні послуги з фінансуванням програм на ринку праці України, млн грн.*

*Джерело: побудовано на основі [219]

У табл. 2.10 наведені дані щодо динаміки розвитку ринку робочої сили країн ОЕСР та України, з якої чітко видно, що як за показниками зайнятості, рівня участі в робочій силі, так і безробіття Україна суттєво відстає від країн ОЕСР (додаток Л). Незважаючи на те, що протягом 2000-2016 р. рівень офіційно зареєстрованого безробіття в Україні скоротився (із 11,5 до 8,8%), а рівень зайнятості зріс (із 51,3 до 53,9%), однак у порівнянні із країнами ОЕСР це

достатньо помірний прогрес, оскільки в цих країнах середній показник безробіття становить 6,5%, а рівень зайнятості – 67%. Проблемою для України залишається низький показник рівня участі у робочій силі, який із роками зменшується (із 63,2 до 62,3%), тоді як світова практика свідчить про зростання цього показника із 69,9 до 71,7%.

Таблиця 2.10

Показники ринку робочої сили країн ОЕСР та України у 2000-2016 рр.*

Індикатори		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Зміна 2000-2016
Країни ОЕСР	Рівень безробіття, %	6,4	6,5	7,1	7,1	7,0	6,8	6,3	5,8	6,1	8,4	8,5	8,2	8,2	8,1	7,5	7,0	6,5	0,1
	Рівень зайнятості, %	65,4	65,2	64,9	64,7	65,0	65,4	66,1	66,5	66,5	64,8	64,5	64,8	65,0	65,2	65,8	66,3	67,0	1,6
	Рівень участі в робочій силі, %	69,9	69,8	69,8	69,7	69,9	70,2	70,5	70,6	70,8	70,7	70,6	70,5	70,8	71,0	71,1	71,3	71,7	1,8
Україна	Рівень безробіття, %	11,5	10,8	9,6	9,1	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	8,8	-2,7
	Рівень зайнятості, %	51,3	51,2	52,0	52,2	52,6	54,1	54,3	54,6	54,6	53,3	53,8	54,0	53,9	54,6	53,5	53,7	53,9	2,6
	Рівень участі в робочій силі, %	63,2	62,7	62,6	62,3	62,0	62,2	62,2	62,6	63,3	63,3	63,7	64,3	64,6	65,0	62,4	62,4	62,3	-0,9

* Джерело: побудовано на основі [80; 81]

Загалом, рівень безробіття в Україні у 2017 р. становив в середньому 9% від економічно активного населення, тоді як чисельність економічно неактивного населення віком 15-70 років у 2017 р. склала 11 млн осіб, що більше третини всього населення цього віку. Проте вперше у 2017 р. зросла кількість вільних робочих місць, заявлених роботодавцями. За сприяння Державної служби зайнятості протягом 2014-2017 рр. було працевлаштовано 1,7 млн. осіб [247].

Державні програми по запобіганню втрати працездатності стосуються фінансування витрат, пов'язаних із хворобою, інвалідністю та травмуванням на робочому місці, оплатою листків непрацездатності, і можуть надаватися як в грошовій, так і натуральній формах. В більшості країн світу вони виплачуються в грошовій формі (від 3,3 у Данії до 0,3% ВВП у Туреччині), однак у Швеції частка грошових та натуральних виплат на фінансування програм з втрати працездатності практично співпадає і становить загалом 4,3% ВВП, що є одним із

найвищих показників у світі. Не фінансуються ці програми в натуральній формі у Чилі, Туреччині, Португалії, Новій Зеландії.

В Україні надання соціальної допомоги у натуральній формі переважно відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів в такому вигляді: 1) непродовольчих товарів першої необхідності; 2) ортопедичних виробів; 3) продовольчих товарів.

Соціальні допомоги домогосподарствам також виплачуються в грошовій та натуральній формах. Допомоги в грошовій формі дозволяють домашнім господарствам використовувати отримані кошти незалежно від доходів, отриманих із інших джерел, тоді як допомоги в натуральній формі пов'язані із наданням певного товару або послуги.

Табл. 2.11 демонструє динаміку соціальних виплат домогосподарствам у 2000-2016 рр. у грошовій та натуральній формах. Як свідчать дані, Ісландія, Нідерланди, Швеція та Данія переважно практикують соціальні допомоги домогосподарствам у натуральній формі, в Норвегії, Ірландії, Естонії, Японії частка грошових та натуральних допомог приблизно однакова, тоді як інші країни запроваджують, переважно, допомоги домогосподарствам у грошовій формі.

Таблиця 2.11

Соціальні допомоги домогосподарствам, % ВВП*

Країни	2000		2005		2010		2015		2016	
	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма
Австралія	8.45	10.56	7.80	10.58	7.55	10.87	7.99	11.76
Австрія	18.71	11.68	18.39	11.58	19.27	12.48	19.21	12.60	19.19	12.75
Бельгія	14.42	12.52	14.99	13.66	16.36	15.00	17.23	15.60	17.26	15.51
Великобританія	11.42	9.53	12.06	11.56	14.46	13.40	14.01	12.43	13.72	12.23
Греція	12.30	9.00	13.60	10.04	17.75	10.83	19.92	8.59	19.94	8.47
Данія	16.27	16.14	16.21	16.89	17.14	19.13	17.08	18.26	16.88	18.19
Естонія	9.51	10.57	8.91	9.39	12.74	11.41	11.57	11.13	11.97	11.53
Ірландія	7.32	9.20	8.84	10.47	14.21	13.02	8.84	8.30	8.39	8.35
Ізраїль	6.43	11.64	5.82	11.44	5.73	11.41	5.33	11.75
Ісландія	5.44	13.93	6.05	15.65	7.47	15.75	6.40	15.43	6.15	15.09
Іспанія	11.72	9.48	11.45	10.08	15.05	11.81	15.84	11.02	15.62	10.82
Італія	15.79	10.30	16.26	11.37	18.62	11.97	20.23	11.20	20.18	11.11
Канада	8.70	-	8.25	-	9.72	-	9.62	-	9.95	-
Китай	3.33	-	4.05	-	5.38	-	6.85	-	...	-
Корея Пд.	2.07	5.01	2.87	6.37	4.07	7.08	5.45	7.90
Латвія	12.22	10.32	8.44	8.55	13.22	8.65	9.99	8.53	10.62	8.06
Люксембург	13.08	9.37	15.18	10.98	15.90	11.13	15.12	9.79	14.99	9.81

Продовження таблиці 2.11

Мексика	1.45	5.24	1.98	5.68	2.51	6.13
Нідерланди	10.52	12.44	10.29	14.16	10.96	17.55	11.39	16.83	11.27	16.49
Німеччина	17.43	11.32	17.92	11.39	16.67	12.20	15.53	12.46	15.56	12.74
Нова Зеландія	11.06	10.34	9.07	11.00	10.96	12.17	9.79	11.70
Норвегія	12.95	11.42	13.01	12.82	13.34	14.51	14.69	15.90	15.30	16.71
Польща	15.98	9.72	15.59	9.78	14.64	10.22	14.30	9.87	15.34	9.64
Португалія	11.14	11.01	14.03	12.17	16.44	11.44	17.45	9.73	17.15	9.59
Словаччина	13.36	8.72	12.74	7.26	14.43	9.10	13.94	10.67	13.94	10.63
Словенія	15.65	10.81	15.39	10.91	16.78	11.87	16.21	10.89	15.96	10.09
США	10.24	6.04	11.47	6.22	15.36	6.67	14.68	6.12
Угорщина	12.57	10.77	14.26	12.04	15.65	11.06	13.16	10.17	13.00	10.24
Фінляндія	15.66	12.67	15.75	14.16	17.46	15.85	19.83	16.53	19.64	16.20
Франція	16.72	13.58	17.49	14.63	19.16	15.40	19.85	15.46	19.84	15.45
Чехія	12.32	9.37	11.47	10.08	13.06	10.30	12.37	10.18	12.20	10.16
Чилі	...	-	4.34	-	4.38	-	3.98	-	...	-
Швеція	14.82	17.02	14.97	17.91	13.97	18.18	13.42	18.82	13.21	19.02
Швейцарія	9.30	5.67	10.38	6.13	10.13	5.99	10.35	6.53
Японія	10.40	10.04	12.82	11.36	12.55	12.02

*Джерело: побудовано на основі [122]

Державні виплати родинам стосуються фінансування сімейних допомог і включають: грошові виплати на дітей до законодавчо встановленого віку, пологові виплати, пільги в натуральній формі сім'ям з дітьми. Переважно у натуральній формі такі допомоги виплачуються у Данії, Нідерландах, Норвегії, Швеції, США, тоді як в інших країнах практикується грошове фінансування державних виплат родинам (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Державні допомоги родинам, % ВВП*

Країни	2000		2005		2010		2015	
	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма	грошова форма	натурал. форма
Австралія	2.31	0.59	2.11	0.63	1.82	0.77	1.85	0.95
Австрія	2.32	0.41	2.29	0.43	2.18	0.63
Бельгія	1.73	0.71	1.67	0.90	1.77	1.03
Великобританія	1.73	0.81	2.02	0.95	2.54	1.42	2.42	1.38
Греція	0.63	0.33	0.69	0.38	0.92	0.43
Данія	1.45	1.94	1.51	1.98	1.57	2.21
Естонія	1.52	0.22	1.42	0.32	2.13	0.42
Ірландія	1.57	0.39	2.10	0.54	2.85	0.87
Ізраїль	1.56	0.84	0.95	0.86	1.04	0.97	0.83	1.07
Ісландія	1.00	1.14	1.22	1.65	1.40	2.25
Іспанія	0.29	0.65	0.46	0.69	0.63	0.82
Італія	0.60	0.55	0.60	0.60	0.68	0.66
Канада	0.74	0.14	0.86	0.19	1.04	0.22	0.95	...
Корея Пд.	...	0.10	0.01	0.18	0.03	0.63	...	0.93
Латвія	1.22	0.26	1.02	0.21	1.26	0.25
Люксембург	2.51	0.44	3.10	0.52	3.35	0.65
Мексика	0.15	0.48	0.33	0.63	0.43
Нідерланди	0.67	0.70	0.59	0.92	0.69	0.84

Продовження таблиці 2.12

Німеччина	1.33	0.70	1.31	0.72	1.23	0.92
Нова Зеландія	2.08	0.62	1.85	0.68	2.28	1.07	1.56	1.05
Норвегія	1.82	1.17	1.54	1.24	1.33	1.73
Польща	0.95	0.23	0.85	0.36	0.78	0.55
Португалія	0.58	0.38	0.72	0.45	0.92	0.45	0.74	0.45
Словаччина	1.53	0.43	1.51	0.39	1.58	0.41
Словенія	1.49	0.63	1.34	0.56	1.59	0.52
США	0.13	0.65	0.11	0.58	0.09	0.65	0.09	0.59
Угорщина	1.88	1.11	1.80	1.20	2.22	1.19
Фінляндія	1.70	1.22	1.52	1.31	1.57	1.54
Франція	1.42	1.49	1.34	1.57	1.59	1.26
Чехія	1.33	0.44	1.53	0.52	1.86	0.51
Чилі	0.49	0.20	0.39	0.44	0.67	0.81	0.76	0.96
Швеція	1.41	1.38	1.43	1.72	1.44	1.99	1.44	2.19
Швейцарія	1.11	0.25	1.20	0.29	1.15	0.32	1.18	0.36
Японія	0.24	0.39	0.34	0.46	0.82	0.45

*Джерело: побудовано на основі [122]

Державні витрати на страхування від безробіття спрямовуються на грошову допомогу безробітним особам. Це включає в себе надбавки з державних коштів, а також виплату пенсій бенефіціарам до досягнення ними стандартного пенсійного віку, якщо ці виплати здійснюються через відсутність роботи або інших причин, пов'язаних з політикою на ринку праці. Як свідчать дані додатку М, суттєво ці витрати зросли у Іспанії (з 1,63 до 3,10% ВВП), Португалії (з 0,62 до 1,60% ВВП), Греції (з 0,39 до 1,03% ВВП), Ісландії (з 0,18 до 0,88% ВВП), Ірландії (з 0,83 до 2,54% ВВП), Італії (з 0,39 до 1,70% ВВП), Люксембурзі (з 0,33 до 1,42% ВВП), дещо знизилась в Словаччині (з 0,64 до 0,42% ВВП), Швеції (з 1,31 до 0,46% ВВП), Польщі (з 0,86 до 0,23% ВВП), Угорщині (з 0,68 до 0,47% ВВП), Ізраїлі (з 0,55 до 0,33% ВВП), Японії (з 0,60 до 0,22% ВВП), Новій Зеландії (з 1,31 до 0,43% ВВП). Данія є країною, яка не фінансує ці види допомог, а Туреччина та Чилі підвищили фінансування допомог по безробіттю із практично 0% до 0,1-0,14% ВВП у 2014 р.

В Україні протягом 2012-2017 рр. середній розмір допомоги по безробіттю зріс із 1028 грн. до 2044 грн. (у 2 рази), хоча розмір середньої зарплати – з 3041 грн. до 8777 грн. (у 3 рази) [247, 25]. Таке зростання зарплат позитивно вплинуло на скорочення неформально зайнятого населення, а поступове зростання індексу

реальної заробітної плати (із 94% у 2014 р. до 119% у 2017 р.) спричинило поступове збільшення купівельної спроможності громадян [247, 20].

Пенсійні витрати (державні та приватні) стосуються усіх видів грошових виплат на пенсії за віком, у зв'язку з втратою годувальника, а також дострокового пенсійного забезпечення (у % ВВП). Пенсії за віком також включають соціальні виплати на послуги для людей похилого віку (наприклад, денний догляд та реабілітаційні послуги, стаціонарний догляд в установі, натуральні допомоги).

В табл. 2.13 наведені дані про динаміку пенсійних виплат у країнах світу за 2000-2015 рр. Приватні пенсійні виплати домінують над державними в таких країнах, як Австралія та Ісландія. Приблизно порівну між державним і приватним секторами ці виплати розподілені у Данії, Канаді, США, Південній Кореї, Нідерландах, Швейцарії та Чилі. Значне переважання державних пенсійних виплат над приватними спостерігається у Бельгії, Греції, Естонії, Іспанії, Італії, Латвії, Люксембурзі, Україні та інших.

Таблиця 2.13

Пенсійні виплати, % ВВП*

Країни	2000		2005		2010		2015	
	державні	приватні	державні	приватні	державні	приватні	державні	приватні
Австралія	4.67	4.33	3.73	3.58	3.77	4.50	4.13	5.07
Австрія	11.95	0.17	12.04	0.18	13.06	0.23	13.35	0.30
Бельгія	8.67	1.33	8.76	1.26	9.71	2.81	10.19	1.15
Великобританія	5.08	2.73	5.25	2.78	6.08	3.09	6.14	3.14
Греція	10.36	...	11.44	0.00	13.34	0.00	17.38	0.04
Данія	6.30	...	6.45	3.34	7.21	4.41	7.96	5.89
Естонія	6.01	0.00	5.29	0.00	7.58	0.02	6.42	0.08
Ірландія	2.92	...	3.17	...	4.92	...	4.94	...
Ізраїль	4.61	1.62	4.82	1.48	4.78	1.60	4.79	1.66
Ісландія	2.09	2.81	1.92	3.33	1.58	5.17	2.03	5.23
Іспанія	8.41	0.40	7.93	0.53	9.79	0.58	11.41	0.63
Італія	13.45	0.18	13.62	0.19	15.32	0.24	16.27	0.30
Канада	4.18	1.94	4.02	1.99	4.29	2.76	4.48	2.98
Корея Пд.	1.31	...	1.44	0.68	2.02	1.33	2.33	2.32
Латвія	8.65	...	5.48	...	9.29	1.99	7.47	1.18
Люксембург	7.08	...	7.31	0.07	7.58	0.08	8.51	0.14
Мексика	0.84	0.01	1.16	0.06	1.76	0.33	...	0.44
Нідерланди	4.66	2.98	4.67	3.27	4.99	3.74	5.41	4.07
Німеччина	10.81	0.11	11.08	0.13	10.62	0.18	10.11	0.22
Нова Зеландія	4.89	2.27	4.20	1.31	4.58	1.35	4.82	1.67
Норвегія	4.70	...	4.76	0.90	5.17	0.99	5.81	1.02
Польща	10.47	0.00	11.33	0.00	11.05	0.01	...	0.02
Португалія	7.82	0.66	10.01	0.81	11.98	0.68	13.95	0.40
Словаччина	6.25	0.00	6.06	0.00	6.81	0.16	7.19	0.21

Продовження таблиці 2.13

Словенія	10.32	0.00	9.72	0.01	10.96	0.04	11.80	0.51
США	5.63	4.42	5.71	3.79	6.62	4.39	6.94	5.21
Угорщина	7.45	0.07	8.36	0.14	9.63	0.16	10.28	0.08
Україна	6.50	0.01	6.20	0.01	5.00	...
Фінляндія	7.41	...	8.07	0.50	9.79	0.59	11.10	0.63
Франція	11.43	...	11.98	...	13.17	0.36	13.84	0.41
Чехія	6.88	0.17	6.70	0.18	8.11	0.43	8.67	0.30
Чилі	7.28	...	3.68	1.88	3.40	1.94	2.99	2.26
Швеція	6.88	...	7.21	0.94	7.30	1.26	7.69	1.59
Швейцарія	6.02	4.76	6.16	4.81	6.10	4.59	6.38	4.76
Японія	7.28	0.47	8.49	0.24	9.98	...	10.23	...

* Джерело: побудовано на основі [103]

Загалом, як свідчить проведений аналіз, в європейських країнах акцент у фінансуванні заходів із забезпечення соціальної безпеки зосереджується на: виплатах по безробіттю, допомогах по інвалідності, різноманітних соціальних трансфертах (пенсія, виплати з тимчасової непрацездатності тощо). В процесі інституціоналізації виплат тим чи іншим групам населення приймається до уваги існуючий в кожній країні «порог бідності», який встановлюється на рівні 60% середнього наявного доходу домогосподарств, тоді як ризик бідності розраховується як відсоток людей, що опинилися нижче «порогу бідності».

В табл. 2.14 наведені дані про основні соціальні показники в країнах ЄС-28. Так, поріг бідності у 2011-2017 рр. зріс практично в усіх країнах, за винятком Греції, Кіпру, Португалії, Ірландії, Угорщини, причому найбільше – у Великобританії та Естонії.

Таблиця 2.14

Поріг бідності в країнах ЄС-28*

Країна	Поріг бідності, євро			Коефіцієнт Джині				Ризик бідності, %			
	2011	2017	Зміна, разів	Чистий дохід		Початковий дохід		Чистий дохід		Початковий дохід	
				2011	2017	2011	2017	2011	2017	2011	2017
Австрія	1062,8	1116,8	1,051	0,256	0,257	0,498	0,498	13,6	14,1	35,8	36,2
Бельгія	971,0	1016,0	1,046	0,227	0,223	0,492	0,491	12,2	11,9	35,5	36,1
Болгарія	141,3	167,6	1,186	0,316	0,325	0,467	0,468	19,7	20,7	35,7	34,5
Великобританія	790,1	1090,0	1,379	0,310	0,314	0,521	0,523	14,5	15,8	36,7	37,3
Греція	480,1	428,3	0,892	0,346	0,333	0,544	0,542	21,7	21,6	40,3	40,5
Данія	1304,8	1335,1	1,023	0,242	0,252	0,457	0,458	11,2	11,3	30,2	30,0
Естонія	302,8	382,0	1,261	0,315	0,313	0,485	0,487	18,2	18,5	36,0	36,2
Ірландія	980,3	952,6	0,972	0,275	0,287	0,536	0,537	15,7	17,0	41,6	40,2
Іспанія	614,1	622,8	1,014	0,322	0,320	0,524	0,525	21,9	22,0	42,1	42,7
Італія	786,4	820,4	1,043	0,329	0,319	0,520	0,521	18,9	17,7	37,4	37,7

Продовження таблиці 2.14

Кіпр	861,1	800,4	0,929	0,295	0,289	0,434	0,437	13,7	12,1	31,7	32,0
Латвія	209,6	261,5	1,247	0,338	0,366	0,531	0,529	17,3	21,8	36,8	35,8
Литва	207,2	232,3	1,121	0,319	0,322	0,519	0,519	17,7	21,5	39,2	39,1
Люксембург	1626,1	1728,7	1,063	0,244	0,242	0,486	0,486	9,1	8,1	37,1	35,8
Мальта	575,5	612,9	1,065	0,275	0,282	0,433	0,433	16,8	17,1	30,6	30,5
Нідерланди	1065,1	1124,1	1,055	0,246	0,247	0,401	0,403	10,3	11,4	24,1	24,8
Німеччина	982,4	1052,1	1,071	0,261	0,264	0,503	0,504	13,3	13,7	36,4	35,9
Польща	257,6	282,9	1,098	0,308	0,288	0,477	0,480	17,2	13,7	32,7	34,3
Португалія	439,6	437,2	0,994	0,329	0,318	0,544	0,545	17,6	17,1	39,8	39,4
Румунія	106,1	121,1	1,141	0,317	0,322	0,515	0,522	21,8	22,7	41,1	40,9
Словаччина	320,1	350,3	1,094	0,222	0,228	0,420	0,420	11,1	12,3	31,0	30,2
Словенія	586,1	593,0	1,011	0,239	0,240	0,462	0,464	13,7	13,0	33,5	33,5
Угорщина	219,4	201,0	0,916	0,252	0,283	0,511	0,510	11,7	15,3	38,7	37,4
Фінляндія	1105,6	1172,5	1,060	0,249	0,238	0,481	0,479	12,2	11,3	34,9	34,6
Франція	974,4	996,6	1,022	0,303	0,284	0,494	0,494	12,7	11,8	35,1	34,5
Хорватія	268,8	278,8	1,037	0,292	0,294	0,508	0,508	19,5	19,9	38,1	38,3
Чехія	390,4	391,3	1,002	0,238	0,242	0,463	0,463	8,9	9,5	34,0	33,4
Швеція	1211,2	1386,4	1,144	0,236	0,235	0,434	0,435	13,3	13,6	30,8	30,8

*Джерело: розраховано та побудовано на основі [40; 49; 153]

Ризик бідності є досить високим в країнах ЄС-28 за початкового рівня доходів (понад 30% населення). Однак політика прогресивного оподаткування та соціальних допомог дозволяє скоротити цей ризик досить суттєво – до менше ніж 10% у Люксембурзі, Чехії, 10-15% у Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Швеції.

Як свідчать дані табл. 2.15 (додаток Н), найбільший розрив у початкових доходах багатих і бідних в країнах ЄС-28 спостерігається у Данії (90,1), Ірландії (41,9), Латвії (40,1), Хорватії (34,8), Великобританії (31,6), Бельгії (31,0), Фінляндії (30,3), однак вже після застосування інструментарію державної соціальної та фіскальної політики (допомоги, пенсії, соціальні відрахування, податки), ситуація із соціальною безпекою суттєво покращується. В Данії, наприклад, розрив стає 10,2, Латвії – 12,2, Великобританії – 9,1, Хорватії – 9,0, Ірландії – 6,4, Бельгії, Фінляндії – 5,5. Фактично перерозподільна політика цих держав є досить сильною, порівняно із, наприклад, Грецією, Кіпром, Угорщиною, Італією, в яких навіть у рівнях початкового доходу розриви є досить оптимальними, тому соціальні допомоги і відрахування відіграють мінімальну

роль. Найбільший ефект перерозподільча політика має у Данії (8,8 разів), Ірландії (6,5 разів) та Фінляндії (5,5 разів), тоді як у Греції, Кіпрі, Італії та Угорщині – мінімальний.

Таблиця 2.15

Розрив у доходах багатих і бідних домогосподарств у країнах ЄС-28*

	Розрив в доходах між X та I децилем		Кількість населення, млн. осіб	Різниця між початковим і чистим доходом
	Чистий дохід	Початковий дохід		
Австрія	5,6	17,7	8,315	3,1
Бельгія	5,5	31,0	10,855	5,6
Болгарія	9,5	25,3	7,340	2,6
Великобританія	9,1	31,6	62,841	3,5
Греція	10,7	14,3	10,960	1,3
Данія	10,2	90,1	5,551	8,8
Естонія	8,9	29,8	1,322	3,3
Ірландія	6,4	41,9	4,552	6,5
Іспанія	11,4	22,5	46,225	1,9
Італія	9,6	16,5	60,495	1,7
Кіпр	6,9	11,1	0,855	1,6
Латвія	12,2	40,1	2,012	3,3
Литва	11,1	28,1	2,995	2,5
Люксембург	3,1	6,8	0,502	2,2
Мальта	6,5	15,1	0,414	2,3
Нідерланди	6,7	16,5	16,511	2,5
Німеччина	6,4	29,1	80,651	4,5
Польща	7,5	14,9	37,743	2,0
Португалія	7,3	18,4	10,507	2,5
Румунія	8,9	22,9	21,345	2,6
Словаччина	4,8	9,3	5,395	1,9
Словенія	6,0	22,6	1,998	3,7
Угорщина	6,5	10,6	9,822	1,6
Фінляндія	5,5	30,3	5,319	5,5
Франція	6,6	15,3	61,340	2,3
Хорватія	9,0	34,8	4,240	3,8
Чехія	5,4	13,1	10,279	2,4
Швеція	5,7	18,9	9,625	3,3

* Джерело: розраховано та побудовано на основі [40; 49]

Загалом, підвищення рівня добробуту громадян можливе не лише через механізми централізованої державної участі, але й активної ролі місцевих органів влади, корпоративного сектору економіки, громадських та міжнародних організацій, що становить основу широко розповсюдженої в країнах ЄС моделі «welfare mix», яка базується на спільній відповідальності усіх секторів економіки за добробут та безпеку громадян. Приватне або державне фінансування тих чи інших соціальних програм, спрямованих на підвищення рівня економічної

безпеки держави, залежить як від домінуючої моделі держави добробуту в кожній конкретній країні, так і від можливостей більш ефективного надання соціальних благ різними секторами економіки. Так, якщо окремі соціальні послуги більш раціонально надавати через ринкові механізми, зважаючи на високий рівень життя населення в країні та мінімальний рівень бідності й безробіття (наприклад, дитячі садочки та будинки для престарілих людей в Японії), то ніяких заперечень щодо цього в суспільстві не виникатиме. Для держави більш вигідним стає саме така модель державно-приватного партнерства у соціальній сфері. Тоді як в країнах, де велика частина населення знаходиться за межею бідності, існують проблеми молодіжного безробіття, міграційної кризи, низького рівня соціальних гарантій, роль держави у гарантуванні соціальної безпеки зростає (наприклад, Україна).

На рис. 2.17 наведена схема розмежування особливостей публічного та приватного фінансування, надання та контролю у сфері соціально значущих послуг. Так, стрілка 1 демонструє публічне рішення, надання та фінансування соціальних послуг (наприклад, виплата допомоги по безробіттю, інвалідності тощо); стрілка 2 – приватне рішення, надання та фінансування соціальних послуг (наприклад, приватне медичне, пенсійне страхування); стрілка 3 – публічне рішення та надання соціальних послуг, а приватне фінансування (наприклад, орендна плата за муніципальне житло); стрілка 4 – приватне рішення та надання соціальних послуг із їх публічним фінансуванням (наприклад, державні гранти для проведення досліджень у приватних університетах); стрілка 5 – публічне надання та фінансування соціальних послуг із приватним прийняттям рішень (наприклад, виплата державних пенсій); стрілка 6 – приватне надання та фінансування соціальних послуг із публічним прийняттям рішень (наприклад, утримання будинків престарілих); стрілка 7 – приватне рішення та фінансування соціальних послуг із публічним наданням (наприклад, приватна вигода пацієнтів від стану здоров'я); стрілка 8 – публічне рішення та фінансування соціальних послуг із приватним наданням (наприклад, послуги по догляду за інвалідами).

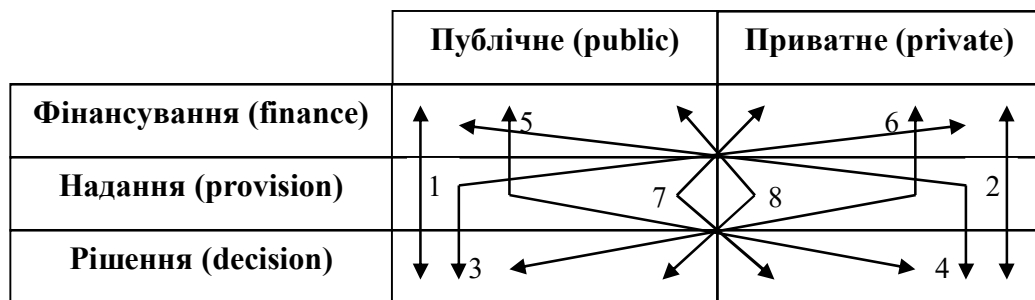

Рис. 2.17. Сфери відповідальності публічного та приватного секторів за фінансування, надання та контроль за соціально значущими благами*

*Джерело: авторська розробка

Дедалі більше проблем з підтримкою високих стандартів життя населення зазнають сьогодні т.з. «соціальні держави» Європи. Стрімке збільшення рівня молодіжного безробіття, значний міграційний тиск, старіння населення та пов'язане із цим зростання кількості отримувачів соціальних виплат призводять до «перенапруги різних соціальних та пенсійних фондів, а спроби уряду хоч якось скоротити рівень трансфертів відповідно до рівня економічного розвитку чи підвищити податки для фінансування соціальних потреб часто призводять до масових протестів та громадських правопорушень» [189] (наприклад, у Франції та Німеччині 2007 р., Франції та Бельгії 2015 р.).

Крім питань щодо підвищення бюджетних надходжень задля фінансування різноманітних соціальних програм, не менш важливим питанням є створення робочих місць в державних установах. Оскільки національні та місцеві системи охорони здоров'я, освітні інституції, транспортні організації та органи місцевого самоврядування є одними з найбільших роботодавців, то соціальне забезпечення є невід'ємною частиною національної економіки. «Навіть якщо не брати до уваги вирішальної ролі для соціальних послуг капітального будівництва (наприклад, будівництво будинків для лікарень, шкіл) чи трансфертних виплат (наприклад, пенсій, стипендій, соціальних допомог), економіки більшості країн світу зазнали б потужного потрясіння, якби в публічному секторі відбулося суттєве скорочення робочих місць. По-перше, масштаб і природа соціальних програм багатьох держав добробуту можуть негативно позначатися на рентабельності приватного сектора

економіки в соціальній сфері. По-друге, рівень зайнятості в суспільному секторі економіки та ефективність надання різноманітних соціальних послуг сприяють відтворенню робочої сили та запобігають небезпечним проявам т.з. «суспільного безладу» [189]. Такий дуалізм функціонування сучасних соціальних держав змушує населення більшості західноєвропейських країн вимагати альтернативних рішень у розв'язанні соціальних проблем, які пов'язані саме із підвищенням ролі інших секторів економіки у соціальних питаннях розвитку.

Резюмуючи, зазначимо, що обсяги соціальних видатків у різних країнах світу «жорстко прив'язані» не лише до існуючих макроекономічних тенденцій, обсягів бюджетних фондів, але й до інституціональних умов розвитку, політичних трендів, пов'язаних із необхідністю політиків здобути популярність у виборців, що особливо чітко проявляється у вітчизняних умовах політико-економічного циклу. Нерідко соціальні видатки, зумовлені «заграванням з електоратом», стають гальмом економічного розвитку, призводячи до негативних ефектів довгострокового «паразиткування» на державних допомогах (приклад Франції із виплатами по безробіттю чи Великобританії із поширенням класу матерів-одиначок).

Висновки до розділу 2

1. На ступінь соціальної безпеки громадян впливає безліч факторів, серед яких можна виділити: демографічні зміни; релігію; соціальну відповідальність; орієнтованість на соціальні послуги; культурне різноманіття; рівень розвитку бюрократії тощо. Загалом, Україна слідує рекомендаціям МОП у сфері соціального захисту практично в усіх видах соціальної підтримки громадян, гарантуючи їм той обсяг соціальної безпеки, який можливо забезпечити за наявних фінансово-економічних умов.

2. Застосування регресійного аналізу дозволило виявити прямий зв'язок між рівнем державних соціальних видатків і добробутом літніх людей, індексами

соціальної справедливості та верховенства права. Однак рівень державних соціальних витрат слабо корелює з індексом Джині, що демонструє майнове розшарування суспільства. Індекси людського розвитку та процвітання Легатум демонструють несуттєвий зв'язок із рівнем державних соціальних видатків. Найкращим чином зростання державних соціальних видатків позначається на Індексі соціального прогресу та Індексі хорошої країни. Загалом, як свідчать результати проведеного аналізу, спостерігається прямий зв'язок між державними соціальними видатками і показниками людського розвитку, соціального прогресу, індексами соціальної справедливості та верховенства права, добробуту літніх, і обернений зв'язок – із індексами хорошої країни, процвітання Легатум та Джині.

3. Поява класу ВПО поставила перед країною нові виклики у сфері соціальної безпеки, пов'язані із фінансуванням численних соціально-економічних програм підтримки постраждалого від конфлікту на Сході України населення. До реалізації цих програм активно залучені не лише державні органи влади та органи місцевого самоврядування, але й численні міжнародні та громадські організації. За комплексної роботи усіх інституцій із інтеграції ВПО у приймаючі громади вдалося досягнути наступних результатів: була реалізована велика кількість освітніх, культурних, спортивних заходів, що сприяли інклюзії різних людей у громадську активність; покращилась комунікація «громада – влада»; посилилась згуртованість між людьми із різним соціальним та майновим становищем, ВПО та місцевими жителями; сформувалися майданчики для спілкування та обміну думками, були запропоновані нові та якісні товари й послуги у місці поселення ВПО, що сприяло розвитку місцевої економіки та підвищенню рівня соціальної безпеки громадян.

4. В більшості країн ОЕСР спостерігається тенденція до нарощування державних видатків на фінансування активних програм на ринку праці. Однак, як за показниками зайнятості, рівня участі в робочій силі, так і безробіття Україна суттєво відстає від країн ОЕСР. Незважаючи на те, що протягом 2000-2017 р. рівень офіційно зареєстрованого безробіття в Україні скоротився, а рівень

занятості зріс, у порівнянні із країнами ОЕСР це достатньо помірний прогрес. Проблемою для України залишається низький показник рівня участі у робочій силі (62%), тоді як світова практика свідчить про зростання цього показника до 72%. Загалом, в європейських країнах акцент у фінансуванні заходів соціальної безпеки зосереджується на: виплатах по безробіттю, допомогах по інвалідності, різноманітних соціальних трансфертах. Аналіз європейської практики проведення перерозподільчої політики засвідчив актуальність для України використання більш жорстких методів державної соціальної та фіскальної політики з метою скорочення майнової нерівності.

5. Панівним трендом функціонування сучасних систем соціальної безпеки на міжнародному рівні можна вважати: 1) перенесення акцентів від державного патерналізму до переорієнтації працездатного населення у соціальному забезпеченні на власні сили і можливості; 2) посилення адресності надання соціальної допомоги; 3) створення соціально-економічних умов для забезпечення соціальної безпеки за рахунок особистого внеску на основі саморегуляції власного потенціалу; 4) запровадження принципів гендерної рівності у обсягах соціальних виплат; 5) широке впровадження програм боротьби з бідністю та маргіналізацією; 6) децентралізація надання соціальних послуг тощо.

Основні наукові результати розділу опубліковані у працях автора [24; 25; 26; 27; 28; 167; 170; 171; 175; 180; 186].

РОЗДІЛ 3

ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ У XXI СТОЛІТТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Соціальна безпека в системі пріоритетів розвитку національної економіки

У ст. 46 Конституції України від 28 червня 1996 р. зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [206].

Згодом у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України [227] від 16 січня 1997 р., а потім у Законі України «Про основи національної безпеки України» [229] від 19 червня 2003 р. було виділено ключові загрози національній безпеці у соціальній сфері, пов'язані із: низьким рівнем життя та соціальної захищеності значних верств населення, наявністю великої кількості безробітних, безпритульних, демографічною кризою, суспільно-політичним протистоянням окремих соціальних груп та регіонів України, погіршенням стану здоров'я населення та системною кризою системи охорони здоров'я, неконтрольованими міграційними процесами, зниженням можливості здобуття якісної освіти представниками найбільш вразливих прошарків суспільства тощо.

Проте, сьогодні слід констатувати, що більшість із цих загроз не вдалося подолати, і вони є актуальними для України сьогодні.

У 2007 р. була прийнята Стратегія національної безпеки України [230], змінена після Революції Гідності у 2015 р. [241], в якій також було наголошено на численних соціальних викликах, пов'язаних із новими політичними, економічними та соціальними процесами, та необхідністю розробки якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах. Закон «Про національну безпеку України» [228] від 21 червня 2018 р. визначає основи національної безпеки, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Однак найбільш чітко і системно індикатори соціальної безпеки були прописані у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 р. №1277 [226] (із 2007 р. діяла Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [225], яка втратила чинність після прийняття Методичних рекомендацій).

Методичні рекомендації врахували дані моніторингу стану соціальної безпеки низки міжнародних організацій, які на постійній основі займаються оцінкою соціальної компоненти економічної безпеки (наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я, ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, НДІ соціального розвитку й Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) [162; 203; 223]. До інформаційних індикаторів соціальної безпеки належать [221; 249]: 1) показники якості життя населення; 2) демографічні показники суспільного розвитку; 3) показники тенденцій соціальних процесів та соціальної сфери держави.

Соціальна безпека в Методичних рекомендаціях визначається як стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний та якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни

[226]. В них пропонується низка індикаторів соціальної безпеки України (додаток О), до кожного з яких розроблені значення, які визначають рівень безпеки. Діапазон характерних значень кожного показника вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100%) та ділиться на п'ять інтервалів (рис. 3.1) [226]:

$$[y_0, u_{\text{крит}}), [u_{\text{крит}}, u_{\text{небезп}}), [u_{\text{небезп}}, u_{\text{нездв}}), [u_{\text{нездв}}, u_{\text{здв}}), [u_{\text{здв}}, u_{\text{опт}}],$$

де y_0 – значення індикатора, яке характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень 0; $u_{\text{крит}}$ – значення індикатора, яке характеризується як критичний рівень (20% оптимального значення); $u_{\text{небезп}}$ – значення індикатора, яке характеризується як небезпечний рівень (40% оптимального значення); $u_{\text{нездв}}$ – значення індикатора, яке характеризується як незадовільний рівень (60% оптимального значення); $u_{\text{здв}}$ – значення індикатора, яке характеризується як задовільний рівень (80% оптимального значення); $u_{\text{опт}}$ – значення індикатора, яке характеризується як оптимальний рівень соціальної безпеки, що дорівнює 100% або 1.

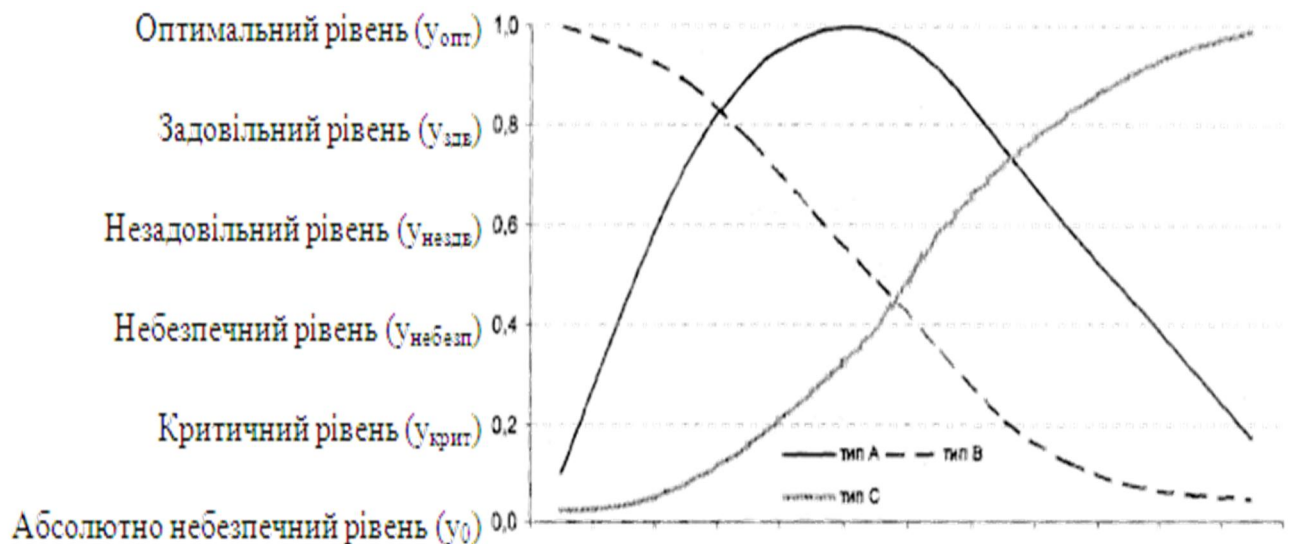

Рис. 3.1. Діапазон характеристичних значень рівнів економічної та соціальної безпеки за різними видами індикаторів [226]

Лінії (тип А, В і С) на рис. 3.1 характеризують різний тип динаміки рівня соціальної безпеки: від абсолютно небезпечного до оптимального (тип С), від оптимального до абсолютно небезпечного (тип В) та циклічний (тип А).

Присвоєння характеристичних значень для кожного індикатора здійснюється

наступним чином [226]:

$$y_0 = x_0; y_{\text{крит}} = x_{\text{крит}}; y_{\text{небезп}} = x_{\text{небезп}}; y_{\text{нездв}} = x_{\text{нездв}}; y_{\text{здв}} = x_{\text{здв}}; y_{\text{опт}} = x_{\text{опт}},$$

де x – величина (статистичні дані) індикатора; y – характеристичне значення індикатора. Відповідно, x_0 – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень 0; $x_{\text{крит}}$ – величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень 0,2, або 20% оптимального значення; $x_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень 0,4, або 40% оптимального значення; $x_{\text{нездв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень 0,6, або 60% оптимального значення; $x_{\text{здв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень 0,8, або 80% оптимального значення; $x_{\text{опт}}$ – величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень, що дорівнює 1 (оптимум).

В Україні інтегральний рівень соціальної безпеки у 2000 р. був зафіксований на 32-33% (небезпечний рівень), тоді як у 2014 р. – на 62-63% (незадовільний рівень), що загалом свідчить про помірне покращення соціальної захищеності населення, незважаючи на численні економічні проблеми, військово-політичні конфлікти та виклики, зумовлені реформами.

Конкретні показники оцінки рівня соціальної безпеки, наведені в табл. 3.1, свідчать про досить важку соціально-економічну ситуацію, що провокує низку загроз національним інтересам країни, які в сукупності призводять до соціального напруження, соціально-економічної нестабільності, зубожіння населення.

Згідно із офіційними статистичними даними [219; 249; 250], за аналізований період такі показники, як відношення середньої зарплати та мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, рівень тривалого безробіття у працездатному віці, обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіту, наявність житлового фонду в середньому на одну особу не досягають порогових значень та провокують дестабілізацію у соціальній сфері. Однак протягом останніх років усе ж зростають показники як номінальної, так і реальної

заробітної плати, пенсій та соціальних допомог, що загалом свідчить про підвищення рівня соціальної безпеки держави.

Таблиця 3.1

Індикатори стану соціальної безпеки за діючими Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України*

№	Індикатор	Одиниця виміру	Порогове значення	Фактичні показники			
				2000	2010	2014	2017
1.	Частка населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими від 75% медіанного рівня загальних доходів	%	не більше 18	27,2	19,3	16,7	39,0
2.	Відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на 1 працездатну особу	разів	не менше 3	1,0	2,6	3,0	4,2
3.	Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність	разів	1-2	0,13	1,4	1,6	1,4
4.	Співвідношення загальних доходів 10% найбільш і найменш забезпеченого населення (індекс Джині)	разів	не більше 8	4,6	5,1	4,4	5,3
5.	Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств	%	не більше 50	62,6	56,7	52,2	48,4
6.	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я	% ВВП	не менше 4	2,66	3,8	4,0	3,6
7.	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту	% ВВП	не менше 8,3	4,68	7,4	6,4	...
8.	Чисельність ВПЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений вперше в житті	кількість осіб на 100 тис. насел.	не більше 30	...	44,9	45,1	...
9.	Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті	кількість осіб на 100 тис. насел.	не більше 60	...	68,5	59,6	...
10.	Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів	% загальної чисельності постійного насел. у віці 6-17 років	не менше 80	...	79,8	78,5	...
11.	Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року	%	не більше 0,5	...	5,1	2,2	...
12.	Рівень злочинності	кількість злочинів на 100 тис. насел.	не більше 5000	...	1,1	1,2	...
13.	Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, частка населення відповідної вікової групи	%	не більше 60	...	58,5	56,6	...
14.	Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС та в Україні	разів	не більше 2	...	15,2	30,4	...
15.	Відношення середньої вартості 1 кв. метра загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати	разів	не більше 1,5
Інтегральний показник соціальної безпеки України		%	100	32,0	67,1	62,5	...

*Джерело: розраховано та побудовано на основі [219]

Незважаючи на чималий перелік індикаторів соціальної безпеки, деякі автори

[162; 199] пропонують доповнити діючі Методичні рекомендації новими показниками, які відображають рівень бідності, гендерної рівності, тінізації та корупції в економіці. Такі доповнення зумовлені новими викликами соціально-економічного середовища та намаганням більш комплексно оцінити стан соціальної безпеки в країні. Однак, на наш погляд, розширення переліку індикаторів у два рази може лише ускладнити процес інтегральної оцінки, тому удосконалення доцільно проводити за рахунок більш комплексних показників, які об'єднані у загальновідомі індекси або є складовою таких індексів. До таких індикаторів можна віднести очікувану тривалість життя при народженні, яка свідчить не лише про рівень охорони здоров'я, але й про стан навколишнього середовища в країні, ефективність урядування, контроль над корупцією, коефіцієнт міграційного приросту, що є актуальним за умов міграційних проблем України.

Дослідження стану економічної безпеки загалом та соціальної зокрема можна проводити за допомогою методів кількісного та якісного аналізу. В якості ключового кількісного методу було використане економіко-математичне моделювання, тоді як серед якісних методів дослідження було обране опитування громадської думки. Незважаючи на те, що для економічних досліджень найчастіше використовують саме кількісні методи аналізу політики, вважаємо, що оскільки проблема гарантування соціальної безпеки громадян лежить у площині соціального розуміння та сприйняття проблеми, то в роботі застосуємо комбінацію кількісних та якісних методів дослідження.

З метою проведення імітаційного моделювання впливу індикаторів соціальної безпеки на її стан та загальні індекси соціально-економічного розвитку в середовищі Microsoft Excel, сформуємо 6 груп індикаторів (табл. 3.2):

1) блок соціального розшарування (x_1 – рівень бідності, %, x_2 – децильний коефіцієнт, x_3 – частка витрат на продовольчі товари у споживчих витратах домогосподарств, %, x_4 – ВВП на особу, грн.);

2) блок соціального захисту (x_5 – чисельність пенсіонерів, осіб, x_6 –

відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність, x7 – відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу);

3) блок соціально-трудова відносин (x8 – рівень безробіття, %, x9 – відношення наявних доходів населення до ВВП, x10 – державні витрати на охорону здоров'я, % ВВП, x11 – державні витрати на початкову освіту, % ВВП);

4) блок безпеки життя (x12 – рівень злочинності, тис.);

5) блок демографічної сфери (x13 – очікувана тривалість життя при народженні, років, x14 – коефіцієнт дитячої смертності (кількість померлих віком до 1 року на 1000 живонароджених, x15 – коефіцієнт міграційного приросту, на 10000 осіб);

б) блок додаткових індикаторів (x16 – кількість зовнішніх та внутрішніх мігрантів, млн., x17 – показник ефективності урядування, x18 – показник якості публічних послуг, x19 – контроль рівня корупції).

Таблиця 3.2

Критерії оцінки соціальної безпеки України 2010-2017 рр.*

Групи індикаторів		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Соціальне розшарування	x1	19,3	18,7	20,0	21,2	16,7	51,9	51,1	39,0
	x2	5,1	4,9	4,6	4,7	4,4	4,8	5,0	5,3
	x3	56,7	56,5	55,5	55,4	52,2	51,7	51,2	48,4
	x4	24798	29980	32480	33965	36904	46413	55899	70200
Соціальний захист	x5	13,7	13,7	13,8	13,6	13,5	12,1	12,3	11,9
	x6	1,4	1,4	1,5	1,6	1,6	1,7	1,5	1,4
	x7	2,6	2,8	2,9	2,8	3,0	3,4	3,7	4,2
Соціально-трудова відносини	x8	8,9	8,7	8,2	7,8	9,7	9,5	9,7	9,8
	x9	0,78	0,76	0,82	0,83	0,72	0,67	0,64	0,65
	x10	3,80	3,82	3,83	4,37	4,04	4,15	4,23	3,60
	x11	0,86	0,90	0,90	0,95	0,90	0,96	1,12	1,17
Безпека життя	x12	505,4	520,2	447,1	563,6	529,1	565,2	592,6	523,9
Демографічна сфера	x13	71,5	71,9	71,9	71,9	71,9	72,0	72,4	72,5
	x14	0,008	0,010	0,009	0,007	0,006	0,007	0,006	0,006
	x15	0,4	3,7	13,5	7,0	5,3	0,8	4,6	10,5
Додаткові показники	x16	3,1	3,1	2,9	3,2	3,4	4,4	4,3	4,6
	x17	-0,18	-0,40	-0,31	-0,38	-0,20	-0,24	0,07	-0,10
	x18	4,0	4,1	3,9	3,6	3,9	3,8	3,9	3,7
	x19	-0,18	-0,51	-0,49	-0,47	-0,46	-0,51	-0,48	-0,53

*Джерело: авторська розробка

Змоделюємо результат впливу кожної групи індикаторів на такі індекси, як Індекс соціального прогресу – SPI (Y1), Індекс процвітання Легатум – LPI (Y2), Індекс якості життя – QLI (Y3) та Індекс недієздатності держав – FSI (Y4). В якості бажаних орієнтирів були обрані показники аналогічних індикаторів у Польщі, яка за останні 20 років змогла суттєво випередити Україну як за фінансово-економічними показниками розвитку, так і за якістю соціальних стандартів.

Для Індексу соціального прогресу найбільш впливовими виявились показники соціального розшарування. Так, як свідчать дані моделювання (табл. 3.3, додаток П), для досягнення значення SPI на рівні 80 (зараз для України показник склав 68,35) необхідно скоротити рівень бідності із нинішніх 39% до 10%, що потребує, перш за все, активізації на ринку праці та ефективного фінансування соціальних програм на засадах адресності, забезпечити дотримання розриву між багатими і бідними на оптимальному рівні 10 (зараз в Україні за офіційними даними цей показник становить 5,3), дотримуватись максимальної межі 50%-го рівня витрат на продовольчі товари (сьогодні показник становить 48,4%) та у 3,5 рази збільшити ВВП на особу, що потребує суттєвого покращення макроекономічної ситуації в країні, стимулювання інвестицій та інновацій, розвитку малого та середнього бізнесу, використання адресного підходу до соціальних видатків різного типу.

Для Індексу процвітання Легатум найбільший вплив продемонстрували індикатори соціального захисту. Так, як свідчать дані моделювання, для досягнення значення LPI на рівні 66 (зараз для України показник склав 51,75) необхідно, щоб чисельність пенсіонерів в країні не перевищувала 11 млн. осіб, що є критичним показником в контексті активної зовнішньої міграції з України, скорочення кількості платників податків та значного дефіциту Пенсійного фонду України, збільшити відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність до 5 проти теперішнього показника у 1,4, що вимагає зростання середнього розміру пенсій, а

також збільшення відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу до 4,85 проти теперішніх 4,2.

Таблиця 3.3

Дані моделювання*

x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	
19,3	5,1	56,7	24798	13,7	1,4	2,6	8,9	0,78	
18,7	4,9	56,5	29980	13,7	1,4	2,8	8,7	0,76	
20	4,6	55,5	32480	13,8	1,5	2,9	8,2	0,82	
21,2	4,7	55,4	33965	13,6	1,6	2,8	7,8	0,83	
16,7	4,4	52,2	36904	13,5	1,6	3	9,7	0,72	
51,9	4,8	51,7	46413	12,1	1,7	3,4	9,5	0,67	
51,1	5	51,2	55899	12,3	1,5	3,7	9,7	0,64	
39	5,3	48,4	70200	11,9	1,4	4,2	9,8	0,65	
<i>10...80</i>	<i>2...10</i>	<i>10...70</i>	<i>24000...350000</i>	<i>8...15</i>	<i>1...5</i>	<i>3...10</i>	<i>5...20</i>	<i>0,5...0,9</i>	
x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16	x17	x18	x19
3,8	0,86	505,4	71,5	0,008	0,4	3,1	-0,18	4	-0,18
3,82	0,9	520,2	71,9	0,01	3,7	3,1	-0,4	4,1	-0,51
3,83	0,9	447,1	71,9	0,009	13,5	2,9	-0,31	3,9	-0,49
4,37	0,95	563,6	71,9	0,007	7	3,2	-0,38	3,6	-0,47
4,04	0,9	529,1	71,9	0,006	5,3	3,4	-0,2	3,9	-0,46
4,15	0,96	565,2	72	0,007	0,8	4,4	-0,24	3,8	-0,51
4,23	1,12	592,6	72,4	0,006	4,6	4,3	0,07	3,9	-0,48
3,6	1,17	523,9	72,5	0,006	10,5	4,6	-0,1	3,7	-0,53
<i>2...10</i>	<i>0,5...3</i>	<i>100...800</i>	<i>70...80</i>	<i>0,001...0,05</i>	<i>0,1...30</i>	<i>2...8</i>	<i>-0,5...+0,5</i>	<i>2...8</i>	<i>-0,6...+0,2</i>
Y1	Y2	Y3	Y4						
66,345	52,56	36,90167	69,5						
66,345	53,04	36,90167	69						
66,345	53,38	-14,61	67,2						
66,345	53,93	31,86	65,9						
64,91	53,38	20,07	67,2						
65,69	52,59	12,39	76,3						
66,43	52,44	84,07	75,5						
68,35	51,75	87,63	74						

80 66 140 40

Примітка. Дані, виділені курсивом, – орієнтир Польщі.

*Джерело: авторська розробка

Для Індексу якості життя ключовими виявились демографічні індикатори. Так, як свідчать отримані дані моделювання, для досягнення значення QLI на рівні 140 (зараз для України цей показник склав 87,63) необхідно за незмінного показника середньої тривалості життя забезпечити скорочення як рівня дитячої смертності із теперішнього показника 0,006 до 0,001, так і коефіцієнту міграційного приросту до 0,1 проти наявного значення у 10,5. Усе це знову ж таки

потребує комплексних дій уряду для забезпечення соціальної безпеки різних верств населення: від дітей до ВПО, що пов'язано із адресним фінансуванням соціальних видатків, залучення до реформи соціальної сфери усіх стейкхолдерів (роботодавці, соціальні служби, міжнародні та громадські організації, домогосподарства).

Індекс недієздатності держав найбільше корелює також із показниками соціального захисту. Так, як свідчать дані моделювання, для зниження значення рівня FSI до 40 балів проти теперішнього показника у 74 бали, доцільним є збільшення відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність лише до 4,56, а також збільшення відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу до 5,62.

Однак з метою більш об'єктивної оцінки стану соціальної безпеки в Україні в контексті фінансування соціальних видатків у 2017-2018 рр. нами було проведено опитування респондентів в кількох областях України (Тернопільська, Дніпропетровська, Донецька, Черкаська, Київська, Львівська). На питання «Чи відчуваєте ви соціально захищеною людиною в Україні?» були отримані наступні відповіді: «переважно так» і «так» відповіли 37% опитаних, тоді як «переважно ні» і «ні» – 54%, а 9% респондентів було важко відповісти на поставлене запитання. Вікова група до 20 років відчуває себе найбільш соціально захищеною (58% «переважно так» і «так»), тоді як вікова група 46-65 років – найменш (лише 10% «переважно так» і «так») (рис. 3.1). Із віком невпевненість українців у соціальній безпеці власної держави суттєво зростає, що свідчить про незадовільну соціальну політику, яка не дозволяє людям середнього і похилого віку бути впевненими у працевлаштуванні, охороні здоров'я, необхідному рівні соціального забезпечення.

Щодо питання стосовно основних джерел інформації про соціальну сферу, то респонденти відповідали так (табл. 3.4): 48% використовують Інтернет, по 23% отримують інформацію з телебачення і власних спостережень, по 3% – з радіо і

газет. Серед вікових груп до 20 і 21-25 років перевага надається Інтернету (54-56%), тоді як у віковій групі 46-65 років – телебаченню (34%).

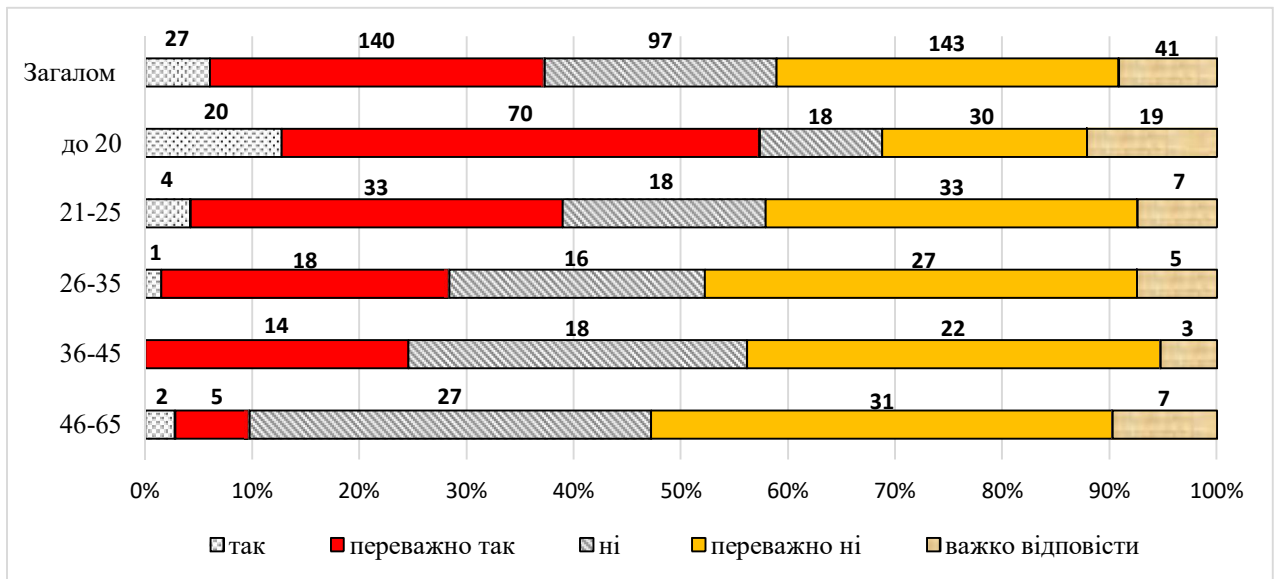

Рис. 3.1. Відповіді респондентів на питання «Чи почуваетесь ви соціально захищеною людиною в Україні?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Таблиця 3.4

Відповіді респондентів на питання «Які для вас основні джерела інформації про соціальну сферу?»*

Вікові групи	Інтернет	власні спостереження	телебачення	газети	радіо	Загалом
46-65	48	37	51	9	6	151
36-45	46	26	24	7	1	104
26-35	58	34	19	5	3	119
21-25	85	40	28	1	4	158
до 20	130	37	55	5	7	234
Загалом	367	174	177	27	21	766

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Відповіді на питання стосовно обізнаності громадян щодо соціальних прав та їх захисту викладають наступним чином (рис. 3.2-3.3): понад 75% респондентів знають про соціальні права і найбільше таких осіб у віковій групі 36-45 років, однак успішний досвід їх захисту був лише у 27%, тоді як у понад 10% були невдалі спроби (особливо велика частка невдалих спроб у респондентів вікової групи 46-65 років – 25%).

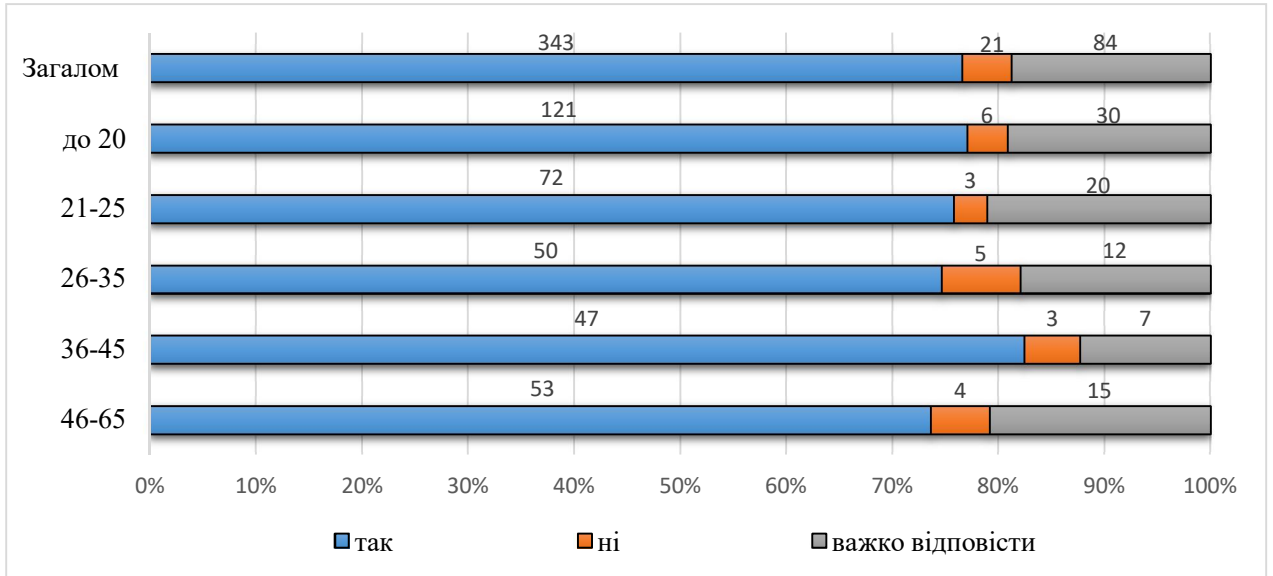

Рис. 3.2. Відповіді респондентів на питання «Чи знаєте ви про соціальні права людини?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

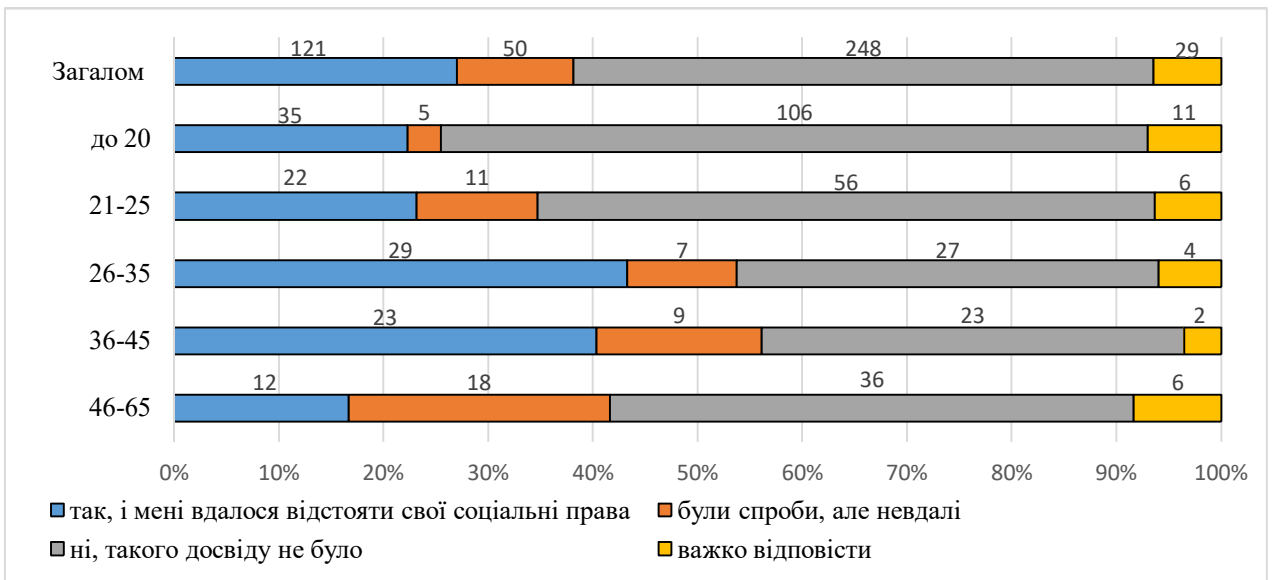

Рис. 3.3. Відповіді респондентів на питання «Чи був у вас досвід захисту ваших соціальних прав?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

На питання щодо готовності долучатись до розв’язання соціальних проблем свого міста, регіону, держави ствердно відповіли 55% респондентів (рис. 3.4), причому найбільш активно цю ідею підтримує вікова група 26-35 років (понад 60%), хоча саме серед них спостерігається найбільша частка тих, кому важко відповісти (понад 30%).

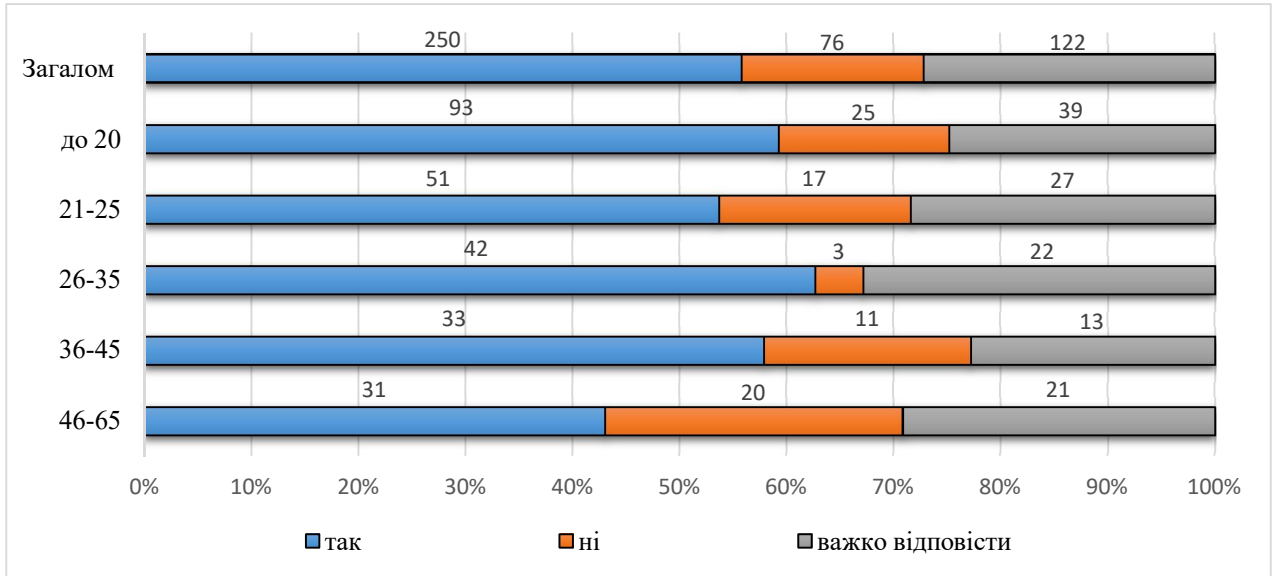

Рис. 3.4. Відповіді респондентів на питання «Чи готові ви долучитись до роботи з розв’язання соціальних проблем міста, регіону, держави?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

На рис. 3.5 наведені відповіді респондентів щодо поінформованості про існування міжнародних організацій, які займаються розв’язанням соціальних проблем країн та регіонів. Як видно з даних опитування, понад 85% громадян в Україні обізнані із цього питання і 30% навіть можуть дещо розповісти з цього приводу, тоді як переважно молодь (15%) вперше чує про такі організації.

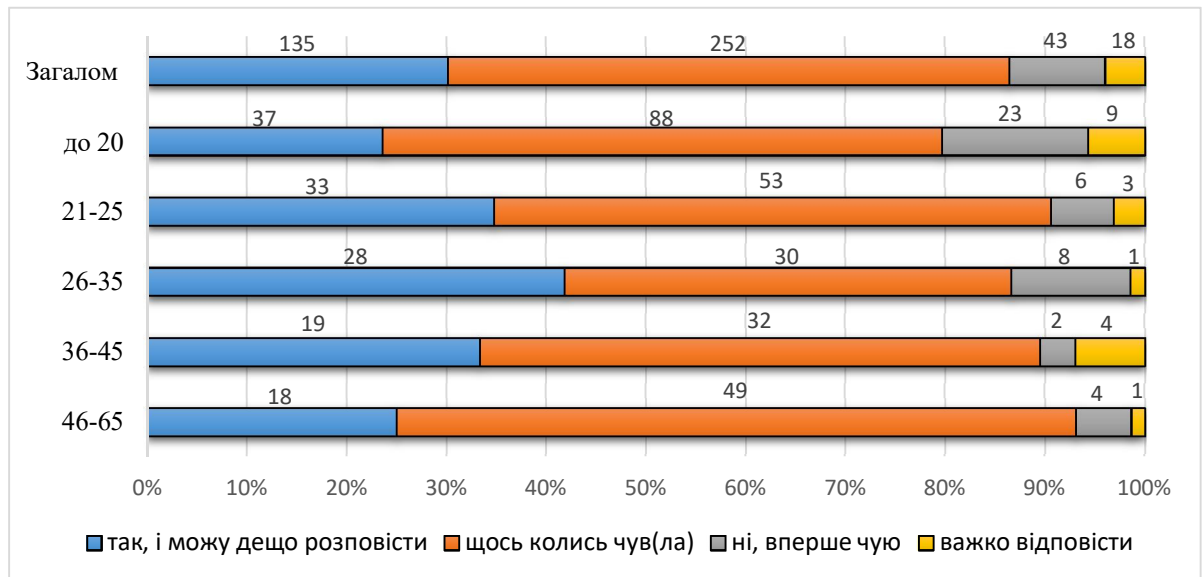

Рис. 3.5. Відповіді респондентів на питання «Чи поінформовані ви про існування міжнародних організацій, які займаються розв’язанням соціальних проблем країн і регіонів?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Досить скептично ставиться населення до дій держави у соціальній сфері. Як свідчать дані рис. 3.6, 87% респондентів вважають, що заходів, яких вживає влада для покращення соціального захисту громадян, недостатньо («ні» і «переважно ні»), і особливо велика частка скептиків саме серед вікової групи 46-65 років.

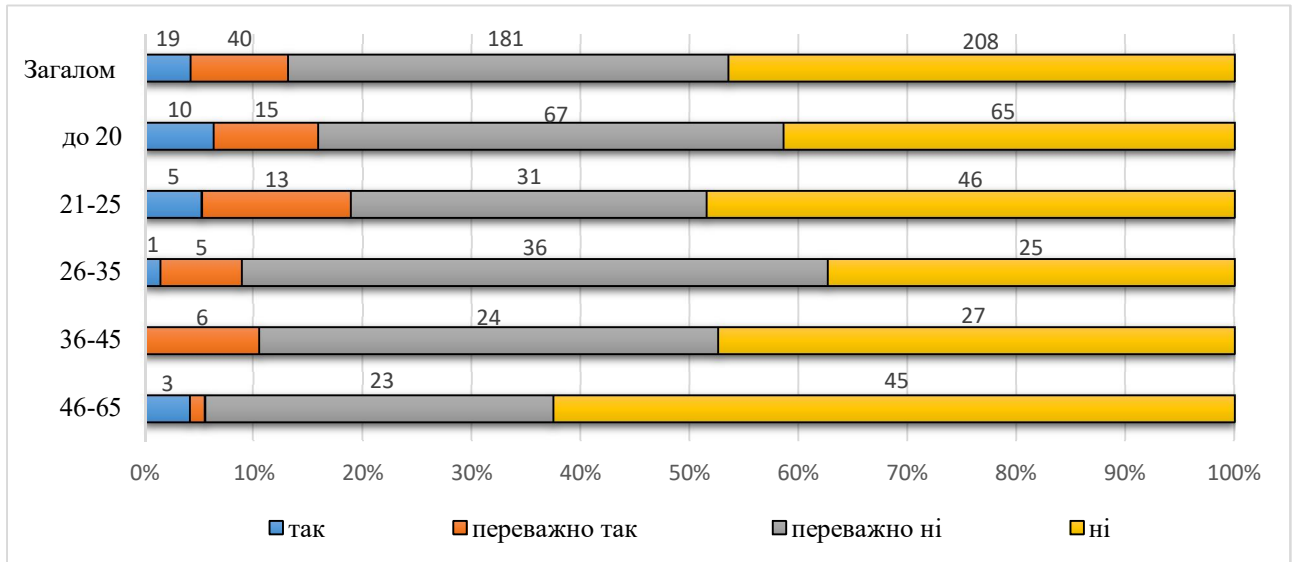

Рис. 3.6. Відповіді респондентів на питання «Чи достатньо тих заходів, яких вживає влада для покращення соціального захисту громадян України?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Серед найбільш актуальних соціальних викликів сьогодення для світової економіки респонденти виділили безробіття (18%), бідність (17%) та високу вартість життя за низьких доходів (16%). Слід відмітити, що найбільше ці проблеми хвилюють молодь до 20 років (табл. 3.5). Серед найбільш актуальних викликів у соціальній сфері для національної економіки (табл. 3.6) респонденти виділяють високу вартість життя за низьких доходів (20%), безробіття і бідність (по 17%), що свідчить про те, що національні і глобальні соціальні виклики населенням сприймаються у нерозривній єдності.

Дані проведених нами опитувань узгоджуються із макроекономічними тенденціями розвитку національної економіки, посиленням загроз економічній безпеці України, а також корелюють із глобальними викликами XXI століття, які зосереджені в площині міграції, старінні населення, публічних фінансів.

Дані опитування, узагальнені в табл. 3.7, дозволяють стверджувати, що вітчизняні респонденти напряму пов'язують стан соціальної безпеки України із

рівнем корупції, економічним розвитком та ефективністю урядування.

Таблиця 3.5

Відповіді респондентів на питання «Які проблеми є найбільш актуальними для світової економіки?»*

Виклики	до 20 років	20-25 років	26-35 років	36-45 років	46-65 років	Загалом
Безробіття	111 (22%)	53 (17%)	35 (15%)	34 (15%)	45 (16%)	278 (18%)
Бідність	102 (20%)	55 (17%)	38 (16%)	32 (14%)	46 (16%)	273 (17%)
Висока вартість життя за низьких доходів	81 (17%)	58 (18%)	33 (14%)	32 (14%)	46 (16%)	250 (16%)
Низький рівень освіти	39 (8%)	24 (7%)	28 (12%)	21 (9%)	23 (8%)	135 (9%)
Низький рівень охорони здоров'я	53 (10%)	35 (11%)	34 (15%)	26 (12%)	38 (13%)	186 (12%)
Міграція	48 (9%)	39 (12%)	32 (14%)	27 (12%)	34 (12%)	180 (11%)
Старіння населення	34 (7%)	12 (5%)	14 (6%)	22 (10%)	27 (10%)	109 (7%)
Висока дитяча смертність	19 (4%)	23 (7%)	12 (4%)	14 (7%)	15 (5%)	83 (6%)
Голод	16 (3%)	18 (6%)	12 (4%)	16 (7%)	6 (4%)	68 (4%)
Загалом	503 (32%)	317 (20%)	238 (15%)	224 (14%)	280 (19%)	1562 (100%)

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Таблиця 3.6

Відповіді респондентів на питання «Які проблеми є найбільш актуальними для національної економіки?»*

Виклики	до 20 років	20-25 років	26-35 років	36-45 років	46-65 років	Загалом
Безробіття	108 (19%)	57 (17%)	30 (13%)	33 (15%)	44 (17%)	272 (17%)
Бідність	103 (18%)	56 (17%)	34 (15%)	37 (16%)	42 (16%)	272 (17%)
Висока вартість життя за низьких доходів	111 (20%)	68 (21%)	50 (22%)	40 (18%)	54 (21%)	323 (20%)
Низький рівень освіти	51 (10%)	39 (12%)	25 (11%)	21 (9%)	17 (6%)	153 (10%)
Низький рівень охорони здоров'я	65 (12%)	35 (11%)	40 (17%)	35 (16%)	41 (16%)	216 (13%)
Міграція	61 (12%)	37 (11%)	30 (13%)	25 (11%)	30 (11%)	183 (11%)
Старіння населення	36 (6%)	18 (5%)	10 (4%)	23 (10%)	20 (8%)	107 (7%)
Висока дитяча смертність	13 (2%)	13 (4%)	8 (3%)	7 (3%)	9 (3%)	50 (3%)
Голод	7 (1%)	7 (2%)	5 (2%)	4 (2%)	2 (2%)	25 (2%)
Загалом	555 (35%)	330 (21%)	232 (14%)	225 (14%)	259 (16%)	1601 (100%)

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

У додатку Р наведені відповіді респондентів на питання «Хто несе відповідальність за стан соціальної безпеки держави?». Як свідчать дані, понад 30% респондентів покладають відповідальність в цьому питанні на органи

державної влади, понад 20% – на органи місцевої влади, 18% – на соціальні служби, і лише 14% – на самих громадян (причому у вікових групах до 20, 21-25 та 26-35 років таких осіб – 17%).

Таблиця 3.7

Відповіді респондентів на питання «Чи пов’язаний стан соціальної безпеки із...?»*

Вікові групи	Ефективністю урядування				Рівнем корупції				Рівнем економічного розвитку			
	так	скоріше так, ніж ні	ні	важко відповісти	так	скоріше так, ніж ні	ні	важко відповісти	так	скоріше так, ніж ні	ні	важко відповісти
46-65	41	22	5	4	49	17	0	6	56	13	1	2
36-45	32	23	0	2	29	21	1	6	43	13	1	0
26-35	33	28	3	3	34	25	3	5	51	13	2	1
21-25	46	41	1	7	52	31	5	7	57	32	4	2
до 20	57	71	4	25	78	46	14	19	88	48	11	10
Загалом	209	185	13	41	242	140	23	43	295	119	19	15

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Як свідчать дані рис. 3.7, винятковою функцією держави соціальний захист вважають понад 70% опитаних респондентів, що свідчить про патерналістські настрої в українському суспільстві. Слід зазначити, що із віком ці настрої посилюються, проте понад 20% молоді віком до 20 і 21-25 років, а також до 30% респондентів віком 26-35 років схильні покладати спільну відповідальність за соціальних захист на державний, приватний та громадський сектори національної економіки.

На питання «Як змінилося Ваше власне відчуття рівня соціальної безпеки в Україні за останні 5 років?» майже 50% респондентів відповіли, що в гіршу сторону, а 30%, що залишилось без змін (рис. 3.8). Покращення відчуття соціальної захищеності відмічають лише вікові групи до 20 і 21-25 років (приблизно по 10%), тоді як майже 80% населення віком 46-65 років вказують на погіршення ситуації у відчутті соціальної безпеки.

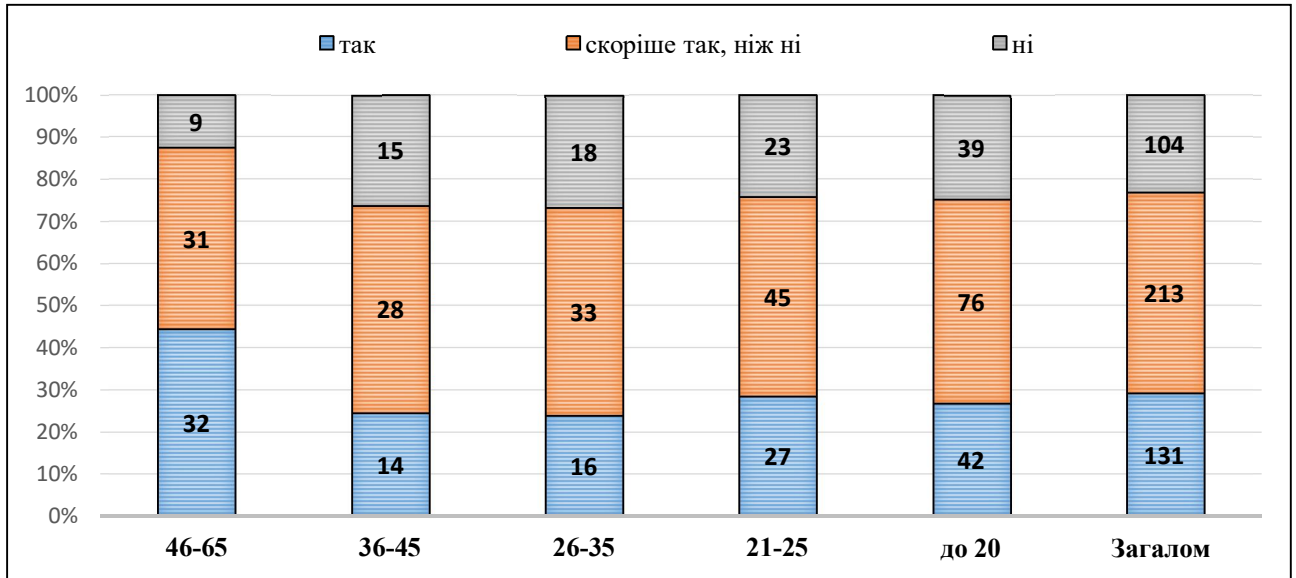

Рис. 3.7. Відповіді респондентів на питання «Чи вважаєте ви соціальний захист населення винятковою функцією держави?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

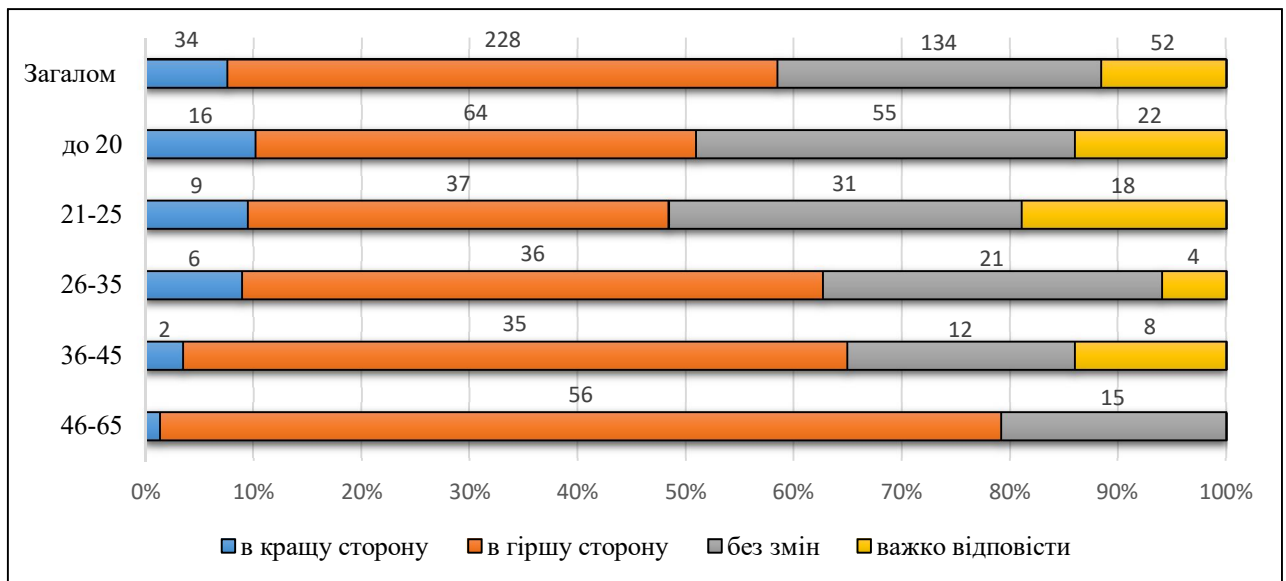

Рис. 3.8. Відповіді респондентів на питання «Як змінилося Ваше власне відчуття рівня соціальної безпеки в Україні за останні 5 років?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

На рис. 3.9 наведені дані, що стосуються відповідей респондентів на питання про пенсійні заощадження. Як свідчать дані, їх здійснює менше 20% населення України, і особливо низькою є активність молоді у їх накопиченні. Серед респондентів вікової групи 26-35 років таких понад 30%, а серед вікової групи 46-65 років – 40%.

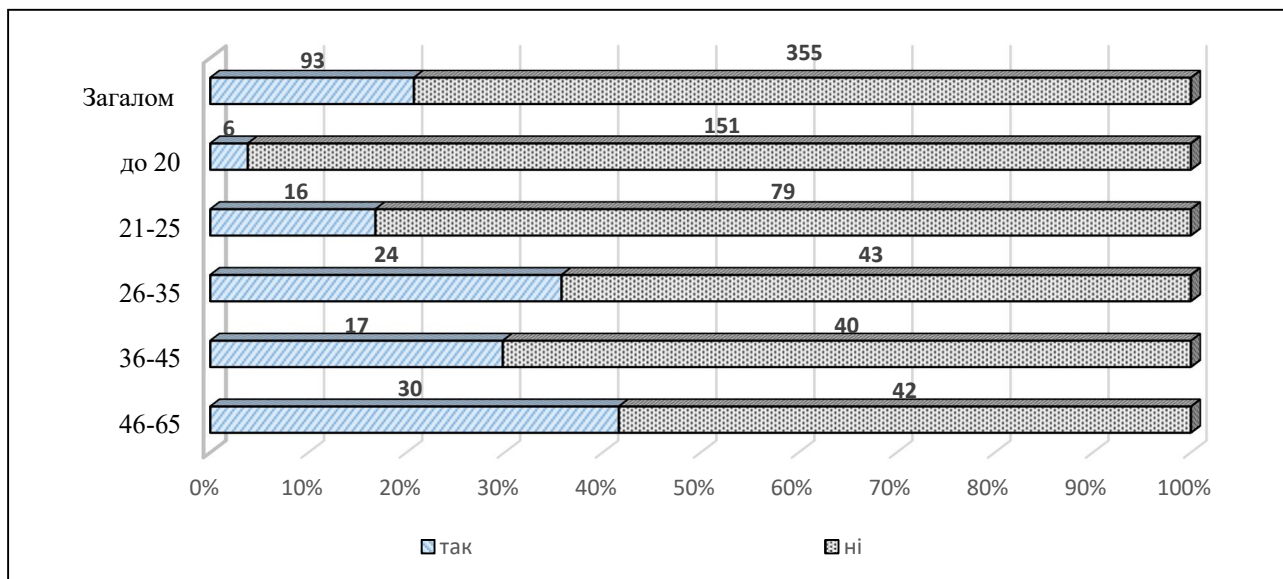

Рис. 3.9. Відповіді респондентів на питання «Чи робите Ви пенсійні заощадження?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Загалом, в табл. 3.8 наведені дані про фінансування Пенсійного фонду України, звідки видно, що, незважаючи на те, що у 2010 р. був досягнутий найвищий рівень фінансування пенсійних видатків (17,7% ВВП), однак у 2017 р. майже половину пенсійних видатків (9,8% ВВП) покривалось за рахунок коштів державного бюджету.

Таблиця 3.8

Фінансування Пенсійного фонду України*

	2005			2010			2015			2017		
	% ВВП	на 1 людину, грн.	усього, млн. грн.	% ВВП	на 1 людину, грн.	усього, млн. грн.	% ВВП	на 1 людину, грн.	усього, млн. грн.	% ВВП	на 1 людину, грн.	усього, млн. грн.
- за рахунок власних надходжень	9,4	880	41591	14,3	3367	154755	10,6	4919	210767	5,3	3719	158008
- за рахунок коштів державного бюджету	4,8	453	21399	3,4	790	36296	2,8	1280	54833	4,5	3141	133459
- інше	0,1	6	279	0,0	9	422	0,0	21	909	0,0	0	0

*Джерело: побудовано на основі [248]

Дані табл. 3.9 свідчать, що у фінансових можливостях забезпечити собі якісну освіту, охорону здоров'я та пенсійне дозвілля впевнено менше 20% опитаних респондентів. Так, найбільш впевнено у фінансових можливостях почуваються українці стосовно здобуття якісної освіти («так» відповіли 27% респондентів), однак із охороною здоров'я ситуація складніша (лише 17% впевнені, що зможуть профінансувати необхідні медичні витрати), а із якісним життям на пенсії ситуація катастрофічна (93% опитаних не вірять у можливість пенсійного дозвілля як з огляду на розмір пенсії, так і можливості дожити до її отримання). Понад 90% населення вікової групи 46-65 років не в змозі забезпечити собі якісну охорону здоров'я та гідне життя на пенсії, що зайвий раз засвідчує необхідність реформування сфери пенсійного забезпечення, медицини, а також освіти, оскільки її якість також залишається досить невисокою у порівнянні із провідними європейськими країнами.

Таблиця 3.9

Відповіді респондентів на питання «Чи спроможні Ви фінансово забезпечити собі...?»*

Вікові групи	Якісну освіту				Якісну охорону здоров'я				Якісне дозвілля на пенсії			
	Кількість респондентів		%		Кількість респондентів		%		Кількість респондентів		%	
	так	ні	так	ні	так	ні	так	ні	так	ні	так	ні
46-65	9	63	12	88	5	67	7	93	2	70	3	97
36-45	10	47	18	82	2	55	4	96	2	55	4	96
26-35	17	50	25	75	12	55	18	82	3	64	4	96
21-25	28	67	29	71	19	76	20	80	10	85	11	89
до 20	55	102	35	65	40	117	25	75	16	141	10	90
Загалом	119	329	27	73	78	370	17	83	33	415	7	93

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Близько 57% опитаних мають рівень місячного доходу до 5 тис. грн., особливо у віковій групі молоді до 20 років (близько 83%), тоді як найменша частка осіб із низьким доходом спостерігається у групі 36-45 років (26%). Доходи у 5-10 тис. грн. мали приблизно 25% опитаних респондентів, причому найбільша частка таких осіб (близько 40%) – серед респондентів вікових груп 36-45 і 46-65 років. Доходи ж у 10-20 тис. грн. мають в середньому 11% респондентів (близько 20% таких людей у віковій групі 26-35 років і близько 30% – у віковій групі 36-45

років). Доходи у понад 20 тис. грн. мають менше 5% опитаних респондентів, що свідчить про низький рівень життя переважної більшості населення країни.

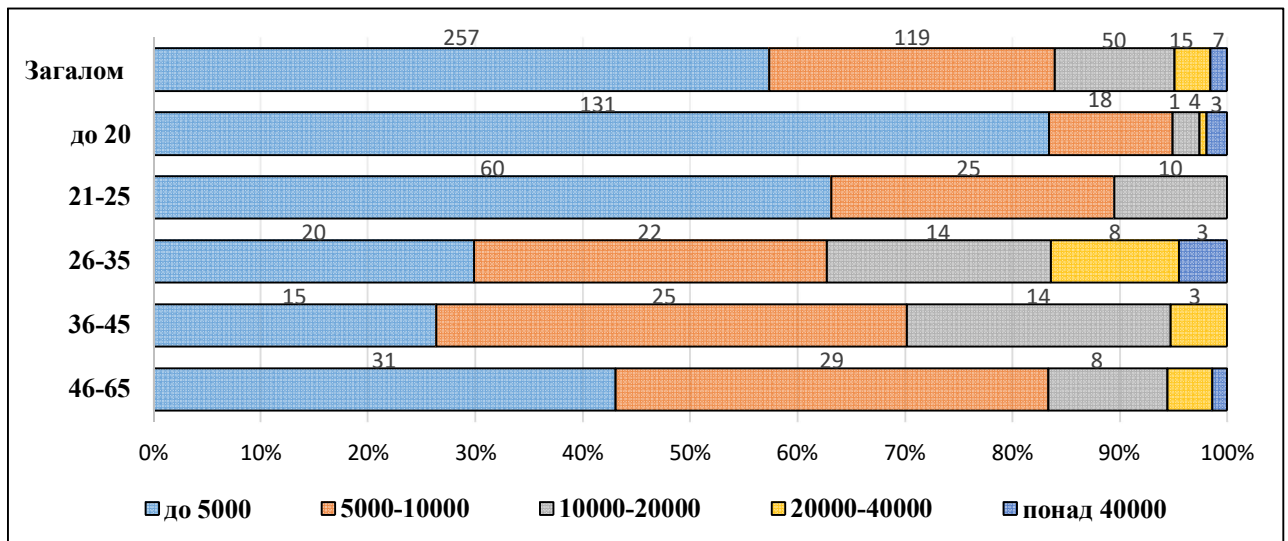

Рис. 3.10. Відповіді респондентів на питання «Який Ваш теперішній рівень місячного доходу?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

У додатку С наведені дані про бажаний рівень доходів громадян України в контексті гарантування соціальної безпеки. Так, загалом приблизно по 30% респондентів схилиються до думки, що рівень доходів повинен знаходитись в діапазоні 10-20 тис. і 20-40 тис. грн. Найбільша частка осіб (приблизно 50%) із бажанням мати 20-40 тис. грн. місячного доходу – у віковій групі 36-45 років.

Дані табл. 3.10 свідчать про зростання видатків зведеного бюджету України на соціальний захист населення та інші сфери, пов'язані із соціальною безпекою. Так, протягом 2005-2017 рр. видатки зведеного бюджету на соціальний захист зросли із 2,5 до 4,9% ВВП, причому завдяки реформі децентралізації значна їх частка фінансується зараз із місцевих бюджетів (4,5% ВВП). Натомість видатки на пенсійне забезпечення протягом 2005-2017 рр. скоротились із 6,5 до 4,7% ВВП, причому суттєва їх частка припадає саме на державний бюджет (4,5% ВВП). Видатки на освіту та медицину протягом 2005-2017 рр. не демонстрували суттєвих коливань і залишаються на рівні 6,0 та 3,4% ВВП відповідно. Причому фінансування як освіти, так і медицини перекладено переважно на місцеві бюджети.

Таблиця 3.10

Видатки зведеного бюджету України за окремими сферами*

	2005			2010			2015			2017		
	ЗБ	ДБ	МБ	ЗБ	ДБ	МБ	ЗБ	ДБ	МБ	ЗБ	ДБ	МБ
1. Соціальний захист												
- % ВВП	2,5	0,9	1,6	3,5	0,5	3,0	3,9	0,4	3,5	4,9	0,4	4,5
- на 1 прац., грн.	538	186	351	1844	258	1586	4668	541	4127	9008	682	8326
- на 1 люд., грн.	236	82	154	813	114	699	1791	207	1584	3426	259	3166
- усього, млрд. грн.	11123	3855	7268	37366	5221	32145	76753	8889	67863	145534	11020	134514
2. Пенсії												
- % ВВП	6,5	6,3	0,2	6,2	5,9	0,3	5,0	4,8	0,2	4,7	4,5	0,2
- на 1 прац., грн.	1391	1339	52	3314	3162	152	6056	5766	290	8679	8260	419
- на 1 люд., грн.	608	586	23	1461	1394	67	2324	2213	111	3301	3142	159
- усього, млрд. грн.	28759	2769 3	1067	67165	64087	3078	99587	94812	4776	140227	133459	6768
3. Освіта												
- % ВВП	6,1	2,2	3,9	7,4	2,7	4,7	5,7	1,5	4,2	6,0	1,4	4,6
- на 1 прац., грн.	1293	478	815	3937	1421	2516	6945	1836	5109	11002	2546	8456
- на 1 люд., грн.	566	209	357	1736	627	1109	2665	705	1961	4184	968	3216
- усього, млрд. грн.	26745	9882	16863	79789	28806	50982	114193	30186	84008	177756	41140	136616
4. Медицина												
- % ВВП	3,5	0,8	2,7	4,1	0,8	3,3	3,6	0,6	3,0	3,4	0,6	2,8
- на 1 прац., грн.	748	169	579	2209	432	1777	4318	696	3622	6338	1036	5302
- на 1 люд., грн.	327	74	253	974	191	783	1657	267	1390	2410	394	2016
- усього, млрд. грн.	15462	3497	11965	44765	8756	36009	71001	11450	59551	102392	16729	85662

*Джерело: побудовано на основі [247]

Незважаючи на об'єктивне зростання обсягів соціальних видатків протягом останніх років, досить несподіваними виявилися відповіді респондентів на питання про вплив цієї тенденції на особисте відчуття соціальної захищеності (рис. 3.11). Так, як свідчать отримані результати, позитивний вплив відмічають більше 10% респондентів, тоді як по 20% констатують погіршення ситуації або те, що ситуація не змінюється, і понад 30% стверджують, що вони майже не відчувають змін. Найбільшою мірою погіршення ситуації із фінансуванням соціальних видатків відчувають на собі респонденти вікової групи 46-65 років (майже 40% опитаних). І, нарешті, відповіді респондентів на питання про ситуацію в Україні із соціальним захистом осіб із інвалідністю були наступні (додаток Т): менше 0,5% впевнені в тому, що вони є інтегрованими у суспільне

життя, 25% вважають, що вони є частково ізольованими, 12% – в деякій мірі ізольованими, 51% – повністю ізольованими від суспільного життя.

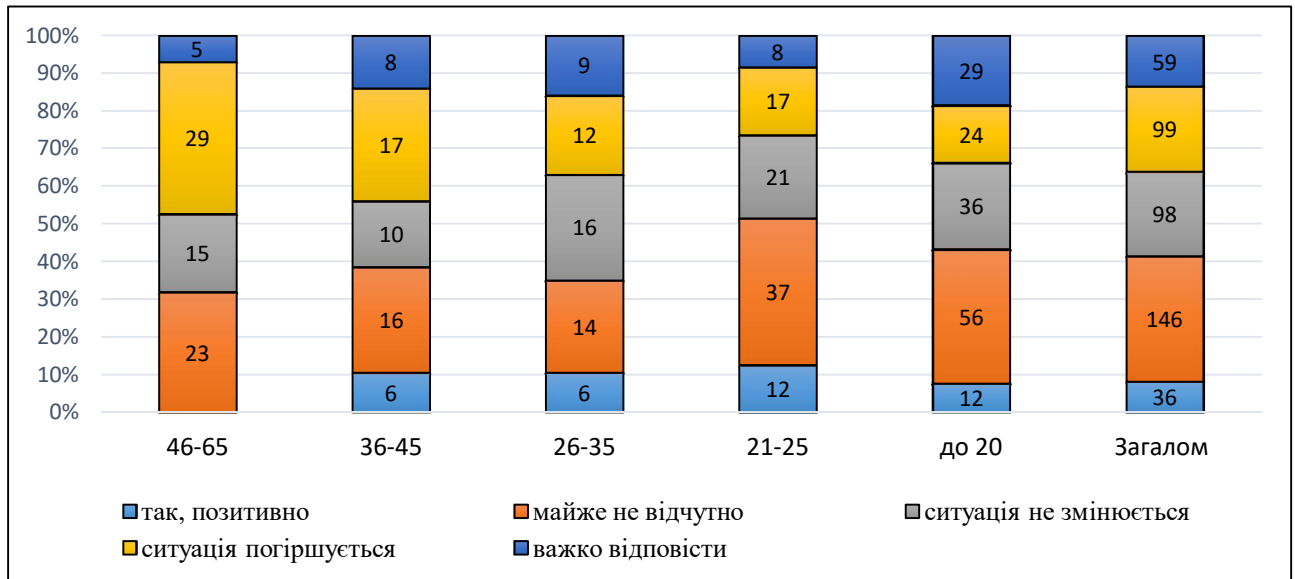

Рис. 3.11. Відповіді респондентів на питання «Як відображається щорічне зростання соціальних видатків з бюджету на Вашому особистому відчутті соціальної захищеності?»*

*Джерело: складено на основі проведеного опитування

Як свідчить вищепроведений аналіз, об'єктивне оцінювання рівня соціальної безпеки за усталеними індикаторами, як і моделювання впливу окремих соціальних показників на інтегральні індекси соціально-економічного розвитку, доповнені проведеним опитуванням в розрізі регіонів України підтверджують факт, що стан соціальної безпеки є досить загрозливим. Профінансовані соціальні видатки через непоодинокі випадки відсутності адресності соціальної підтримки, корумпованості та низької ефективності урядування практично не справляють впливу на відчуття підвищення якості життя при помітному зростанні соціальних стандартів. В Україні населення, переважно, схильне до патерналізму, що полягає у необхідності гарантування стабільної зайнятості і забезпеченої старості без особливого піклування про попередження соціально-економічних ризиків через пенсійні заощадження, інвестування у розвиток нових навичок та компетентностей, пошуку альтернативних до державних ресурсів гарантування економічної та соціальної безпеки на перспективу. За таких умов державна політика, спрямована на підвищення рівня економічної та соціальної безпеки,

повинна спиратися на механізми, пов'язані із підвищенням ефективності урядування та державних витрат, залученням інших секторів економіки до розв'язання соціальних проблем, монетизацією соціальних пільг та посиленням ролі адресної соціальної допомоги, створенням програми виявлення бенефіціарів державної допомоги у різних її видах із чіткими критеріями.

3.2. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива існуючій моделі соціальної безпеки

Останнім часом в наукових колах економістів, політологів та соціологів активно дебатовуються ідеї трансформації усталеної моделі держави добробуту країн Старої Європи, яка склалась ще за часів Бісмарка, у нову модель, що базується на концепції безумовного базового доходу. Перші експерименти із запровадження моделі безумовного базового доходу із різним ступенем успіху вже апробовані як у Бразилії, Індії, Намібії, так і в Канаді, США, Нідерландах. Обговорення аналогічних ініціатив із їх економіко-математичним обґрунтуванням активно відбувається в Ісландії, Швеції, Швейцарії, а їх сучасне втілення – у Фінляндії. Проте, якщо для країн із низьким рівнем доходів основною метою запровадження цієї концепції є подолання зростаючої бідності, а також розв'язання численних соціальних проблем та гарантування мінімального соціального захисту громадянам та соціальної безпеки держави, то для розвинутих країн цілі є іншими: вивільнення часу для дозвілля, реалізація основних прав людини, стимулювання креативності та розвиток талантів.

Безумовний базовий дохід (unconditional basic income або universal basic income – UBI) має безліч означень у зарубіжній літературі: «basic income guarantee», «universal (demo)grant», «social dividend», «citizen's income», «negative income tax», «social wage», «social credit» [141]. UBI визначають як «дохід, що виплачується урядом країни в уніфікованому розмірі та у визначені часові інтервали кожному дорослому члену суспільства незалежно від: рівня його

добробуту; сімейного стану; місця проживання; (не)бажання працювати» [144]. Фактично UBI є формою соціальної безпеки, завдяки якій усі громадяни чи резиденти країни регулярно отримують фіксовану суму грошей з публічних фондів на додаток до будь-якого іншого джерела доходу. Однак, слід зазначити, що сума базового доходу повинна виплачуватися на рівні прожиткового мінімуму, властивого тій чи іншій країні, оскільки якщо виплата UBI здійснюється у менших обсягах, то його можна вважати частковим основним доходом (partial basic income – PBI).

До класичних ознак UBI належать чотири [147] (рис. 3.12):

Рис. 3.12. Ознаки безумовного базового доходу*

*Джерело: побудовано автором

- універсальність, яка означає, що кожна особа, незалежно від віку, місця проживання, професії, потреб може претендувати на його отримання;
- індивідуальність, яка означає, що кожен має право на отримання UBI на індивідуальній основі, що забезпечує конфіденційність та мінімізує контроль над громадянами (базовий дохід не залежить від сімейного стану, структури домогосподарства, рівня доходу чи власності інших членів сім'ї);
- безумовність, яка пов'язана із правом людини на гідний рівень життя без жодних застережень (наприклад, мати оплачувану роботу, бути залученим до громадського життя, поводитись згідно із традиційними гендерними ролями);
- достатність, яка означає, що сума UBI повинна відповідати стандартам життя тої чи іншої країни у соціальних та культурних вимірах (розмір UBI повинен убезпечувати від матеріальної бідності та надавати можливість інклюзії у суспільне життя).

Криза держави загального добробуту наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. спричинила підвищений інтерес до концепції UBI, однак, як справедливо відзначає Д. Парді, «базовий дохід виступає лише новим ім'ям для достатньо старої ідеї» [110], адже історія розвитку учень про UBI сягає початку ХVІ ст. У праці [185] нами був здійснений детальний історичний екскурс у генезис та розвиток цієї форми соціальної безпеки із ХVІ по ХХІ ст., а тому лише підсумуємо основні періоди у додатку У, з якого видно, що головними причинами запровадження UBI до ХХ ст. були попередження крадіжок і бідності, забезпечення права на існування, спільної власності на ресурси, тоді як у ХХ та ХХІ ст. акцент робиться на свободі та соціальній безпеці.

Вперше на практиці ідея безумовного базового доходу була реалізована у Північній Америці завдяки працям Дж. Тобіна, М. Фрідмена та Р. Лемпмана, які заклали основи соціальним експериментам в США та Канаді із негативним прибутковим податком. Піонерні експерименти із запровадження аналогу безумовного базового доходу відбулися у 1960-1970-х рр. Таких експериментів було п'ять (чотири в США та один у Канаді), що загалом охоплювали близько 10 тис. домогосподарств із низьким рівнем доходів (табл. 3.11).

В результаті проведених експериментів були виявлені такі особливості поведінки домогосподарств, що відрізняли експериментальні групи від аналогічних, що не приймали участь в експерименті:

1) мотивація до праці скоротилась, однак не суттєво (експеримент Сієтл-Денвер дозволив встановити, що зайнятість одружених чоловіків скоротилась на 5%, заміжніх жінок – на 11%, а матерів-одиначок – на 7%, тоді як аналогічний експеримент у Манітобі продемонстрував результати у 1, 5 та 3% відповідно). Таке незначне скорочення тривалості робочого часу, на наш погляд, можна пояснити тим, що оскільки люди в експериментальних групах усвідомлювали нетривалість цього експерименту (в середньому 4-5 років), а пошук добре оплачуваної роботи є тривалим і складним процесом, то це зупиняло багатьох залишати роботу, задовольняючись лише державним грантом;

Таблиця 3.11

Експерименти із УВІ в США та Канаді у 1960-1970-х рр.*

№	Назва програми та експериментальні штати / провінції (міста)	Роки проведення експерименту	Кількість сімей, охоплених експериментом	Експериментальна група
1.	New Jersey Income Maintenance Experiment – Нью-Джерсі (м. Трентон, м. Джерсі-сіті, м. Патерсон), Пенсильванія (м. Скрентон), США	1968-1972 рр.	1357	Малозабезпечені сім'ї із старих міських районів
2.	Rural Income Maintenance Experiment – Айова, Північна Кароліна, США	1969-1973 рр.	809	Малозабезпечені сім'ї із сільських районів
3.	Gary Income Maintenance Project – Індіана (м. Гері), США	1971-1974 рр.	1780	Сім'ї чорношкірих американців, переважно неповні (мати-одиначки)
4.	SIME & DIME – Вашингтон (м. Сіетл), Колорадо (м. Денвер), США	1971-1982 рр.	4800	Малозабезпечені міські сім'ї (47% – білошкірі, 34% – чорношкірі, 19% – мексиканці)
5.	Minsome – Манітоба (м. Вінніпег, м. Дофін), Канада	1974-1979 рр.	1000	Добровільна участь всіх сімей, що проживали у обраних містах

*Джерело: побудовано на основі [47; 54; 96]

2) сім'ї, яким пропонували більшу суму гарантованого доходу, загалом працювали менше, ніж ті, гарантована допомога яким була мінімальною. Однак лише дві групи людей реально стали працювати менше: підлітки та жінки, які вперше стали мамами;

3) відбулося несуттєве зростання кількості розлучень, незважаючи на те, що негативний податок запроваджувався з метою посилення сімейної стабільності;

4) впливу на рівень народжуваності не відбулося;

5) зросла частка домогосподарств, яка отримала право власності на житло (експеримент у Індіані продемонстрував, що за три роки цей показник зріс із 23 до 34%);

6) підтверджений позитивний вплив на рівень освіти та задоволеність життям, оскільки вивільнений від роботи час люди охоче витрачали на навчання та сім'ю (експеримент у Індіані засвідчив, що імовірність завершити навчання в середній школі у підлітків зросла на 25-30%), а також на стан здоров'я (експеримент у Манітобі засвідчив скорочення рівня госпіталізації на 8,5%).

Аналізуючи досвід із негативним прибутковим податком в Канаді, зазначимо, що із експериментальної групи «Minsome» виключили сім'ї (двоє

дорослих і двоє дітей), дохід яких перевищував \$13 тис. Застосовувались три види підтримки: \$3,8 тис., \$4,8 тис. та \$5,8 тис. для сімей із чотирьох осіб [61]. Залежно від типу сім'ї виплати диференціювались. Також використовувались три податкові ставки: 35, 50 та 75%. В табл. 3.12 наведені кілька податкових планів, які застосовувались під час експерименту, деякі із яких визнані неефективними або із точки зору уряду (надто затратні для бюджету), або з точки зору учасників експерименту.

Таблиця 3.12

Експеримент із негативним прибутковим податком в Манітобі*

Гарантована виплата	Податкова ставка на дохід		
	35%	50%	75%
\$3800	План 1	План 4	План 7 (неефективний)
\$4800	План 2	План 5	План 8
\$5800	План 3 (неефективний)	План 6	План 9

*Джерело: побудовано на основі [91]

Загалом з 1970-х рр. анонсовано проведення понад 250 подібних експериментів в соціальній політиці, однак усі вони були менш масштабними, мали лімітовані бюджети та менші очікування щодо потенціалу впливу на добробут. Сьогодні справа із впровадженням негативного прибуткового податку далі експериментів так і не пішла, проте ідея надання фінансових стимулів для роботи призвела до численних реформ в соціальній політиці країн Північної Америки. У 1990-х рр. багато штатів США додали фінансові стимули до існуючих програм соціального забезпечення. Однак уряди США та Канади переважно орієнтуються на антистимули, використовуючи «політику батога» щодо стимулювання до праці (пільги, кредити надаються більшою мірою працюючим, ніж безробітним).

Штат Аляска також є прикладом реалізації моделі UBI. Завдяки тому, що у 1969 р. на Алясці була відкрита нафта, республіканець Дж. Хаммонд – губернатор Аляски у 1974-1982 рр. мав можливість запропонувати ідею перерозподілу нафтових прибутків резидентам. Під патронатом Дж. Хаммонда у 1976 р. був створений «Alaska Permanent Fund» для забезпечення добробуту нинішнім і

прийдешнім поколінням (25% доходів від експорту нафти розподілялись між жителями штату). Процент від нафтових доходів акумулювався у фонді, після чого ці кошти інвестувалися та управлялися незалежними корпораціями. Дивіденди виплачувалися щорічно кожному резиденту, який проживав на Алясці більше 6 місяців протягом року. Перший дивіденд був виплачений у 1982 р. у розмірі \$1 тис., а у 2015 р. ця сума перевищила вже \$2 тис. [51]. Загалом суми виплат залежали від ціни на нафту, структури інвестиційного портфелю, а також макроекономічних умов. Результати аналізу експерименту продемонстрували, що громадяни-реципієнти спрямовували отримані кошти на погашення боргів, пенсійні заощадження та навчання дітей. Аляска є на сьогодні єдиним штатом, де, починаючи із 1980-х рр. і дотепер, рівень бідності є мінімальним.

В XXI ст. теоретичні та практичні розвідки UBI продовжувались в працях К. Вайдерквіста, М. Льюїса, Е. Ногучі, Ф. Блока, Р. Харріса, зусиллями яких у 2001 р. засновано USBIG – «U.S. Basic Income Guarantee Network». Також у 2004 р. «Green Party of U.S.» включила у свою програму ідею запровадження UBI, що спричинило цілу хвилю аналогічних ініціатив іншими зеленими партіями в Канаді, Австралії, континентальній Європі, Африці. Платформа BIS – «Basic Income Studies», починаючи із 2006 р., регулярно публікує випуски журналів, присвячених UBI. Активно підтримується ініціатива «GiveDirectly». У 2015 р. активісти «London-based RSA» запровадили проект «Creative Citizens, Creative State», спрямований на поступову заміну старої системи соціального захисту універсальним доходом та розвиток креативного класу.

Наприкінці XX ст. було ініційовано проект «Basic Income European Network» (BIEN), що у 2004 р. перейменований у «Basic Income Earth Network». Також в Європі підтримуються інші он-лайн проекти: «Unconditional Basic Income Europe» (UBIE), «European Minimum Income Network» (EMIN), «European Anti-Poverty Network» (EAPN).

Наприклад, Ч. Мюррей [97] пропонує введення безумовного доходу для усіх громадян на рівні \$10 тис. щорічно. Фінансування UBI здійснюватиметься, на

думку вченого, за рахунок ліквідації інших численних державних програм, фінансування яких, на його думку, нинішня модель держави добробуту вже не може собі дозволити (так, витрати на численні соціальні програми, Medicare, Medicaid із федерального бюджету США до 2050 р. можуть зрости із 9 до 28% ВВП) [148]. Дж. Кеннеді наголошував на виплаті безумовного доходу у \$20 тис. кожному громадянину [72]. М. Брейн пропонував аналогічне фінансування, але вже на рівні \$25 тис. щорічно, що дозволило б громадянам США бути економічно вільними, стимулювало б інвестування, сприяло створенню інноваційного та споживчого пулів, забезпечувало максимальну соціально-економічну стабільність.

Економіст К. Енгстрьом [36] пропонує запровадження такої ініціативи у Швеції для усіх громадян віком 19-64 років на рівні €900 за умови, якщо в них немає інших джерел доходів. Існуючу в Швеції систему соціального захисту (соціальні виплати, студентські допомоги, виплати безробітним) він пропонує замінити моделлю UBI, водночас не відмінюючи медичне страхування, допомогу сім'ям з дітьми, пенсії по інвалідності.

У Фінляндії також останніми роками жваво обговорювались кілька варіантів експерименту із безумовним базовим доходом, фінансування якого оцінено у €20 млн. [83]:

- 1) повний UBI, сума якого є достатньою для підтримки гідного рівня життя в країні – €800-1000;
- 2) частковий UBI, що буде недостатнім для забезпечення прожиткового мінімуму, а тому не підриватиме стимули до праці – €550;
- 3) негативний прибутковий податок за аналогією експериментів у США та Канаді наприкінці XX ст.;
- 4) альтернативна модель із достатньо низьким рівнем UBI, однак із додаванням т.з. «доходу участі».

Таку ініціативу підтримали у 2015 р. 69% фінів, тоді як у 2002 р. – 63%. Безпосередня реалізація проекту відбулася у 2017 р. і завершилася в середині 2018

р. у зв'язку із відмовою уряду Фінляндії продовжувати фінансування проекту, а перші результати заплановано оприлюднити у 2019-2020 рр. [164]. Експериментом були охоплені близько 2 тис. осіб.

У США прихильниками безумовного доходу виступають й власники компаній Кремнієвої Долини. Так, М. Андерсен, С. Альтман та Т. О'Рейлі називають UBI «соціальною вакциною XXI ст.» [149], пропонуючи виплачувати кожній родині щомісяця від \$1 тис. до \$2 тис. Бізнесмени пояснюють необхідність запровадження UBI мінімізацією негативного впливу технологій на ринок праці, а також стимулюванням розвитку креативного класу. Фактично сьогодні актуалізувалась проблема пошуку альтернативи існуючій системі соціальної безпеки. «Якщо технології знищують робочі місця чи зайняті продовжують ставати менш захищеними, то все більша кількість людей буде не в змозі «звести кінці з кінцями», орієнтуючись винятково на трудові доходи» [149].

Б. Обама під час свого президенства виголошував промову, в якій зазначав, що безумовний базовий дохід є ініціативою, що потребує тривалих і змістовних дебатів. У США як республіканці, так і демократи час від часу ініціюють плани підтримки дітей фінансовими ресурсами із федерального бюджету, починаючи з народження. Заощаджувальні рахунки на дітей можливо використовувати після 18 років на освіту, початок бізнесу чи придбання житла (так звані «baby bonds»). Такі квазі-програми UBI існують сьогодні у різних варіаціях у Великобританії, Росії, базуючись на ідеї незначного гарантованого доходу для майбутніх поколінь, переважно цільового призначення. У 2016 р. президент Республіки Казахстан оголосив про необхідність запровадження в країні UBI в розмірі прожиткового мінімуму 22 тис. 849 тенге (\$70). У тому ж році міністр фінансів Греції заявив про доцільність детального розгляду питання про безумовний базовий дохід на перспективу.

У 2016 р. опитування громадської думки в країнах ЄС показало, що 58% європейців знають про UBI, а 65% готові підтримати цей проект. Найбільшою мірою ідея UBI підтримується в Іспанії та Італії (71 та 69% респондентів

відповідно). У 2018 р. уряд Італії вже запровадив безумовний дохід у розмірі €500 для малозабезпечених громадян, чий рівень річних доходів не перевищує €9360, та безробітних. Умовами його отримання є проживання в країні понад 10 років, активний пошук роботи, обмежений строк виплат (18 місяців), а також передбачені санкції за надання неправдивих даних та «тіньову зайнятість». За розрахунками економістів [160], така ініціатива вимагатиме додаткових €7-22 млрд. бюджетних витрат.

Проте із цього загальноєвропейського схвалення безумовного базового доходу є винятки. Так, референдум в Швейцарії, проведений 5 червня 2016 р. щодо УВІ продемонстрував, що 76,9% респондентів висловились «проти» такої ідеї, тоді як «за» – лише 23,1% [185]. І це, незважаючи на те, що суми до виплати пропонувались достатньо великі (близько €2270 на дорослу людину та €570 на дитину). Однак початок ХХІ ст. ознаменувався запровадженням та реалізацією різноманітних ініціатив щодо базового доходу у багатьох країнах світу (наприклад, в Намібії у 2008-2009 рр., Індії у 2011-2013 рр., Уганді в 2013 р., Нідерландах в 2015 р., Канаді в 2016 р.). Багато із цих проектів продемонстрували свою успішність. Так, експеримент із виплатами постраждалим від посухи жителям Очіверо та Омітари у Намібії допомог у розмірі 100-450 намібійських доларів (\$7-35) продемонстрував, що в поселеннях знизився рівень злочинності, діти почали краще вчитися в школі, скоротилась кількість дітей із недостатньою вагою (із 42 до 10%), багато людей почали покращувати свої житлові умови [160]. Аналогічні практики, проведені в Індії та Уганді, показали, що реципієнти незначних за розміром допомог (близько \$10) спрямовували їх на ремонти будинків, вакцинацію від малярії, покращення побуту дітей та відкриття власної справи. Позитивний ефект проявився і в тому, що знизився рівень домашнього насильства, самозайнятість зросла на 17%, скоротився рівень злочинності, безробіття та браконьєрства. Загалом, в країнах з низьким рівнем доходів запровадження моделі УВІ сприяло тому, що громадяни перейшли від споживання до виробництва. В мусульманських країнах безумовний базовий

дохід виконує місію перерозподілу державного майна, оскільки, наприклад, в ОАЕ кожній дитині при народженні на рахунок зараховується \$10 тис., які згодом спрямовуються на освіту, придбання житла. Держава таким чином гарантує титульній нації підтримку і допомагає молоді інтегруватися у світовий соціокультурний простір.

Сьогодні в різних куточках світу проводяться різноманітні конгреси та конференції, присвячені проблемам запровадження моделі UBI у практику. 2016 р. можна по праву вважати роком безумовного базового доходу, оскільки вже було реалізовано численну кількість ініціатив: 29-31 січня в Маастрихті (Нідерланди) відбувся міжнародний конгрес “Partial Basic Income Experiments” за підтримки Dutch Basic Income Association, 12-15 травня в Університеті Манітоби (Вінніпег, Канада) відбувся XV-й конгрес “Basic Income: a Meeting Place for Equality, Rights and Justice”, 19-20 травня у Гамбурзі (Німеччина) проведена конференція “Unconditional Basic Income and Degrowth”, 7-9 липня в Університеті Соган (Сеул, Південна Корея) у рамках корейського тижня гарантованого доходу відбувся XVI-й конгрес “Social and Ecological Transformation and Basic Income”, 30 серпня – 3 вересня у Будапешті (Угорщина) була проведена V-та міжнародна конференція “Degrowth”, 1-3 вересня в Університеті Еразмус (Роттердам, Нідерланди) була проведена конференція “The Basic Income Imperative: Rethinking Sustainability, Equality and Inclusion in the Light of Social Innovation Across Europe”, 22-23 вересня в рамках міжнародного тижня безумовного базового доходу в Копенгагені (Данія) була проведена конференція “Basic Income Pilots”, 25-27 вересня у Лісабоні (Португалія) в рамках португальського тижня базового доходу у Парламенті відбувся XVII-й конгрес “Implementing a basic Income”, а 15-16 листопада у Брюсселі (Бельгія) за підтримки МОП була проведена конференція “The Future of Work we Want”.

Саме наприкінці XX – початку XXI століття у широкий громадський дискурс поширилися теорії дуальної економіки, суспільства вільних професій, антизростання та спільної роботи, невід’ємним елементом яких є саме UBI.

Загалом, як свідчить практика проведених експериментів протягом XX-XXI ст., а також теоретичних підходів, моделі UBI притаманні як переваги, так і недоліки, пов'язані із численними ризиками (табл. 3.13). Опоненти UBI наголошують, що реципієнти безумовного базового доходу перестануть працювати (43%), зросте загроза нерегульованої міграції (34%), його виплата є нереальною для бюджету (32%) та згідно вимог соціальної справедливості на нього можуть претендувати лише бідні (32%). Прихильники UBI стверджують, що його виплата знижує рівень стурбованості фінансуванням базових потреб (40%), забезпечує більш рівні можливості (31%). Лише 4% респондентів готові залишити роботу після отримання безумовного базового доходу, і по 7% респондентів готові скоротити робочий час та змінити роботу [83].

Таблиця 3.13

Переваги й недоліки безумовного базового доходу*

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - прозорість і простота фінансування; - адміністративна ефективність (зниження затрат на адміністрування програм); - розв'язання проблеми бідності; - забезпечення економічної свободи та мінімізація економічної нерівності; - прогрес соціального та людського капіталів; - стимулювання креативної економіки та економічного зростання (degrowth theory); - зниження рівня злочинності та захворюваності; - стимулювання споживання та інвестування; - емансипація жінок; - позитивний вплив на освіту та критерії вибору роботи; - зміна фінансової поведінки домогосподарств. 	<ul style="list-style-type: none"> - юридичні та політичні перепони реалізації; - високі фінансово-економічні витрати на реалізацію; - ризик припливу мігрантів та біженців; - ризик спрямування коштів на придбання антиблаг (наркотики, алкоголь); - ризик втрат і мотивації до роботи і "паразиткування" на соціальних допомогах; - зростання тіньової економіки; - зростання безробіття, скорочення податкової бази та посилення податкового тиску; - ризик зростання контролю над доходами-витратами з боку держави, особливо безготівковим обігом.

* Джерело: авторська розробка

Загалом, у вітчизняних реаліях аналогом моделі UBI довгий час виступала система надання субсидій населенню. У зв'язку із зростанням тарифів на опалення уряд запусив масштабну програму субсидування оплати комунальних послуг, за чотири роки існування якої кількість осіб, які отримали субсидії в Україні, зросла майже у 6 разів (із 1,1 млн. осіб у 2014 р. до 6,92 млн. осіб у 2017

р.) [200]. Водночас зросла питома вага профінансованих субсидій та середній розмір субсидій протягом 2014-2017 рр. (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Показники програми житлових субсидій та пільг в Україні*

№	Показники	2014	2015	2016	2017	2018 (прогноз)
1.	Чисельність одержувачів субсидій, млн. осіб	1,1	4,6	6,55	6,92	6,75
2.	Середній розмір субсидії, грн.	168,35	615,95	1033,70	975,49	744,44
3.	Нараховано субсидій, млрд. грн.	1,85	19,88	52,62	66,33	32,19
4.	Профінансовано субсидій, млрд. грн.	1,53	12,7	37,51	62,92	52,37

*Джерело: побудовано на основі [200]

Про подібність програми житлових субсидій в Україні до моделі UBI говорять кілька фактів: 1) якщо у 2014 р. субсидію отримував кожен 41-й українець, то у 2017 р. – кожен 6-й; 2) можливість отримати субсидію нерідко ставала фактором небажання офіційного працевлаштування для великої кількості громадян; 3) видатки на субсидії ставали джерелом найбільших зловживань через недосконалість системи їх надання. Усе це в сукупності призводило до ситуації, коли субсидії отримували не найбільш вразливі верстви населення, що порушувало принцип соціальної справедливості, адже, як свідчить рис. 3.13, саме він закладений у сучасне розуміння держави добробуту.

З 2018 р. запрацював механізм підвищення адресності надання субсидій населенню, що поряд із зростанням зарплат і пенсій дозволить скоротити кількість субсидіантів. Проте, на перспективу досить вагомим фактором реформи системи житлових субсидій може стати їх монетизація. Більш жорсткий підхід до встановлення бенефіціарів субсидій та запровадження заходів, що попереджають зловживання та подання недостовірної інформації для їх отримання, дозволить посилити стимули до пошуку роботи, переходу із тіньової до легальної зайнятості, підвищити надходження до бюджетів різних рівнів. Негативним фактором реалізації програми субсидій і пільг населенню може стати політичний

аспект, оскільки розширення видатків на субсидії перед виборами може розглядатися як спроба влади завоювати довіру виборців.

Рис. 3.13. Концепція функціонування держави добробуту*

*Джерело: побудовано на основі [113]

Резюмуючи, зазначимо, що за існуючої макроекономічної ситуації в Україні, комплексу нерозв'язаних політичних та соціальних проблем, слабкості інституційного регулювання, запровадження безумовного базового доходу можливе лише в якості тимчасового експерименту у окремо взятому місті, з обмеженим терміном реалізації цього проекту, відповідним фінансуванням та професійною командою експертів (у т.ч. міжнародних), які будуть готові здійснити критичний аналіз ефективності реалізації цього проекту в усіх соціальних, політичних, економічних та морально-етичних аспектах. Для вітчизняної економіки надзвичайно важливим фактором розвитку є зростання продуктивності праці, подолання патерналістських настроїв в суспільстві, залучення до соціально-економічних реформ максимальної кількості стейкхолдерів та вивчення позитивного досвіду країн, що успішно здійснили трансформацію.

3.3. Шляхи підвищення ефективності соціальних видатків крізь призму забезпечення економічної та соціальної безпеки держави

Після Революції Гідності в Україні в основу соціального захисту населення була закладена ідеологія «welfare mix» через планомірне скорочення соціальних послуг і гарантій від інституту держави за рахунок поступового перекладання соціальних функцій як на самих громадян, так і інші інститути (корпоративний, громадський сектор):

1) в контексті медичної реформи змінюється співвідношення державних і приватних витрат на медичне обслуговування, посилюється конкуренція за пацієнта між закладами охорони здоров'я;

2) в контексті освітньої реформи зростають вимоги до якості освітніх послуг, скорочується кількість бюджетних місць у ЗВО, посилюється конкуренція за абітурієнта між ЗВО різних форм власності та різних регіонів за принципом «місце ходить за студентом», практично зникає гарантія працевлаштування після ЗВО;

3) скасовано практику надання безкоштовного житла працівникам підприємств різних форм власності, однак натомість з'явилися можливості часткового фінансування житла державою для окремих груп населення (наприклад, ВПО, учасники АТО/ООС);

4) в контексті пенсійної реформи змінюється система пенсійного забезпечення, спрямована на більш справедливе встановлення розмірів пенсій, а також стимулювання до пенсійних заощаджень;

5) в контексті реформи соціальної політики відбувається щорічне зростання соціальних стандартів, посилення адресності надання соціальних пільг та субсидій, диверсифікація джерел фінансування соціальних видатків.

Можна стверджувати, що в Україні відбувається поступовий перехід від державного патерналізму та утриманства до зростання особистої відповідальності індивіда за якість власного життя. Однак при цьому головною проблемою

залишається ефективність моделі соціального захисту, яка так чи інакше залежить від оптимального поєднання впливу держави та інших секторів економіки на індикатори економічної та соціальної безпеки, справедливості у сприйнятті населенням обсягів та напрямків соціальних видатків для підтримки найбільш вразливих верств населення. Проте, в Україні тривалий час саме несправедливість перерозподільної системи соціальної політики виступала об'єктом критики та вимагала кардинального реформування. Додатковим викликом для діючої системи соціального захисту стала поява у 2014 р. великої кількості ВПО, учасників АТО/ОСС, які вимагали не лише медичної, психологічної, освітньої підтримки, послуг з працевлаштування, але й розв'язання житлових та побутових проблем. За умов обмеженості бюджетних ресурсів соціальна участь працедавців в контексті соціальної відповідальності бізнесу, а також поява міжнародних донорів, які надають численні гранти для заснування власної справи для різних груп населення, суттєво підвищує рівень соціальної захищеності громадян України.

У світовій практиці до характеристик соціально відповідального бізнесу відносять [250]:

- добровільну і у повному обсязі сплату податків;
- виконання вимог міжнародного та національного законодавства;
- турботу про своїх працівників, що полягає вчасній і гідній оплаті праці, гнучкій системі винагород та преміювання, забезпеченні оплачуваних відпусток згідно з чинним законодавством, професійну підготовку кадрів, охорону й зміцнення здоров'я персоналу (т.з. «соціальний пакет»);
- створення нових робочих місць, забезпечення високої прибутковості й стабільної зайнятості;
- фінансування наукових і освітніх проектів (надання грантів, стипендій, участь у ендавмент-фондах університетів);
- розв'язання екологічних та інших глобальних проблем людства тощо.

В світі для оцінки успіху компаній у проектах соціально-відповідального бізнесу застосовуються кілька ключових індексів (FTSE4Good, Dow Jones Sustainability Index, CSRRepTrak® 100 тощо). В Україні аналогічна оцінка запропонована українським журналом «Гвардія», яка передбачає використання інтегрованого методу і системного аналізу рівня розкриття інформації (наявність чи відсутність соціального звіту як інструменту діалогу із суспільством), а також діяльності компаній у сфері соціальної відповідальності (взаємодія з усіма зацікавленими сторонами) [220]. Незважаючи на те, що в Україні щороку з'являється усе більше і більше соціально-відповідальних компаній, однак це не знімає відповідальності із інституту держави за своєчасне та у повному обсязі фінансування соціальних зобов'язань перед населенням.

За умов поєднання тенденцій глобального та національного характеру у трансформації соціально-економічних систем постає питання ефективності соціальних видатків з метою підвищення рівня соціальної безпеки держави, що проявляється у належному рівні життя населення, якісному людському та соціальному капіталі, високих показниках зайнятості, мінімальних – безробіття, максимальній захищеності соціально вразливих верств населення.

Останнім часом в європейських країнах в контексті соціальної безпеки на ринку праці намітився т.з. тренд флексек'юритизації або гнучкої безпеки (flexicurity) – стратегічної політики, що намагається пояснити зростання гнучкості ринків праці, організації праці та відносини на цьому ринку, з одного боку, та зростання безпеки (безпеки зайнятості та соціальної безпеки, особливо для соціально-вразливих груп на ринку праці та поза ним), з іншого [130; 151]. Ця політика спрямована на зростання конкурентоспроможності європейських економік в контексті лібералізації, досягнення компромісу між роботодавцями, що прагнуть дерегуляції ринку праці, та працівниками, що прагнуть захисту своїх прав. Фактично флексек'юритизація є компромісом між безпекою та вимогами гнучкості ринку праці [79].

Отже, політика гнучкої безпеки охоплює [129; 130]:

- зовнішню кількісну гнучкість (наприклад, гнучкість працевлаштування), яка стосується готовності роботодавців відрегулювати кількість працівників щодо наявних потреб у робочій силі. В цьому сенсі йдеться про легкість найму і звільнення працівників, їхньої мобільності між різними роботодавцями;

- внутрішню кількісну гнучкість (наприклад, гнучкість робочого процесу), що стосується готовності роботодавців модифікувати кількість і розподіл робочих годин без змін в кількості зайнятих. В цьому сенсі йдеться про зміни годин та умов праці, сезонний попит на робочу силу, роботу у вихідні та свята, понаднормову роботу;

- функціональну гнучкість (наприклад, гнучкість структури роботи), що стосується готовності роботодавців переміщувати працівників із однієї ділянки роботи на іншу, або змінювати контекст (зміст) їх роботи. Фактично, йдеться про переміщення в межах підприємства (внутрішній кругообіг робочої сили);

- гнучкість зарплат (наприклад, змінна оплата), що дозволяє роботодавцям змінювати ставку зарплати у відповідь на зміни на ринку праці чи конкуренцію. В країнах ЄС роботодавці часто до традиційних колективних угод додають індивідуальні норми, пов'язані із продуктивністю праці;

- гнучкість екстерналізації, що стосується готовності роботодавців замовляти певну частину роботи від зовнішніх працівників чи фірм без укладання контрактів із працевлаштування (наприклад, дистанційна робота, фріланс, виконання проектів із оплатою за кожен із них).

В аспекті флексек'юритизації термін «безпека» включає кілька значень [152]:

- безпека зайнятості – впевненість у збереженні конкретної роботи в конкретного роботодавця, що гарантується законодавчим захистом працівників проти дискримінації та змінами в умовах праці;

- безпека працевлаштування – впевненість у збереженні робочого місця (не обов'язково в конкретного працедавця), що означає наявність робочих місць для звільнених та безробітних відповідно до їх кваліфікації та попереднього досвіду роботи. Забезпеченість робочим місцем може бути досягнута професійними

тренінгами протягом життя, що пропонуються як роботодавцями, так і державою в межах активної політики на ринку праці;

- безпека доходу (соціальна безпека) – захист доходу у разі припинення оплачуваної роботи. Загалом, йдеться про захист через мінімальну зарплату, індексацію доходів, загальний соціальний захист тощо;

- комбінована безпека – впевненість в можливості поєднувати оплачувану роботу із іншими соціальними обов'язками та зобов'язаннями (баланс трудового життя, працюючої сім'ї, гнучкість раннього пенсійного віку, гнучкі робочі години).

Гнучка безпека фактично є соціальним захистом для гнучкої робочої сили [44], оскільки зростання усіх типів гнучкості має бути компенсована покращенням усіх типів безпеки (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Приклади політики гнучкої безпеки*

	Безпека зайнятості	Безпека працевлаштування	Безпека доходу	Комбінована безпека
Зовнішня кількісна гнучкість	Недопущення дискримінації	Резерви праці «фірма-фірма» (м'яке звільнення) Зручність переходу «робота-робота» Зайнятість літніх осіб	Пенсійні угоди Гарантовані виплати у зв'язку із втратою працездатності	Недопущення дискримінації Зайнятість літніх осіб Пенсійні угоди Гарантовані виплати у зв'язку із втратою працездатності
Внутрішня кількісна гнучкість	Неповний робочий день Неповна зайнятість Гнучкий вік виходу на пенсію	Оплата понаднормових годин та роботи у свята	Гнучкість виходу на пенсію	Неповна пенсія Гнучкий вік виходу на пенсію Гнучкі робочі години Залишкові можливості
Функціональна гнучкість	Освіта / тренінги Прийняття в робочих годинах / завданнях	Освіта / тренінги Ротація робочих місць Стаж роботи Вікова кар'єра та структура роботи		
Гнучкість зарплат	Зміна надбавок у зарплатах залежно від ситуації на ринку праці	Зміна ставок зарплати	Мінімальний розмір оплати праці	Зміна надбавок та ставок зарплати Мінімальний розмір оплати праці
Гнучкість екстерналізації	Поєднання трудових і цивільно-правових договорів	Поєднання трудових і цивільно-правових договорів		Поєднання трудових і цивільно-правових договорів

*Джерело: побудовано на основі [129; 130]

Ключовим завданням держави в цьому процесі є встановлення таких «правил гри» на ринку робочої сили, щоб компенсувати ризики гнучкості гарантіями соціальної безпеки для різних груп населення. Наприклад, Датський закон про гнучкість та безпеку 1999 р. гарантує право на мінімальну 3-годинну оплачувану роботу для працівників за викликом за кожен візит. Загалом, індикатори законодавства про безпеку зайнятості країн ОЕСР [132] включають як показники захисту постійних працівників від індивідуальних чи колективних звільнень, так і регулювання тимчасових форм зайнятості (жорсткість законодавства оцінюється за бальною шкалою від 0 до 6). Соціальна безпека в контексті зайнятості оцінюється величиною видатків на виплати допомог по безробіттю (% ВВП) [154]. Таким чином, можна скласти класифікацію держав за рівнем соціальної безпеки на ринку праці та безпеки зайнятості з виокремленням впливу цих індикаторів на показники економічного зростання та безробіття.

Як свідчать наведені дані в табл. 3.16, високий рівень жорсткості законодавства про працю у поєднанні із масштабними соціальними видатками (Франція) може сприяти високому рівню безробіття та низьким показникам економічного зростання. Натомість, високий рівень жорсткості трудового законодавства із низьким ступенем соціальної безпеки (Японія) забезпечує більш низький рівень безробіття та практично нульові показники економічного росту. Низький рівень жорсткості трудового законодавства у поєднанні із низькими соціальними видатками (США) забезпечує низький рівень безробіття та середні показники економічного зростання, тоді як підвищення рівня соціальної безпеки (Австралія) призводить до зростання рівня безробіття у поєднанні із середніми показниками економічного росту.

Україна належить до держав із високими показниками безпеки зайнятості, оскільки відповідальність роботодавців за порушення законодавства про працю є досить великою. Так, згідно ст. 265 КЗпП, штрафні санкції за допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору, оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час,

виплати зарплати без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків становлять 30-кратний розмір мінімальної зарплати за кожного працівника щодо якого скоєно порушення. КЗпП також передбачає, що штрафні санкції за порушення роботодавцем встановлених строків виплати заробітної плати працівникам більш, ніж на один місяць, або ж виплати у неповному обсязі становлять 3-кратний розмір мінімальної зарплати. За недотримання роботодавцем мінімальних державних гарантій в оплаті праці на нього накладається штраф у 10-кратному розмірі мінімальної зарплати за кожного працівника щодо якого скоєно порушення. Порушення роботодавцем інших вимог трудового законодавства тягне фінансову відповідальність у розмірі однієї мінімальної зарплати [207].

Таблиця 3.16

Класифікація країн за інституційними механізмами гарантування безпеки*

Жорсткість законодавства безпеки зайнятості, 2017	Соціальна безпека (виплати по безробіттю), 2017	
	Низька	Висока
Висока	<p>Японія (захист постійно зайнятих від звільнення – 2,09, регулювання тимчасової зайнятості – 1,25, соціальний захист безробітних – 0,2% ВВП, рівень безробіття 2,4%, економічне зростання – 0,0% ВВП)</p>	<p>Франція (захист постійно зайнятих від звільнення – 2,82, регулювання тимчасової зайнятості – 3,75, соціальний захист безробітних – 1,6% ВВП, рівень безробіття 9,2%, економічне зростання – 1,3% ВВП)</p>
Низька	<p>США (захист постійно зайнятих від звільнення – 1,17, регулювання тимчасової зайнятості – 0,33, соціальний захист безробітних – 0,4% ВВП, рівень безробіття 3,9%, економічне зростання – 2,5% ВВП)</p>	<p>Австралія (захист постійно зайнятих від звільнення – 1,94, регулювання тимчасової зайнятості – 1,04, соціальний захист безробітних – 0,7% ВВП, рівень безробіття 5,8%, економічне зростання – 3,0% ВВП)</p>

*Джерело: побудовано на основі [129; 130]

Ст. 265 КЗпП встановлює найсуворішу санкцію для роботодавців у разі перешкоджання ними проведенню заходів державного нагляду щодо виявлення порушень законодавства про працю – 100-кратний розмір мінімальної зарплати. Оскільки з року в рік розмір мінімальної зарплати зростає, то такі санкції свідчать про суворість вітчизняного законодавства із безпеки зайнятості.

За результатами перевірок інспекторами Державної служби України з питань праці загальна сума накладених штрафів у 2018 р. становила близько 1,6 млрд грн. [219]. Серед найбільш поширених порушень у сфері праці в Україні зафіксовано нелегальну роботу, затримку із виплати зарплати та відсутність індексації. Найбільше порушників законодавства про працю виявлено серед підприємств малого і середнього бізнесу, а саме: сфери торгівлі, готельно-ресторанного бізнесу, сільського господарства, будівництва.

Виплати по безробіттю в Україні залежать від трудового стажу і тривалості безробіття (табл. 3.17) і виплачуються протягом періоду, який не перевищує 360 календарних днів протягом 2-х років. Мінімальна сума виплат – 610 грн. (за відсутності трудового стажу), максимальна – 4 прожиткових мінімуми для працездатних осіб.

Таблиця 3.17

Особливості виплат по безробіттю в Україні*

Кількість років трудового стажу	Сума виплат по безробіттю, % від зарплати	Тривалість безробіття, календарні дні	Розмір грошової допомоги, %
менше 2-х років	50	перші 90	100
від 2-х до 6-ти років	55	наступні 90	80
від 6-ти до 10-ти років	60	період, що залишився	70
більше 10-ти років	70		

*Джерело: побудовано на основі [219]

Безпека зайнятості напряду залежить від статусу зайнятих осіб – постійно зайняті є краще захищеними, ніж тимчасові працівники. В Україні протягом останніх років спостерігається позитивна тенденція скорочення т.з. «тіньової зайнятості» із переходом працівників у легальне працевлаштування, чому сприяло як зростання рівня мінімальної зарплати, так і посилення відповідальності роботодавців за відмову у офіційному працевлаштуванні. Так, за період 2017-2018 рр. чисельність зайнятого населення зросла з 56,1 до 57,1% (або з 16,156 до 16,361 млн осіб) [219]. Частка безробітних протягом 2017-2018 рр. скоротилася із 9,5 до 8,8%, частка зайнятих у неформальному секторі зменшилась із 23,1 до 22%. Найвищий розмір зарплат штатних працівників у 2018 р. був зафіксований у

таких сферах як фінансова та страхова діяльність, виробництво фармацевтичних продуктів (понад 18 тис грн.), інформація та телекомунікації (понад 16 тис грн.), професійна, наукова та технічна діяльність, добувна промисловість (понад 14 тис грн.), державне управління, оборона, постачання електроенергії, газу (понад 12 тис грн.). Найнижчі зарплати виплачувались у сферах громадського харчування, охороні здоров'я (понад 6 тис грн.), освіті, сільському, лісовому та рибному господарстві, мистецтві, спорті (понад 7 тис грн.) [219].

Таким чином, суворість законодавства із безпеки праці можна виміряти розміром відповідних груп працівників в публічному і приватному секторах економіки. Натомість соціальна безпека залежить від переваг соціального захисту (страхування на випадок безробіття, державні пенсії, оплата листків непрацездатності, оплачувана декретна відпустка тощо), які визначаються інституційними змінами (законами).

Флексибілізація трудових відносин, пов'язана із посиленням ризику втрати робочих місць, зумовлює вищі вимоги до соціальної підтримки громадян. Однак оскільки профспілки лобюють політику підтримки високих соціальних стандартів за високого ризику втрати роботи, то усе це знижує мотивацію до праці, скорочує податкові надходження, що йдуть на виплати соціальних допомог. Оскільки соціальну безпеку особливо складно гарантувати в періоди макроекономічної нестабільності, а прагнення громадян бути соціально захищеними не залежить від макроекономічних трендів, вона стає свого роду добродійністю від держави, оскільки захист робочих місць та підтримка мінімальних соціальних стандартів практикується навіть під час рецесій [7].

В країнах ЄС еквівалентним обміном прийнято вважати обмін прав працюючих на соціальну безпеку. Зниження рівня соціальної безпеки в контексті пом'якшення законодавства захисту робочих місць відбулося в Швеції (з 42,8 до 31,6%), Данії (з 31,0 до 21,9%), Німеччині (з 43,1 до 36,9%), Чехії (з 15,6 до 11,7%), Нідерландах (з 42,9 до 40,5%), Португалії (з 25,4 до 24,9%). В Швеції частка добре захищених соціально тимчасових працівників скоротилась із 18,3 до

14,1%, Данії – з 19,5 до 17,3%, Чехії – з 3,1 до 2,3%, однак зросла частка самозайнятих, які не захищені законодавчо із 10,7 до 15,3% [130]. В багатьох країнах Європи (Австрія, Франція, Бельгія, Польща) молодь та жінки частіше укладають короткострокові контракти, що сприяє скороченню частки постійно зайнятих, однак водночас відбувається зменшення частки самозайнятих осіб.

Одним із методів компенсації ризиків, крім моделі безумовного доходу, є т.з. гнучке страхування, яке передбачає, що внески роботодавців на соціальне страхування повинні бути пропорційними гнучкості контрактів [129]. Тобто високий ризик атипової зайнятості або безробіття повинен бути компенсований вагомими соціальними виплатами, однак масштабні соціальні виплати для гарантування соціальної безпеки змушують роботодавців більш відповідально ставитись до найму нових працівників, використовуючи короткострокові контракти та цивільно-правову угоду замість трудової. В Україні активно відбувається оформлення працівників як фізичних осіб-підприємців (ФОП) з метою мінімізації податкових зобов'язань роботодавців перед державою, що зменшує рівень соціального захисту працівників.

Загалом, в напрямі гарантування соціальної безпеки можна використовувати два шляхи: фінансово-економічний та соціально-перерозподільний. Перший напрям пов'язаний із досягненням макроекономічної стабільності, зниженням рівня корупції та тінізації економіки, стабільністю цін та національної валюти, позитивним сальдо платіжного балансу, тоді як другий – із підвищенням рівня соціальних гарантій, рівня та якості життя населення, зростанням зайнятості, доступністю базових соціальних послуг (освіта, медицина, культура). Обидва із них ставлять за мету забезпечення високого рівня добробуту населення та формування середнього класу.

Сьогоднішня модель соціального захисту населення в Україні передбачає створення такого соціально-економічного та організаційного механізму, який би сприяв зменшенню частки населення, яке потребує соціальної допомоги. Це можливо зробити через поєднання активної політики зайнятості із адресною

соціальною підтримкою (зокрема, реалізація ідей соціальної солідарності й субсидіарності, активний характер політики соціального захисту, участь приватних і громадських організацій у наданні благ соціально-вразливим категоріям населення тощо).

Важливою передумовою реформування соціальної політики багатьма дослідниками [197; 217; 220; 237] вважається прийняття Соціального кодексу України, проекти якого розробляються ще з 2012 р., на основі соціальної стандартизації, що включає: 1) соціальну стандартизацію у сфері отримання доходів громадян, що забезпечує доступ до товарів і послуг, потрібних для відповідного рівня та якості життєдіяльності; 2) соціальну стандартизацію у сфері розподілу фондів суспільного споживання, котрі забезпечують доступ до благ, необхідних для відтворення людини.

Незважаючи на існування в Україні розгалуженої системи соціальних пільг та соціальних допомог, передбачених у численних законах та підзаконних нормативно-правових актах, а також відповідного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення (Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», Закон України «Про прожитковий мінімум», Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» тощо), соціальні стандарти та нормативи в Україні не відповідають європейським практикам, а соціальні потреби найбільш вразливих верств населення задовольняються лише частково. Обмежені бюджетні ресурси на фінансування соціального захисту використовуються малоефективно, що пов'язано не лише із надмірною кількістю видів пільг та пільгових категорій громадян, але й часто завищеними нормами споживання, які призводять до неефективної споживчої поведінки громадян.

Таким чином, модернізація моделі фінансування соціальних видатків під впливом нових викликів (рис. 3.14) повинна включати такі елементи:

1. Удосконалення механізмів соціального страхування, яке є запобіжним заходом попередження бідності та маргіналізації населення. Соціальна допомога має спрямовуватися на підтримку соціально вразливих верств населення лише на адресних засадах з урахуванням сукупного доходу сім'ї. Винятком може залишитися лише допомога при народженні дитини, яку, з огляду на важливість підвищення рівня народжуваності, доцільно надавати й надалі на універсальних засадах.

Рис. 3.14. Структурно-логічна модель модернізації фінансування соціальних витратків в системі соціальної складової економічної безпеки держави*

*Джерело: авторська розробка

2. Підвищення адресності державної допомоги, отримувачами якої мають бути найменш захищені громадяни, що відчувають брак можливостей повноцінно працювати та самостійно забезпечити собі мінімально необхідний рівень життя (соціальні пенсіонери; особи з інвалідністю; діти-сироти). Базовий розмір державної допомоги, формула та механізми її індексації мають бути встановлені у

такий спосіб, щоб бути вивільненими з-під впливу циклічних політико-економічних коливань. Перехід до адресної соціальної допомоги в Україні стає життєво необхідним, особливо за умов численних бюджетних обмежень. Адресність слід розуміти в цьому контексті не лише як масову монетизацію пільг або чіткий облік їх отримувачів, але і як скорочення привілеїв, диференціацію підходів у взаємодії держави з різними групами населення [245].

3. Трансформація діючої системи пільг, яка часто визнається фінансово необґрунтованою, соціально несправедливою або декларативною. За умов розвитку ринкової економіки пільги соціально вразливим верствам населення та за заслуги перед державою (наприклад, для учасників АТО/ООС) повинні бути збережені або розширені, тоді як різноманітні професійні пільги повинні бути зведені до мінімуму як рудимент радянської економіки.

4. Підвищення стандартів оплати праці в Україні та щорічний моніторинг якості життя громадян. Застосування сучасних індикаторів соціально-економічного розвитку у макроекономічному моделюванні та прогнозуванні України дозволить більш об'єктивно та системно здійснювати моніторинг впливу різноманітних показників на прогрес соціально-економічних реформ, стан економічної та соціальної безпеки держави у довгостроковій перспективі. Також державну політику у сфері соціального захисту доцільно диференціювати за віковою та гендерною ознаками, що вимагає розробки нових інструментів для роботи із різними демографічними групами, вивчення ефективності впливу соціальної політики на різні групи населення, моніторингу та періодичної реакції на запити соціально вразливих категорій громадян в сучасних умовах.

5. Пріоритетним напрямом посилення гарантійної складової політики соціального захисту в Україні має стати завершення пенсійної реформи й остаточний перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення (удосконалення механізму призначення й індексації пенсій; запровадження накопичувального обов'язкового пенсійного страхування; розвиток добровільного пенсійного страхування (приватних пенсійних фондів); забезпечення прозорості

пенсійної системи та можливості самостійно обраховувати власну пенсію, проведення просвітницьких тренінгів серед населення щодо нарахування пенсій).

6. Посилення контролю за наданням житлових субсидій з метою недопущення випадків їх призначень громадянам з порівняно високим рівнем реальних доходів. Монетизація пільг та підвищення санкцій за подання недостовірної інформації від отримувачів субсидій в цьому контексті повинні стати інструментами подолання патерналістських настроїв, активізації ринку праці та стимулювання більш ощадливого використання ресурсів.

7. Удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму, в основу розрахунку якого як базового соціального стандарту потрібно закладати сучасний споживчий кошик, що враховує актуальні життєві потреби. В Україні у частині непродовольчих товарів споживчого кошика не враховуються такі елементарні витрати, як оренда житла, медичне обслуговування, відпочинок, витрати на освіту, мобільний зв'язок та Інтернет. Тоді як до вартості споживчого кошика, наприклад, у Франції входять відвідування перукарні, засоби гігієни, витрати на няню, оренда машини, їжа для котів та собак, проїзд на таксі тощо. Споживчий кошик у Великій Британії, окрім продовольчих товарів, містить витрати на садівника, навчання у приватних школах, придбання товарів для дому тощо. У Німеччині – включається відвідування фітнес-клубів, соляріїв, придбання алкогольних напоїв тощо [220]. Тому актуальним вважається перегляд рівня прожиткового мінімуму з врахуванням потреб сучасної людини, який на сьогодні є не виправдано заниженим.

8. Реформування системи соціальних послуг в контексті подальшої децентралізації їх надання з відповідним фінансуванням, визначення їх потреби з врахуванням кожної території, використання механізму соціального замовлення. Також доцільним вважаємо перегляд розгалуженої системи соціальних пільг й компенсаційних виплат в Україні для виявлення і скасування тих з них, які втратили свою актуальність або є малоефективними з огляду на низький вплив на зміну індикаторів соціально-економічного розвитку. Водночас слід більшу увагу

приділити розробці механізмів та пошуку джерел фінансування тих соціальних видатків, які з точки зору соціальної справедливості або економічної ефективності є пріоритетними, однак з певних причин фінансуються на недостатньому рівні [236].

9. Використання принципу співфінансування соціальних видатків за аналогією до грантового методу, коли надання субвенцій з державного бюджету забезпечується також і участю місцевих бюджетів у фінансуванні витрат, що додає мотивації місцевим органам влади до підтримки певного рівня фінансування послуг соціальної сфери. Норматив фінансової забезпеченості має бути встановлений як частка, на яку держава забезпечує кожен соціальний стандарт.

10. Застосування політики гнучкої безпеки, що полягає в узгодженні політики безпеки зайнятості із політикою соціальної безпеки безробітних, молоді з метою врахування інтересів працівників і роботодавців, недопущення зниження мотивації із легального працевлаштування та тривалого користування системою державних соціальних виплат економічно активною частиною населення. В контексті політики інклюзивного розвитку також доцільним вбачаємо застосування механізму часткового субсидування створення нових робочих місць на підприємствах, які наймають безробітних із числа недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці (осіб передпенсійного віку, осіб з інвалідністю, осіб з малолітніми дітьми), учасників АТО/ООС, ВПО.

11. Залучення бізнес-сектору до надання локальних соціальних послуг на контрактних умовах, що сприятиме зростанню їх якості та зниженню витрат на надання через посилення конкуренції на ринку соціальних послуг. Додатковим чинником підвищення рівня соціальної безпеки та ефективності соціальних видатків може слугувати створення міжрегіональних соціальних проектів за участю громадських, комерційних, міжнародних організацій, органів влади різного рівня, які спрямовані на розвиток самозайнятості населення, просування гнучких форм зайнятості.

Резюмуючи, зауважимо, що головними принципами ефективного механізму фінансування соціальних видатків мають бути: розмежування повноважень між державним та приватним секторами стосовно надання соціальних благ; ранжування соціальних проектів залежно від пріоритетів розвитку та фінансових можливостей; зростання платоспроможного попиту населення як стимулюючого чинника розвитку ринку товарів і послуг соціального призначення, що пропонуються приватним сектором; диференційована соціальна політика стосовно окремих груп населення з урахуванням їхніх цінностей (оскільки старше покоління зорієнтоване на патерналістські цінності, їм важко повністю адаптуватись до нових реалій, то для них варто зберігати ті види і форми соціальної допомоги, які діяли раніше, тоді як для молоді доцільно пропонувати зовсім інші форми соціальних послуг на основі ринкового обміну, закладати цінності самозабезпечення та самореалізації).

Висновки до розділу 3

1. За умов численних фінансово-економічних та соціальних ризиків фінансування соціальних видатків залишається актуальною проблемою економічної та соціальної безпеки держави, до розв'язання якої доцільно залучати не лише інститут держави, але й інші сектори за моделлю «welfare mix». Основними напрямками удосконалення фінансового забезпечення соціальних потреб населення мають стати:

- посилення відповідальності за нецільове використання коштів;
- залучення приватних агентів до надання соціальних послуг з метою підвищення їх якості та економії бюджетних ресурсів;
- чітке розмежування повноважень щодо здійснення соціальних видатків між органами влади різних рівнів.

2. В країнах ЄС ринок праці і соціальний захист громадян реалізується через інструментарій кількох політик: європейська політика добробуту, що пропонує

конкретні стандарти життя незалежно від зайнятості, базується на стабільному ринку робочої сили і сильних соціальних системах; флексibilізація трудових відносин, що означає послаблення законодавства із охорони ринку праці; флексек'юриті – сумісність традицій європейської політики добробуту із компромісом між послабленням захисту працівників та перевагами в соціальній безпеці й безпеці зайнятості; підвищення оплати праці – стимулювання безробітних до участі в активній політиці зайнятості, компроміс між соціальним захистом та максимізацією вигод від отримання роботи через зниження соціальних виплат.

3. Запровадження експериментів із моделлю UBI у кількох країнах ЄС спрямоване на розв'язання протиріччя у соціальних політиках:

- розвиток європейської політики добробуту в контексті зниження соціальної напруги та гарантування безумовних стандартів життя (додаткові бюджетні витрати покриваються гнучким страхуванням та вищими податками для заможних, а також зекономленими коштами на адміністрування та за рахунок звільнення соціальних працівників);

- компенсація флексibilізації кращою соціальною безпекою в контексті концепції флексек'юриті (гнучке страхування стає м'яким регулюванням флексibilізації).

4. Політика реформування моделі фінансування соціальних видатків повинна орієнтуватись на досягнення цілей сталого та інклюзивного розвитку, в контексті яких Україна повинна реалізовувати коротко- та середньострокові програми соціально-економічного розвитку. Політика перерозподілу з огляду на майнове розшарування населення, яке з року в рік посилюється, повинна носити більш жорсткий характер:

- прогресивне оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб,
- адресні допомоги соціально вразливим категоріям населення,
- скорочення численних пільг професійного характеру,

- передання більшої частки бюджетного фінансування на надання соціальних послуг на рівень громад.

Основні наукові результати розділу опубліковані у працях автора [166; 172; 177; 182; 183; 184; 185].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нові підходи до розв'язання важливого наукового завдання, яке полягає у поглибленні концептуальних положень та розробці практичних рекомендацій щодо побудови моделі фінансування соціальних видатків в контексті становлення інституту соціальної безпеки як складової економічної безпеки держави. Дослідження дало змогу сформулювати загальні висновки теоретичного та науково-практичного характеру, що відображають вирішення завдань відповідно до визначеної мети.

1. Узагальнено теоретико-методичні підходи до дослідження функцій держави у забезпеченні соціального виміру економічної безпеки, що дозволило визначити її роль, яка полягає у використанні комплексу заходів на різних рівнях управління з метою підтримки соціальних потреб громадян. Обґрунтовано, що орієнтири забезпечення соціальної безпеки стосуються не лише низького рівня бідності чи безробіття, високого рівня зайнятості населення, розвиненого середнього класу та соціальної інфраструктури, але й доступності якісних медичних, освітніх, соціальних послуг, сформованого громадянського суспільства, реалізації основних прав і свобод громадян. Аналіз основних моделей фінансування соціальних видатків за різними класифікаціями (неоліберальна, консервативна, соціально-демократична; бісмарківська, беверіджська, соціального ринкового господарства; патерналістська, адресна) дозволив встановити, що Україні притаманний поступовий перехід від моделі патерналізму з її орієнтацією на залежність населення від соціального захисту до адресної моделі фінансування з її орієнтацією на зростання доходів населення.

2. Розкрито сучасні загрози економічній безпеці держави, що полягають у: недоліках управлінських механізмів (незбалансованість економічної безпеки і державної політики збереження людського потенціалу, невизначеність соціальної політики за умов реформи децентралізації, неузгодженість повноважень на місцях із ресурсним забезпеченням), фінансово-економічних проблемах (зростання

безробіття, бідності, майнової нерівності, посилення тінізації та корумпованості, тривалий збройний конфлікт на Сході країни), а також ціннісних орієнтирах (зростання суспільної недовіри, відсутність діалогу «влада – громадяни», домінування патерналістських настроїв у суспільстві, брак соціальної відповідальності та згуртованості суспільства, негативні демографічні зміни). Аналіз динаміки соціальних видатків дозволив встановити, що Україна слідує рекомендаціям МОП у сфері соціального захисту практично в усіх видах соціальної підтримки громадян, гарантуючи їм той обсяг соціальної безпеки, який можливо забезпечити за наявних фінансово-економічних умов.

3. Виявлено із застосуванням регресійного аналізу прямий зв'язок між державними соціальними видатками та Індексом людського розвитку (HDI), Індексом соціального прогресу (SPI), Індексом соціальної справедливості (SJI), Індексом верховенства права (RLI), Індексом добробуту літніх осіб (GAWI), і обернений – з Індексом хорошої країни (GCI), Індексом процвітання Легатум (LPI) та коефіцієнтом Джині (вищий рівень соціальних видатків забезпечує кращі позиції в рейтингу та нижчий рівень майнового розшарування).

4. Обґрунтовано, що поява класу ВПО поставила перед країною нові виклики у сфері соціальної безпеки, пов'язані із фінансуванням численних соціально-економічних програм підтримки постраждалого від конфлікту на Сході України населення. До реалізації цих програм активно залучені не лише державні органи влади, органи місцевого самоврядування, але й численні міжнародні та громадські організації. Встановлено, що фінансова підтримка міжнародних та громадських організацій засвідчила більшу ефективність, ніж державні програми допомоги ВПО, які переважно спрямовані на розв'язання поточних проблем, а не реалізацію стратегічних цілей інтеграції ВПО у приймаючі громади та стримування міграції робочої сили за кордон.

5. Обґрунтовано, що панівними трендами фінансування соціальних видатків на міжнародному рівні визнано: перенесення акцентів від державного патерналізму до переорієнтації працездатного населення у соціальному

забезпеченні на власні сили і можливості; посилення адресності надання соціальної допомоги; створення соціально-економічних умов для соціальної безпеки за рахунок особистого внеску на основі саморегуляції власного потенціалу; запровадження принципів гендерної рівності в обсягах соціальних виплат; широке впровадження програм боротьби з бідністю та маргіналізацією; децентралізація надання соціальних послуг тощо.

6. Обґрунтовано, що за умов численних фінансово-економічних та соціальних ризиків фінансування соціальних видатків залишається актуальною проблемою у забезпеченні соціальної безпеки, до розв'язання якої доцільно залучати не лише інститут держави, але й інші сектори за моделлю «welfare mix». Основними напрямками удосконалення фінансового забезпечення соціальних потреб населення повинні стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; залучення приватних інституцій до надання соціальних послуг з метою підвищення їх якості та економії бюджетних коштів; чітке розмежування повноважень щодо соціальних видатків між органами влади різних рівнів.

7. Встановлено, що запровадження експериментів із моделлю безумовного базового доходу у країнах ЄС спрямоване на розв'язання протиріч у соціальних політиках: розвиток європейської політики добробуту в контексті зниження соціальної напруги та гарантування безумовних стандартів життя; компенсація гнучкості ринку праці кращим рівнем соціального захисту; європейська політика поваги до ініціатив громадянського суспільства через вплив громадських організацій та профспілок на прийняття політичних рішень.

8. Порівняльний аналіз сучасних моделей соціального захисту населення в розвинутих країнах світу підтвердив важливість для України спрямування зусиль у: розвиток соціального партнерства та соціального підприємництва; функціонування надійного механізму соціального страхування; існування жорсткого державного контролю за дотриманням соціальних гарантій і підвищенням ефективності функціонування інститутів соціального захисту;

викорінення корупції; підвищення стандартів оплати праці; удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму; застосування механізмів фандрайзингу та краудфандингу для фінансування окремих соціальних ініціатив тощо.

9. Обґрунтовано, що незважаючи на соціально-економічні проблеми останніх п'яти років, зниження рівня економічної безпеки держави, українське громадянське суспільство стає більш зрілим, а реформа децентралізації сприяє посиленню рівня соціальної відповідальності, перенесенню акцентів щодо управління та фінансування соціальних потреб із «центру на місця», диверсифікації джерел фінансування локальних суспільних благ. Більшість масштабних соціальних програм України при цьому й надалі залишаються малоефективними стосовно забезпечення доходу для різних соціально-вразливих верств населення, оскільки «консервують» настрої утриманства. В той час як ініціативи на місцях, пов'язані із реформою децентралізації у різних її проявах, є більш ефективними, адресними, оскільки базуються на пошуку альтернативних державним ресурсам джерел, використанні моделі співфінансування для реалізації численних проектів, пов'язаних із соціальною інфраструктурою, розвитку соціального та людського капіталу громад.

Основні результати дослідження впроваджені у практичну діяльність Тернопільського міського територіального центру соціального обслуговування населення Тернопільської міської ради, ПАТ «Волиньгаз», ВГО «Поруч» та у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету, Черкаського державного технологічного університету (додаток Ц).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abrahamsen R. Blair's Africa: The Politics of Securitization and Fear. *Alternatives*. 2005. Vol. 30(1). P.55-80;
2. Axworthy L. Canada and Human Security: The Need for Leadership. *International Journal*. 1997. Vol. 52(2).
3. Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*. 2005. Vol. 11(2). P.171-201.
4. Becker G.S., Mulligan C.B. Deadweight Costs and the Size of Government. *NBER Working Paper*. 1998. Vol. 6789.
5. Bedeski R. Human Security, Knowledge, and the Evolution of the Northeast Asian State. Centre for Global Studies, University of Victoria, 2000.
6. Beveridge W. Social Insurance and Allied Services, presented to Parliament by command of His Majesty, November 1942. London: H.M. Stationery Office, 1942.
7. Bewley T.F. Why wages don't fall during the recession? Cambridge, 1999.
8. Bigo D., Walker R. Security and Migration. *Alternatives*. 2002. Vol. 27(1). P.1-92.
9. Bonoli G. Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach. *Journal of Social Policy*. 1997. Vol. 26(3). P.351-372.
10. Browning E.K. Why the Social Insurance Budget is too Large in a Democracy. *Economic Inquiry*. 1975. Vol. 13(3). P.373-388.
11. Burke A., Lee-Koo K., McDonald M. An Ethics of Global Security. *Journal of Global Security Studies*. 2016. February 13. P.1-16.
12. Buzan B. Will the Global War on Terrorism be the New Cold War? *International Affairs*. 2007. Vol. 82(6). P.1101-1118.
13. Buzan, B., Wæver O., Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
14. Caminada K., Goudswaard K., van Vliet O. Patterns of welfare state indicators in the EU: is there convergence? // 64th Congress of the International Institute of Public Finance, Maastricht, the Netherlands, 22-25 August, 2008 URL: <http://www.hsz.leidenuniv.nl>.

15. Clarke J. Dissolving the Public Realm? The Logics and Limits of Neoliberalism. *Journal of Social Policy*. 2004. Vol. 33(1). P.27-48.

16. Crawford R., Emmerson C., Tetlow G., Adam S., Browne J., Joyce R., Phillips D., Wenchao J., Joyce R., Sibieta L., Cribb J. IFS Fiscal Facts and Incomes in the UK. London: Institute for Fiscal Studies, 2013.

17. Dalsace F., Vincent Ch.-E., Berger J., Dalent F. The Poverty penalty in France: how the market makes low-income populations poorer. *Field Actions Science Report*. 2012. Vol.4. P.21-28.

18. Deacon B. Global Social Governance Reform. Globalism and Social Policy Programme Policy Brief 1. Helsinki, 2003.

19. Decent Work Indicators for Social Security. URL: http://www.ilo.org/secsoc/areas-of-work/statistical-knowledge-base/WCMS_206217.

20. Diamond P. National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*. 1965. Vol. 55. P.1125-1150.

21. Diamond P., Lodge G. Welfare States after the Crisis: Changing Public Attitudes. *Policy Network Paper*. 2013. January.

22. Diamond P. Privatization of Social Security: Lessons from Chile. *NBER Working Paper*. 1993. Vol. 4510.

23. Dluhopolska T.I. Security studies development in a context of social security and human rights. *Personality Development In the Age of Globalization. Humanities and economics: Collection of scientific papers*. Morrisville, Lulu Press, 2016. P.36-41.

24. Dluhopolskyi O.V., Dluhopolska T.I. Integration of IDPs into host communities as a component of domestic social policy (case of Ukraine). *Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты: электронный сборник статей II международной научно-практической конференции, посвященной 50-летию Полоцкого государственного университета (Новополоцк, 7-8 июня 2018 г.)*. Новополоцк: ПГУ, 2018. С.21–22.

25. Dluhopolskyi O.V., Dluhopolska T.I. Irregular migration: structure and mechanisms of regulation for the social protection. *Combating Illegal Migration and Human Trafficking: Proceedings of Scientific the International Symposium* (Івано-

Франківськ, 11-12.03.2016). Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, 2016. P. 44–46.

26. Dluhopolskyi O.V., Dluhopolska T.I. Migration as a global challenge: case of Ukraine. *Стратегические направления социально-экономического и финансового обеспечения развития национальной экономики: Материалы II-й Международной научно-практической конференции (Минск, 27-28 сентября 2018 г.)*. Минск: Право и экономика, 2018. С. 146–148.

27. Dluhopolskyi O.V., Dluhopolska T.I. Інструментарій фіскальної консолідації в європейських країнах в контексті подолання економічної кризи. *Konzeptuelle Grundsätze des Wirtschaftswachstums bei der Globalisierung: kollektive monographie*. Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, Deutschland, 2016. S. 15–20.

28. Dluhopolskyi O.V., Dluhopolska T.I., Ali Bazmi. Sustainable development, values and ecological policy. *Стратегії та політика розвитку територій: міжнародні, національні, регіональні та локальні виклики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 10-12 травня 2018 р.)*. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2018. С. 91–92.

29. Dorfman A., Harel A. The Case Against Privatization. *Philosophy and Public Affairs*. 2013. Vol. 41(1). P.67-102.

30. DWP – Employment and Support Allowance: outcomes of Work Capability Assessments, Great Britain: Quarterly official statistics bulletin. Sheffield: Department for Work and Pensions, Information, Governance and Security Directorate, 2014.

31. Easton D. A Framework for Political Analysis. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965.

32. Edmiston D. Social Security Privatization in the UK: a means to whose end? *People, Place and Policy*. 2014. Vol. 8(2). P.113-128.

33. Elbe S. Should HIV/AIDS be Securitized? The Ethical Dilemmas of Linking HIV/AIDS and Security. *International Studies Quarterly*. 2006. Vol. 50(1). P.119-144.

34. Emmers R. ASEAN and the Securitization of Transnational Crime in Southeast Asia. *The Pacific Review*. 2004. Vol. 16(3). P.419-438.

35. Encyclopedia Americana URL: <http://quod.lib.umich.edu/m>.

36. Engström Ch. Basic Income: a Concrete and Financed Proposal for Basic Income in Sweden, 2016. URL: <http://www.christianengstrom.wordpress.com>.
37. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton: Princeton University Press, 1990.
38. Esping-Andersen G. Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies. London: Sage, 1996.
39. Estevez-Abe M. Negotiating Welfare Reforms: Actors and Institutions in the Japanese Welfare State. *Restructuring the Welfare State: Political Institutions and Policy Change*. MscMillan, 2002.
40. EUROMOD statistics URL: <http://www.euromod.ac.uk/using-euromod/statistics>.
41. Expenditure for social purposes URL: <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.
42. Feldstein M. Privatizing Social Security. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
43. Feldstein M. The Optimal Level of Social Security Benefits. *Quarterly Journal of Economics*. 1985. Vol. 10(2). P.303-320.
44. Ferera M., Hemerijk A., Rhodes M. The future of social Europe: recasting work and welfare in the new economy. In: Giddens A. (Ed.) *The global third way debate*. Cambridge: Polity press, 2001. P.114-133.
45. Ferrera M. The Southern Model of Welfare State in Social Europe. *Journal of European Social Policy*. 1996. Vol. 6(1). P.17-37.
46. Flora P. Introduction and Interpretation. *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan*. Oxford: Clarendon Press, 1999.
47. Forget E.L. The Town with no Poverty. Using Health Administration Data to Revisit Outcomes of a Canadian Guaranteed Annual Income Field Experiment, 2008 URL: <http://www.livableincome.org/rMM-EForget08.pdf>.
48. Foster-Carter A. Neo-Marxist Approaches to Development and Underdevelopment. *Journal of Contemporary Asia*. 1973. Vol.3. №1.
49. GINI index. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.
50. Global AgeWatch Index 2015 URL: <http://www.helpage.org/global-agewatch>.

51. Goldsmith S. The Alaska Permanent Fund Dividend: a Case Study in Implementation of a Basic Income Guarantee. *13th Basic Income Earth Network Congress*, Sao Paolo, Brazil, 2010. URL: <http://www.iser.uaa.alaska.edu>.
52. Gough I. European Welfare State: Explanations and Lessons for Developing Countries. *World Bank Publications*. 2008. URL: <http://eprints.lse.ac.uk/36613>.
53. Gough I. Global Capital, Human Needs and Social Policies: Selected Essays 1994-1999. Houndmills: Palgrave MacMillan, 2000.
54. Greenberg D., Linksz D., Mandell M. Social Experimentations and Public Policymaking. Washington, D.C.: The Urban Institute Press, 2003.
55. Hamermesh D.S. Social Security as Longevity Insurance. *Conference of Economic Development and Social Welfare in Taiwan*. 1987. January.
56. Harvey D. Seventeen Contradictions and the End of Capitalism. London: Profile Books, 2014.
57. Hill M. Understanding Social Policy. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
58. Holiday I. Productivist Welfare Capitalism: Social Policy in East Asia. *Political Studies*. 2000. Vol. 48(4). P.706-723.
59. Horizon 2020 – Participant Portal URL: <http://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/home.html>.
60. Huber E., Ragin C., Stephens J.D. Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State. *American Journal of Sociology*. 1993. Vol. 99(3). P.711-749.
61. Hum D., Simpson W. A Guaranteed Annual Income? From Mincome to the Millennium. *Policy Options*. 2001. January-February. P.78-82.
62. Human Development Index. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
63. Hutton W. The State We're In. London: Random House, 2011.
64. Huysmans J. Revisiting Copenhagen. *European Journal of International Relations*. 1998. Vol. 4(4). P.479-504.
65. Ilyash O.I. Strategic priorities of Ukraine's social security concept development and implementation. *Economic Annals XXI*. 2015. Vol.07-08(1). P.20-23.
66. Ilyash O.I., Voloshyn V.I. A holistic territorial approach to the social security

system reformation and the social complex reorganization in the Western Region. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 2(39). С.66-75.

67. Immergut E. Health Politics: Interests and Institutions in Western Europe. New York: Cambridge University Press, 1992.

68. Internally Displaced People. Questions & Answers. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). URL: <http://www.refworld.org/docid/47a7078e1.html>.

69. Joyce R., Sibieta L. An assessment of Labour's record on income inequality and poverty. *Oxford Review of Economic Policy*. 2013. Vol. 29(1). P.178-202.

70. Kathleen L. Neo-liberalism and Marketization: the Implications for Higher Education. *European Educational Research Journal*. 2006. Vol.5. P.178-202.

71. Kautto M. Investing in Services in West European Welfare States. *Journal of European Social Policy*. 2002. Vol. 12(1). P.53-65.

72. Kennedy J.V. Ending Poverty: Changing Behaviour, Guaranteeing Income and Transforming Government. U.S.: Estover Road, 2008. 261 p.

73. King G., Murray Ch. Rethinking Human Security. *Political Science Quarterly*. 2001-2002. Vol. 116(2).

74. Kirkham K. An Overview: From Contradictions of Capital to the History of Contradictions of Welfare State. *The Journal of Social Policy Studies*. 2017. Vol. 15. №2. P.309-322.

75. Korpi W., Palme J. The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality Welfare Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries. *American Sociological Review*. 1998. Vol. 63. P.661-687.

76. Kotlikoff L., Spivak A. The Family as an Incomplete Annuities Market. *Journal of Political Economy*. 1981. Vol. 89(2). P.372-391.

77. Kotlikoff L., Wise D. The Incentive Effects of Private Pension Plans. *Financial Aspects of the US Pension System*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.

78. Koziuk V.V., Dluhopolskyi O.V., Farion A.I., Dluhopolska T.I. Crony sectors as a barrier to economic well-being and ecologization (case of Ukraine). *Economics and Sociology*. 2018. Vol. 11. №3.

79. Kronauer M., Linne G. Flexicurity: Die suche nach Sicherheit in der Flexibilitat. Berlin: Sigma, 2005.

80. Labor force participation rate URL: <http://data.worldbank.org/indicator>.
81. Labour force statistics URL: <http://stats.oecd.org/Index>.
82. Laitner J. Bequests, Gifts and Social Security. *Review of Economic Studies*. 1988. Vol. 55(2). P.275-299.
83. Laterza V. Finland: Basic Income Experiment – What we Know. URL: <http://www.basicincome.org>.
84. Lipschutz R.D. On Security. New York: Columbia UP, 1995. P.1-13.
85. Lisbon Strategy URL: http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs.
86. Lister R. New Conceptions of Citizenship. In: N. Ellison and C. Pierson, *Developments in social policy*. Basingstoke: Macmillian, 1998.
87. Maioni A. Parting at the Cross-Roads: the Development of Health Insurance in Canada and the U.S. *Comparative Politics*. 1997. Vol. 29(4). P.411-431.
88. Marshall T.H. *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
89. McDonald D. Defend, Militate and Alternate: Public Options in a Privatised World. In: Pradella, L., Marois, T. *Polarising Development, Alternatives to Neoliberalism and the Crisis*. London: Pluto Press, 2014. P.119-130.
90. McDonald M. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*. 2008. Vol. 14(4). P.1-36.
91. Mincome URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mincome>.
92. Ministry of Social Policy of Ukraine URL: <https://www.msp.gov.ua>.
93. Mirrlees J.A. An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation. *Review of Economic Studies*. 1971. Vol. 38(114).
94. Mulligan C.B., Sala-i-Martin X. Social Security in Theory and Practice (I): Facts and Political Theories. *NBER Working Papers*. 1999. Vol. 7119.
95. Mulligan C.B., Sala-i-Martin X. Social Security in Theory and Practice (II): Efficiency Theories, Narrative Theories, and Implications for Reform. *NBER Working Papers*. 1999. Vol. 7119.
96. Munnell A.H. Lessons from the Income Maintenance Experiments. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org>.

97. Murray Ch. *In Our Hands: A Plan to Replace the Welfare State*. Washington, D.C.: The AEI Press, 2006. 217 p.

98. Myles J., Quadagno J. Political Theories of the Welfare State. *Social Service Review*. 2002. № 76(1). P.34-57.

99. Pampel F.C., Williamson J.B. *Age, Class, Politics and Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

100. Paris R. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? *International Security*. 2001. Vol. 26(2).

101. Parsons T. *Essays in Sociological Theory*. New York: The Free Press, 1954.

102. Peng I. Gender and Welfare State Restructuring in Japan. *Discovering the Welfare State in East Asia*. Praeger, 2002.

103. Pension spending. URL: <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>.

104. Pierson P. Increasing Returns, Path Dependence and the Study of Politics. *American Political Science Review*. 2000. Vol. 94(2). P.251-267.

105. Polanyi K. *The Great Transformation: The Political and Economical Origins of Our Time*. New York: Rinehart, 1944.

106. Pollock A.M. *NHS: The Privatization of our Health Care*. London: Verso, 2006.

107. Powell M., Miller R. Framing Privatization in the English national Health Services. *Journal of Social Policy*. 2014. Vol. 43(3). P.575-594.

108. Prahaland C.K., Hammond A. Serving the World's poor profitably. *Harvard Business Review*. 2002. September.

109. Public spending on labour markets URL: <https://data.oecd.org/socialexp/public-spending-on-labour-markets.htm>.

110. Purdy D. *Social Power and the Labour Market: A Radical Approach to Labour Economics*. London, 1988. P.2-4.

111. Refugees and internally displaced persons. URL: <https://unstats.un.org/unsd/genderstatmanual>.

112. Roe P. Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization. *Security Dialogue*. 2004. Vol. 35(3). P.279-294.

113. Roosma, F., Gelissen, J., van Oorschot, W. The Multidimensionality of Welfare State Attitudes: A European Cross-National Study. *Social Indicators Research*. 2013. Vol.113(1). P.235-255.

114. Sala-i-Martin X. A Positive Theory of Social Security. *Journal of Economic Growth*. 1996. Vol. 1(2). P.277-304.

115. Schwarzer H. Social Security Systems in the Global South and the Case of Brazil. *MPI Workshop «Soziale Sicherung und die Post-2015 Agenda»* (Munich, 2014, June 30). URL: <http://www.social-protection.org>.

116. Smith H. Bad, Mad, Sad or Rational Actor? Why the Securitization Paradigm Makes for Poor Policy Analysis in North Korea. *International Affairs*. 2000. Vol.76(3). P.593-617.

117. Smithies R. Public and Private Welfare Activity in the United Kingdom, 1979 to 1999. *CASE Paper*. 2005. Vol. 93.

118. Social Expenditure – Aggregated data. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOCX_AGG

119. Social Progress Index 2017. URL: <https://www.socialprogressindex.com>.

120. Social Protection Floors Recommendation. *Recommendation concerning National Floors of Social Protection*. 2012. № 202.

121. Social Security for social justice and a fair globalization. Recurrent discussion on social protection (social security) under the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization. International Labour Conference, 100th Session, 2011 (Geneva).

122. Social spending. URL: <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>.

123. Social Expenditure Database (SOCX). URL: <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.

124. Steinmo S., Thelen K., Longstreth F. Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

125. Stiller S., Kersbergen K. Welfare State Research and the Independent Variable Problem: What to Explain and How to Explain? *Paper presented at the ESPANet conference*. Fribourg, Switzerland (22-24 September, 2005).

126. Strategy of the State Migration Policy of Ukraine for the period up to 2025. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
127. Tabellini G. A Positive Theory of Social Security. *IGIER*. 1992.
128. Takasu Y. Statement at the International Conference on Human Security in a Globalized World. Ulan Bator, 2000.
129. Tangrian A. Liberal and Trade-unionist concepts of flexicurity: modelling in application to 16 European congress. *WSI-Diskussionspaper*. 2004. Vol.131.
130. Tangrian A. Monitoring flexicurity policies in Europe from three different viewpoints. *WSI-Diskussionspaper*. 2006. Vol.45. 29 p.
131. Taylor J. Neo-Marxism and Underdevelopment – a Sociological Phantasy. *Journal of Contemporary Asia*. 1974. Vol.4(1). P.5-23.
132. The OECD indicators on Employment Protection Legislation. URL: <http://www.oecd.org/els/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm>.
133. The *Good Country Index*. URL: <https://goodcountry.org>.
134. The Legatum Prosperity Index 2016. URL: <http://www.prosperity.com/rankings>.
135. The Social Justice Index. URL: <https://www.social-inclusion-monitor.eu/about-sim-europe/social-justice-index>.
136. The *World Justice Project (WJP) Rule of Law Index*. URL: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index>.
137. Therborn G. When, How and Why Does a Welfare State Become a Welfare State? *European Consortium for Political Research Joint Workshops* (March 20-25, 1983). Freiburg, Germany, 1983.
138. Thomas C. Global Governance, Development and Human Security: Exploring the Links. *Third World Quarterly*. 1999. Vol. 22(2).
139. Toebes B. The Right to health and the Privatization of National Health Systems: a Case Study of the Netherlands. *Health and Human Rights*. 2006. Vol.9(1). P.102-127.

140. Treaty of Rome 1957. URL: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Rome>.
141. Trier W.E. Who Framed “Social Dividend”? *USBIG Discussion Paper*. 2002. Vol.26. March.
142. U.S. House Ways and Means Committee. 1996. Sec. 1.
143. Universal Declaration of Human Rights. *International Human Rights Law Selected Documents*. Europa-Institut of Saarland University. Verlag Alma Mater, Saarbrücken, 2015. P.17-22.
144. van Parijs, P. What’s Wrong with a Free Lunch? Boston: Beacon Press, 2000.
145. von Gunten L., Fluder R. Benefit trajectories in the Swiss social security system: benefit reciprocity indicators based on administrative data. BFH Center for Social Security. URL: www.bfh.ch
146. Waever O., Buzan B., Kelstrup M., Lemaitre P. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. New York: St. Martin’s Press, 1993. 221 p.
147. What is Unconditional Basic Income? URL: <http://basicincome-europe.org/ubie>.
148. Why Murrays big idea won’t work. *The Atlantic*. 2006. April. URL: <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/04>.
149. Why Silicon Valley is Embracing Universal Basic Income? URL: <http://www.theguardian.com>.
150. Wilensky H.L. The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures. Berkeley: University of California Press, 1975.
151. Wilthagen T., Tros F. The concept of “flexicurity”: a new approach to regulating employment and labour markets. *Transfer*. 2004. Vol.10(2). P.166-186.
152. Wilthagen T., Tros F., van Lieshout H. Towards “flexicurity?”: balancing flexibility and security in EU member states. *13th Worlds Congress of the International Industrial Relations Association (IIRA)*. Berlin, 2003.
153. World Bank national accounts data and OECD National Accounts data files. URL: <http://data.worldbank.org/indicator>
154. World Social Protection Report 2017-2019: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals. Geneva: ILO, 2017.

155. Zatonatska T., Devemy J.-F. Financing of science and technology through public private partnership. *Regional Innovations*. 2014. №3. P.41-49.

156. Zatonatska T., Martynovych D. State aid for sectors of national economy under global crises. *Regional Innovations*. 2015. №1. P.32-38.

157. Zimmermann K.F. Germany's Labour Market Turnaround. *Wall Street Journal*. 2010. April 12. P.13.

158. Балуев Д.Г. Личностная и государственная безопасность: современное международно-политическое измерение: дис. ... докт. полит. наук. Н. Новгород, 2004.

159. Барлова Ю.Е. Английское законодательство о бедных в XVIII – первой половине XIX века. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. № 3. С.27-31.

160. Безусловный базовый доход. Деньги каждому и просто так. URL: <http://pamtoday.com/bezuslovnyj-bazovyj-dohod-dengi-kazhdomu-i-prosto-tak.html>.

161. Бюджет України 2016: Статистичний збірник. К., 2017. 316 с.

162. Вінічук М.В. Соціальна компонента економічної безпеки України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Львів, 2016. 218 с.

163. Декларація соціального прогресу і розвитку URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

164. Дембинская Н. Халява кончилась: почему Финляндия отказалась от выплаты базового дохода? URL: <https://pandoraopen.ru/2018-04-27>.

165. Длугопольский А. В., Длугопольская Т. И. Ценность доверия в современной экономике. *Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Conference Proceedings of the International Scientific Internet-Conference (Ополе, 8 December 2016)*. Opole – Berdyansk – Slavyansk, 2016. P.86–89.

166. Длугопольська Т. І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту: зарубіжні підходи. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. №3/5(29). С.48–53.

167. Длугопольська Т. І. Інтеграція ВПО у приймаючі громади як складова соціальної політики України. *Управління інноваційною складовою економічної*

безпеки: монографія. Т.4. Розробка та валідація нових методів оцінки глобальних та локальних викликів у системі забезпечення соціальної та екологічної безпеки території / За ред. О. В. Прокопенко, В. Ю. Школи, В. О. Щербаченко. Суми, 2017. С.197–208.

168. Длугопольська Т. І. Історія розвитку законодавства про соціальний захист населення: міжнародний аспект. *Актуальні проблеми правознавства: збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ*. 2016. №3(7). С.58–63.

169. Длугопольська Т. І. Ключові концепції соціальної безпеки: міжнародна практика та Україна. *Бізнес-інформ*. 2017. №2. С.15–21.

170. Длугопольська Т. І. Міграційні проблеми країн Європи як загроза фінансово-економічній та соціальній безпеці. *Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей XIII міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Тернопіль, 24-25 березня 2016 р.)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С.115–116.

171. Длугопольська Т. І. Міграція як виклик системі соціальної безпеки України (результати соціологічного опитування). *Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 120-річчя Національного університету біоресурсів і природокористування України (Ніжин, 27 квітня 2018 р.)*. Ч.1. Ніжин, 2018. С.160–161.

172. Длугопольська Т. І. Модель безумовного базового доходу як варіант трансформації держави добробуту у XXI столітті. *Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 7 березня 2017 р.)*. Полтава: ЦФЕНД, 2017. С.83–85.

173. Длугопольська Т. І. Нормативно-правове обґрунтування соціальної безпеки на міжнародному рівні: історичний та правовий аспекти. *Економічний аналіз*. 2016. Т.25. №1. С.14–21.

174. Длугопольська Т. І. Політичні концепції соціальної безпеки в контексті функціонування економіки добробуту. *Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали доповідей*

Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 21 квітня 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С.7–9.

175. Длугопольська Т. І. Роль міжнародних та громадських організацій у соціальній адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27. № 1. С.39–45.

176. Длугопольська Т. І. Соціальна безпека держави. Проблеми і передумови забезпечення соціальної безпеки держави. *Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки*: колективна монографія / За заг. ред. Л.М. Черчик. Луцьк: Терен, 2018. С. 215-228; 370-386.

177. Длугопольська Т. І. Соціальна безпека як пріоритет держави загального добробуту: концептуальні моделі та проблеми гарантування. *SWorld Journal*. 2017. Issue № 13. P.361–370.

178. Длугопольська Т. І. Соціальний захист населення з позицій теорії марнотратності: виклики для продуктивності. *Продуктивна спроможність націй: приклад України*: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 червня 2017 р.). К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2017. С.150–151.

179. Длугопольська Т. І. Соціальні права в контексті забезпечення соціальної безпеки громадян. *Актуальні проблеми правознавства*: збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. 2017. № 2(10). С.63–68.

180. Длугопольська Т. І. Стан соціальної захищеності населення України (результати всеукраїнського опитування). *Сучасні технології менеджменту*: Матеріали ювілейної, присвяченої 25 річниці створення СНУ імені Лесі Українки, міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (7 листопада 2018 р.). Луцьк, 2018. С.193-194.

181. Длугопольська Т. І. Стандарти Міжнародної Організації Праці щодо соціальної безпеки: зарубіжні орієнтири для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 18. С.90–94.

182. Длугопольська Т. І. Чи є держава добробуту загрозою глобальній конкурентоспроможності економіки? *Сучасні механізми реалізації конкурентної політики України в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17 листопада 2016 р.). К.: КНУБА, 2016. С.46–49.

183. Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. *Аналіз політики: навчально-методичний посібник для студентів денної форми навчання (галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», напрям підготовки 051 «Економіка»)*. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 39 с.

184. Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. Експерименти із запровадження безумовного базового доходу в світі: здобутки та невдачі. *Наукові засади розвитку знань економічної теорії: збірник тез наукових робіт учасників I міжнародної науково-практичної конференції з економічної теорії (Черкаси, 21-23 квітня 2017 р.)*. Черкаси, 2017. С.97–101.

185. Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2(30). С.32–46.

186. Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. Майнова нерівність як загроза соціальній безпеці: внесок А.Дітона – лауреата Нобелівської премії з економіки 2015 року. *Modern Transformation of Economic and Management in the Era of Globalization: Proceedings of the Conference (29 January 2016)*. –Klaipeda: Klaipedos Universitetas, 2016. P.4-8.

187. Длугопольський О. В. М.І. Туган-Барановський про взаємозв'язок соціально-політичних рухів та економічного розвитку. *М.І.Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець (до 150-річчя від дня народження): монографія*. К.: Наукова думка, 2015. С.157-166.

188. Длугопольський О. В. Особливості фінансування соціального захисту в країнах Азії: японський вектор формування держави добробуту. *Фінанси України*. 2014. № 11. С.75-97.

189. Длугопольський О. В. Реформування суспільного сектору економіки та нові підходи до управління публічними фінансами: Монографія. Київ: ДНУ «Академія фінансового управління», 2012. 280 с.

190. Длугопольський О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій: Монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 632 с.

191. Догляд за літніми людьми у Швеції. *Соціальна політика і соціальна робота: Український науковий і громадсько-політичний часопис*. 2001. № 1(17). С.34-45.
192. Ерхард Л. Добробут для всіх. Дюссельдорф, 1957.
193. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>.
194. Європейський кодекс соціального забезпечення. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>.
195. Затонацька Т.Г. Світові тенденції формування напрямів державної інвестиційної політики: практика реалізації в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2016. №156(1-2). С.26-30.
196. Звіт за результатами дослідження впливу проекту «Всебічна стабілізаційна підтримка для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і постраждалого населення в Україні», ІОМ Ukraine (Київ, 2016 р.).
197. Іващенко Т.О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С.75-79.
198. Іляш О.І., Гринкевич С.С., Кокнаєва М.О. Стратегічні імперативи управління фінансово-економічною безпекою підприємств торгівлі. Львів: монографія. Львів: ПП «Ощипок М.М., 2015. 210 с.
199. Іляш О.І., Васильців Т.Г. Пріоритети державного регулювання у сфері соціально-економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. №3(32). С.150-157.
200. Калачова Г. Субсидія за новими тарифами: чи вистачить в бюджеті грошей? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/11/22/642592>.
201. Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. К.: Ваклер, 2006. 256 с.
202. Кічурчак М.В. Відтворення суспільних благ в економічній системі України: концептуальні засади теорії та практики: монографія. Львів, 2016. 494 с.
203. Коваль О.П. Соціальна безпека: сутність та вимір: наукова доповідь. К.: НІСД, 2016.

204. Козюк В.В. Кейнсіанство – ідеологія, риторика та маніпуляція. *Економічна правда*. 2017. URL: <http://www.epravda.com.ua>.
205. Конкурс для громад Донецької та Луганської областей. URL: <http://iom.org.ua/ua>.
206. Конституція України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>.
207. Лутай О. На що вплинуть нові розміри мінзарплати та прожиткового мінімуму? URL: http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article.
208. Ломачинська І.А., Щур Р.І. Соціально-економічні ефекти бюджетно-податкової децентралізації. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Том 22. Вип. 5(58). С.180-183.
209. Лотар Ф. 60-річчя соціальної ринкової економіки: залежність від обраного шляху та його зміни. *Соціальна ринкова економіка: орієнтири для євроінтеграційних трансформацій України: KAS Policy Paper*. 2015. Vol. 25. С.7-15.
210. Мартинюк В.П., Длугопольська Т.І. Видатки на соціальні пенсії в контексті забезпечення соціальної безпеки держави: міжнародні порівняння. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4(45). С.118-131.
211. Мартинюк В.П., Длугопольський О.В., Длугопольська Т.І. Еволюція держави добробуту та екологізація її розвитку. *Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання*. 2017. №11. С.108–115.
212. Матвеев С.О., Музиченко Г.В. Соціальна політика Отто фон Бісмарка і сучасність. *Український історичний журнал*. 2008. № 6. С.134-149.
213. Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
214. Мюллер-Армак А. Економічний порядок та економічна політика. *Студії та концепції до соціальної ринкової економіки та європейської інтеграції*. Фрайбург, 1966.
215. Ноянзина О.Е. Использование концепции Human Security в изучении социальной безопасности. *Известия Алтайского гос. ун-та*. 2010. №2/1(66). С.199-202.

216. Обліковано 1599171 переселенець. URL: <http://www.msp.gov.ua/main>.
217. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналітична доповідь. К.: НІСД, 2012. 88 с.
218. Отчет о результатах исследования потребностей громад, участвующих в проекте «Поддержка стабилизации местных сообществ Донбасса», МОМ (октябрь – ноябрь 2015 г.).
219. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
220. Павлова Л.О. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент соціальної захищеності населення. *Ефективні інструменти сучасних наук: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф.* Прага: Publishing House «Education and Science», 2013. С.79–83.
221. Палій Н.С. Система діагностики соціальної безпеки. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru.
222. Підписано Європейський кодекс соціального забезпечення. URL: <http://hrliga.com/index.php?module=news&op>.
223. Поснова Т.В. Соціальні індикатори як інструменти визначення рівня економічної безпеки у соціальній сфері. *Наукові праці НДФІ*. 2011. №2.
224. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page2>.
225. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ МЕРТ України №60 від 02.03.2007. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>.
226. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ МЕРТ України №1277 від 29.10.2013. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>.
227. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова КМУ №3-97-ВР від 16.01.1997. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр>.

228. Про національну безпеку України: Закон України №2469-VIII від 21.06.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

229. Про основи національної безпеки України: Закон України №964-IV від 19.06.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

230. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України №105/2007 від 12.02.2007. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.

231. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1.04.2014 р. №333-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.

232. Про схвалення Стратегії подолання бідності: Розпорядження КМУ від 16.03.2016 р. №161-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>.

233. Серебрянников В., Хлопьев А. Социальная безопасность России. М., 1996.

234. Сімахова А.О. Інноваційно-інвестиційна стратегія забезпечення соціальності у розвитку: монографія / За наук. ред. Тимошенко Л.М. Д.: ДНУ, 2015. 196 с.

235. Сімахова А.О. Соціальність як детермінанта розвитку соціальної економіки у глобальних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С.47-50

236. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

237. Скулиш Ю.І. Вдосконалення механізму фінансування соціальної сфери в Україні. *Економіка і держава*. 2011. №6. С.32-36.

238. Смаль В. Большое переселение: сколько в Украине перемещенных лиц и как сложилась их судьба. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications>.

239. Соціальна економіка: навчальний посібник / За ред. О.О. Беляєва, Є.Б. Ніколаєва. К.: КНЕУ, 2014.

240. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія / [О.Ф. Новікова, О.Г. Сидорчук, О.В. Панькова та ін.]. Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.

241. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України №287/2015 від 06.05.2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>.

242. Страхування: Підручник / [Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Пікус Р.В. та ін.]; за ред. В.Д.Базилевича. К.: Знання, 2008. 1019 с.

243. Тарандо Е.Е. Общественные блага: политэкономический подход. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5: Экономика.* 2005. Выпуск 2. С.38-43.

244. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія. К.: ІПК ДСЗУ, 2011.

245. Удосконалення системи соціальної допомоги та надання пільг в Україні: матеріали Міжнародного наук.-практ. семінару (Київ, 24-25 листопада, 2005 р.). К.: НДІ соціально-трудових відносин, 2005. 131 с.

246. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015-2018 роках. URL: <https://www.msp.gov.ua>.

247. Усар М., Іващенко А. Аналіз діяльності фонду соціального страхування на випадок безробіття. К., 28 с.

248. Харламова Г. Оцінка стабільності національної безпеки: нові рамки для аналізу. URL: <http://ua-ekonomist.com/18133-ocnka-stablnost-naconalnoyi-bezpeki-nov-ramki-dlya-analzu>.

249. Ціна держави: видатки. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure>.

250. Ціна держави: пенсійний фонд. URL: <http://cost.ua/budget/expenditure/pension>.

251. Чепурний О.В. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України. *Ефективна економіка.* 2012. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1365>.

252. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Дніпро: Нац. гірничий ун-т, 2011. 357 с.

253. Яновский Р.Г. Глобальные изменения и социальная безопасность. М., 1999.

254. Ярочкин В.И. Теория безопасности. М., 2005.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1

Індекс соціального прогресу в розрізі країн світу [119]

Рейтинг	Країна	Значення SPI	ВВП на особу, тис. \$ за ПКС
Дуже високий соціальний прогрес			
1	Норвегія	88,36	62,448
2	Швеція	88,06	43,741
3	Швейцарія	87,97	54,697
4	Ісландія	87,62	41,250
5	Нова Зеландія	87,08	32,808
6	Канада	86,89	41,894
7	Фінляндія	86,75	38,846
8	Данія	86,63	41,991
9	Нідерланди	86,50	44,945
10	Австралія	86,42	42,831
Високий соціальний прогрес			
11	Великобританія	84,68	37,017
12	Ірландія	84,66	44,931
13	Австрія	84,45	44,376
14	Німеччина	84,04	43,207
15	Японія	83,15	35,614
16	США	82,85	51,340
17	Бельгія	82,83	40,607
18	Португалія	81,91	25,596
...			
31	Італія	77,38	34,167
Вище середнього рівня			
32	Угорщина	74,80	22,914
33	Латвія	74,12	21,825
34	Греція	74,03	24,540
...			
56	Парагвай	67,10	7,833
Нижче середнього рівня			
57	Таїланд	66,34	13,932
58	Туреччина	66,24	18,660
59	Боснія і Герцеговина	66,15	9,387
60	Грузія	65,89	6,946
61	Вірменія	65,70	7,527
62	Україна	65,69	8,508
...			
98	Непал	55,33	2,173
Низький соціальний прогрес			
99	Камбоджа	53,96	2,944
100	Бангладеш	53,39	2,853
...			
125	Нігерія	43,31	5,423
Дуже низький соціальний прогрес			
126	Ефіопія	41,04	1,336
...			
133	Центральноафриканська республіка	31,42	0,584

Додаток Б

Таблиця Б1

Перелік базових актів, що регулюють питання соціальної безпеки в контексті забезпечення прав людини*

Універсальні документи, що регулюють питання соціальної безпеки	Регіональні інструменти забезпечення соціальної безпеки
<ul style="list-style-type: none"> • Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (<i>Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide</i>, 9.12.1948); • Загальна декларація прав людини (<i>Universal Declaration of Human Rights</i>, 10.12.1948); • Конвенція про статус біженців (<i>Convention relating to the Status of Refugees</i>, 28.07.1951); • Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації (<i>International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination</i>, 21.12.1965); • Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (<i>International Covenant on Civil and Political Rights</i>, 16.12.1966); • Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (<i>International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights</i>, 16.12.1966); • Декларація соціального прогресу та розвитку (<i>Declaration on Social Progress and Development</i>, 11.12.1969); • Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>, 18.12.1979); • Декларація про ліквідацію усіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії чи переконань (<i>Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief</i>, 2.11.1981); • Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (<i>Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>, 10.12.1984); • Конвенція про права дитини (<i>Convention on the Rights of the Child</i>, 20.11.1989); • Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудових мігрантів та членів їх родин (<i>International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Their Families</i>, 18.12.1990); • Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (<i>Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities</i>, 18.12.1992); • Конвенція про права осіб з інвалідністю (<i>Convention on the Rights of Persons with Disabilities</i>, 13.12.2006); • Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (<i>International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance</i>, 20.12.2006). 	<ul style="list-style-type: none"> • Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (<i>Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms</i>, 4.11.1950); • Європейська соціальна хартія (<i>European Social Charter</i>, 18.10.1961); • Європейський кодекс соціального забезпечення (<i>European Code of Social Security</i>, 16.04.1964); • Американська конвенція прав людини (<i>American Convention on Human Rights</i>, 22.11.1969); • Африканська хартія прав людини і народів (<i>African Charter on Human and People's Rights</i>, 27.06.1981); • Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (<i>European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>, 26.11.1987); • Рамкова конвенція про захист національних меншин (<i>Framework Convention for the Protection of National Minorities</i>, 1.02.1995); • Переглянута Європейська соціальна хартія (<i>Revised European Social Charter</i>, 3.05.1996); • Конвенція про права людини і біомедицину (<i>Convention on Human Rights and Biomedicine</i>, 4.04.1997); • Європейська конвенція про громадянство (<i>European Convention on Nationality</i>, 6.11.1997); • Арабська хартія прав людини (<i>Arab Charter on Human Rights</i>, 25.05.2004).

* Авторська розробка

Додаток В

Таблиця В1

Генезис держави загального добробуту*

Період	Етапи	Характеристика
1880-1914 рр.	Зліт “зародкової” держави добробуту (take-off of embryonic welfare state)	У докапіталістичних суспільствах ключова роль в забезпеченні добробуту відводилась церкві та родині, тоді як держава лише опікувалась забезпеченням громадського порядку. Розквіт держави добробуту в сучасному розумінні цього слова почався саме із Технологічної революції, коли започаткування масового виробництва сприяло поширенню нових технологій та інновацій у галузях транспорту і зв'язку. Соціальні та демографічні зміни, викликані індустріалізацією, зростання залежності добробуту від рівня оплати праці, підвищення концентрації працівників на великих підприємствах, розвиток профспілкових рухів спричинили збільшення попиту на державні послуги та обсягу державних видатків.
1918-1950 рр.	Експансія держави добробуту (welfare state expansion)	Велика депресія 1930-х рр., нерівномірний розподіл доходів, слабка регуляція фінансових систем сприяли закріпленню кейнсіанських методів регулювання соціально-економічного розвитку. Тейлоризм (зростання інтенсивності праці) і фордизм (розвиток масового виробництва) загострили протиріччя центру і периферії, відділення процесу і об'єкту праці (т.з. відчуження), породжуючи невдоволення працюючого населення. Усе це вимагало пошуку компромісу – інтервенції держави для врегулювання протиріч між капіталом і працею. Неабияку роль в цьому процесі відіграли план Маршалла, євроінтеграційні процеси та міжнародні інституції (GATT, IMF, NATO, OECD). В більшості країн Заходу набули поширення три т.з. “мовчазні революції” добробуту: 1) сприяння повній зайнятості із залученням жінок до робочої сили; 2) розширення пенсійних програм; 3) перехід від системи соціального забезпечення до генерації “віртуальної робочої сили”.
1960-1975 рр.	Прискорення розвитку держави добробуту (acceleration of the welfare state)	Революційні зміни в технологіях, управлінні, споживанні та зайнятості (постіндустріалізм) призвели до трансформації глобального виробництва. Політика підтримки повної зайнятості, відповідних соціальних гарантій вступила у протиріччя із короткостроковими раціональними інтересами власників бізнесу. Наприкінці 1960-х рр. кейнсіанські механізми регулювання сукупного попиту досягли меж – профспілки та великі корпорації змагалися за владу, захищаючи власні інтереси за умов зростання цін. Необхідність зростання соціальних видатків, спричинена вимогами гарантування соціальних стандартів життя, чинила інфляційний тиск на економіку. Проявилось т.з. “первинне протиріччя капіталу” – влада працівників перевищила владу капіталу, підштовхуючи рівень зарплати вгору та скорочуючи корпоративні прибутки. Соціальні фонди почали скорочуватись, провокуючи стагфляцію, безробіття, фінансову кризу. Капітал почав переорієнтовуватися на нові території із меншими витратами факторів виробництва (включення в глобальну економіку нових країн, переважно розвиткових). У 1960-х рр. загострились протиріччя між виробництвом і споживанням – реальна зарплата скорочувалась, підриваючи ефективний попит. Держава добробуту зіткнулась із дилемою – відмова від підтримки повної зайнятості або дефіцитне фінансування відстроченої зарплати. Посилилась проблема балансу інтересів між забезпеченням конкурентоспроможності на ефективності на мікрорівні та гарантуванням відповідного рівня життя для громадян на макрорівні.

Продовження додатку В

1975-2008 рр.	Неоліберальна реструктуризація держави добробуту (neoliberal restructuring of the welfare state)	Прискорене зростання соціальних витрат протягом 1960-1970-х рр. спричинило уповільнення темпів глобального середньорічного економічного зростання у 1974 р. до 2% порівняно із 5% у 1965 р. Нафтова криза 1970-х рр. іще більшою мірою спричинила падіння прибутків, підбив інвестиційних можливостей для технологічних інновацій. Обмежені ресурси спрямовувались у біологічні та інформаційні технологічні інновації. Структурна фрагментація виробництва (постфордизм) перебудувала його географію (розпад ланцюгів вартості, модульність, аутсорсинг, цифрова революція). Цей період не розширив, і не демонтував масштабні програми соціального забезпечення, однак актуалізував проблему їх фінансування. У 1990-2000-х рр. в центрі уваги опинилася приватизація державних послуг (освіта, охорона здоров'я, водо- та енергопостачання). Поширення культури свободи та підприємництва, технологічний розквіт, інформатизація економіки сприяли популяризації індивідуальної відповідальності за розв'язання проблем нерівності, а роль соціальної політики змістилась на інвестування соціальних навичок в освіту, а не безпосередній перерозподіл багатства. Зростання приватних інвестицій у ринок житла та фінансові продукти через іпотечне кредитування загострило боргову проблему, підірвало баланс між доходами і споживанням. Усе це в сукупності призвело до глобальної фінансової кризи.
2008 р. – теперішній час	Держава добробуту після фінансової кризи 2008 р. (welfare state after the financial crisis)	Криза 2008 р. стала результатом асиметричного розподілу доходів та загострення довгострокових проблем, пов'язаних із надмірним нагромадженням та прибутковістю активів (глобальний дисбаланс, зростаюча нерівність, невизначеність та виклики технологічного прогресу). Також загострились “відносини капіталу і природи”, пов'язані із руйнівним впливом капіталізму на навколишнє середовище та людину. Невдоволення приватизованими соціальними службами, які часто не виконували покладених на них функцій та імітували принципи роботи корпоративного сектору, криза державних фінансів сприяли появі нових гравців (неурядових організацій, профспілок, громадських та релігійних об'єднань), що відігравали усе більшу роль у наданні суспільних послуг та соціальному забезпеченні. В результаті цього зросла роль державно-приватного партнерства і моделі welfare mix.

*Побудовано на основі: [56; 74; 90; 98; 201]

Додаток Г

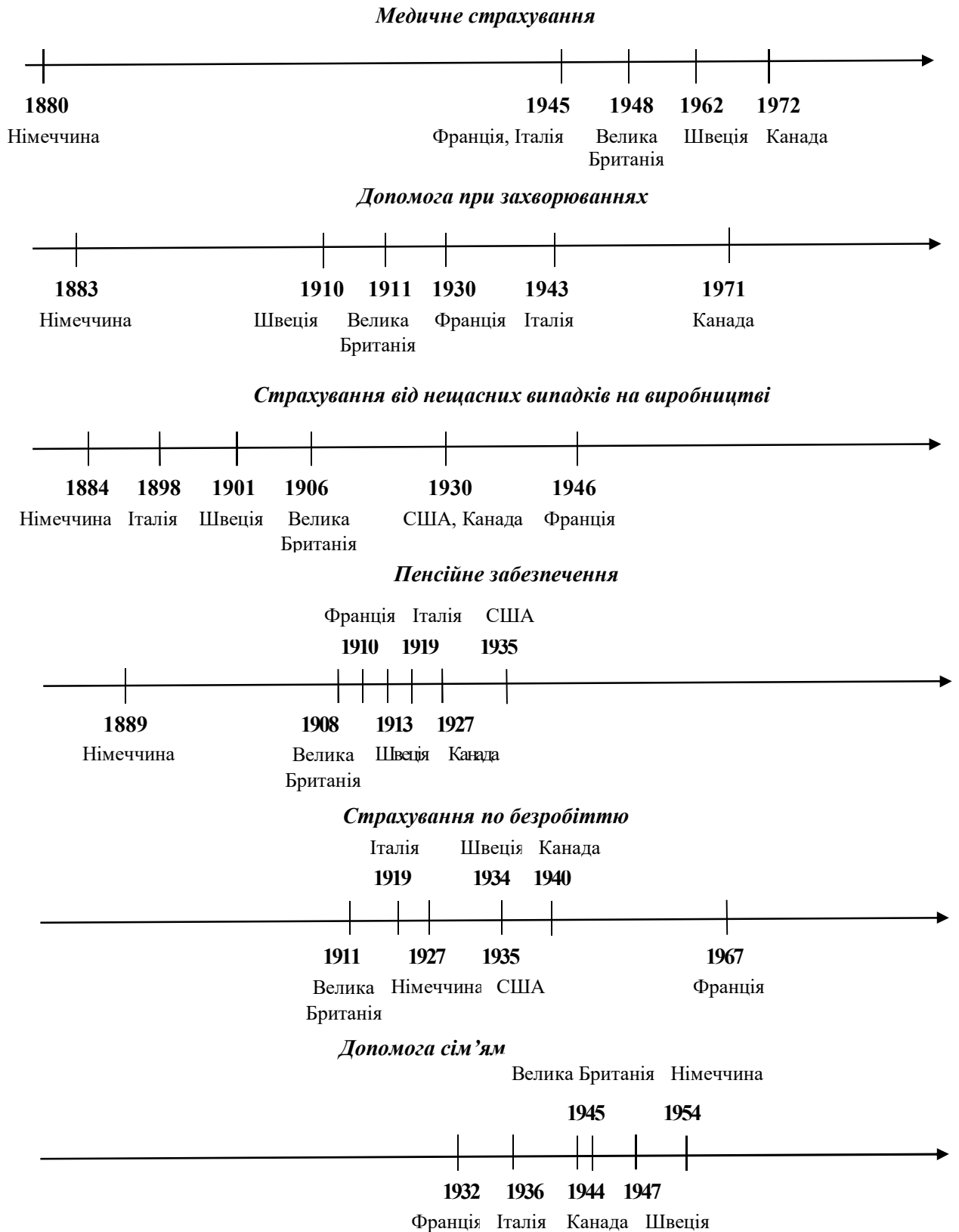

Рис. Г1. Роки запровадження основних соціальних програм*

*Авторська розробка

Додаток Д

Таблиця Д1

«Три світи» держави добробуту Г.Еспінг-Андерсена [188]

Фактори	Ліберальна (англо-саксонська)	Консервативна (корпоративна)	Соціал-демократична (універсальна)
Політична економія	лібералізм (laissez-faire)	консерватизм (етатизм, патерналізм)	соціал-демократія
Цілі та цінності	самозабезпечення індивідів на ринку, свобода, індивідуалізм	безпека через спорідненість, підтримка статусних відмінностей	декомодифікація, рівність, безпека через універсалізм
Домінуючі форми послуг	послуги із допомоги, стимулювання приватної системи опіки	соціальне страхування, послуги із допомоги	універсальні послуги
Декомодифікація	низька	середня (для зайнятих – висока)	Висока
Резидуальність	висока	висока	слабка
Приватизація	висока	низька	низька
Корпоративізм / Етатизм	слабкий	сильний	слабкий
Стратифікація	загострення існуючої нерівності	закріплення статусної диференціації	егалізація
Перерозподіл	низький	помірний	високий
Гарантія повної зайнятості	слабка	середня	сильна
Центр добробуту та солідарності (welfare mix)	ринок	сім'я	державна
- роль сімейних зв'язків	незначна	головна	незначна
- роль ринкового регулювання	головна	незначна	незначна
- роль державного регулювання	незначна	допоміжна	головна
Прагнення до гендерної рівності	середнє	низьке	високе
Приклади країн	США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Великобританія	Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Бельгія	Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія

Додаток Е

Таблиця Е1

Реформи на ринку праці Німеччини до початку фінансово-економічної кризи [209]

Етапи реформи	Заходи	Наслідки
Job-AQTIV (2002)	<ul style="list-style-type: none"> - ефективніше застосування інструментів ринку праці, - впровадження нових інструментів якісної оцінки кваліфікації безробітних, - зміна порядку виплати допомоги під час та після участі в тренінгах з підвищення кваліфікації, 	Краща ефективність пошуку роботи
Hartz I, II (2003)	<ul style="list-style-type: none"> - дерегулювання та лібералізація для агенцій із тимчасового працевлаштування, - жорсткіші умови оцінки прийнятності вакансій для безробітних і запровадження санкцій для одержувачів допомоги із безробіття, - дозвіл визначеним приватним фірмам надавати працівникам допомогу з пошуку роботи, 	Краща ефективність пошуку роботи, вищі стимули до виходу на роботу
Hartz II (2003)	<ul style="list-style-type: none"> - реформа «малої зайнятості» із обмеженими платежами до фондів соціального страхування, - субсидії для безробітних, що стали самозайнятими, 	Вищі стимули до виходу на роботу
Hartz III (2004)	<ul style="list-style-type: none"> - реорганізація Федеральної служби зайнятості в Агенцію, що стала ефективнішим постачальником послуг, - спрощення активних та пасивних інструментів політики сприяння зайнятості, 	Краща ефективність пошуку роботи
Hartz IV (2005)	<ul style="list-style-type: none"> - поєднання допомоги по безробіттю і соціальної допомоги у залежну від забезпечення сім'ї програму «Допомога по безробіттю – 2», - впровадження One-Euro-Jobs – роботи з оплатою 1 євро за годину без втрати соціальної допомоги, 	Вищі стимули до виходу на роботу для одержувачів соціальної допомоги
Подальші заходи (2006-2008)	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення порогового віку для раннього виходу безробітних на пенсію з 60 до 63 років з 2006 до 2008 р., - підвищення нормальної ставки ПДВ на 3 в.п. до 19% із одночасним зниженням платежів із страхування від безробіття, - скасування у 2008 р. норми, що безробітні у віці 58 років можуть одержувати допомогу, не шукаючи активно роботу 	Кращі стимули до виходу на роботу, особливо для старших людей

Додаток Є

Таблиця Є1

Структура видатків зведеного бюджету в Україні та країнах ЄС у 2016 р.*

Назва статті видатків	Бельгія	Болгарія	Чехія	Данія	Німеччина	Естонія	Ірландія	Греція	Іспанія	Франція	Італія	Кіпр	Латвія	Литва	Люксембург	Угорщина	Мальта	Нідерланди	Австрія	Португалія	Румунія	Словенія	Словакія	Фінляндія	Швеція	Великобританія	Ісландія	Норвегія	Україна
Загальне державне управління	15,06	7,81	10,32	13,53	13,52	10,62	13,85	17,84	14,86	11,04	16,64	25,53	14,05	12,46	10,46	17,78	16,39	11,12	13,27	11,83	16,79	13,52	13,65	14,21	14,94	14,08	10,60	17,95	9,57
Національна оборона	1,56	3,43	2,20	2,05	2,29	4,70	1,19	4,92	2,21	3,08	2,38	3,45	2,72	3,82	0,66	1,10	2,04	2,53	1,11	3,78	2,19	2,69	1,77	2,33	2,35	2,26	4,97	0,04	3,14
Суспільна безпека	3,27	6,76	4,37	1,79	3,56	4,48	3,69	3,79	4,64	2,87	3,71	4,23	5,43	4,53	2,37	4,12	2,95	4,02	2,68	5,33	4,28	6,35	3,27	5,20	2,19	2,60	4,67	3,59	2,20
Економічні справи	11,99	14,88	15,63	6,68	7,14	11,82	11,49	16,04	10,02	10,02	8,06	8,67	11,46	10,36	11,88	17,26	12,39	8,80	11,93	11,09	10,45	14,88	12,51	13,91	8,34	8,36	7,14	11,62	10,52
Житлово-комунальне господарство	0,62	5,22	1,60	0,45	0,87	0,90	1,96	0,44	1,10	1,88	1,21	4,51	2,64	0,91	1,23	2,16	0,90	0,71	0,68	1,70	1,02	3,92	1,26	1,86	0,72	1,48	1,13	1,10	1,55
Захист навколишнього середовища	1,61	1,94	2,61	0,81	1,38	1,71	1,35	2,67	1,97	1,76	1,92	0,89	1,87	1,54	2,58	2,45	4,90	3,17	0,87	1,47	0,80	2,81	2,11	2,27	0,42	0,58	1,84	1,35	1,79
Охорона здоров'я	14,23	13,41	18,17	15,61	16,29	13,67	19,34	8,19	14,16	14,34	14,14	6,37	10,26	16,53	10,85	10,62	14,16	17,71	15,49	11,21	12,75	11,77	14,05	12,57	13,84	17,81	17,37	17,17	
Рекреація та культура	2,22	4,16	3,19	3,21	2,31	4,91	1,97	1,26	2,57	2,33	1,47	2,25	4,36	2,66	2,82	4,30	2,84	3,11	2,40	2,72	1,55	3,38	3,38	2,26	2,60	2,18	1,52	7,51	3,04
Освіта	11,92	9,77	11,76	12,84	9,55	15,12	12,45	7,80	9,34	9,59	7,88	14,23	16,25	15,44	12,37	10,31	13,32	12,05	9,61	12,56	12,37	8,59	11,64	10,97	13,00	11,95	17,37	11,19	
Соціальний захист	37,51	32,61	30,14	43,02	43,09	32,07	32,71	37,04	39,12	43,09	42,59	29,85	30,96	31,74	44,77	29,90	30,09	36,78	41,96	38,32	37,80	32,09	36,37	32,95	44,91	41,63	38,38	22,09	39,82

*Побудовано на основі: [41; 202; 219]

Продовження додатку Є

Таблиця Є2

Структура видатків зведеного бюджету в Україні та країнах ЄС у 2000 р.*

Назва статті видатків	Бельгія	Болгарія	Чехія	Данія	Німеччина	Естонія	Ірландія	Греція	Іспанія	Франція	Італія	Кіпр	Латвія	Литва	Люксембург	Угорщина	Мальта	Нідерланди	Австрія	Португалія	Румунія	Словенія	Словаків	Фінляндія	Швеція	Великобританія	Ісландія	Норвегія	Україна
Загальне державне управління	21,99	21,79	8,91	15,51	13,65	10,13	12,87	25,04	14,51	14,54	20,86	25,57	10,85	14,19	12,72	20,75	16,60	16,18	15,12	14,16	20,49	12,83	17,68	14,35	17,10	12,48	14,50	9,40	7,03
Національна оборона	2,44	8,30	3,96	2,95	2,51	3,91	1,90	8,58	2,85	3,79	2,53	4,59	2,32	3,29	0,68	2,44	1,77	3,60	1,78	3,68	5,60	2,45	4,27	2,92	4,18	6,77	0,05	4,46	4,77
Суспільна безпека	3,12	5,05	5,45	1,76	3,56	7,38	4,96	1,51	4,44	2,70	4,32	5,24	6,40	5,26	2,29	4,21	3,87	3,69	2,89	4,00	5,83	3,94	5,21	2,80	2,39	6,00	3,64	2,34	6,26
Економічні справи	9,34	8,39	17,01	6,27	4,07	10,55	12,66	11,40	12,10	7,07	5,73	12,32	12,18	15,62	11,02	13,49	15,03	10,06	8,48	12,15	14,51	11,06	21,21	9,82	6,73	-1,05	16,12	11,49	12,85
Житлово-комунальне господарство	0,75	0,77	2,55	1,50	2,26	1,49	5,07	0,85	2,99	3,60	1,90	5,66	3,89	1,01	1,97	2,11	3,64	1,34	1,55	2,37	3,73	1,40	2,37	0,92	1,71	2,05	1,39	2,25	
Захист навколишнього середовища	1,51	2,70	2,16	1,09	1,66	1,52	2,57	1,15	1,81	1,50	1,83	0,63	0,92	0,27	2,92	1,37	1,90	3,43	1,02	1,57	0,58	1,35	2,59	0,65	0,47	1,76	1,75	1,73	0,26
Охорона здоров'я	12,84	8,66	16,18	12,28	14,70	11,82	17,71	8,38	13,35	13,65	13,04	7,19	10,53	10,41	10,91	10,39	12,07	11,18	16,09	14,93	10,84	13,80	10,01	11,88	11,03	15,42	19,13	16,29	10,15
Рекреація та культура	1,92	2,10	2,36	2,95	1,94	5,22	1,93	0,59	3,48	1,97	1,92	2,47	3,17	2,37	4,25	3,04	1,37	3,79	1,79	2,89	1,90	2,73	1,95	1,94	2,39	2,73	7,66	2,52	1,32
Освіта	11,46	10,31	10,28	13,72	9,01	18,44	13,71	6,10	11,15	11,46	9,92	15,06	14,60	15,31	11,50	10,95	12,81	11,34	10,69	15,32	8,25	13,36	6,90	12,20	12,25	13,59	17,90	13,38	14,72
Соціальний захист	34,64	31,93	31,13	41,97	46,64	29,55	26,61	36,39	33,32	39,71	37,95	21,27	35,13	32,28	41,72	31,24	30,94	35,39	40,57	28,93	28,26	37,08	27,80	42,07	42,20	40,27	18,38	36,99	12,43

*Побудовано на основі: [41; 202; 219]

Продовження додатку Є

Таблиця ЄЗ

Структура видатків Зведеного бюджету України, Польщі, Російської Федерації та країн ЄС, %*

Види видатків	Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальнодержавні функції	Україна	7,03	6,73	14,20	13,22	12,02	10,93	11,35	10,74	9,97	10,79	11,88	11,96	11,09	12,20	14,69	17,30	16,06
	Польща	13,55	14,03	14,74	14,39	13,64	13,25	12,59	12,96	13,03	13,41	13,44	13,46	11,90	11,80	...
	РФ	3,72	4,59	4,35	4,62	4,78	11,06	9,88	10,29	9,23	8,17	8,17	6,79	6,20	6,03	5,94	6,21	5,99
	ЄС (27 країн)	15,50	14,58	14,18	13,77	13,67	13,68	13,25	13,51	13,30	12,70	12,84	13,46	14,10	14,06	13,92	13,10	...
Національна оборона	Україна	4,77	5,47	5,85	6,97	6,03	4,26	3,65	4,17	3,79	3,14	3,00	3,18	2,94	2,93	5,23	7,65	7,10
	Польща	2,68	2,44	2,20	2,27	2,46	3,26	3,22	2,42	2,95	2,72	3,58	3,91	3,53	3,80	...
	РФ	9,78	10,24	8,63	8,97	9,21	8,53	8,16	7,33	7,46	7,42	7,26	7,59	7,83	8,33	8,98	10,70	12,23
	ЄС (27 країн)	3,63	3,39	3,38	3,34	3,34	3,31	3,28	3,22	3,17	3,14	3,14	3,01	2,95	2,87	2,78	2,90	...
Суспільний порядок і безпека	Україна	6,26	7,61	8,33	7,71	7,68	7,22	7,26	8,16	8,76	7,92	7,63	7,83	7,45	7,79	8,58	8,08	8,62
	Польща	3,37	3,79	3,70	3,94	4,14	4,33	4,50	4,37	4,24	4,20	5,31	5,31	5,31	5,30	...
	РФ	6,76	7,60	7,02	7,67	8,17	8,58	8,53	7,60	7,81	7,76	7,60	7,60	8,32	8,54	7,94	6,97	6,51
	ЄС (27 країн)	3,78	3,77	3,88	3,89	3,93	3,93	3,92	3,95	3,92	3,87	3,86	3,87	3,71	3,71	3,67	3,70	...
Економічна діяльність	Україна	12,85	12,12	12,34	16,12	18,34	13,49	15,60	17,93	16,60	12,93	11,60	13,70	12,67	10,03	8,34	8,27	7,92
	Польща	7,95	7,59	7,94	8,93	10,21	11,09	11,54	12,28	12,84	12,96	11,11	9,63	11,40	11,10	...
	РФ	7,85	16,17	14,80	14,04	13,05	11,20	11,33	13,69	16,14	17,34	13,18	13,97	14,13	12,98	16,45	12,69	12,59
	ЄС (27 країн)	5,74	8,58	8,60	8,53	8,46	8,38	8,57	8,45	9,25	9,09	9,39	8,21	9,39	8,80	8,76	9,00	...

Продовження таблиці Є3

Охорона навколишнього середовища	Україна	0,26	0,21	1,09	1,22	1,25	0,88	0,93	0,99	0,89	0,83	0,76	0,93	1,08	1,11	0,67	0,81	0,75
	Польща	1,32	1,28	1,30	1,40	1,42	1,34	1,44	1,54	1,59	1,56	1,38	1,75	2,05	1,50	...
	РФ	0,42	0,41	0,47	0,48	0,41	0,31	0,28	0,23	0,22	0,21	0,20	0,20	0,18	0,19	0,25	0,24	0,27
	ЄС (27 країн)	1,66	1,65	1,65	1,64	1,65	1,64	1,76	1,77	1,72	1,81	1,76	1,75	1,66	1,66	1,70	1,70	...
Житлово-комунальне господарство	Україна	2,25	2,80	2,30	2,41	2,60	2,76	4,58	2,61	2,90	2,44	1,44	2,08	4,07	1,52	3,40	2,31	2,10
	Польща	3,69	3,46	3,40	3,40	2,95	2,81	2,67	2,59	1,80	2,02	1,89	1,75	1,70	1,70	...
	РФ	10,19	8,10	6,48	6,41	6,25	6,91	7,54	9,69	8,24	6,27	6,08	5,98	4,64	4,16	3,64	3,29	3,21
	ЄС (27 країн)	2,31	2,20	2,09	2,31	2,24	2,24	2,23	2,24	2,20	2,17	1,86	1,75	1,48	1,42	1,43	1,20	...
Охорона здоров'я	Україна	10,15	11,24	12,46	12,81	12,25	10,92	11,26	11,82	10,85	11,89	11,84	11,75	11,88	12,17	10,92	10,44	9,03
	Польща	9,84	9,61	9,74	10,19	10,57	10,78	11,68	11,50	10,99	10,88	10,85	10,94	11,01	11,20	...
	РФ	7,83	7,50	7,41	7,51	7,93	11,69	11,49	12,14	11,05	10,30	9,70	9,67	9,85	9,17	9,17	9,62	10,11
	ЄС (27 країн)	13,78	13,64	13,76	13,91	14,14	14,36	14,68	14,72	14,74	14,85	14,73	14,92	14,62	14,80	14,21	15,20	...
Духовний і фізичний розвиток	Україна	1,32	1,50	2,34	2,71	2,73	2,43	2,47	2,52	2,56	2,71	3,05	2,58	2,77	2,70	2,65	2,39	2,10
	Польща	2,39	2,15	2,28	2,39	2,59	2,65	3,01	2,96	3,03	2,95	2,68	2,52	2,79	2,70	...
	РФ	1,45	1,35	1,42	1,52	1,59	2,25	2,25	2,16	2,22	2,02	2,00	1,55	1,47	1,49	1,48	1,33	1,37
	ЄС (27 країн)	2,27	2,24	2,31	2,31	2,32	2,33	2,40	2,45	2,45	2,35	2,31	2,24	2,16	2,15	2,11	2,20	...
Освіта	Україна	14,72	17,21	20,28	19,76	18,07	18,91	19,27	19,61	19,71	21,72	21,13	20,69	20,62	20,86	19,14	16,80	15,49
	Польща	13,75	13,55	13,43	14,04	13,57	13,45	13,28	12,51	12,43	12,75	12,63	12,47	12,49	12,60	...
	РФ	10,95	11,48	11,96	12,00	12,71	11,76	12,37	11,80	11,85	11,11	10,74	11,16	11,04	11,42	11,00	10,20	10,05
	ЄС (27 країн)	11,02	10,89	11,15	11,14	11,07	11,15	11,14	11,13	10,95	10,87	10,81	10,86	10,27	10,27	10,24	10,30	...

Продовження таблиці Є3

Соціальний захист і соціальне забезпечення	Україна	12,43	15,01	20,80	17,09	19,03	28,19	23,63	21,46	23,95	25,63	27,67	25,29	25,45	28,68	26,38	25,94	30,91
	Польща	41,44	42,11	41,25	39,05	38,46	37,04	36,08	36,87	37,10	36,55	37,13	38,27	38,23	38,30	...
	РФ	6,53	9,20	18,31	8,06	8,65	27,70	28,17	25,06	25,78	29,40	35,07	32,57	33,36	34,63	31,88	35,24	33,92
	ЄС (27 країн)	40,32	39,04	38,99	39,16	39,18	38,99	38,77	38,55	38,30	39,15	39,29	39,93	39,66	40,26	40,38	40,60	...

*Побудовано на основі: [41; 202; 219]

Додаток Ж

Таблиця Ж1

Соціальні пенсії в країнах світу*

№	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія		№	Країна	Населення 60+, %		Соціальна пенсія	
		2010	2050	Int. \$	% середнього доходу			2010	2050	Int. \$	% середнього доходу
<i>Країни з високим рівнем доходів</i>											
1.	Australia	20	35	1122	27,77	20.	New Zealand	18	35	1049	36,88
2.	Belgium	23	39	1113	34,51	21.	Norway	21	35	822	14,16
3.	Canada	20	38	428	12,34	22.	Portugal	24	45	216	14,17
4.	Cyprus	18	35	363	20,54	23.	Slovenia	22	43	208	18,17
5.	Denmark	23	35	862	20,77	24.	Spain	22	44	395	19,27
6.	Estonia	23	37	176	12,13	25.	Sweden	25	36	906	22,88
7.	Finland	25	38	686	20,16	26.	UK	23	34	1001	27,50
8.	France	23	39	862	28,31	27.	United States	18	33	721	15,84
9.	Germany	26	47	NA	NA	28.	Austria	23	43	-	-
10.	Greece	24	44	449	18,99	29.	Croatia	23	41	-	-
11.	Hungary	22	37	79	9,08	30.	Czech Republic	22	39	-	-
12.	Hong Kong	18	47	159	4,54	31.	Japan	30	52	-	-
13.	Iceland	17	38	250	6,74	32.	Luxembourg	19	32	-	-
14.	Ireland	16	35	940	25,63	33.	Oman	5	23	-	-
15.	Israel	15	29	NA	NA	34.	Qatar	2	21	-	-
16.	Italy	27	46	631	21,30	35.	Saudi Arabia	5	21	-	-
17.	Korea South	16	47	87	3,89	36.	Singapore	16	47	-	-
18.	Malta	22	42	462	29,04	37.	Slovakia	18	41	-	-
19.	Netherlands	22	38	1201	33,53	38.	Switzerland	23	39	-	-
<i>Країни з доходом вище середнього</i>											
1.	Argentina	15	29	198	23,99	14.	Peru	9	26	38	8,19
2.	Algeria	7	27	28	8,41	15.	Russia	18	36	59	8,68
3.	Bulgaria	25	43	61	17,16	16.	South Africa	7	16	107	22,90
4.	Brazil	10	34	300	33,35	17.	Turkey	9	27	43	6,08
5.	Belarus	18	39	35	8,00	18.	Uruguay	18	32	262	21,13
6.	Chile	13	NA	149	12,30	19.	Venezuela	9	25	116	48,44
7.	Jamaica	11	27	8	2,35	20.	Bosnia & Herzegovina	19	44	-	-
8.	Kazakhstan	10	25	40	6,30	21.	Dominican Rep.	9	25	-	-
9.	Latvia	23	39	71	6,22	22.	Libya	7	26	-	-
10.	Lithuania	22	39	91	8,20	23.	Macedonia	17	37	-	-
11.	Malaysia	8	25	70	10,94	24.	Poland	19	43	-	-
12.	Mexico	10	NA	35	4,66	25.	Romania	20	41	-	-
13.	Namibia	6	13	75	16,73	26.	Serbia	20	35	-	-
<i>Країни з доходом нижче середнього</i>											
1.	Albania	14	34	54	15,18	14.	Thailand	12	30	17	3,52
2.	Azerbaijan	9	29	57	10,80	15.	Ukraine	21	37	59	35,27
3.	Armenia	15	34	24	12,50	16.	Viet Nam	9	31	12	6,6
4.	China	12	36	NA	NA	17.	Angola	4	8	-	-
5.	Egypt	7	21	38	15,62	18.	Cote d'Ivoire	6	12	-	-
6.	Georgia	19	37	67	27,90	19.	Cameroon	5	11	-	-

Продовження додатку Ж

7.	India	8	22	3	2,20	20.	Indonesia	9	28	-	-
8.	Moldova	16	35	5	3,57	21.	Iran	7	30	-	-
9.	Mongolia	6	27	63	18,54	22.	Iraq	5	14	-	-
10.	Nigeria	5	10	25	11,12	23.	Nicaragua	6	23	-	-
11.	Philippines	7	20	10	4,00	24.	Pakistan	6	16	-	-
12.	Samoa	7	16	59	18,88	25.	Sri Lanka	12	32	-	-
13.	Swaziland	5	8	14	5,18	26.	Tunisia	10	31	-	-
<i>Країни з низькими доходами</i>											
1.	Kenya	4	10	19	17,42	8.	Liberia	5	11	-	-
2.	Kyrgyzstan	7	23	15	16,44	9.	Rwanda	4	10	-	-
3.	Nepal	6	17	19	30,77	10.	Sierra Leone	3	7	-	-
4.	Tajikistan	5	17	8	12,45	11.	Tanzania	5	8	-	-
5.	Ghana	6	13	-	-	12.	Yemen	4	11	-	-
6.	Gambia	5	9	-	-	13.	Zambia	5	7	-	-
7.	Haiti	6	17	-	-	14.	Zimbabwe	6	13	-	-

Примітка: NA – немає даних

*Побудовано на основі: [103]

Додаток 3

Таблиця 31

Складові індексу Global AgeWatch [50]

Країна (рейтинг)	GAWI-рівень	Суб-індекси			
		Сприяння розвитку суспільства і навколишнього середовища	Здібності	Статус здоров'я	Майнова безпека
Високо-розвинені економіки (\$12 236 і більше)					
Австралія (17)	70,97	72,47	62,48	79,75	53,49
Австрія (13)	74,38	82,68	37,61	72,67	84,30
Бельгія (24)	63,40	73,37	32,91	68,69	73,06
Канада (5)	83,96	78,85	61,20	80,27	82,85
Чилі (21)	66,26	66,02	49,52	74,37	70,81
Кіпр (30)	58,24	63,83	34,82	70,68	71,70
Чехія (22)	65,62	65,81	56,37	56,08	81,76
Данія (11)	78,60	77,68	59,88	68,13	80,92
Естонія (23)	64,94	68,12	64,80	49,99	70,71
Фінляндія (14)	72,68	76,12	44,78	70,78	80,31
Франція (16)	71,21	74,17	35,76	78,34	88,41
Німеччина (4)	84,30	78,64	68,44	75,58	80,92
Греція (79)	34,47	49,59	16,92	70,74	76,80
Угорщина (39)	52,17	63,14	35,82	47,44	73,16
Ісландія (7)	81,83	78,79	54,50	78,20	86,55
Ірландія (15)	71,95	77,01	40,62	73,14	79,94
Ізраїль (18)	70,08	69,63	59,22	69,79	67,79
Італія (37)	53,51	58,53	28,18	78,68	78,22
Японія (8)	80,79	75,00	62,71	83,89	75,05
Південна Корея (60)	44,00	64,05	47,56	58,21	24,71
Латвія (35)	55,24	60,11	57,00	44,08	74,53
Литва (63)	43,20	52,63	50,01	44,20	63,75
Люксембург (19)	69,53	76,09	30,95	76,60	89,74
Мальта (47)	49,78	66,38	18,89	72,11	63,53
Нідерланди (6)	83,01	79,56	59,63	74,79	85,86
Нова Зеландія (12)	76,02	71,53	57,76	77,75	78,38
Норвегія (2)	89,27	80,09	76,34	73,53	89,37
Польща (32)	57,41	69,19	31,12	55,29	77,60
Португалія (38)	52,89	65,37	19,52	70,69	82,05
Словаччина (40)	52,08	56,81	45,63	51,41	78,65
Словенія (26)	60,64	79,16	23,85	63,24	77,70
Іспанія (25)	61,71	74,70	23,95	80,45	73,36
Швеція (3)	84,43	79,37	65,58	75,24	83,48
Швейцарія (1)	90,09	83,73	75,02	81,27	77,34
Великобританія (10)	79,19	81,81	53,57	69,26	81,46
США (9)	79,26	76,78	65,67	70,06	76,29
Уругвай (27)	59,83	63,53	37,89	63,29	83,17
Економіки із доходом вище середнього (від \$3956 до \$12235)					
Албанія (53)	47,00	54,65	49,01	45,74	68,77
Аргентина (31)	57,55	61,67	40,84	59,36	79,00
Білорусь (64)	42,14	67,14	26,96	28,56	65,06
Бразилія (56)	46,15	54,58	29,87	57,43	81,49
Болгарія (49)	49,68	59,81	47,50	40,00	67,88
Китай (52)	48,68	71,75	37,77	46,52	39,19

Продовження додатку 3

Колумбія (36)	54,29	67,47	33,01	72,83	48,33
Коста Ріка (28)	59,61	71,56	29,16	73,77	64,58
Хорватія (61)	43,97	58,88	29,97	55,27	50,49
Еквадор (44)	50,89	63,38	25,08	69,24	62,54
Ірак (87)	23,20	49,57	11,90	32,82	59,05
Маурітус (42)	51,75	69,18	24,61	45,03	82,88
Мексика (33)	56,25	66,66	28,67	64,54	73,38
Чорногорія (68)	39,68	58,90	20,60	49,10	56,30
Панама (20)	67,67	66,36	56,37	68,68	72,35
Парагвай (69)	38,87	57,52	30,60	54,41	35,86
Перу (48)	49,70	56,93	44,28	68,14	50,48
Румунія (45)	50,82	62,04	34,10	44,87	78,41
Росія (65)	41,76	55,53	48,43	27,05	76,17
Сербія (66)	41,69	60,19	21,20	45,31	65,82
Південна Африка (78)	34,96	55,02	25,94	25,89	79,52
Таїланд (34)	56,01	78,19	25,79	59,09	59,28
Туреччина (75)	36,30	67,60	7,03	52,49	73,63
Економіки із доходом нижче середнього (від \$1006 до \$3955)					
Вірменія (43)	51,14	58,85	62,06	34,00	75,11
Бангладеш (67)	41,11	67,50	24,23	37,69	47,23
Болівія (55)	46,21	57,10	39,93	46,38	62,77
Камбоджа (80)	34,44	72,24	23,95	53,30	16,89
Ель Сальвадор (54)	46,91	65,34	29,75	66,33	38,12
Грузія (29)	58,84	67,09	53,90	46,21	66,36
Гана (81)	34,19	34,19	49,34	31,90	19,63
Гватемала (59)	44,68	70,19	21,14	57,03	42,35
Гондурас (82)	34,12	61,96	25,02	56,17	21,36
Індія (71)	37,85	65,34	30,14	27,04	45,90
Індонезія (74)	36,59	79,01	28,78	37,80	19,90
Йорданія (85)	28,58	70,62	4,35	43,61	59,36
Киргизстан (51)	48,78	69,59	42,27	28,90	64,84
Лаос (83)	29,43	75,45	18,97	29,71	19,69
Молдова (77)	35,05	57,65	32,01	25,75	53,44
Монголія (72)	37,39	62,94	27,85	20,50	75,76
Марокко (84)	29,26	53,94	14,60	37,50	52,24
Нікарагуа (57)	46,01	70,56	26,04	56,98	38,29
Нігерія (86)	25,30	58,27	32,30	25,90	17,70
Пакистан (92)	12,72	56,04	25,83	31,78	6,40
Філіппіни (50)	48,83	77,31	43,53	31,94	44,16
Шрі Ланка (46)	49,81	72,85	40,06	50,03	36,15
Таджикистан (58)	45,09	63,06	41,46	31,11	60,16
Україна (73)	36,99	54,75	34,80	27,27	70,90
В'єтнам (41)	51,78	71,32	27,34	63,93	48,13
Сектор Газа (93)	12,30	62,29	1,83	36,63	24,72
Замбія (90)	22,29	54,77	26,15	24,74	18,75
Низько розвинені економіки (\$1005 і менше)					
Афганістан (96)	3,63	47,04	12,08	7,10	23,29
Малаві (95)	4,12	48,39	19,00	18,84	5,59
Мозамбік (94)	4,45	45,13	4,50	18,90	22,77
Непал (70)	38,18	63,15	24,93	31,15	52,97
Руанда (89)	22,70	78,18	13,77	29,99	11,96
Танзанія (91)	15,85	54,49	13,81	39,79	9,25
Уганда (88)	23,13	58,90	34,35	22,09	15,04

Продовження додатку 3

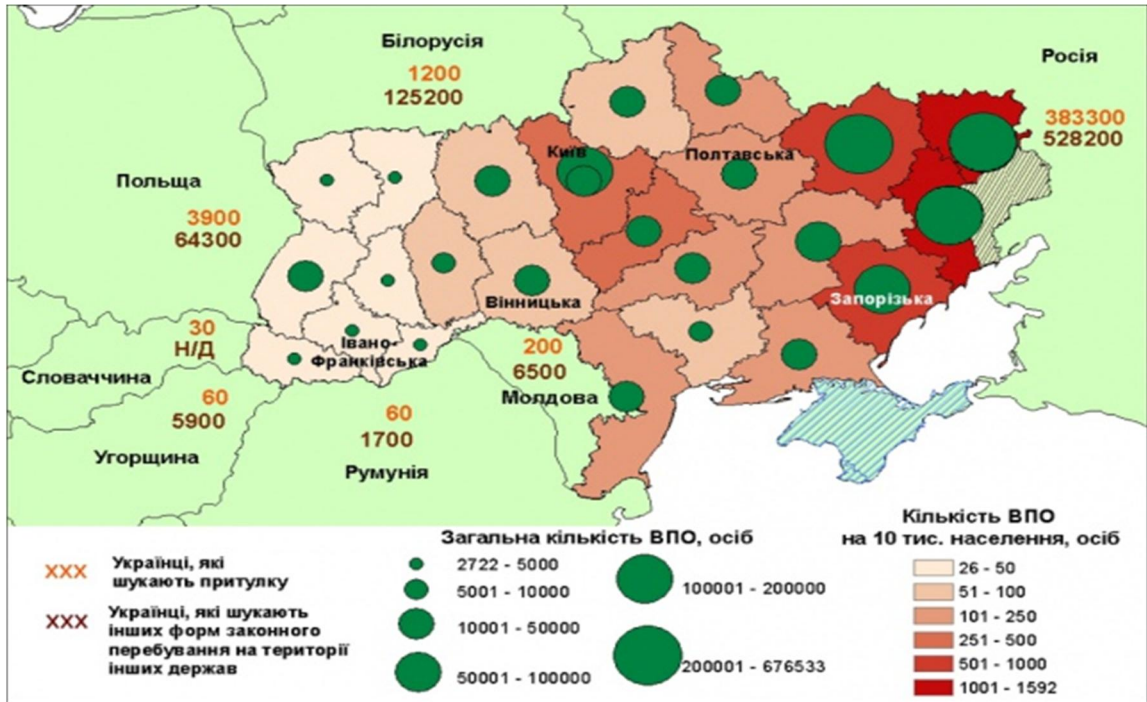

Рис. 31. Кількість ВПО в розрізі областей України [238]

Додаток I

Анкетування на тему: «Соціальна політика і соціальна безпека»

*Питання, помічені *, можуть мати кілька варіантів.*

1) Вкажіть Ваш вік:

1. 20 або менше;
2. 21-25;
3. 26-35;
4. 36-45;
5. 46-60;
6. 61+.

2) Чи почуваетесь Ви соціально захищеною людиною в своїй країні?

1. так;
2. переважно так;
3. переважно ні;
4. ні;
5. важко відповісти.

3) Яке для Вас основне джерело інформації про стан соціальної сфери в країні?*

1. телебачення;
2. газети;
3. інтернет;
4. радіо;
5. власні спостереження;
6. важко відповісти.

4) Чи знаєте Ви про соціальні права людини?

1. так;
2. ні;
3. важко відповісти.

5) Чи був у Вас досвід захисту ваших соціальних прав?

1. так, і мені вдалося відстояти свої права;
2. були спроби, але невдалі;
3. ні, такого досвіду не було;
4. важко відповісти.

6) Чи готові Ви долучитися до роботи з розв'язання соціальних проблем вашого міста, регіону, держави?

1. так;
2. ні;
3. важко відповісти.

7) Чи інформовані Ви про існування міжнародних організацій, які займаються розв'язанням соціальних проблем країн і регіонів?

1. так, і можу дещо розповісти;
2. щось колись чув (ла);
3. ні, вперше чую;
4. важко відповісти.

8) Які соціальні проблеми Ви вважаєте на сьогодні найбільш актуальними для світової економіки?*

1. безробіття;
2. бідність;
3. низький рівень освіти;
4. низький рівень охорони здоров'я;
5. висока дитяча смертність;
6. старіння населення;
7. голод;
8. міграційні проблеми;
9. висока вартість життя за низьких доходів;
10. важко відповісти.

9) Які соціальні проблеми Ви вважаєте на сьогодні найбільш актуальними для національної економіки?*

1. безробіття;
2. бідність;
3. низький рівень освіти;
4. низький рівень охорони здоров'я;
5. висока дитяча смертність;
6. старіння населення;
7. голод;
8. міграційні проблеми;
9. висока вартість життя за низьких доходів;
10. важко відповісти.

10) Чи достатньо тих заходів, які вживає влада в межах політик у сфері освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я для поліпшення соціального захисту громадян в Україні?

1. так;
2. переважно так;
3. переважно ні;
4. ні;
5. важко відповісти.

11) Чи вважаєте Ви, що стан соціальної безпеки пов'язаний з ефективністю урядування?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

12) Чи вважаєте Ви, що стан соціальної безпеки пов'язаний з рівнем корупції?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

13) Чи вважаєте Ви, що стан соціальної безпеки пов'язаний з рівнем економічного розвитку країни?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

14) Хто, на Вашу думку, несе відповідальність за рівень соціальної безпеки держави?*

1. центральна влада;
2. місцева влада;
3. корпорації та підприємства;

4. фінансово-промислові групи;
 5. громадяни;
 6. фінансові установи;
 7. міжнародні організації;
 8. соціальні служби;
 9. релігійні організації;
 10. важко відповісти.
- 15) Як змінилося Ваше власне відчуття рівня соціальної безпеки в Україні за останні 5 років?**
1. в кращу сторону;
 2. в гіршу сторону;
 3. без змін;
 4. важко відповісти.
- 16) Чи вважаєте Ви, що соціальний захист населення є винятково функцією держави?**
1. так;
 2. скоріше так, ніж ні;
 3. ні;
 4. важко відповісти.
- 17) Чи робите Ви пенсійні заощадження?**
1. так;
 2. ні;
 3. важко відповісти.
- 18) Чи впевнені Ви у своїх фінансових можливостях щодо здобуття якісної освіти?**
1. так;
 2. ні;
 3. важко відповісти.
- 19) Чи впевнені Ви у своїх фінансових можливостях щодо отримання якісних послуг у сфері охорони здоров'я?**
1. так;
 2. ні;
 3. важко відповісти.
- 20) Чи впевнені Ви у своїх фінансових можливостях щодо гідного рівня життя на пенсії?**
1. так;
 2. ні;
 3. важко відповісти.
- 21) Який рівень доходу Ви маєте зараз (щомісяця)?**
1. до 5000 грн;
 2. 5000-10000 грн;
 3. 10000-20000 грн;
 4. 20000-40000 грн;
 5. Понад 40000 грн.
- 22) Який рівень доходу Вам потрібно мати (щомісяця), щоб Ви почувались безпечно?**
1. до 5000 грн;
 2. 5000-10000 грн;
 3. 10000-20000 грн;
 4. 20000-40000 грн;
 5. 40000-60000 грн;
 6. Понад 60000 грн.
- 23) Чи готові Ви платити за якісні соціальні послуги?**
1. так;

2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

24) Чи можливе досягнення стійкого розвитку країни без вирішення соціальних проблем?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

25) Як відображається щорічне зростання соціальних видатків в країні на Вашому особистому відчутті соціальної захищеності?

1. так, зростання соціальних видатків однозначно призводить до зростання рівня соціальної безпеки;
2. майже не відчутно;
3. ні, ситуація не змінюється;
4. ситуація лише погіршується;
5. важко відповісти.

26) Як Ви вважаєте почуваються люди з інвалідністю в Україні?

1. вони інтегровані в суспільне життя, не мають проблем із пересуванням і соціальним захистом;
2. вони в дечому ізольовані, бракує робочих місць, однак суспільство до них толерантно ставиться і готове фінансувати за рахунок податків;
3. вони частково ізольовані, мають обмаль грошей, однак можуть вчитися, лікуватися за рахунок держави;
4. вони ізольовані, не мають можливості вільно пересуватися, вести гідний рівень життя, їх права постійно порушуються;
5. важко відповісти.

27) Чи є міграція викликом соціальної безпеці України сьогодні (внутрішня і зовнішня)?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. ні;
4. важко відповісти.

28) Як Ви вважаєте, внутрішньо-переміщені особи (ВПО) для приймаючих громад є:

1. проблемою і загрозою;
2. можливістю і капіталом;
3. як загрозою, так і можливістю (залежно від обставин);
4. важко відповісти.

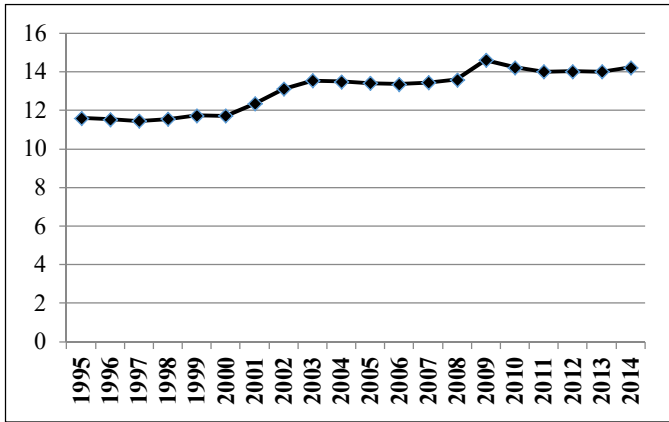
29) Як впливає соціальна згуртованість і довіра на рівень соціальної безпеки?

1. абсолютно не впливає;
2. майже не впливає;
3. дещо впливає;
4. суттєво впливає;
5. важко відповісти.

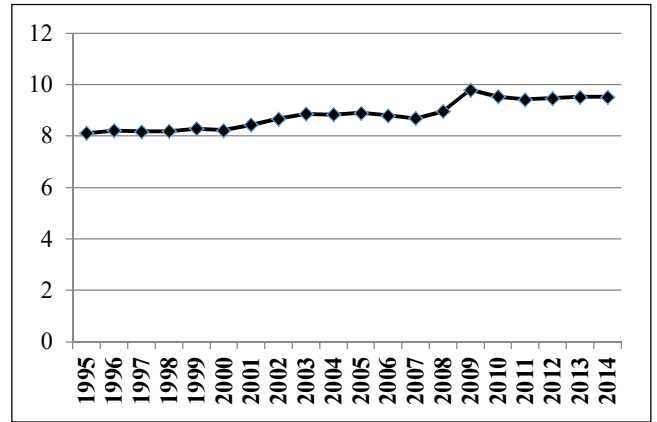
30) Як впливає соціальне підприємництво на рівень соціальної безпеки?

1. абсолютно не впливає;
2. майже не впливає;
3. дещо впливає;
4. суттєво впливає;
5. важко відповісти.

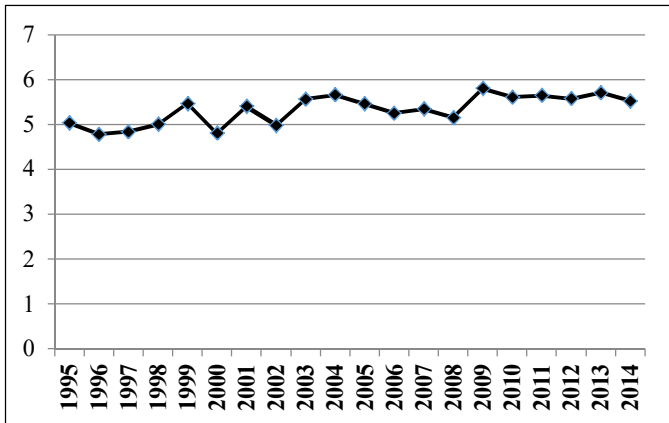
Додаток К

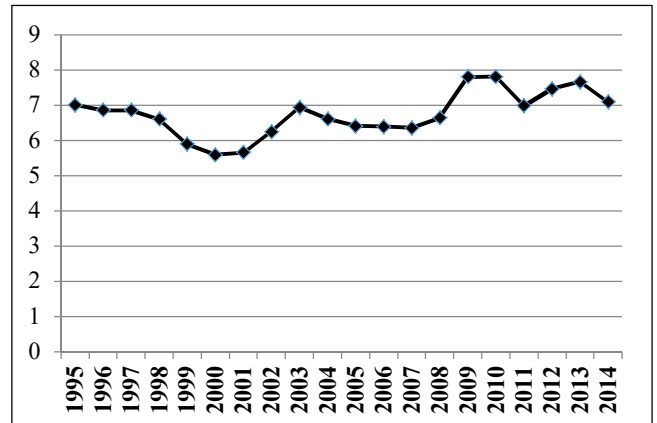
Північна Америка

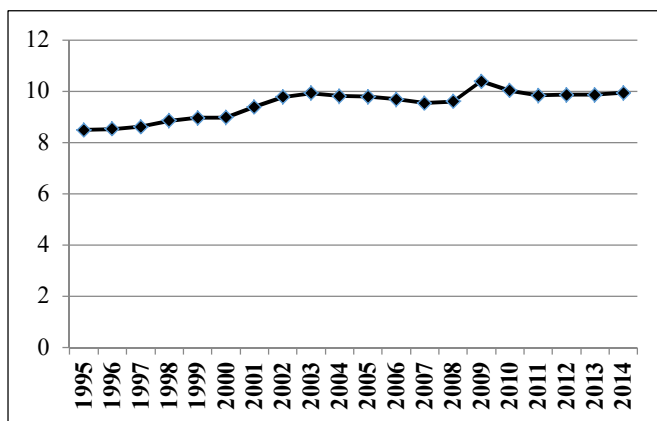
Європа

Африка

Україна

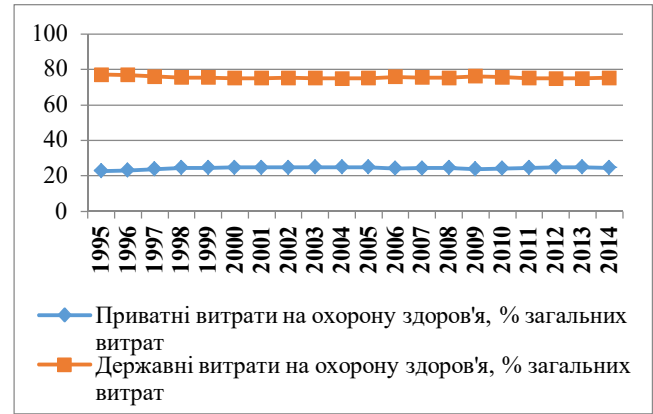
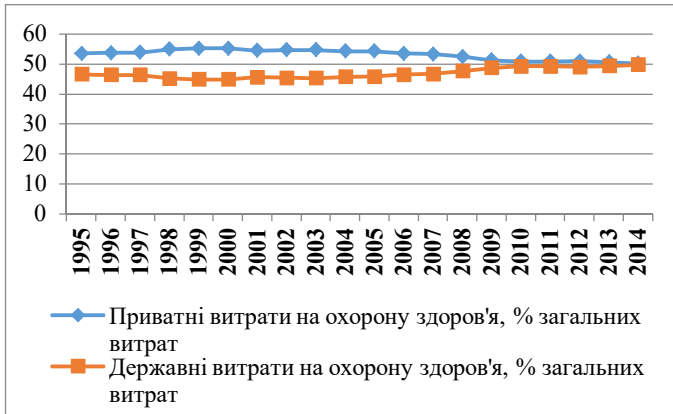

Світ загалом

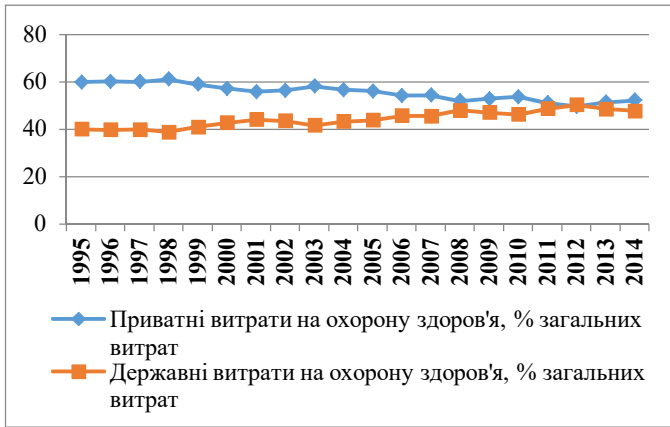
Рис. К1. Загальні витрати на охорону здоров'я, % ВВП*

*Складено автором на основі [40]

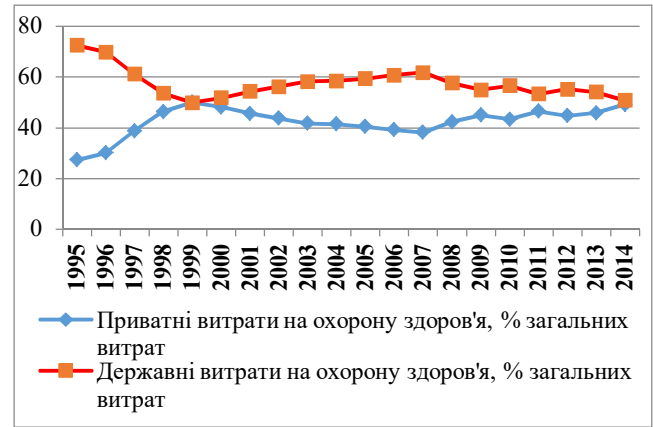
Продовження додатку К

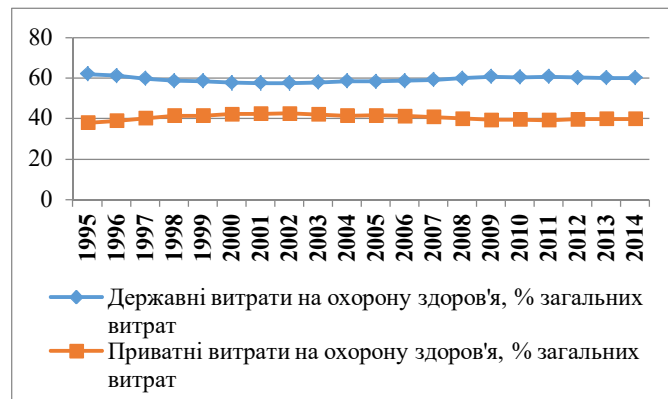
Північна Америка

Європа

Африка

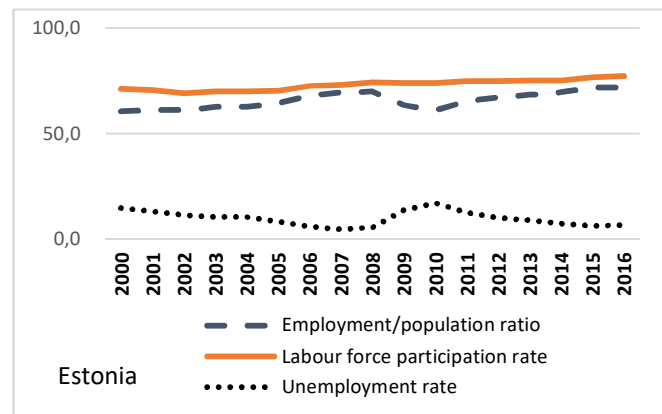
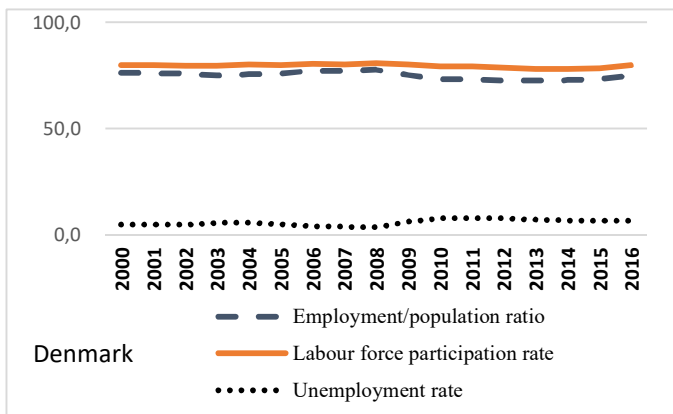
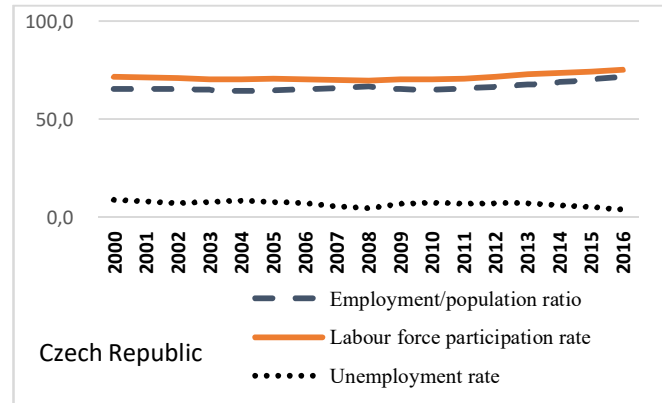
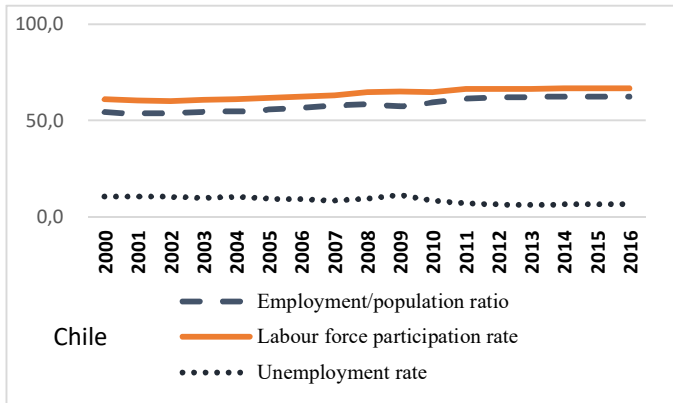
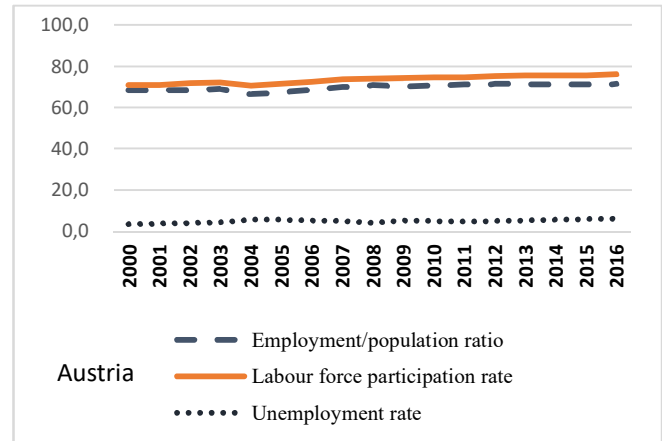
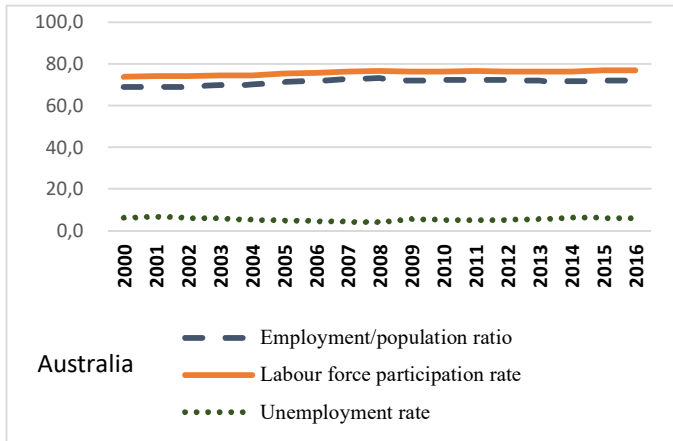

Україна

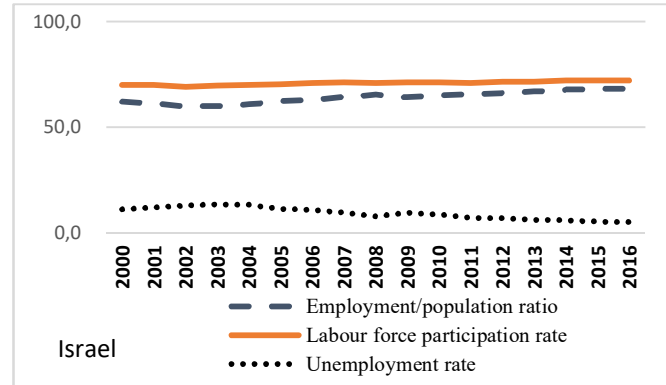
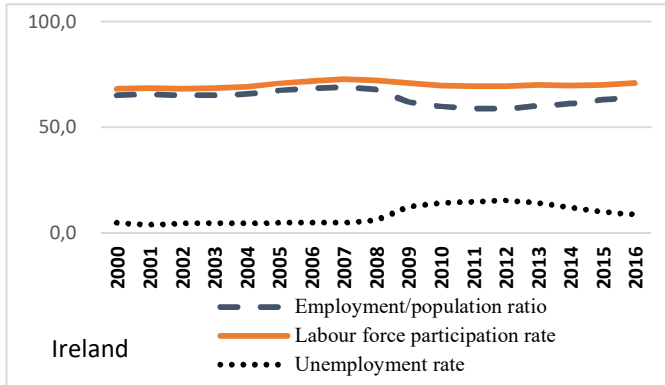
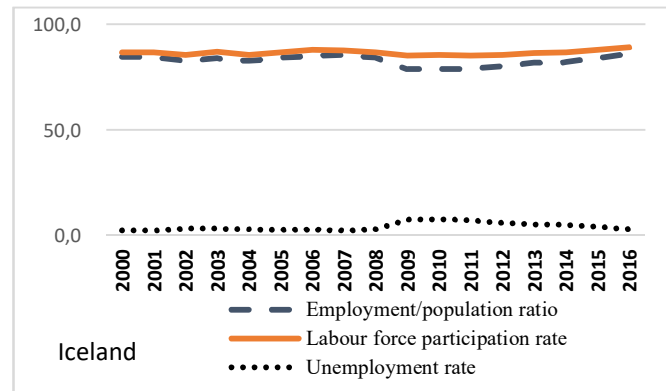
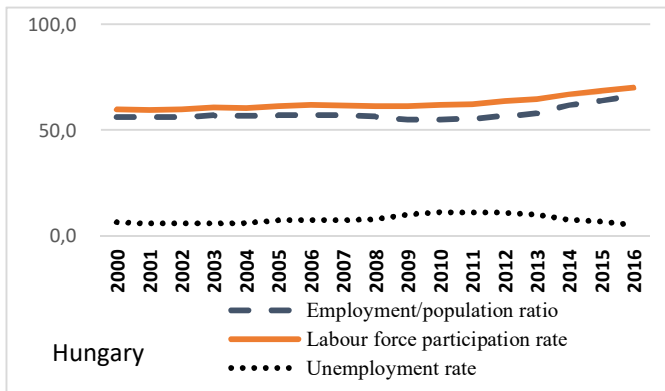
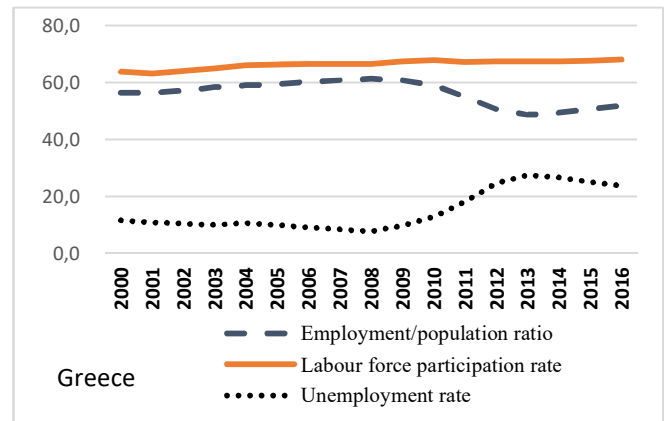
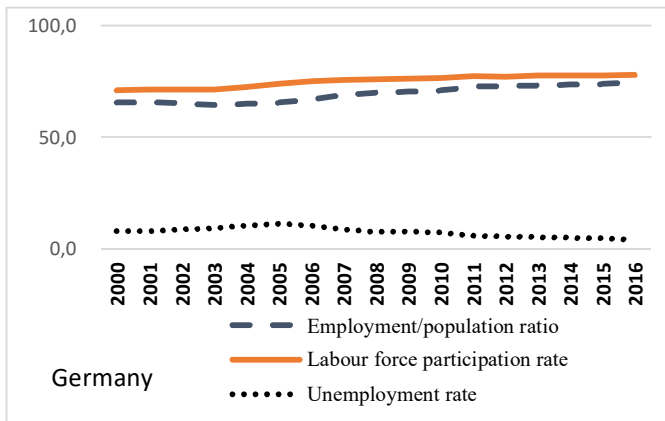
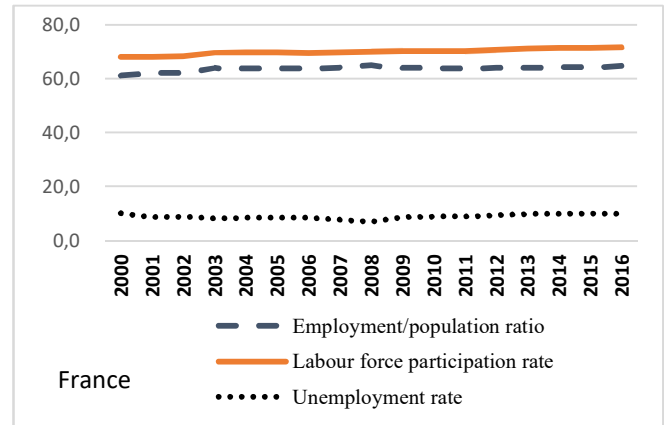
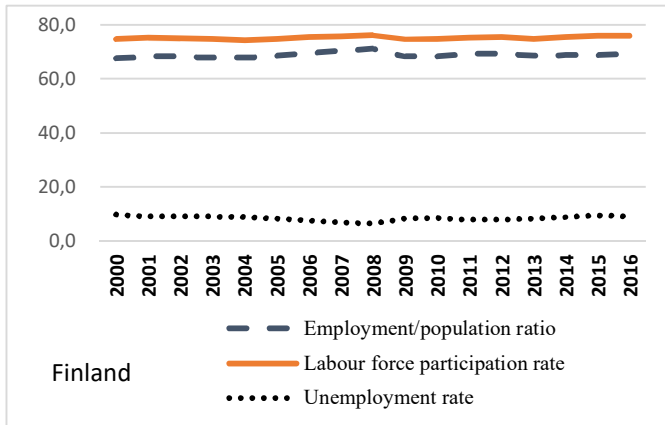
Світ загалом

Рис. К2. Структура витрат на охорону здоров'я (державні / приватні), %
 *Складено автором на основі [40]

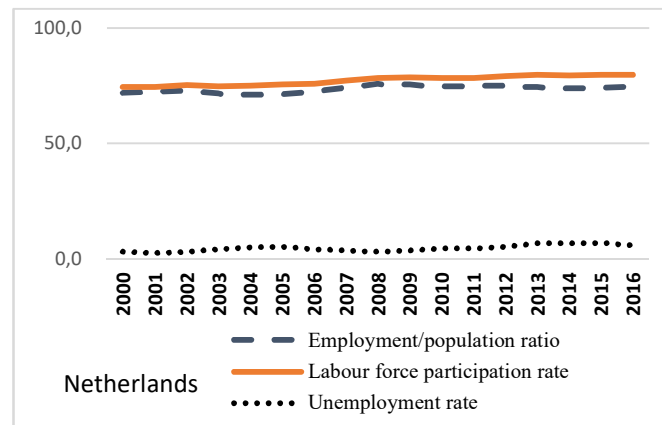
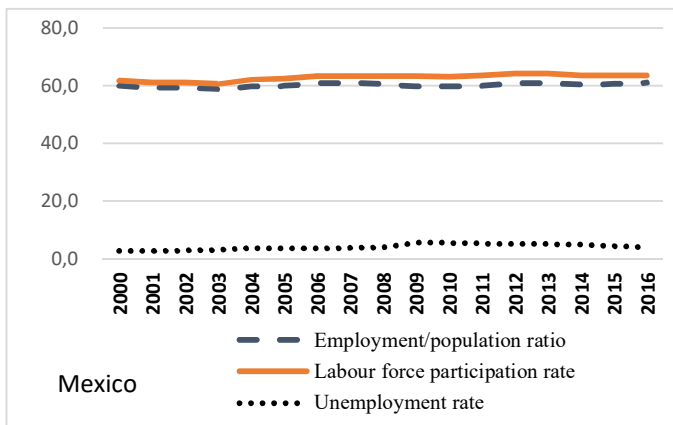
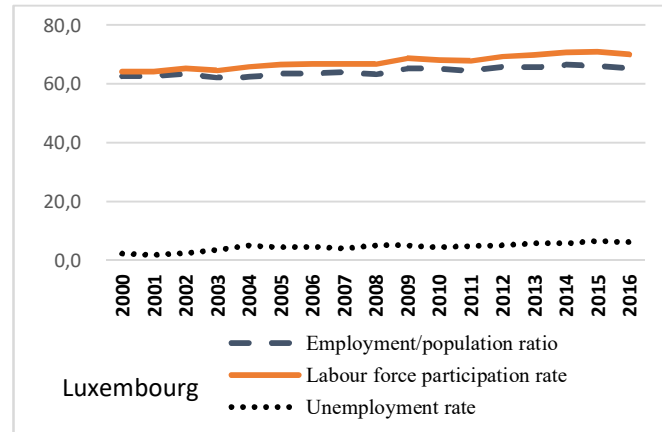
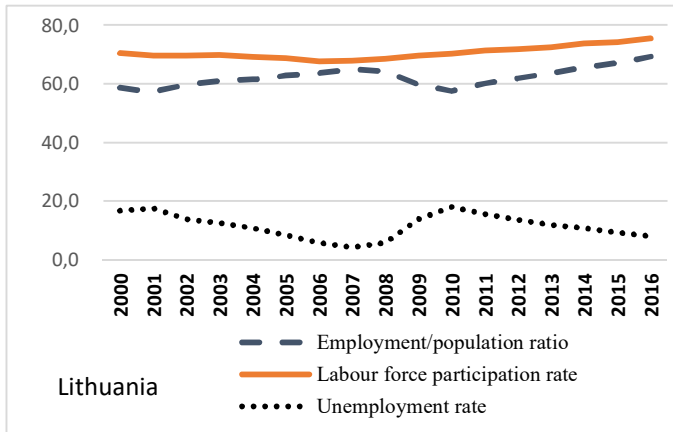
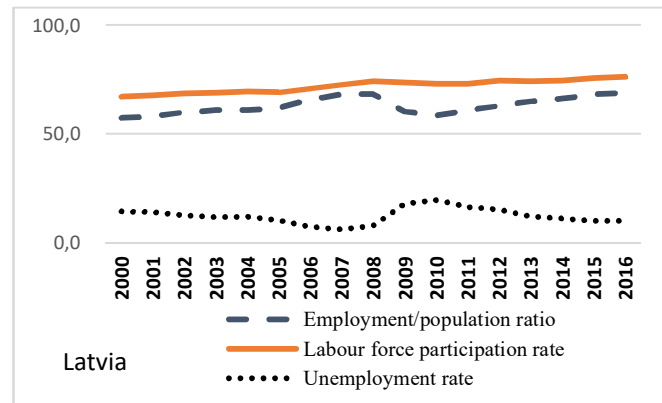
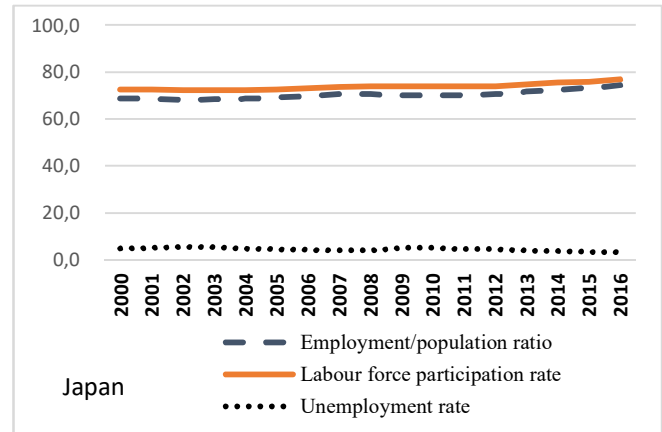
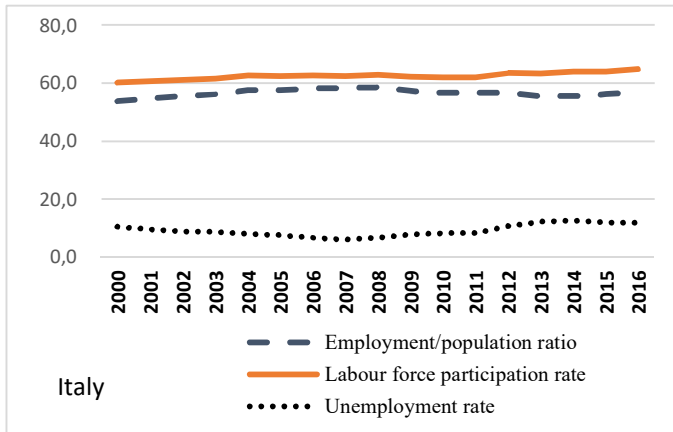
Додаток Л

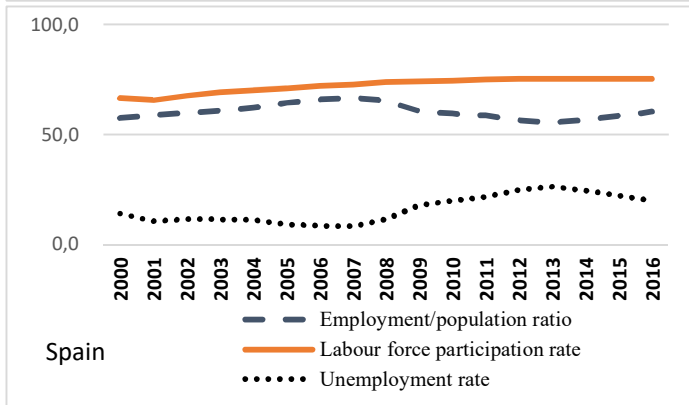
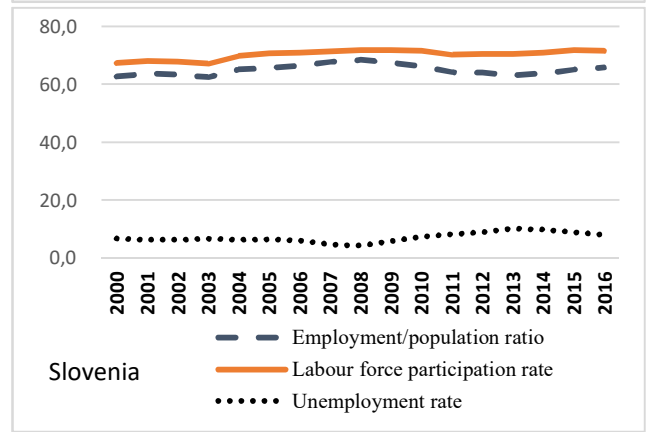
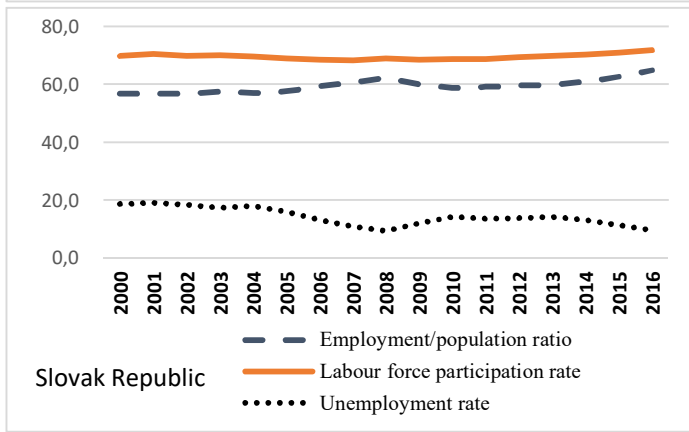
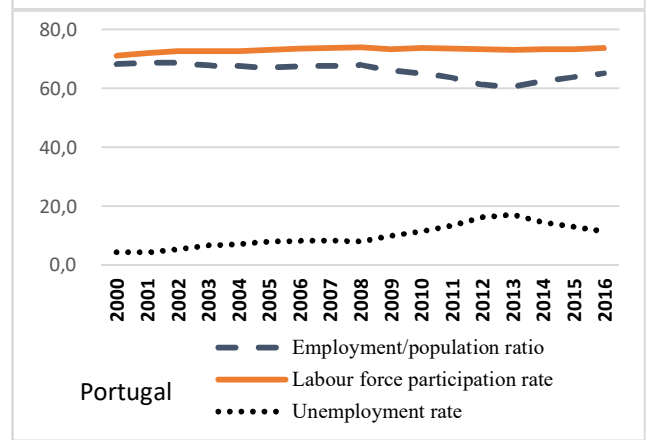
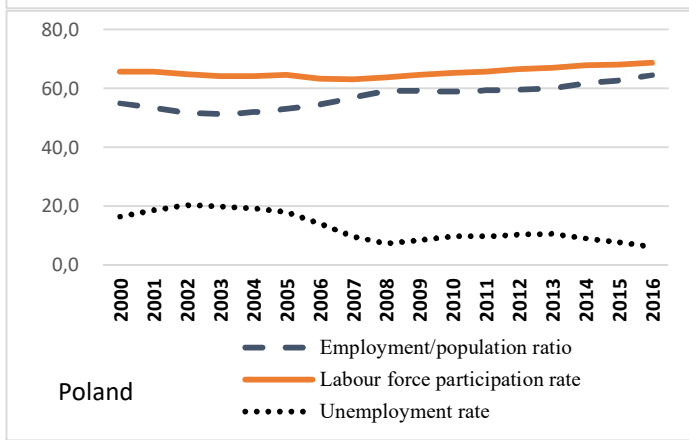
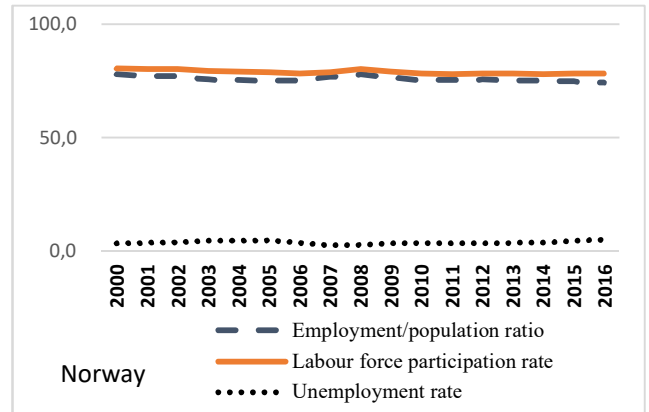
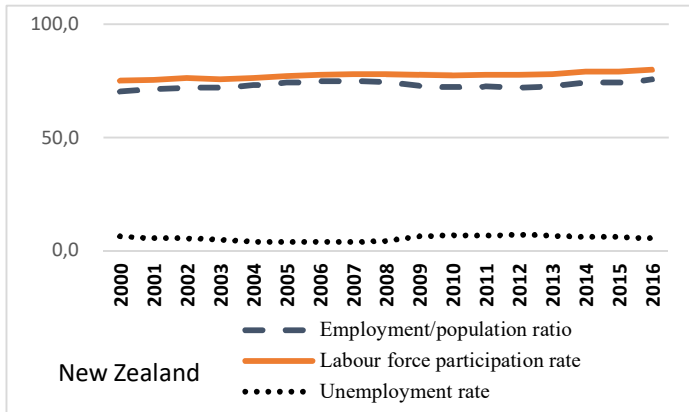
Продовження додатку Л

Продовження додатку Л

Продовження додатку Л

Продовження додатку Л

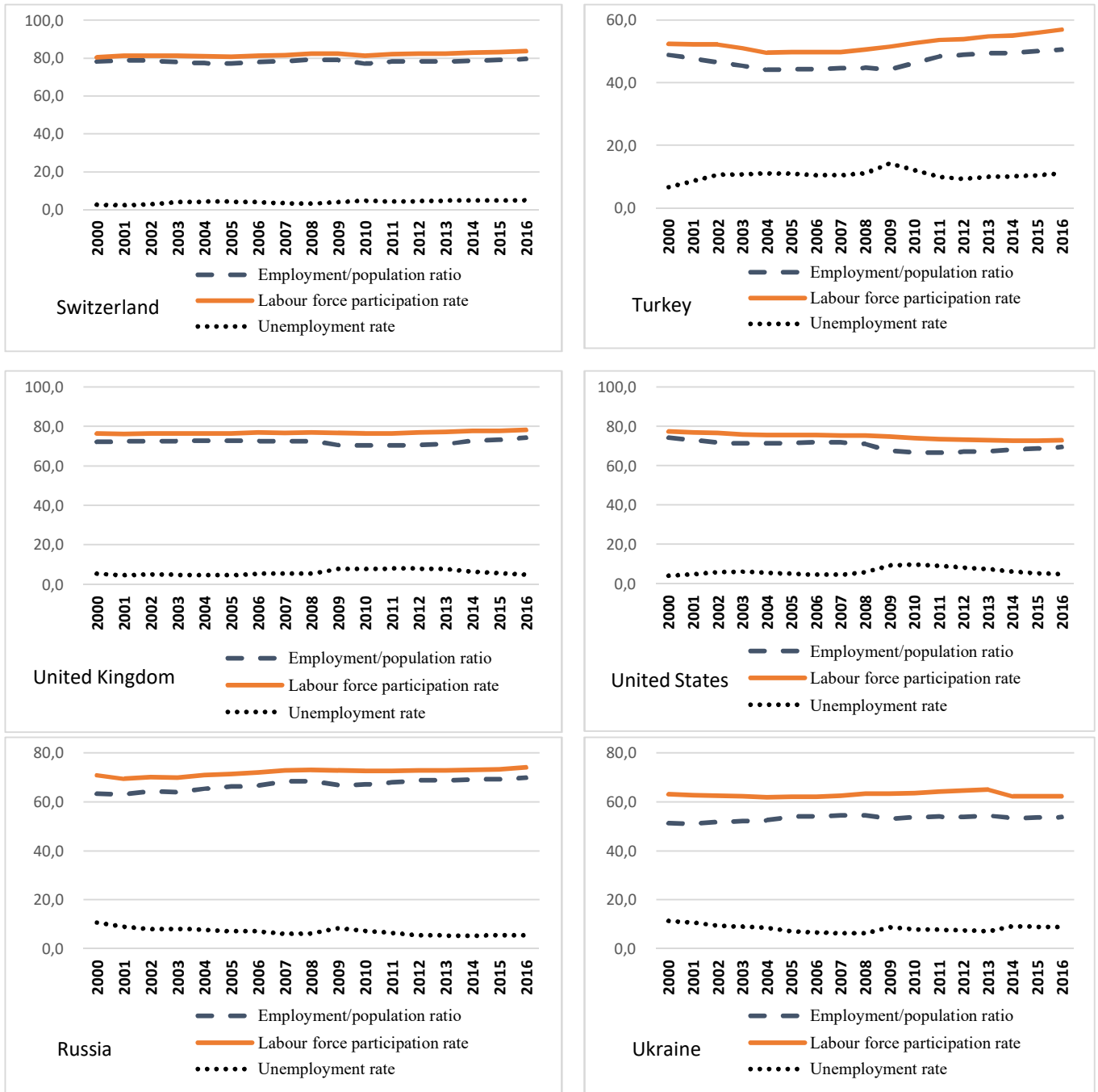

Рис. Л1. Статистика робочої сили країн світу 2000-2016 рр.*

*Складено автором на основі [40]

Додаток М

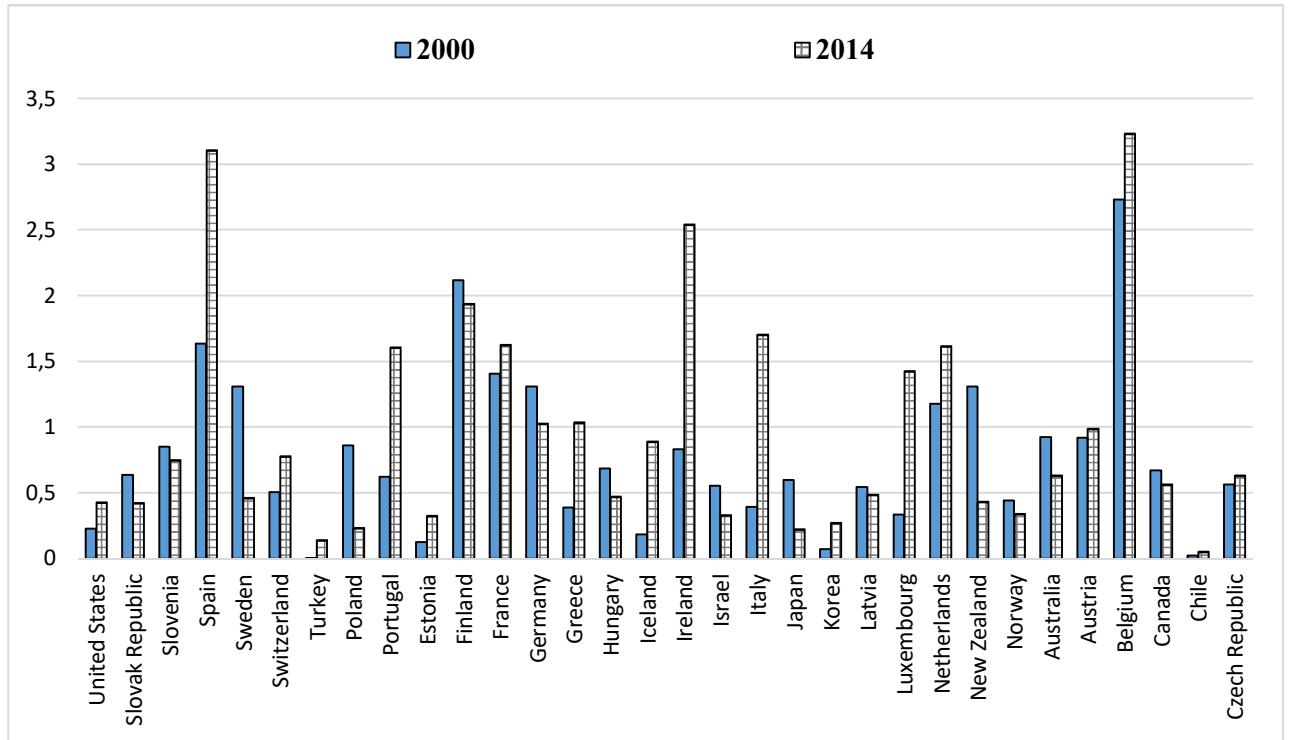

Рис. М1. Державні витрати на допомоги по безробіттю, % ВВП [122]

Додаток Н

Таблиця Н1

**Середньомісячний дохід домогосподарств та його структура
у країнах ЄС-28 у 2016 р., євро***

Країна	Децильні групи	Чистий дохід (п.4 + п.5 + п.6 + п.7 – п.8 – п.9)	Структура					
			Початковий дохід	Державні допомоги із перевіркою у їх потребі	Державні допомоги без перевірки у їх потребі	Державні пенсії	Податки	Соціальні відрахування
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австрія	1	1,305.3	532.0	415.7	181.6	271.2	-8.0	103.2
	2	1,742.5	909.6	202.2	221.3	646.8	37.7	199.5
	3	2,287.4	1,515.1	104.5	252.4	852.4	121.5	315.5
	4	2,700.9	2,159.2	70.5	274.4	855.4	221.4	437.2
	5	2,970.5	2,461.7	60.9	256.5	980.0	305.2	483.4
	6	3,290.1	2,945.2	33.0	209.5	1,112.6	415.5	594.7
	7	3,632.8	3,561.6	41.9	193.3	1,105.7	571.0	698.6
	8	4,212.4	4,349.2	36.8	210.6	1,206.4	750.6	840.0
	9	4,810.5	5,332.6	21.9	165.4	1,381.7	1,109.1	982.1
	10	7,367.7	9,405.8	14.2	180.0	1,923.9	2,874.6	1,281.6
	Усеред.	3,405.8	3,287.9	106.3	212.9	1,022.7	636.9	587.2
	Бідні	1,406.1	620.7	379.2	188.3	343.2	0.3	124.9
Бельгія	1	1,018.5	278.0	214.2	274.4	287.2	-4.9	40.2
	2	1,600.1	561.1	116.2	213.9	827.3	40.1	78.3
	3	1,895.9	881.2	115.7	104.8	1,054.2	134.4	125.6
	4	2,304.4	1,566.9	123.2	109.5	1,019.0	286.5	227.7
	5	2,657.6	2,303.5	129.1	74.3	928.8	456.4	321.8
	6	3,232.2	3,217.6	171.0	117.1	838.7	671.5	440.7
	7	3,358.7	3,639.9	110.1	89.9	861.7	852.9	490.0
	8	3,828.3	4,655.9	103.1	115.1	701.3	1,115.2	631.9
	9	4,208.1	5,479.1	89.1	102.9	760.9	1,493.4	730.5
	10	5,568.2	8,619.2	78.6	166.7	686.0	2,920.4	1,061.9
	Усеред.	2,870.2	2,945.2	125.6	139.8	799.2	747.7	391.8
	Бідні	1,104.9	327.6	205.6	275.5	344.0	-1.1	48.9
Болгарія	1	172.1	71.0	41.1	6.5	69.2	6.2	9.4
	2	233.4	96.4	14.7	5.8	136.0	8.1	11.4
	3	338.2	185.6	15.1	11.2	163.3	15.0	22.0
	4	438.5	323.0	15.1	15.2	151.7	26.6	39.9
	5	530.9	461.9	11.2	17.2	134.4	38.0	55.8
	6	626.3	587.2	9.5	19.1	129.9	48.1	71.3
	7	735.3	717.5	5.3	28.6	127.3	60.6	82.8
	8	838.4	843.1	2.5	30.4	130.9	71.1	97.4
	9	1,028.0	1,048.0	2.7	34.9	142.8	89.1	111.3
	10	1,643.2	1,798.7	1.9	48.6	117.9	148.1	175.7
	Усеред.	630.4	578.9	12.5	20.7	130.5	48.2	63.9
	Бідні	209.4	87.5	25.8	6.2	108.3	7.5	10.9

Продовження додатку Н

Великобританія	1	789.4	324.6	339.8	120.7	123.7	109.8	9.5
	2	1,407.6	523.8	557.0	164.7	311.7	125.1	24.4
	3	1,773.5	927.4	515.9	201.9	347.7	163.1	56.3
	4	1,973.6	1,245.5	419.2	211.0	371.8	193.9	80.0
	5	2,301.4	1,809.1	256.0	238.9	395.1	268.9	128.9
	6	2,705.9	2,472.0	177.0	227.5	374.3	357.8	187.2
	7	3,151.7	3,232.3	138.5	213.2	314.0	473.6	272.7
	8	3,734.1	4,317.5	60.2	141.8	263.8	660.6	388.6
	9	4,513.6	5,678.6	24.7	88.5	227.1	969.5	535.8
	10	7,154.0	10,270.3	14.8	67.0	174.3	2,567.2	805.2
	Усеред.	2,931.6	3,057.6	251.8	166.8	288.6	586.4	246.8
Бідні	980.3	360.9	414.5	132.4	197.7	112.7	12.6	
Греція	1	328.9	295.4	73.6	14.5	83.7	39.2	99.0
	2	592.6	395.5	42.9	30.3	251.0	32.2	94.8
	3	797.0	594.5	50.9	26.2	312.6	51.8	135.5
	4	947.3	660.3	37.6	20.1	470.8	86.5	155.0
	5	1,090.1	759.3	42.7	26.8	525.2	97.2	166.7
	6	1,248.6	913.5	41.7	26.5	610.0	147.8	195.3
	7	1,501.9	1,297.4	29.5	21.4	603.5	188.1	261.8
	8	1,753.4	1,644.7	15.1	32.4	620.6	237.1	322.4
	9	2,132.8	2,090.2	7.3	24.0	818.3	397.2	409.7
	10	3,517.6	4,253.3	3.5	15.5	785.8	1,016.2	524.3
	Усеред.	1,383.8	1,276.1	34.5	23.9	509.7	225.6	234.8
Бідні	490.0	361.6	57.2	23.6	184.7	36.8	100.3	
Данія	1	770.4	146.8	428.7	332.5	236.5	299.5	74.7
	2	1,919.1	963.6	255.7	255.3	1,221.0	672.4	104.2
	3	2,354.6	1,388.9	290.4	255.6	1,395.8	827.5	148.6
	4	2,620.5	1,879.7	259.7	216.8	1,447.1	990.1	192.7
	5	3,171.3	3,494.7	212.1	216.2	894.5	1,295.6	350.5
	6	3,632.6	4,305.6	178.1	240.5	843.4	1,497.9	437.2
	7	4,147.3	5,401.4	181.6	248.8	675.5	1,808.5	551.5
	8	4,458.3	6,145.5	126.3	221.2	611.1	2,044.6	601.3
	9	5,266.7	7,790.4	90.9	164.8	597.0	2,627.4	749.0
	10	7,827.3	13,236.9	53.4	134.4	872.1	5,461.3	1,008.3
	Усеред.	3,395.2	4,081.2	222.4	234.5	875.7	1,631.1	387.5
Бідні	861.8	224.6	413.3	328.5	301.3	328.2	77.8	
Естонія	1	358.3	119.9	64.9	24.3	166.8	5.7	11.8
	2	500.0	145.4	8.9	38.0	326.0	13.1	5.2
	3	664.6	342.4	1.0	47.4	322.4	37.4	11.2
	4	854.2	467.5	0.0	72.4	389.9	62.0	13.7
	5	1,064.0	885.0	0.0	83.7	249.1	125.2	28.5
	6	1,269.6	1,159.3	0.0	90.6	226.7	172.8	34.2
	7	1,505.9	1,473.7	0.0	121.6	194.4	239.5	44.3
	8	1,682.6	1,791.9	0.0	101.3	143.5	298.9	55.2
	9	2,060.0	2,246.8	0.0	144.5	125.6	388.7	68.2
	10	3,191.5	3,578.0	0.0	286.6	90.8	656.2	107.7
	Усеред.	1,223.9	1,105.4	9.6	93.8	229.4	179.6	34.8
Бідні	422.8	132.2	38.8	30.8	238.4	8.9	8.6	
Ірландія	1	1,099.8	255.6	657.8	236.2	44.4	64.1	30.2
	2	1,586.3	354.9	951.8	265.1	84.5	58.1	12.0
	3	1,930.4	689.5	922.9	275.1	155.9	70.7	42.4
	4	2,289.1	1,268.5	706.5	355.1	177.7	136.5	82.2
	5	2,738.9	2,014.4	413.0	341.7	360.0	253.1	137.1
	6	3,208.0	2,960.4	173.5	376.7	356.5	462.8	196.2
	7	3,697.3	3,708.7	112.1	428.4	376.0	667.9	260.0

Продовження додатку Н

	8	4,125.0	4,652.5	64.3	333.2	405.0	998.4	331.7	
	9	5,076.7	6,445.4	22.3	348.5	268.3	1,525.7	482.1	
	10	6,993.0	10,726.6	14.7	243.1	148.0	3,345.3	794.0	
	Усеред.	3,264.8	3,304.1	409.1	318.1	233.7	763.4	236.8	
	Бідні	1,283.2	270.2	790.2	249.9	53.6	58.5	22.1	
Іспанія	1	384.3	219.6	116.9	46.4	57.2	0.3	55.4	
	2	932.1	481.7	182.9	85.1	247.5	2.8	62.4	
	3	1,096.7	559.1	178.3	69.4	351.7	7.9	53.8	
	4	1,428.5	910.2	121.0	87.8	413.8	20.8	83.6	
	5	1,678.3	1,095.2	111.1	80.7	525.0	43.0	90.8	
	6	1,940.8	1,451.3	71.9	85.5	534.4	90.1	112.2	
	7	2,189.6	1,736.6	50.2	102.0	584.8	156.7	127.3	
	8	2,590.2	2,241.0	48.6	79.1	656.6	276.5	158.6	
	9	3,066.6	2,969.2	29.7	62.5	662.4	459.1	198.1	
	10	4,414.2	4,932.2	37.9	78.3	753.6	1,098.6	289.0	
	Усеред.	1,994.1	1,683.9	94.5	77.9	482.8	220.8	124.3	
	Бідні	695.7	371.4	150.9	66.8	167.2	1.8	58.8	
	Італія	1	653.7	439.2	76.5	46.3	164.5	24.8	47.9
		2	1,190.3	662.2	98.6	42.7	524.0	69.9	67.3
3		1,531.2	1,013.2	71.6	58.9	657.2	163.4	106.4	
4		1,804.2	1,291.3	47.2	59.8	806.8	270.2	130.6	
5		2,068.4	1,540.2	36.6	59.6	945.5	359.3	154.1	
6		2,398.3	1,984.9	41.2	78.0	963.5	468.5	200.8	
7		2,670.1	2,455.8	27.6	89.6	930.3	587.6	245.6	
8		3,098.3	3,114.6	16.6	98.6	985.3	800.1	316.7	
9		3,610.9	3,837.6	23.9	141.7	1,089.7	1,092.4	389.5	
10		6,282.4	7,247.0	33.6	433.2	1,491.3	2,277.0	645.6	
Усеред.		2,556.4	2,391.5	47.4	113.1	860.3	622.7	233.2	
Бідні		876.0	537.0	79.4	45.0	314.4	43.0	56.8	
Кіпр		1	981.2	546.7	143.7	47.5	297.5	5.5	48.8
		2	1,474.8	828.9	120.6	77.9	530.4	12.9	70.0
	3	1,799.9	1,125.0	133.5	81.9	576.3	23.7	93.1	
	4	2,213.3	1,692.1	158.6	108.6	437.8	45.2	138.7	
	5	2,430.6	2,004.4	151.1	110.5	393.7	67.6	161.6	
	6	2,839.5	2,523.9	159.1	117.0	340.7	98.1	203.2	
	7	3,057.7	2,856.9	88.5	99.7	382.2	144.7	224.8	
	8	3,566.8	3,368.2	84.0	77.9	544.1	254.5	252.8	
	9	4,245.2	4,241.5	76.2	86.5	638.9	492.3	305.6	
	10	6,787.1	6,067.4	162.8	375.0	1,753.1	1,236.7	334.4	
	Усеред.	2,906.6	2,484.1	128.2	118.4	596.8	241.7	179.2	
	Бідні	1,033.8	572.7	137.3	51.3	329.6	6.3	50.8	
	Латвія	1	225.5	87.1	41.9	27.9	87.1	10.2	8.3
		2	315.6	109.8	4.1	23.6	205.0	15.5	11.4
3		436.0	231.3	1.0	24.9	238.9	35.5	24.6	
4		581.3	371.7	0.6	34.2	270.9	58.4	37.7	
5		747.1	635.2	0.5	53.4	221.5	98.1	65.4	
6		905.2	898.3	0.3	60.4	191.5	152.1	93.2	
7		1,102.6	1,186.7	0.4	76.8	169.9	207.3	123.8	
8		1,324.4	1,535.7	0.0	68.5	158.7	280.4	158.2	
9		1,629.2	1,940.7	0.0	100.8	164.0	374.7	201.7	
10		2,766.4	3,491.4	0.0	154.5	179.6	721.7	337.4	
Усеред.		931.4	950.3	5.5	58.4	189.9	176.5	96.2	

Продовження додатку Н

Литва	Бідні	283.3	102.8	19.0	24.8	161.2	14.1	10.4
	1	184.6	88.5	48.7	7.0	57.9	4.2	13.3
	2	308.5	119.7	20.4	18.6	170.2	6.3	13.9
	3	397.4	206.4	6.8	8.1	211.6	13.5	22.0
	4	514.2	314.4	5.1	19.5	231.8	24.8	31.7
	5	645.7	464.1	5.6	18.7	243.9	41.9	44.7
	6	789.2	615.5	4.7	35.7	256.0	63.3	59.6
	7	959.6	840.8	1.9	49.8	250.3	99.3	84.0
	8	1,133.3	1,174.9	0.3	43.8	178.8	149.4	115.2
	9	1,393.2	1,532.7	1.6	55.8	153.0	203.4	146.4
	10	2,053.1	2,484.7	0.5	53.2	98.5	354.8	229.1
Усеред.	792.7	727.8	10.4	29.2	184.1	88.2	70.7	
Люксембург	Бідні	256.8	109.5	31.9	12.3	123.0	5.9	14.0
	1	3,087.3	1,832.5	817.0	587.3	176.3	37.3	288.6
	2	3,065.5	1,881.8	420.4	500.9	612.4	70.6	279.4
	3	3,551.7	2,605.6	105.9	478.3	877.3	141.8	373.6
	4	4,023.6	2,954.2	76.8	405.7	1,280.6	268.7	425.1
	5	4,481.6	3,329.8	53.3	416.2	1,624.1	443.3	498.5
	6	4,734.8	3,630.9	45.4	276.4	1,965.6	646.2	537.3
	7	5,549.0	5,231.3	39.7	246.4	1,776.6	1,051.6	693.4
	8	6,097.1	6,142.9	17.1	281.7	1,887.3	1,411.9	820.0
	9	6,879.8	7,582.8	13.2	242.5	1,947.6	1,934.0	972.4
	10	9,598.5	12,523.4	17.8	149.8	2,322.1	4,027.0	1,387.7
Усеред.	5,305.4	5,084.2	137.4	343.7	1,519.2	1,117.3	661.7	
Мальта	Бідні	3,050.3	1,797.6	855.1	561.5	155.8	34.9	284.9
	1	760.2	398.9	268.5	11.0	151.4	6.1	63.6
	2	1,080.4	661.9	140.0	8.2	371.9	15.1	86.4
	3	1,186.3	745.1	88.8	6.1	463.1	25.6	91.1
	4	1,462.8	1,020.1	81.8	11.1	510.8	48.7	112.3
	5	1,843.6	1,536.8	63.2	11.7	474.3	83.6	158.8
	6	2,174.3	2,017.8	58.7	20.1	416.2	128.5	210.1
	7	2,501.2	2,446.4	43.0	19.2	422.6	176.2	253.8
	8	2,883.3	3,062.9	28.2	20.5	327.6	256.6	299.2
	9	3,338.3	3,700.9	29.4	15.0	316.6	387.0	336.5
	10	4,926.0	6,006.6	19.9	13.0	284.4	1,005.7	392.2
Усеред.	2,168.1	2,095.8	84.2	13.2	376.5	207.0	194.6	
Нідерланди	Бідні	881.4	512.2	217.0	10.1	226.4	9.9	74.4
	1	1,210.8	638.4	592.0	163.8	145.6	50.9	278.2
	2	1,716.3	926.8	500.9	255.3	517.2	97.5	386.4
	3	2,127.9	1,598.3	223.1	275.5	648.4	147.8	469.7
	4	2,466.6	2,407.0	124.5	244.7	476.5	214.0	572.1
	5	2,928.7	3,184.8	116.8	214.9	416.3	319.2	684.8
	6	3,275.1	3,758.2	81.6	273.0	348.5	408.0	778.2
	7	3,551.8	4,406.2	87.3	186.9	256.2	514.0	870.8
	8	4,171.6	5,422.4	45.7	194.2	270.7	733.0	1,028.5
	9	4,806.0	6,604.2	52.2	149.8	201.2	1,012.3	1,189.2
	10	6,970.9	10,518.1	61.7	165.1	182.2	2,502.1	1,454.1
Усеред.	3,226.5	3,780.0	204.4	213.0	349.9	573.1	747.7	
Німеччина	Бідні	1,260.2	654.0	600.2	172.5	175.1	52.8	288.9
	1	974.1	278.8	368.7	98.4	309.7	13.4	68.0
	2	1,537.7	923.0	211.8	133.6	537.7	51.5	216.8
	3	1,841.8	1,260.7	104.5	101.6	783.4	106.5	301.8
	4	2,207.8	1,687.1	68.4	106.7	940.0	198.8	395.5
	5	2,563.0	2,268.5	53.6	105.4	931.2	299.2	496.6
	6	2,889.4	2,861.5	56.4	117.9	883.4	441.1	588.7

Продовження додатку Н

	7	3,218.6	3,633.8	33.2	102.4	764.8	612.3	703.3	
	8	3,702.6	4,339.4	59.6	136.6	775.7	826.1	782.6	
	9	4,332.7	5,240.5	46.0	145.0	922.0	1,164.1	856.7	
	10	6,276.9	8,117.8	49.1	256.6	1,197.4	2,359.1	984.8	
	Усеред.	2,881.6	2,958.3	115.1	129.7	786.4	587.3	520.6	
	Бідні	1,073.0	380.4	346.1	102.9	353.0	17.5	91.9	
Польща	1	306.6	191.8	44.8	14.1	167.3	44.6	66.8	
	2	541.8	355.9	62.9	22.2	243.4	75.7	66.8	
	3	668.0	460.6	71.4	22.9	284.4	98.1	73.1	
	4	783.9	595.0	74.6	22.4	300.0	116.5	91.7	
	5	890.8	713.7	64.2	23.8	335.1	139.9	106.0	
	6	1,014.5	856.9	58.9	25.3	363.9	166.2	124.4	
	7	1,133.5	1,032.7	35.3	27.8	389.5	202.3	149.7	
	8	1,279.1	1,245.8	28.8	25.2	394.5	238.6	176.7	
	9	1,537.8	1,683.5	22.2	17.4	346.3	301.8	229.8	
	10	2,316.6	2,863.6	17.5	17.7	307.3	552.8	336.8	
	Усеред.	1,038.5	995.7	47.7	21.6	308.4	193.0	141.9	
	Бідні	353.6	220.2	49.1	15.7	184.0	50.2	65.2	
	Португалія	1	508.9	234.9	120.8	33.0	153.6	10.9	22.5
		2	669.0	339.0	54.4	39.8	281.2	11.8	33.5
3		861.6	457.9	40.1	42.2	385.8	15.6	48.8	
4		1,057.8	707.9	50.9	53.4	350.7	27.8	77.3	
5		1,203.9	883.3	31.4	44.0	389.2	49.6	94.4	
6		1,452.6	1,200.6	20.6	54.6	383.6	77.5	129.3	
7		1,622.3	1,480.3	12.2	58.9	362.8	132.4	159.5	
8		1,896.6	1,845.8	6.4	64.4	413.2	234.8	198.4	
9		2,340.7	2,465.3	6.5	47.3	574.1	487.4	265.0	
10		3,712.1	4,324.7	2.5	23.3	1,342.6	1,526.8	454.1	
Усеред.		1,535.3	1,399.0	34.6	45.6	470.3	265.5	148.7	
Бідні		567.4	275.6	90.3	35.4	203.8	10.9	26.7	
Румунія		1	125.0	58.6	41.2	15.1	21.0	10.4	0.5
		2	206.2	101.3	29.7	16.9	78.3	14.0	6.0
	3	259.4	161.5	19.0	13.8	103.8	24.5	14.2	
	4	313.5	207.2	14.4	12.7	133.3	34.4	19.5	
	5	400.2	320.4	14.7	16.2	133.4	52.6	31.9	
	6	457.3	387.3	7.7	18.0	151.6	67.4	40.0	
	7	538.4	478.4	4.0	18.4	173.3	84.7	51.0	
	8	617.5	581.1	2.4	23.2	182.5	110.0	61.6	
	9	810.1	846.0	1.2	23.6	194.9	165.7	89.9	
	10	1,113.7	1,307.4	0.9	29.9	178.1	262.8	139.7	
	Усеред.	482.5	442.5	13.5	18.7	135.1	82.2	45.2	
	Бідні	173.0	84.7	32.9	15.4	57.0	12.9	4.0	
Словацьчина	1	495.1	324.2	113.8	71.6	95.0	9.6	99.9	
	2	660.4	501.0	21.1	43.1	220.6	20.1	105.3	
	3	769.4	510.8	11.5	46.3	327.0	25.2	100.9	
	4	899.3	629.4	11.9	37.5	375.7	38.4	116.8	
	5	1,009.1	766.7	6.2	35.7	384.1	52.5	131.1	
	6	1,128.4	957.9	5.6	44.7	366.5	71.6	174.7	
	7	1,349.7	1,324.4	4.1	54.6	297.0	107.1	223.3	
	8	1,525.8	1,569.8	5.3	51.7	302.1	136.0	267.1	
	9	1,763.7	1,953.7	9.3	43.9	263.5	186.9	319.8	
	10	2,413.4	3,009.0	10.0	39.3	183.4	356.5	471.7	
	Усеред.	1,174.1	1,113.3	19.3	46.5	285.1	95.4	194.6	
	Бідні	517.4	349.9	96.5	67.1	114.0	10.8	99.2	

Продовження додатку Н

Словенія	1	638.2	220.8	156.4	74.4	254.0	7.0	60.5
	2	964.6	525.0	122.6	110.3	350.7	15.4	128.5
	3	1,171.1	765.4	57.5	112.3	443.4	32.9	174.6
	4	1,470.5	1,150.4	63.0	137.0	439.5	62.5	256.8
	5	1,658.3	1,398.7	58.4	144.2	455.2	88.7	309.6
	6	1,980.1	1,841.8	55.4	142.5	471.2	133.6	397.3
	7	2,181.5	2,163.9	47.2	148.3	478.6	187.0	469.5
	8	2,489.3	2,716.1	32.5	159.5	432.5	273.1	578.2
	9	2,707.9	2,890.2	16.0	142.6	636.6	366.6	610.9
	10	3,843.4	4,981.0	24.0	128.4	597.2	894.7	992.5
	Усеред.	1,815.0	1,737.8	68.9	126.3	444.7	191.1	371.6
Бідні	685.6	259.7	151.8	81.1	271.9	8.2	70.6	
Угорщина	1	261.3	208.9	12.4	97.0	76.2	54.4	78.7
	2	391.3	281.2	7.3	76.3	163.3	64.8	72.0
	3	458.8	332.2	5.1	48.7	233.2	81.6	78.7
	4	533.8	377.2	6.5	42.5	285.2	94.2	83.5
	5	623.1	467.0	4.7	47.8	312.0	111.3	97.1
	6	714.0	621.3	5.7	47.3	305.5	134.5	131.3
	7	819.5	774.5	7.4	47.9	309.7	160.0	159.9
	8	965.2	982.5	5.8	56.1	301.9	187.4	193.7
	9	1,120.8	1,240.9	3.6	57.9	297.8	227.7	251.9
	10	1,706.9	2,225.5	3.5	48.7	245.0	368.8	447.0
	Усеред.	756.9	746.2	6.1	56.5	254.1	147.8	158.2
Бідні	302.9	228.4	10.9	93.8	99.3	55.8	73.7	
Фінляндія	1	1,217.4	304.0	457.2	147.2	439.9	105.6	25.2
	2	1,619.0	632.2	270.7	139.2	823.1	193.5	52.7
	3	2,090.3	1,110.3	199.8	202.4	1,010.2	337.3	95.1
	4	2,553.2	1,810.5	125.2	195.6	1,090.2	520.1	148.3
	5	2,958.8	2,597.8	97.7	231.4	950.0	700.2	218.0
	6	3,260.0	3,137.7	110.8	216.7	897.8	839.2	263.8
	7	3,639.7	3,991.9	93.8	193.5	743.1	1,049.9	332.7
	8	4,138.0	4,773.2	76.7	208.3	779.4	1,303.6	396.0
	9	4,666.0	5,850.5	73.1	172.3	728.4	1,672.9	485.5
	10	6,643.9	9,206.1	62.4	127.4	933.2	2,998.6	686.6
	Усеред.	3,144.6	3,132.0	172.1	180.2	828.4	915.1	253.1
Бідні	1,238.7	319.4	446.9	138.5	466.4	106.1	26.5	
Франція	1	1,125.3	604.4	348.4	109.6	300.6	131.8	105.9
	2	1,674.5	1,085.2	265.8	157.6	504.5	173.7	164.9
	3	1,835.7	1,301.3	149.8	131.0	656.8	208.4	194.7
	4	2,175.7	1,662.6	122.7	126.7	794.4	290.3	240.5
	5	2,472.7	2,181.9	84.0	120.5	765.1	355.5	323.3
	6	2,745.3	2,498.9	71.7	110.0	878.3	457.6	356.0
	7	3,171.8	3,144.4	61.6	117.4	874.2	572.9	453.0
	8	3,604.3	3,611.2	55.2	111.9	1,057.1	725.6	505.5
	9	4,354.4	4,535.8	40.2	113.1	1,302.6	1,013.5	623.6
	10	7,384.7	9,229.3	49.0	116.9	1,771.1	2,748.9	1,032.7
	Усеред.	3,038.6	2,964.8	125.3	121.5	887.2	662.9	397.2
Бідні	1,187.6	657.0	342.6	115.7	324.5	137.5	114.6	

Продовження додатку Н

Хорватія	1	246.3	77.7	50.4	23.5	118.5	1.0	22.8
	2	409.6	179.4	37.6	19.6	210.6	1.3	36.3
	3	565.7	336.6	29.6	17.3	255.6	3.7	69.8
	4	742.1	520.2	22.4	22.8	293.5	9.8	107.0
	5	873.7	688.3	22.6	31.1	283.4	13.6	138.1
	6	927.1	725.1	12.2	29.6	330.3	21.9	148.2
	7	1,092.5	992.2	3.2	32.8	308.0	41.6	202.1
	8	1,293.3	1,189.6	1.8	35.3	370.6	66.5	237.5
	9	1,515.6	1,569.5	2.5	20.4	362.3	127.9	311.2
	10	2,225.4	2,705.4	1.4	58.4	343.7	371.0	512.5
	Усеред.	951.4	854.1	19.8	28.5	281.0	62.1	170.0
	Бідні	325.0	127.8	44.4	21.7	161.6	1.2	29.3
Чехія	1	501.1	255.8	95.0	48.5	172.4	4.6	66.1
	2	649.9	343.6	31.9	31.3	306.1	8.7	54.4
	3	798.3	426.6	16.8	32.9	399.2	15.5	61.7
	4	944.2	575.8	9.1	31.0	436.9	26.8	81.9
	5	1,062.4	718.0	9.7	43.2	426.7	40.3	94.9
	6	1,218.9	1,031.1	10.1	44.5	335.0	69.7	132.0
	7	1,369.5	1,278.9	4.8	57.0	291.0	101.1	160.9
	8	1,520.4	1,592.0	3.2	41.9	236.3	150.0	202.9
	9	1,782.1	2,006.2	3.0	44.3	201.4	219.4	253.3
	10	2,686.7	3,357.6	1.6	49.1	176.2	474.8	423.0
	Усеред.	1,218.0	1,108.2	19.6	41.8	300.5	104.9	147.2
	Бідні	495.9	255.7	98.7	47.7	165.8	4.3	67.8
Швеція	1	1,306.8	533.9	334.4	363.4	295.5	169.1	51.3
	2	1,796.3	790.9	104.3	258.6	1,095.9	387.4	66.0
	3	2,587.5	1,775.3	16.3	349.9	1,219.0	634.9	138.1
	4	3,069.4	2,403.4	14.1	356.9	1,253.0	781.6	176.3
	5	3,655.6	3,391.6	0.8	403.8	1,053.8	960.4	234.0
	6	3,944.2	4,100.3	3.7	324.5	861.9	1,066.2	279.9
	7	4,494.8	4,892.6	3.8	336.3	862.3	1,271.5	328.7
	8	4,933.3	5,630.6	1.0	278.4	933.6	1,562.8	347.5
	9	5,556.6	6,512.9	2.8	204.4	1,113.3	1,891.5	385.3
	10	7,537.8	10,116.6	2.3	133.3	1,526.8	3,798.1	443.1
	Усеред.	3,734.1	3,790.0	57.7	299.4	1,014.2	1,195.7	231.6
	Бідні	1,402.9	566.3	272.2	333.8	502.9	220.0	52.3

*Складено автором на основі [40]

Додаток О

Таблиця О1

Перелік індикаторів та джерел інформації за складовими соціальної безпеки
[226]

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
		$X^L_{\text{крит}}$	$X^L_{\text{небезп}}$	$X^L_{\text{нездв}}$	$X^L_{\text{злв}}$	$X^L_{\text{онт}}$	$X^R_{\text{онт}}$	$X^R_{\text{злв}}$	$X^R_{\text{нездв}}$	$X^R_{\text{небезп}}$	$X^R_{\text{крит}}$
8.1	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 % медіанного рівня загальних доходів, відсотків						18	20	23	25	30
8.2	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	1,5	1,8	2	2,5	3					
8.3	Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	1	1,5	1,5	1,75	2					
8.4	Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів						4,5	5	5,5	6	7
8.5	Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, відсотків						20	25	30	40	50
8.6	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	3	4,5	5,5	6,5	7					
8.7	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	3	4,5	5,5	6,5	7					
8.8	Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення						0	6	12	20	30
8.9	Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення						0	10	20	40	60
8.10	Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6-17 років	55	60	65	70	80					
8.11	Сума не виплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %						0	0,5	2,5	5	10
8.12	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)						1000	1100	1200	1300	1400

Продовження додатку О

8.13	Рівень зайнятості населення у віці 15 - 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	50	53	55	58	60					
8.14	Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів						0	2	3	4	5
8.15	Відношення середньої вартості 1 кв. метра загальної площі житла до середньомісячної зарплати, разів					1	1,5	2	3,5	5	6

Таблиця О2

Питома вага індикаторів соціальної безпеки [226]

Соціальна безпека	
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, %	0,0911
Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	0,0857
Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів	0,0808
Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів	0,0803
Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %	0,0838
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	0,0651
Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП	0,0610
Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	0,0583
Чисельність хворих на активний туберкульоз з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення	0,0583
Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6-17 років	0,0544
Сума несплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, відсотків	0,0847
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	0,0529
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	0,0823
Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за оплачену годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів	0,0612

Додаток П

Результат моделювання 1*

Y1		80						
ВЫВОД ИТОГОВ		10	10	50	346159			
<i>Регрессионная статистика</i>								
Множественный R	0,971726	x1	x2	x3	x4			
R-квадрат	0,944251							
Нормированный R-квадрат	0,869918							
Стандартная ошибка	0,347963							
Наблюдения	8							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	4	6,152265	1,538066	12,70305	0,031807			
Остаток	3	0,363235	0,121078					
Итого	7	6,5155						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	33,5564	9,100768	3,687205	0,034584	4,593691	62,5191	4,59369	62,5191
Переменная X1	-0,03233	0,012991	-2,48881	0,088577	-0,07367	0,009011	-0,07367	0,00901
Переменная X2	1,373301	0,694295	1,977977	0,142337	-0,83626	3,582858	-0,83626	3,58285
Переменная X3	0,409982	0,17618	2,327058	0,102422	-0,1507	0,970666	-0,1507	0,97066
Переменная X4	0,000125	3,92E-05	3,198674	0,049382	6,35	0,00025	6,35	0,00025

*Отримано автором на основі результатів моделювання

Продовження додатку II

Результат моделювання 2*

Y2								
ВЫВОД ИТОГОВ								
		66						
<i>Регрессионная статистика</i>		10,9237	5	4,85				
Множественный R	0,958607	x5	x6	x7				
R-квадрат	0,918927							
Нормированный R-квадрат	0,858123							
Стандартная ошибка	0,258033							
Наблюдения	8							
Дисперсионный анализ								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	3	3,018664	1,006221	15,1127	0,011986			
Остаток	4	0,266323	0,066581					
Итого	7	3,284988						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	28,6321	7,360214	3,890118	0,01768	8,196869	49,06733	8,19686	49,0673
Переменная X5	1,193413	0,36535	3,266493	0,03089	0,179039	2,207788	0,17903	2,20778
Переменная X6	4,136325	1,022875	4,043824	0,01555	1,29637	6,976281	1,29637	6,97628
Переменная X7	0,753254	0,539741	1,395584	0,23532	-0,74531	2,251815	0,74531	2,25181

*Отримано автором на основі результатів моделювання

Продовження додатку II

Результат моделювання 3*

Y3								
ВЫВОД ИТОГОВ								
<i>Регрессионная статистика</i>								
Множественный R	0,820498							
R-квадрат	0,673218							
Нормированный R-квадрат	0,428131							
Стандартная ошибка	26,13569							
Наблюдения	8							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	3	5628,915	1876,305	2,74685	0,176867			
Остаток	4	2732,297	683,0743					
Итого	7	8361,212						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>
Y-пересечение	559,7946	745,504	0,750894	0,49447	-1510,06	2629,646	-1510,06	2629,64
Переменная X13	-23,3674	37,00571	-0,63145	0,56203	-126,112	79,37696	-126,112	79,3769
Переменная X14	-163,489	103,6053	-1,578	0,18970	-451,143	124,1657	-451,143	124,165
Переменная X15	9,42106	54,66949	0,172328	0,87154	-142,366	161,2079	-142,366	161,207

*Отримано автором на основі результатів моделювання

Продовження додатку II

Результат моделювання 4*

Y4		40						
ВЫВОД ИТОГОВ		11,45	4,56	5,62				
<i>Регрессионная статистика</i>		x5	x6	x7				
Множественный R	0,981647							
R-квадрат	0,96363							
Нормированный R-квадрат	0,915137							
Стандартная ошибка	1,191156							
Наблюдения	8							
<i>Дисперсионный анализ</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>			
Регрессия	4	112,7784	28,19461	19,8714	0,016962			
Остаток	3	4,256561	1,418854					
Итого	7	117,035						
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>	<i>Верхние 95,0%</i>	
Y-пересечение	96,17425	31,15396	3,087063	0,053837	-2,97157	195,3201	-2,97157	195,320
Переменная X5	0,237829	0,044471	5,348011	0,012787	0,096304	0,379355	0,09630	0,37935
Переменная X6	5,686852	2,376729	2,392723	0,096504	-1,87696	13,25066	-1,87696	13,2506
Переменная X7	-0,96122	0,603104	-1,59378	0,20924	-2,88056	0,95813	-2,88056	0,95813

*Отримано автором на основі результатів моделювання

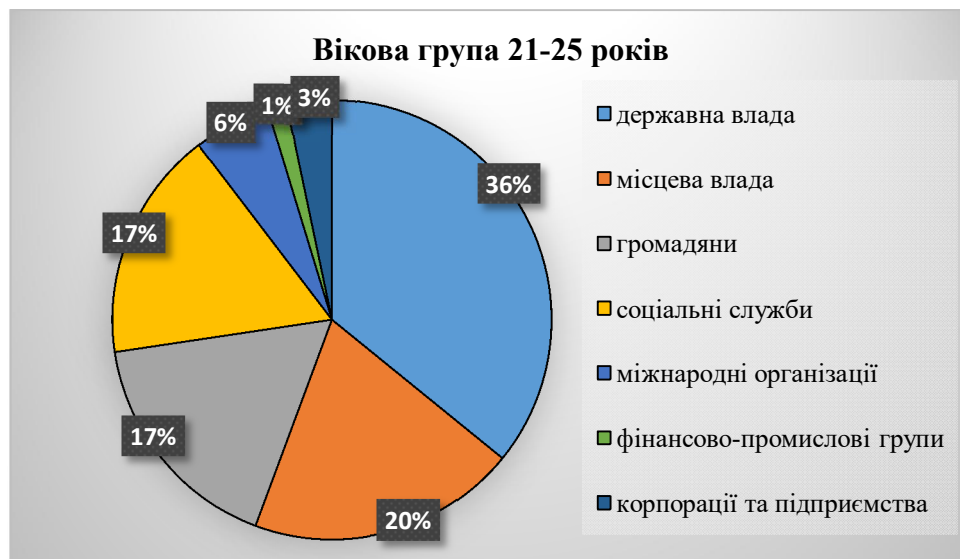
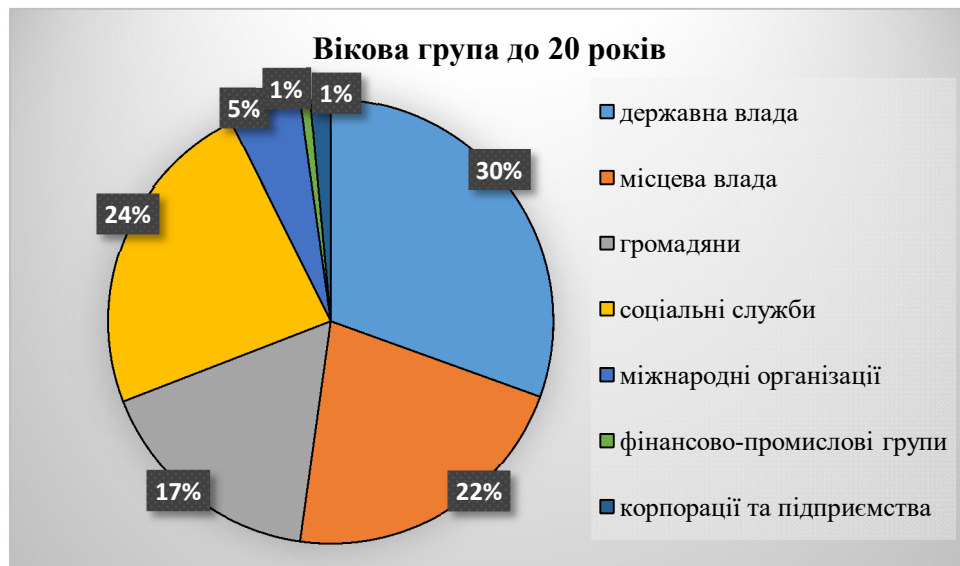
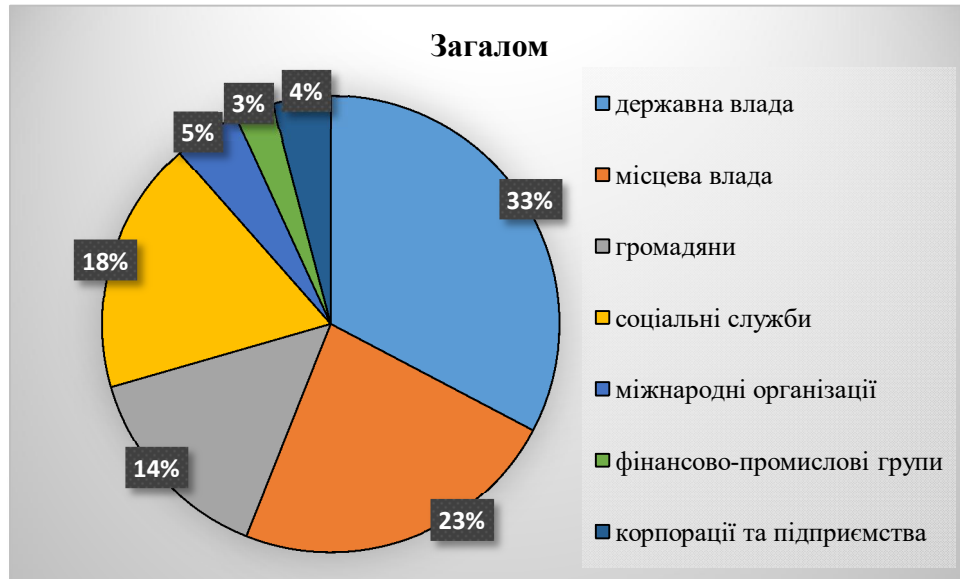
Продовження додатку П

Таблиця ПІІ

Кореляційна матриця

	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16	x17	x18	x19	Y1	Y2	Y3	Y4	
x1	1																							
x2	0,416174	1																						
x3	-0,69702	-0,29763	1																					
x4	0,741046	0,505765	-0,94563	1																				
x5	-0,91735	-0,52115	0,889194	-0,9129	1																			
x6	0,293236	-0,6391	-0,1712	-0,02175	-0,16654	1																		
x7	0,759512	0,517093	-0,94311	0,995787	-0,92308	-0,04058	1																	
x8	0,580729	0,303819	-0,78859	0,66286	-0,71937	0,010439	0,693582	1																
x9	-0,8095	-0,43226	0,859179	-0,82038	0,894765	-0,05694	-0,84466	-0,92815	1															
x10	0,239379	-0,46443	0,06672	-0,12573	-0,00269	0,737771	-0,17297	-0,2057	0,064377	1														
x11	0,710479	0,587155	-0,83877	0,959865	-0,83935	-0,14562	0,945265	0,536341	-0,73964	-0,05197	1													
x12	0,627056	0,159698	-0,41111	0,404613	-0,54823	0,406438	0,367573	0,367477	-0,55011	0,684563	0,464438	1												
x13	0,675825	0,376659	-0,84739	0,940478	-0,79432	-0,04012	0,93312	0,529319	-0,73288	-0,02436	0,94927	0,408568	1											
x14	-0,50553	-0,08239	0,791724	-0,66785	0,634175	-0,36858	-0,62858	-0,61351	0,616525	-0,32513	-0,61978	-0,59211	-0,53997	1										
x15	-0,19237	-0,12626	-0,18416	0,271917	0,061549	-0,18033	0,258511	-0,26368	0,218211	-0,2854	0,285441	-0,51318	0,393755	0,019412	1									
x16	0,899182	0,497615	-0,90882	0,914013	-0,9949	0,179754	0,920191	0,760449	-0,91854	0,030379	0,839432	0,594938	0,794318	-0,6858	-0,09851	1								
x17	0,636845	0,440264	-0,66694	0,658916	-0,6489	-0,1335	0,670437	0,750482	-0,76602	-0,00926	0,686038	0,40589	0,576267	-0,68643	-0,08503	0,67143	1							
x18	-0,28123	-0,01553	0,457202	-0,46904	0,395701	-0,4466	-0,40445	0,107396	0,049037	-0,37182	-0,45779	-0,33179	-0,39578	0,601056	-0,35252	-0,39297	-0,03039	1						
x19	-0,34907	0,195437	0,489641	-0,52166	0,406361	-0,31016	-0,51705	-0,12295	0,319611	-0,13972	-0,4632	-0,19514	-0,6956	0,118575	-0,47578	-0,39542	0,091478	0,331279	1					
Y1	0,708581	0,115106	-0,92672	0,789435	-0,82731	0,338915	0,797582	0,898651	-0,91204	0,088338	0,655383	0,520654	0,6909	-0,80008	-0,08861	0,864787	0,698486	-0,25923	-0,39399	1				
Y2	-0,62134	-0,82553	0,632228	-0,70339	0,758235	0,417865	-0,74303	-0,73691	0,779463	0,535337	-0,65564	-0,14606	-0,52888	0,307245	0,134766	-0,74569	-0,67797	-0,07683	-0,03855	-0,55288	1			
Y3	0,610159	0,531236	-0,7979	0,881036	-0,74899	-0,12702	0,848739	0,557849	-0,7135	0,080563	0,948553	0,601515	0,863748	-0,74808	0,148648	0,777146	0,736948	-0,46425	-0,31805	0,662878	-0,56393	1		
Y4	0,945091	0,571675	-0,68108	0,721249	-0,91357	0,081449	0,757736	0,7165	-0,88236	-0,02301	0,66659	0,51491	0,609863	-0,40658	-0,30325	0,897853	0,667263	-0,06067	-0,21604	0,707369	-0,81036	0,559822	1	

Додаток Р

Продовження додатку Р

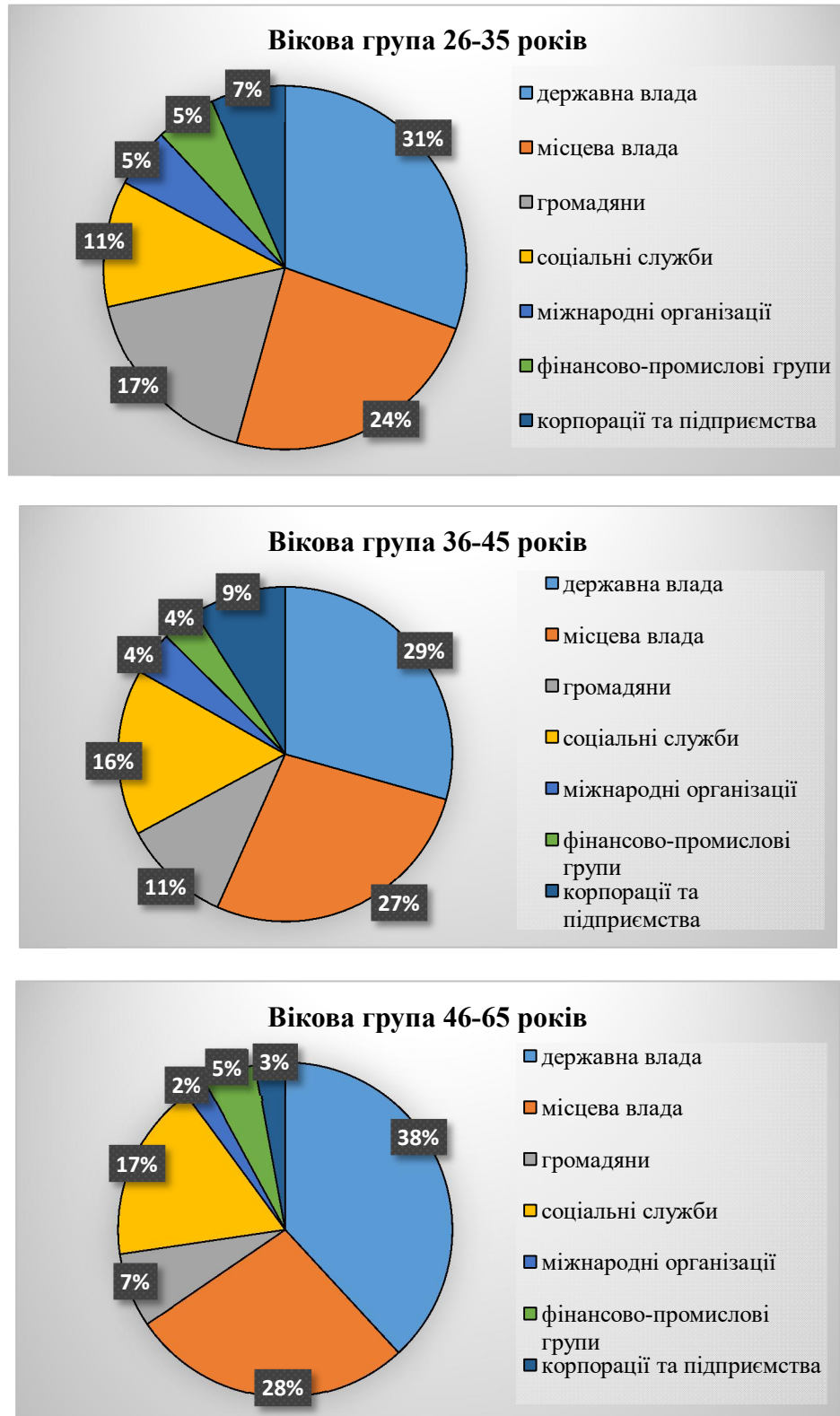

Рис. Р1. Відповіді респондентів на питання «Хто несе відповідальність за стан соціальної безпеки держави?»*

*Складено автором на основі проведеного опитування

Продовження додатку Р

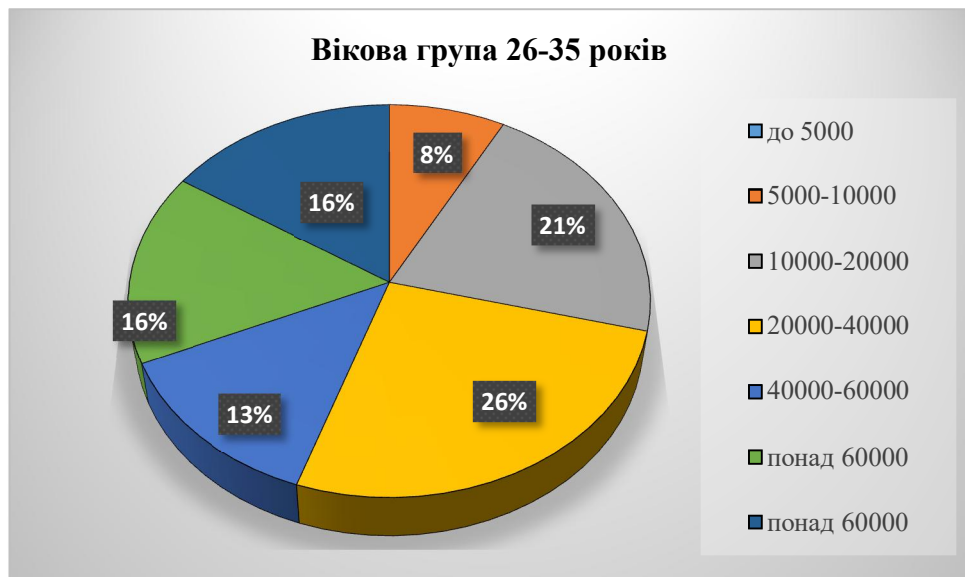
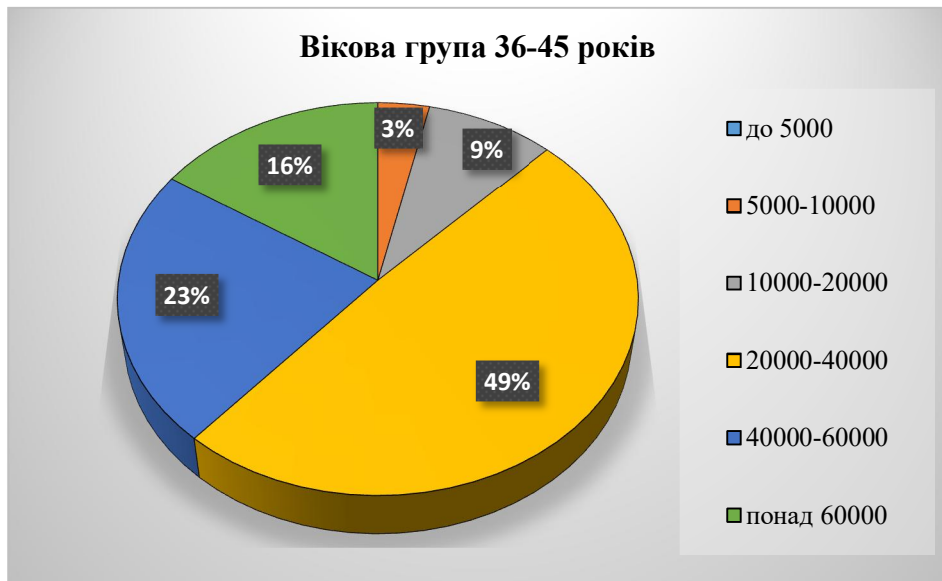
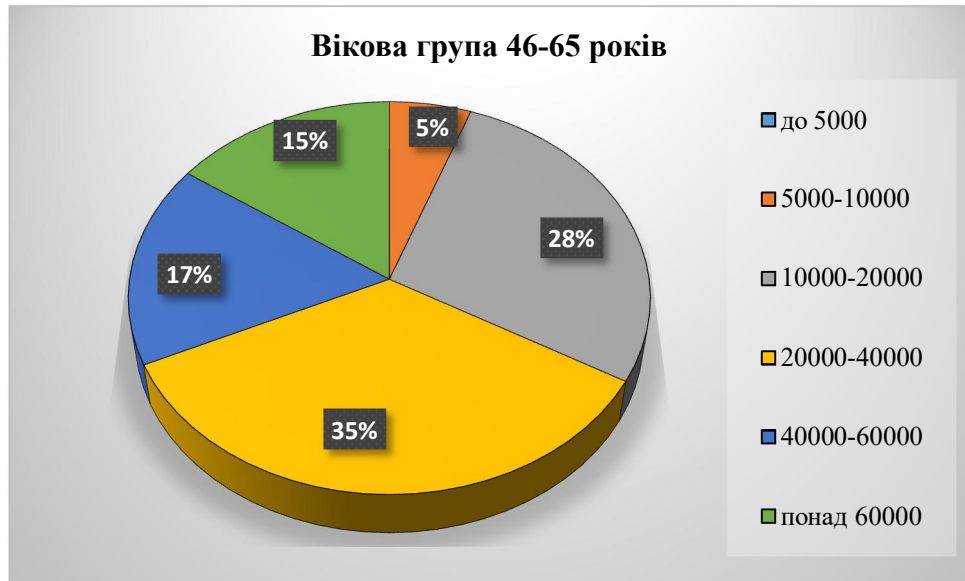
Таблиця Р1

Відповіді респондентів на питання «Хто несе відповідальність за стан соціальної безпеки держави?»*

	державна влада	місцева влада	громадяни	соціальні служби	міжнародні організації	фінансово- промислові групи	корпорації та підприємства
46-65	53	38	10	24	3	7	4
36-45	42	39	15	23	6	5	13
26-35	46	36	26	17	8	8	10
21-25	78	43	37	38	12	3	7
до 20	83	59	46	64	14	2	4
Загалом	302	215	134	166	43	25	38

*Складено автором на основі проведеного опитування

Додаток С

Продовження додатку С

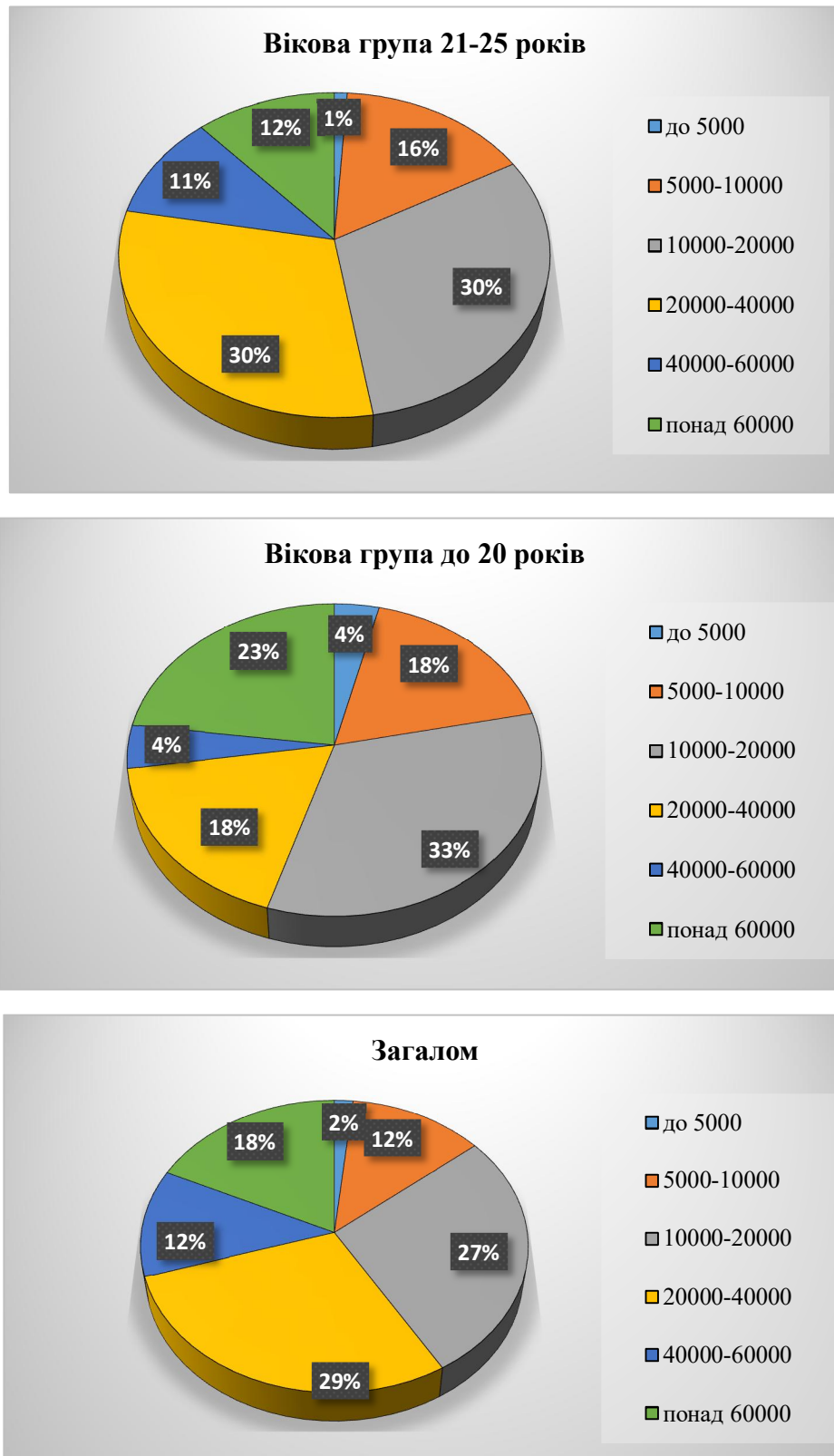

Рис. С1. Відповіді респондентів на питання «Який ваш бажаний рівень доходу?»*

*Складено автором на основі проведеного опитування

Додаток Т

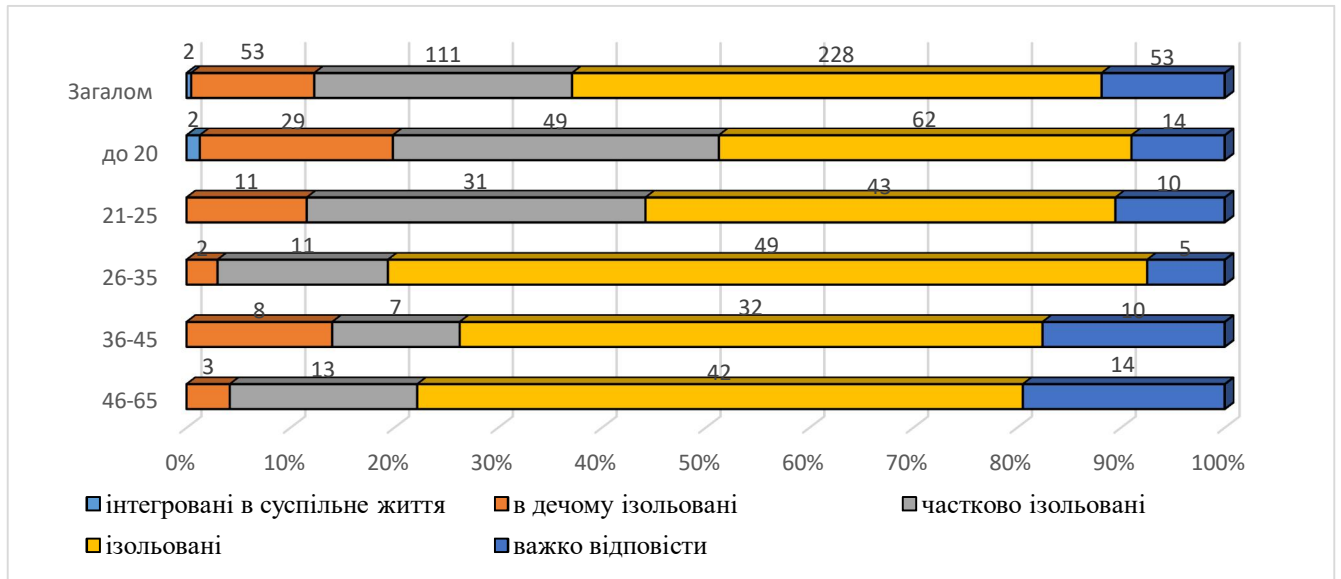

Рис. Т1. Відповіді респондентів на питання «Як почуваються люди із інвалідністю в Україні?»*

*Складено автором на основі проведеного опитування

Додаток У

Таблиця У1

Основні етапи розвитку концепції безумовного базового доходу

№	Етапи	Період	Представники та праці	Обґрунтування
1.	Концепція мінімального доходу	XVI ст.	Т.Мор “Утопія” (1516 р.)	“Ліки від крадіжок”
			Х.Л.Вівес “На допомогу бідним” (1526 р.)	Прагматичний заклик про державну допомогу
2.	Концепція державної допомоги	XVIII ст.	А.Н. де Кондорсе “Ескіз історичної картини прогресу людського розуму” (1795 р.)	Соціальне страхування
			Т.Пейн “Права людини” (1791 р.), “Аграрна справедливість” (1795 р.)	Спільна власність на землю та частку національного виробництва
			Т.Спенс “Реальні права людини” (1793 р.), “Морська республіка” (1794 р.), “Права дітей” (1797 р.)	Право людини на існування
3.	Концепція безумовного базового доходу	XIX ст.	Ф.Фур’є “Фальшива індустрія” (1836 р.)	Спільна власність на ресурси
			Дж.Шарл’є “Королівство продавців книжок” (1848 р.)	Рівне право на володіння землею
			Г.Джордж “Прогрес та бідність” (1879 р.), “Земельне питання” (1881 р.)	Спільна власність на землю та розподіл земельної ренти
			Е.Белламі “Погляд назад” (1888 р.), “Рівність” (1897 р.)	Право людини на існування
4.	Концепція безумовного базового доходу та негативного податку	XX ст.	Б.Рассел “Дороги до свободи” (1918 р.)	Право людини на життя
			Д.Мілнер, Е.М.Мілнер “Схема державної премії” (1918 р.)	Розв’язання соціальних проблем
			К.Х.Дуглас “Економічна демократія” (1920 р.), “Соціальний кредит” (1924 р.)	Абсолютний економічний захист індивідів, розподіл національного багатства
			Ф.Таунсенд “Лист до редакції” (1933 р.)	Подолання бідності серед літніх
			Дж. Робінсон “Вступ до теорії повної зайнятості” (1937 р.)	Розв’язання проблеми безробіття
			Ф.А.Гаек “Дорога до кріпачтва” (1944 р.)	Гарантування свободи
			Р.Теобальд “Вільна людина і вільні ринки” (1963 р.)	Соціальна безпека

Продовження додатку У

5.	Гарантований дохід та національний дивіденд	XXI ст.	Б.Акерман, А.Алстотт “Суспільство стейкхолдерів” (2000 р.)	Гарантування демократії і свободи
			Ф.Періс “Що трапилося із безкоштовними обідами?” (2003 р.)	Подолання безробіття, гендерної різниці та екологічних проблем
			Ч.Мюррей “В наших руках: план зміни держави добробуту” (2006 р.)	Подолання бідності та розвиток громадянського суспільства
			К.Енгстрьом “Гарантований дохід” (2016 р.)	Соціальна безпека

*Складено автором

Додаток Ф

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Длугопольська Т. І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту: зарубіжні підходи. Технологический аудит и резервы производства. 2016. № 3/5(29). С. 48–53 (0,4 д. а.).

2. Длугопольська Т. І. Нормативно-правове обґрунтування соціальної безпеки на міжнародному рівні: історичний та правовий аспекти. Економічний аналіз. 2016. Т. 25. №1. С. 14–21 (0,4 д. а.).

3. Dluhopolska T. I. Security studies development in a context of social security and human rights. Personality Development In the Age of Globalization. Humanities and economics: Collection of scientific papers. Morrisville, Lulu Press, 2016. P. 36–41 (0,3 д. а.).

4. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Інструментарій фіскальної консолідації в європейських країнах в контексті подолання економічної кризи. Konzeptuelle Grundsätze des Wirtschaftswachstums bei der Globalisierung: kollektive monographie. Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, Deutschland, 2016. S. 15–20 (особистий внесок автора: розкрито інструментарій фіскального регулювання в контексті підвищення соціальних стандартів життя) (0,4 д. а.).

5. Длугопольська Т. І. Інтеграція внутрішньо-переміщених осіб у приймаючі громади як складова соціальної політики України. Управління інноваційною складовою економічної безпеки: монографія: у 4-х т. / За ред. О. В. Прокопенко, В. Ю. Школи, В. О. Щербаченко. Т. IV. Розробка та валідація нових методів оцінки глобальних та локальних викликів у системі забезпечення соціальної та екологічної безпеки території. Суми, 2017. С. 197–208 (0,6 д. а.).

6. Длугопольська Т. І. Стандарти Міжнародної організації праці щодо соціальної безпеки: зарубіжні орієнтири для України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 18. С. 90–94 (0,5 д. а.).

Продовження додатку Ф

7. Длугопольська Т. І., Мартинюк В. П. Видатки на соціальні пенсії в контексті забезпечення соціальної безпеки держави: міжнародні порівняння. Стратегічні пріоритети. 2017. № 4(45). С. 118–131 (особистий внесок автора: здійснено оцінку впливу соціальних видатків на основні соціально-економічні індикатори) (0,9 д. а.).

8. Длугопольська Т. І. Соціальна безпека як пріоритет держави загального добробуту: концептуальні моделі та проблеми гарантування. SWorld Journal. 2017. Issue № 13. P. 361–370 (0,4 д. а.).

9. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Концепція безумовного базового доходу як альтернатива Бісмарківській моделі держави добробуту: від теоретичних студій до експериментальних практик. Економіка: реалії часу. 2017. № 2(30). С. 32–46 (особистий внесок автора: здійснено ретроспективний аналіз історії розвитку моделі безумовного базового доходу) (1,1 д. а.).

10. Длугопольська Т. І. Ключові концепції соціальної безпеки: міжнародна практика та Україна. Бізнес-інформ. 2017. № 2. С. 15–21 (0,5 д. а.).

11. Длугопольська Т. І. Соціальні права в контексті забезпечення соціальної безпеки громадян. Актуальні проблеми правознавства: збірник наукових праць ЮФ ТНЕУ. 2017. № 2(10). С. 63–68 (0,4 д. а.).

12. Длугопольська Т. І. Проблеми і передумови забезпечення соціальної безпеки держави. Концептуальні основи соціоекологоекономічної безпеки: колективна монографія / За ред. Л. М. Черчик. Луцьк: Терен, 2018. С. 370–386 (0,8 д. а.).

13. Длугопольська Т. І. Роль міжнародних та громадських організацій у соціальній адаптації та інтеграції ВПО у приймаючі громади в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 27. № 1. С. 39–45 (0,7 д. а.).

Продовження додатку Ф

14. Dluhopolska T. I., Koziuk V. V., Dluhopolskyi O. V., Farion A. I. Crony sectors as a barrier to economic well-being and ecologization (case of Ukraine). *Economics and Sociology*. 2018. Vol. 11. №3. P. 113–132 (особистий внесок автора: проаналізовано екологічні ініціативи країн світу) (1,0 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

15. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Майнова нерівність як загроза соціальній безпеці: внесок А. Дітона – лауреата Нобелівської премії з економіки 2015 року. *Modern Transformation of Economic and Management in the Era of Globalization: Proceedings of the Conference* (м. Клайпеда, Литва, 29 січня 2016 р.). Klaipeda, 2016. P. 4–8 (особистий внесок автора: досліджено глибину бідності в історичній ретроспективі) (0,3 д. а.).

16. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Irregular migration: structure and mechanisms of regulation for the social protection. *Combating Illegal Migration and Human Trafficking: Proceedings of Scientific the International Symposium* (м. Івано-Франківськ, 11-12 березня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. P. 44–46 (особистий внесок автора: досліджено особливості нелегальної міграції) (0,2 д. а.).

17. Длугопольська Т. І. Міграційні проблеми країн Європи як загроза фінансово-економічній та соціальній безпеці. Економічний і соціальний розвиток України у ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації: Збірник тез доповідей XIII міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчен. (м. Тернопіль, 24-25 березня 2016 р.). Тернопіль, 2016. С. 115–116 (0,1 д. а.).

18. Длугопольская Т. И., Длугопольский А. В. Ценность доверия в современной экономике. *Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Conference Proceedings of the International Scientific Internet-Conference* (м. Ополе, Польща, 8 грудня 2016 р.). Opole, 2016. P. 86–89 (особистий внесок автора: обґрунтовано роль довіри в соціально-економічному розвитку) (0,15 д. а.).

Продовження додатку Ф

19. Длугопольська Т. І. Модель безумовного базового доходу як варіант трансформації держави добробуту у XXI столітті. Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: Збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 березня 2017 р.). Полтава, 2017. С. 83–85 (0,1 д. а.).

20. Длугопольська Т. І. Політичні концепції соціальної безпеки в контексті функціонування економіки добробуту. Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів: Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 21 квітня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 7–9 (0,1 д. а.).

21. Длугопольська Т. І., Длугопольський О. В. Експерименти із запровадження безумовного базового доходу в світі: здобутки та невдачі. Наукові засади розвитку знань економічної теорії: Збірник тез наукових робіт учасників I міжнар. наук.-практ. конф. з економічної теорії (м. Черкаси, 21-23 квітня 2017 р.). Черкаси, 2017. С. 97–101 (особистий внесок автора: представлено експеримент із запровадження моделі безумовного базового доходу) (0,2 д. а.).

22. Длугопольська Т. І. Соціальний захист населення з позицій теорії марнотратності: виклики для продуктивності. Продуктивна спроможність націй: приклад України: Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 29 червня 2017 р.). К., 2017. С. 150–151 (0,05 д. а.).

23. Длугопольська Т. І. Міграція як виклик системі соціальної безпеки України (результати соціологічного опитування). Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 27 квітня 2018 р.). Ч. 1. Ніжин, 2018. С. 160–161 (0,1 д. а.).

Продовження додатку Ф

24. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V., Ali Bazmi. Sustainable development, values and ecological policy. Стратегії та політика розвитку територій: міжнародні, національні, регіональні та локальні виклики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 10-12 травня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 91–92 (особистий внесок автора: обґрунтовано взаємозв'язок сталого розвитку та культурних цінностей) (0,1 д. а.).

25. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Integration of IDPs into host communities as a component of domestic social policy (case of Ukraine). Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты: электронный сборник статей II междунар. научн.-практ. конф. (м. Новополюцьк, Білорусь, 7-8 червня 2018 р.). Новополюцьк, 2018. С. 21–22 (особистий внесок автора: обґрунтовано актуальні виклики соціальної безпеці в контексті внутрішньої міграції) (0,1 д. а.).

26. Dluhopolska T. I., Dluhopolskyi O. V. Migration as a global challenge: case of Ukraine. Стратегические направления социально-экономического и финансового обеспечения развития национальной экономики: Материалы II-й Международной научн.-практ. конф. (м. Мінськ, Білорусь, 27-28 вересня 2018 р.). Минск, 2018. С. 146–148 (особистий внесок автора: обґрунтовано міграцію з точки зору глобального виклику для України) (0,2 д. а.).

27. Длугопольська Т. І. Стан соціальної захищеності населення України (результати всеукраїнського опитування). Сучасні технології менеджменту: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молодих вчен. (м. Луцьк, 7 листопада 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 193-194 (0,1 д. а.).

Додаток X

Таблиця XI

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

№ з/п	Назва конференції	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1.	Modern Transformation of Economic and Management in the Era of Globalization	м. Клайпеда (Литва)	29 січня 2016 року	заочна
2.	Combating Illegal Migration and Human Trafficking	м. Івано-Франківськ	11-12 березня 2016 року	очна
3.	Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль	24-25 березня 2016 року	очна
4.	Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World	м. Ополе (Польща)	8 грудня 2016 року	заочна
5.	Національна економіка в умовах глобалізації: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку	м. Полтава	7 березня 2017 року	очна
6.	Проблеми та перспективи розвитку економіки в контексті євроінтеграційних процесів	м. Запоріжжя	21 квітня 2017 року	заочна
7.	Наукові засади розвитку знань економічної теорії	м. Черкаси	21-23 квітня 2017 року	очна
8.	Продуктивна спроможність націй: приклад України	м. Київ	29 червня 2017 року	очна
9.	Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції	м. Ніжин	27 квітня 2018 року	заочна
10.	Стратегії та політика розвитку територій: міжнародні, національні, регіональні та локальні виклики	м. Чернівці	10-12 травня 2018 року	заочна
11.	Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты	м. Новопольськ (Білорусь)	7-8 червня 2018 року	заочна

Продовження таблиці XI

12.	Стратегические направления социально-экономического и финансового обеспечения развития национальной экономики	м. Мінськ (Білорусь)	27-28 вересня 2018 року	заочна
13.	Сучасні технології менеджменту	м. Луцьк	7 листопада 2018 року	очна

Додаток Ц

РЕГІОНАЛЬНА
ГАЗОВА КОМПАНІЯ
ВОЛИНЬГАЗ

*№ V1007-1-Сг - 2710-0191
Big 17.10.2018р*

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Длугопольської Тетяни Ігорівни на тему «Фінансування соціальних видатків крізь призму забезпечення соціальної безпеки держави»

Результати дисертаційної роботи Длугопольської Т.І. використовуються у практичній діяльності ПАТ «Волиньгаз». Зокрема, в контексті забезпечення виконання державних гарантій щодо соціального захисту населення застосовуються авторські науково-практичні підходи до підвищення ефективності та адресності надання соціальних допомог.

Комплекс напрацьованих результатів і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Длугопольської Т.І., має практичне значення під час підготовки проектів стратегій економічного і соціального розвитку м. Луцька та Волинської області.

Голова правління

М.І. Коротя

Продовження додатку Ц

**ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ МІСЬКИЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЦЕНТР
 СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ
 (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ)**

46002, м. Тернопіль, вул. Лисенка, 8 тел.: 23-56-52; 23-56-68
 e-mail: ternopil.tercenter@gmail.com, Код ЄДРПОУ 39483390

«16» 06 20 18 р.
 № 359

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
 Длугопольської Тетяни Ігорівни на тему «Фінансування соціальних
 видатків крізь призму забезпечення соціальної безпеки держави»**

Результати дисертаційної роботи Длугопольської Т.І. можуть використовуватись у практичній діяльності Тернопільського міського територіального центру соціального обслуговування населення (надання соціальних послуг). Зокрема, сформовані автором науково-практичні підходи до адаптації зарубіжного досвіду фінансування соціальних видатків на локальному рівні та розроблені пропозиції із підвищення рівня адресності надання соціальних допомог.

Комплекс напрацьовань результатів і рекомендацій, обґрунтованих у дисертації Длугопольської Т.І., матиме практичне значення під час підготовки проектів стратегій економічного і соціального розвитку м. Тернополя та Тернопільської області у частині підвищення ефективності фінансування та надання соціальних послуг.

Директор Центру

В.В. Хоркавий

Продовження додатку Ц

**Громадська організація
«Поруч»**

Київ, вул. Героїв Сталінграду, 14Б
044 5996600
www.poruch.ua
e-mail: kievporuch@ukr.net

**Non-governmental
organization "Poruch"**

Kyiv, Geroev Stalingrada, 14B
044 5996600
www.poruch.ua
e-mail: kievporuch@ukr.net

Довідка про впровадження
результатів дисертаційної роботи
ДЛУГОПОЛЬСЬКОЇ Тетяни Ігорівни

на тему «Фінансування соціальних видатків крізь призму забезпечення соціальної
безпеки держави»

Результати дисертаційної роботи *Длугопольської Т.І.* застосовуються в практичній діяльності ВГО «Поруч». Зокрема, розроблена автором анкета оцінки рівня соціальної захищеності населення, проведені авторські оцінки та рекомендації щодо соціальної адаптації ВПО використовувались ВГО «Поруч» у 2017-2018 рр. при проведенні тренінгів в рамках проектів IOM UN "Reconciliation Support and Community Development of the Conflict-Affected Communities of the Donbas", "Supporting Recovery and Sustainable Solutions for Internally displaced Persons and the Conflict-Affected Population in Ukraine", а також програми U-LEAD with Europe "Energy of generations – cooperation youngsters and elders for decentralization".

Виконавчий директор ВГО «Поруч»
Тищенко М.П.

№ 2687945/2
17.07.2018

Продовження додатку Ц

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____ « _____ » _____ 20__ р.

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес
результатів дисертаційної роботи аспіранта кафедри економічної безпеки та
фінансових розслідувань Тернопільського національного економічного
університету
Длугопольської Тетяни Ігорівни

Основні наукові результати дисертаційної роботи Длугопольської Т.І. на
тему: “Фінансування соціальних видатків крізь призму забезпечення соціальної
безпеки держави” використовуються у навчальному процесі Тернопільського
національного економічного університету при викладанні таких дисциплін:

- “Національна безпека України” (удосконалення понятійно-категоріального апарату соціальної безпеки, наукове обґрунтування її концептуальних засад та наукових шкіл);
- “Фінансово-економічна безпека” (удосконалення методики оцінки інституційного забезпечення соціальної безпеки держави);
- “Правові та нормативні основи забезпечення економічної безпеки” (удосконалення науково-методичних підходів до оцінки рівня соціальної безпеки держави).

Довідка видана у спеціалізовану вчену раду по захисту дисертацій
Д58.082.01 Тернопільського національного економічного університету.

В.о. завідувача кафедри
економічної безпеки та фінансових розслідувань
к.ю.н., доцент

Н.Б. Москалюк

Перший проректор
Тернопільського національного університету
к. ф.-м. н., доцент

М.І. Шинкарик

THEU
№ 126-32/1566 від 27.08.2018

Продовження додатку Ц

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧДТУ

бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006, тел. (0472) 71-00-92, факс (0472) 71-00-94
 E-mail : chdtu-cherkasy@ukr.net Код ЄДРПОУ 05390336

25.05.2017 № 895/01-10.01 На № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів наукового дослідження викладача кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, аспіранта кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Тернопільського національного економічного університету *Длугопольської Т.І.*

Теоретичні положення кандидатської дисертаційної роботи Длугопольської Тетяни Ігорівни на тему «Фінансування соціальних видатків крізь призму забезпечення соціальної безпеки держави», що розкривають особливості фінансування соціальних видатків в контексті функціонування держави добробуту та гарантування соціальної безпеки, використані у навчальному процесі Черкаського державного технологічного університету при підготовці методичних матеріалів та викладанні навчальних дисциплін «Економічна теорія», «Національна економіка», «Економіка сучасної України», «Управління трудовими ресурсами».

Ректор ЧДТУ

Журналіст

0931073287

О.О. Григор

011499